

Signe Hald Andersen, Bent Jensen, Bodil Wullum Nielsen
og Jan Rose Skaksen

Hvad vi ved om børn og deres opvækstvilkår

ROCKWOOL FONDENS FORSKNINGSENHED

GYLDENDAL

Hvad vi ved om børn og deres opvækstvilkår

Hvad vi ved om børn og deres opvækstvilkår

Signe Hald Andersen

Bent Jensen

Bodil Wullum Nielsen

Jan Rose Skaksen

med bidrag af Lars Højsgaard Andersen,
Peter Fallesen, Eskil Heinesen,
Rasmus Landersø og Jeppe Elholm Madsen

Hvad vi ved om børn og deres opvækstvilkår

Copyright ROCKWOOL Foundation Research Unit and
Gyldendal A/S, København 2020

Illustrationer: Marie Priem

Design og grafisk tilrettelægning:

Mette Hjordt, Rosendahls a/s

Sat med Legacy Serif

Trykt hos: Livonia Print

Printed in Latvia 2020

ISBN 978-87-02-29241-1

1. udgave, 1. oplag

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner,
der har indgået aftale med Copydan, og kun indenfor
de i aftalen nævnte rammer

Gyldendal Non-fiktion

Klareboderne 3

1001 København K

www.gyldendal.dk

En del af Gyldendal-gruppen

Bogens redaktion er afsluttet i februar 2020

Udgivet med støtte fra
ROCKWOOL FONDEN

Indhold

Forord	13
--------------	----

Del I – Træk af barndommens historie

1	Introduktion til bogen	19
1.1	Indledning til del I	19
1.2	Standsbestemt opvækst	19
1.3	Oplysningens pædagogik	23
1.4	Offentlige investeringer i børns uddannelse	26
1.5	Oplysningens pædagogik i Danmark	28
1.6	Skolereformer efter Grundloven af 1849 og efter systemskiftet i 1901	30
1.7	1905: Loven om forbryderske og forsømte børn og unge	32
1.8	Forebyggelse	33
1.9	Pædagogisk debat	35
1.10	Reformer af grundskolen	37
1.11	De små børns dagligdag: livet i daginstitutionen	38
1.12	Offentligt finansieret undervisning i vækst	39
1.13	Børns rettigheder	40
1.14	Sammenfatning af del I	41

Del II – Børn og forældre

2	Introduktion til temaet <i>børn og forældre</i>	45
2.1	Forskellige familiekonstellationer	45
2.2	Hvorfor er forældre vigtige?	46
2.3	Betydningen af familietyper og familieforandringer	49
2.4	Sammenfatning	52

3	Forældres børneomsorg	54
3.1	Indledning	54
3.2	Forældres tidsforbrug	54
3.3	Forældres tid brugt på børnene har social slagside	55
3.4	Faste tidsbindinger er ikke i konflikt med samvær med børnene om aftenen	57
3.5	Sammenfatning	58
4	Betydningen af skilsmisser: øget risiko for problemer hos børnene	59
4.1	Indledning	59
4.2	Effekt på sandsynlighed for at have gennemført en ungdomsuddannelse	59
4.3	Hvorfor sammenligne søskende?	61
4.4	Skilsmisse har en negativ effekt på afslutningen af folkeskolen	62
4.5	Skilsmisse øger sandsynligheden for, at drenge begår kriminalitet	64
4.6	Sammenfatning	65
4.7	Sammenfatning af del II	67
Del III – Den sociale arv og mobilitet		
5	Introduktion til temaet <i>social arv og mobilitet</i>	71
5.1	Hvorfor er social arv og mobilitet et vigtigt emne for samfundet?	72
5.2	Hvornår begynder den sociale arv?	74
5.3	Kilden til den sociale arv	74
5.4	Hvordan vi udvikler os	76
5.5	Den danske velfærdsstat og social mobilitet	77
5.6	Formelle og reelle muligheder	79
5.7	Det er ikke kun velfærdsstatens klassiske redskaber, der har betydning	80
5.8	Sammenfatning	81

6	Den sociale arv vejer tungt	82
6.1	Forskelle ved fødslen danner fundamentet for en livslang ulighed	82
6.2	Et studie af social ulighed fra Høje-Taastrup Kommune	85
6.3	Sammenfatning	85
7	Social- og uddannelsesmæssig mobilitet: en sammenligning mellem Danmark og USA	87
7.1	Indledning	87
7.2	Samme sociale effekt på indkomst i Danmark og i USA	87
7.3	Uddannelsesmobilitet	90
7.4	Resultatet holder gennem en række test	92
7.5	Sammenfatning	93
8	Når far får en dom: social arv i kriminalitet	94
8.1	Indledning	94
8.2	Videreførelse af kriminalitet blandt fædre og mødre	94
8.3	Konsekvenser af længden og hyppigheden af fængselsophold	97
8.4	Kriminalitet og børns risiko for anbringelse	99
8.5	Beskyttende faktorer	101
8.6	Sammenfatning	103
8.7	Sammenfatning af del III	104

Del IV – Ulighed i levevilkår

9	Introduktion til temaet <i>økonomisk ulighed i barndommen</i>	107
9.1	Generel introduktion til betydningen af ulighed	107
9.2	Ulighed og fattigdom	108
9.3	Ulighed og muligheder	110
9.4	Hvad kan man få for penge?	112
9.5	Økonomiske ressourcer giver sikkerhed	113

9.6	Er ulighed altid negativ?	114
9.7	Sammenfatning	115
10	Udviklingen i børns forbrugsmuligheder siden midten af 1980'erne	117
10.1	Indledning	117
10.2	Udvikling i børns forbrugsmuligheder i sammenligning med voksnes	119
10.3	Forbrugsmuligheder blandt børn med forskellig etnisk baggrund	125
10.4	Børns forbrugsmuligheder og alder	132
10.5	Geografiske forskelle i børns forbrugsmuligheder	135
10.6	Familietyper og forbrugsmuligheder	138
10.7	Sammenfatning	144
11	Antallet af børn i lavindkomstfamilier	146
11.1	Indledning	146
11.2	Fattigdomsgrænser, minimumsbudgettet og beregningen af fattigdom	146
11.3	Antallet af fattige børn i 2015	148
11.4	Hvem er de fattige familier?	149
11.5	Varigheden af fattigdom	150
11.6	Konsekvenser af fattigdom	150
11.7	Sammenfatning	151
11.8	Sammenfatning af del IV	152
Del V – Livet i skolen		
12	Introduktion til temaet <i>livet i skolen</i>	157
12.1	Folkeskolen er en af de mest centrale institutioner i Danmark	157
12.2	Forudsætninger og tiden omkring skolestart ...	158
12.3	Skolens elever	159
12.4	Økonomi og betydningen af skoleressourcer ...	161
12.5	Sammenfatning	164

13	Hvad bruger skolebørn tiden til?	165
13.1	Indledning	165
13.2	Fjernsyn og computer fylder fem gange så meget som motion	166
13.3	Motion er en mangelvare	167
13.4	Mange skolebørn sover alt for lidt	168
13.5	En særlig risikogruppe	170
13.6	Sammenfatning	172
14	Skolestartens betydning for familien	173
14.1	Introduktion	173
14.2	Ældre søskendes karakterer påvirkes af, om yngre søskende er startet i skole	173
14.3	Forældres parforhold påvirkes af børns skolegang	175
14.4	Effekten på mødres beskæftigelse	177
14.5	Sammenfatning	178
15	Betydningen af antal undervisningstimer for resultaterne ved folkeskolens afgangsprøve	179
15.1	Introduktion	179
15.2	Antallet af undervisningstimer <i>har</i> betydning for elevernes præstationer	180
15.3	Timefordelingen hen over klassetrinene har betydning	181
15.4	Meget store forskelle i undervisningstid mellem skoler	182
15.5	Sammenfatning	182
16	Mere om den manglende uddannelsesmæssige mobilitet og intelligensreserven	184
16.1	Indledning	184
16.2	Dygtige unge fra kortuddannede hjem stiler lavere end akademikerbørn	185
16.3	Social gradient ved frafald på erhvervsuddannelser	185

16.4	Er vi slet ikke kommet længere?	186
16.5	Sammenfatning	187
16.6	Sammenfatning af del V	188

Del VI – Anbragte børn er udsatte børn

17	Introduktion til temaet <i>anbragte børn</i>	193
17.1	Store menneskelige og samfundsmæssige omkostninger ved anbringelser	193
17.2	Hvad siger teorierne?	194
17.3	Er der noget særligt på spil i en dansk kontekst?	201
17.4	Sammenfatning	202
18	Anbringelser i Danmark	203
18.1	Introduktion	203
18.2	Antallet af anbringelser	203
18.3	Anbringelser skal stille barnet og den unge bedre	206
18.4	Alligevel er tidligere anbragte børn og unge en udsat gruppe	206
18.5	Det overordnede billede	207
18.6	Dobbelt risiko for tidlig død	208
18.7	Anbragte børn og unges helbred skiller sig negativt ud	208
18.8	Ringere uddannelse er en barriere for de anbragte børn og unge	209
18.9	Børn af tidligere anbragte er en ekstra udsat gruppe	211
18.10	Plejefamilier giver anbragte børn et bedre udgangspunkt end institutioner i de mildere anbringelsessager	213
18.11	Slægtsanbringelser	217
18.12	Betydningen af efterværn	219
18.13	Sammenfatning	221

19	Anbringelse af børn og unge med en ikke-vestlig baggrund	223
19.1	Indledning	223
19.2	Børn med en ikke-vestlig baggrund har en større risiko for anbringelse	223
19.3	Hvad kan forklare forskellene?	225
19.4	Sammenfatning	226
19.5	Sammenfatning af del VI	226

Del VII – Børn af ikke-vestlige indvandrere

20	Introduktion til temaet	
	<i>børn af ikke-vestlige indvandrere</i>	231
20.1	En relativ ny befolkningsgruppe	231
20.2	Indvandring fra ikke-vestlige lande – og et par definitioner	232
20.3	Hvorfor har børn og unge med ikke-vestlige baggrunde ringere livschancer?	235
20.4	Den nyere og mere positive udvikling	240
20.5	Sammenfatning	242
21	Familiebaggrund og uddannelsesdeltagelse	243
21.1	Indvandrerfamilier har markant færre penge til forbrug	243
21.2	Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i uddannelsessystemet	247
21.3	Flere indvandrerbørn gennemfører en ungdomsuddannelse	250
21.4	Sammenfatning	253
22	Starthjælpen gav forringede levevilkår for børn i flygtningefamilier	255
22.1	Indledning	255
22.2	Starthjælpens betydning for indvandrerbørns indskrivning i daginstitutioner og deres uddannelse	256

22.3	Teenagere i starthjælpsfamilier bliver mere kriminelle	260
22.4	Sammenfatning	261
23	Ikke-vestlige efterkommere og kriminalitet	262
23.1	Indledning	262
23.2	Efterkommere har en højere kriminalitet – uanset opgørelsesmetode	262
23.3	Faldende kriminalitet – konstant overrepræsentation	264
23.4	Underopdeling på vold og ejendoms kriminalitet	266
23.5	Kontrol for baggrundsfaktorer	268
23.6	Sammenfatning	271
23.7	Sammenfatning af del VII	271

Del VIII – Sammenfatning

24	Hvad viste bogen?	275
	Indeks	287
	Forskning i børns levevilkår og opvækst foretaget af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed – 2007-2019	290
	Litteratur	293

Forord

I en nylig udgivelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed med publicering af den seneste undersøgelse af befolkningens tidsanvendelse var et af de mest slående resultater, at forældre fortsat øger deres tidsanvendelse på børnene. Siden 2001 har fædre fordoblet deres børneomsorg fra lidt over en time til godt to timer på en gennemsnitlig ugedag. Det store spring kom fra 2008 til 2018 med en stigning på tre kvarter. Fra 2001 til 2018 lagde kvinderne en time oven i børneomsorgen til knap tre timer i 2018.

Denne udvikling afspejler den øgede prioritering af børnene i familien. På det samfundsmæssige plan afspejles udviklingen i en omfattende forskning i børns hverdag. Med et stigende fokus på ulighed i muligheder er dette blevet et tilbagevendende tema i forskningen.

I ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har analyser af børneliv indgået i forskellige strategiske temaer: forskning i udsatte unge, i familieøkonomi, i indvandring og integration og i marginaliserede gruppers hverdag. Der er derfor opbygget en betydelig viden om børn og deres fremtidige muligheder afhængigt af bl.a. opvækstvilkår. Analyserne fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed af børns vilkår er imidlertid ikke blevet publiceret tidligere i en sammenhængende og let tilgængelig form.

For at fremme den praktiske brug af enhedens resultater udsender vi nu på Gyldendal denne samlede formidling af enhedens forskning i emnet børn og betydningen af børns levevilkår for deres senere liv som voksne. Vi har forsøgt at betone sammenhænge ved at placere forskningsbidragene i nogle tværgående dele, der belyser vigtige sider af børnenes tilværelse, ligesom de enkelte dele introduceres ved et indledende kapitel, der præsenterer temaer og mulige hypoteser indenfor emnet.

Ved fremstillingen af bogen har en række personer været aktive. Jeg vil først og fremmest takke mine medforfattere, souschef og

forskningsleder Signe Hald Andersen, ekstern konsulent, cand.mag. Bent Jensen og formidlingsansvarlig Bodil Wullum Nielsen. Alle har de ved tidligere lejligheder været inddraget i den let tilgængelige og syntetiserende formidling af vores analyser, ligesom Signe Hald Andersen har stået for nogle af de helt centrale forskningsmæssige bidrag til emnekredsen.

Forskning udføres bedst som en del af et fællesskab, og også denne publikation er udsprunget af det tværvideenskabelige arbejde, der finder sted i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed. Jeg er særligt taknemmelig for, at forskere i enheden med speciale indenfor de enkelte kapitler har suppleret fremstillingen ved at skrive en introduktion til hver af bogens dele. Det drejer sig om følgende personkreds: seniorforsker Lars Højsgaard Andersen, seniorforsker Peter Fallesen, forskningsleder Eskil Heinesen og seniorforsker Rasmus Landersø. Ved de pågældende kapitler er det nævnt, hvilke forskere der har haft ansvaret for at introducere temaet. Forskningsassistent Jeppe Elholm Madsen har medvirket ved udarbejdelsen af kapitel 10, herunder kapitlets figurer, om udviklingen i børns forbrugsmuligheder i perioden siden 1987. Resten af bogen er skrevet af de fire hovedforfattere.

I forskningsenheden har stud.polit. Emil Simonsen og stud.polit. Naeim Samandari ydet kompetent forskningsassistance ved at medvirke til udarbejdelsen af publikationens figurer og tabeller. Derudover har afdelingsdirektør Niels Ploug, Danmarks Statistik, kommenteret kapitel 10 om udviklingen i børnefamiliers forbrugsmuligheder.

Bent Jensen har udover at medvirke som forfatter varetaget kontakten til vores kompetente udgiver Gyldendal ved direktør for Non-fiktion/Business Lise Nestelsø og produktionschef Anitta Aen Sundby. Vi har nu med stor tilfredshed udgivet disse let tilgængelige bøger på forlaget i mere end 15 år, hvilket denne gang også er betinget af professionel opsætning ved grafiker Mette Hjordt, der bl.a. har taget hånd om illustratør Marie Priems fine tegninger til bogen.

Som ved de øvrige projekter i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed er arbejdet gennemført i fuldstændig videnskabelig uafhængighed – også af ROCKWOOL Fonden, der imidlertid sædvanen

tro har givet dette forskningsprojekt tilfredsstillende økonomiske rammer.

Jeg vil takke ROCKWOOL Fonden ved bestyrelsesformand Merete Eldrup og direktør Elin Schmidt for en stor interesse for arbejdet i forskningsenheden, hvilket også gælder ved udgivelsen af denne bog.

København, februar 2020

Jan Rose Skaksen

DEL I

**Træk af
barndommens
historie**

1 Introduktion til bogen

1.1 Indledning til del I

Bogen behandler på baggrund af forskning i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed forskellige aspekter af det at være barn i dagens Danmark og barndommens betydning for det senere voksenliv. De emner, der tematiseres i de følgende tværgående dele, er både aspekter af dagliglivet, som det udfolder sig for de fleste børn, og mere problematiske sider af en opvækst i udfordrede miljøer. Som forskningen forløber i enheden, vil bogen bygge på talbelagte analyser overvejende baseret på registerdata. Hvor enhedens analyser peger på årsagsforklarende sammenhænge, vil der blive lagt vægt på disse kausale relationer.

Inden vi går i gang med at gengive resultaterne, er det dog hensigtsmæssigt at give en kort introduktion til emnet. Kapitel 1 beskriver derfor i brede træk, hvordan livet som barn udfoldede sig fra engang i 1700-tallet, og i meget generelle vendinger, hvad der siden skete.

1.2 Standsbestemt opvækst

Frem til engang i 1800-tallet var børns opvækst defineret af stands-tilhøret. Adels-, borger- og bondebørn havde væsensforskellige liv.

I bondesamfundet, hvor op mod 80 procent af befolkningen levede, fik en gift kvinde i gennemsnit et barn hvert andet år, så længe hun var frugtbar. Mange af disse børn døde imidlertid i en tidlig alder. Ernæringstilstanden var ofte ringe – især ud på foråret i de smalle måneder marts, april og maj, hvor vitaminmangel og fejlernæring gjorde sig stærkt gældende, og sygdomme hurtigt kunne sende barnet i graven.¹ Epidemiske udbrud var regelmæssige.

---

1. „Se efter i kirkebøgerne, der er flere dødsfald i foråret end i årets andre tider“, Riismøller (1985, s. 31).

Fra midten af 1300-tallet til ind i 1700-tallet hærgede pesten fx, og mange gange blev børnene hårdest angrebne.²

Op til en fjerdedel af de nyfødte døde, allerede inden de fyldte et år, og kun omkring to tredjedele af børnene nåede voksenalderen.³ I byerne var dødeligheden endda endnu højere, og alligevel udgjorde børnene i kraft af en meget høj fertilitet en stor andel af befolkningen før 1900-tallet.

Efter de første seks-syv år fik børnene tildelt arbejdsopgaver, der gradvist blev mere udfordrende og differentierede, indtil de i en alder af 14-15 år kunne varetage opgaverne i et almindeligt, overvejende selvforsynende bondebrug. Drengene og pigerne bestred hver deres adskilte arbejdsopgaver.

Fra 1730'erne indførtes i Danmark en vis form for undervisningspligt i bondesamfundet. Undervisningen var dog begrænset til stavning og læsetræning med henblik på indlæring af det pensum, der var nødvendigt for at blive konfirmeret. Pædagogikken var aldeles autoritær med fokus på internalisering af religiøse og patriarkalske værdier, og lærerkræfterne var gennemgående dårligt kvalificerede.

Borgerskabets sønner skulle lære købmandsfaget. Nogle kom på latinskole for siden at blive universitetsuddannet, så de kunne bestride poster i den voksende centraladministration eller som præster.

Adelens sønner blev indtil engang i 1600-tallet først og fremmest oplært i våbenbrug. I forlængelse af den militærteknologiske udvikling stod det dog efterhånden klart, at adelen som klasse ikke længere havde nogen selvstændig betydning for det nationale forsvar.⁴ For de næste generationer blev opdragelsen og uddannelsen ændret med flere mulige karriereveje. Krigskunsten var så absolut stadig en mulighed. Men en uddannelse, der sigtede mod den voksende centraladministration, blev ofte den foretrukne vej for højadelens sønner. De skulle med andre ord bl.a. undervises i viden om stats-

---

2. Den sidste pestepidemi ramte Danmark i 1711.

3. Jacobsen og Løkke (1986).

4. Keegan (2001).

apparatet, skrivekunst, fremmedsprog og de forskellige regnearter. Uddannelsen skulle lede frem til, at den unge adelige både kunne lede en hær, et gods og et embede.⁵

I 1565 og 1584 blev der oprettet kostskoler i Sorø og på Herlufsholm, hvor undervisningen blev professionaliseret og systematiseret. Et vigtigt fag var latin, der var det fælleseuropæiske videnskabelige sprog og mediet for formidling af viden om kultur og samfundsforhold. I opdragelsen indgik øvelser i fægtning, ridning, dans og musik. Træningen skulle sikre, at den unge adelige fik opbygget et selvværd og en udstråling, der dokumenterede, at der netop var tale om en person fra samfundets øverste top.⁶ Uddannelsen blev ofte afsluttet med den store europæiske dannelsesrejse, hvor den unge adelsmand blev ledsaget af en lærer med stor erfaring og viden. Forløb rejsen heldigt, fik den unge adelige etableret et netværk i de store europæiske lande, der senere kunne komme ham til nytte. Også i uddannelsen af de adelige børn og unge stod den religiøse opdragelse som noget helt centralt.

Fælles for al opdragelse og undervisning var, at barndommen skulle sigte mod forberedelse til et bestemt og helt veldefineret liv som voksen indenfor den stand, barnet tilhørte. Generation efter generation udviklede sig efter de samme standarder og med slægten som den vigtigste sociale referenceramme. Mod midten af 1700-tallet var Vesteuropa imidlertid under forandring. De såkaldte *oplysningsforfattere* formulerede et menneskesyn med vægt på, at mennesket skulle frigøres fra alle unødvendige bånd og træde i karakter som et selvstændigt individ med indsigt i natur og samfundsforhold.

Mennesket – det individuelle menneske – kom i fokus for alle bestræbelser. Det blev opfattet som grundlæggende rationel i sin natur, velmenende og kompetent i alle livets forhold, hvis det blev udstyret med de rette tilbud om uddannelse og den rette indretning af samfundet bl.a. med vægt på den personlige frihed. I det hele taget

---

5. Christensen (2019), der giver en skildring af en af enevældens arkitekter, Hannibal Sehesteds, uddannelse på Sorø Akademi med den efterfølgende udlandsrejse.

6. Jacobsen og Løkke (1986).

havde mennesket ifølge oplysningens forfattere en ret til frigørelse fra vilkårlige love og begrænsninger i sin søgen efter lykke.⁷

Med til oplysningens verdensbillede var en fremskridtsoptimisme, hvilket var nyt i menneskehedens historie. Med uddannelse og den rigtige indretning af samfundslivet ville hver ny generation gå en bedre tilværelse i møde end den forrige.

Den første forskning i barndommens historie

Indtil Philippe Ariès' banebrydende værk *Barndommens historie* (fransk førsteudgave 1960, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, dansk udgave 1973) var forskning i børn og børneliv i tidligere historiske perioder et stærkt underbelyst område. Ariès' primære kildemateriale var datidens visuelle gengivelser af børn. Ud fra disse fremstillinger konkluderede han, at barnet først blev tolket som barn i sin egen ret relativt sent i historien. Eller med andre ord: At barndommen er en social konstruktion, der først i nyere tid dukkede op i den vestlige kulturkreds. I middelalderen indgik børnene fra de var omkring syv år ifølge Ariès i de voksnes verden og blev betragtet som små voksne (her efter Corsaro (2002)).

Selvom Ariès' gengivelse af børns levevilkår i det førmoderne Europa var generaliserende og holdt i brede vendinger, inspirerede *Barndommens historie* i de næste 20 år til mange beslægtede bøger, der tog udgangspunkt i en fælles forestilling om den sene opdagelse af barndommen som en særlig periode i menneskets liv. Det var også gennemgående i de familiekritiske 1960'ere og 70'ere, at forældre frem til engang i 1800-tallet i denne første bølge blev tolket som følelseskolde, voldelige og uengagerede i deres børns liv, og at børnene var afskåret fra at lege.⁸

7. Wright (1981).

8. DeMause (1974), Shorter (1979), Stone (1977) og Philippe (1982) på baggrund af Corsaro (2002). I Danmark udkom fx Clausen (red.) (1981) indenfor denne tolkningsramme.

Senere forskning har på grundlag af analyser af skriftlige kilder søgt at korrigere de første udgivelser. I *Forgotten Children* (1983) afviser historikeren Linda A. Pollock på baggrund af en lang række primære skriftlige kilder fortolkningen af det historiske liv som barn i Europa i de første forskningsudgivelser. Hun dokumenterer et andet børneliv, hvor forældrene ikke nødvendigvis var følelseskolde, men bekymrede sig, når børnene var syge, og generelt viste omsorg for børnene. Udbredelsen af vold mod børn var mindre – og mindre accepteret – end beskrevet hos de tidligste forskere i barndommens historie. Med andre ord blev børnenes offerrolle nedtonet i disse udgivelser, forældrene fik igen tildelt forælderrollen, og et langt mere optimistisk syn blev introduceret på børns tilværelse før 1900-tallet.

Næste fase i udforskningen af børnenes historie fokuserede på børns kollektive handlinger i form af leg og på børn og voksnes interaktion. Et eksempel er Barbara A. Hanawelts *Growing up in Medieval London* (1986), hvor hun på baggrund af skriftlige kilder beskriver børns dagligdag i London i det fjortende og femtende århundrede (her efter Corsaro (2002)). Hanawelt dokumenterer bl.a., at voksnes vold mod børn kunne fremkalde indgriben fra andre voksne for at beskytte børnene. Dvs. at vold mod børn ikke var socialt acceptabelt. Hanawelt skildrer også, hvordan leg var en integreret del af dagligdagen.

Tilbage står dog, at børns vilkår alligevel var fundamentalt forskellig fra nutidens. Sult, hårdt arbejde og sygdom var en del af dagligdagen. Undervisning af børn var oftest enten helt fraværende, og hvis der alligevel var undervisning, var denne for de lavere klassers vedkommende baseret på inkompetente lærere.

1.3 Oplysningens pædagogik

Ligesom oplysningen satte mennesket i sig selv i højsædet, betone oplysningsforfatterne, at barndommen var en alder for sig,

der ikke kun skulle tjene til at være en forberedelse til at træde ind i et standsbestemt voksenliv.⁹ Barnet havde ifølge oplysningen en ret til at udfolde sig som et frit og kompetent menneske og ikke kun som medlem af en bestemt stand. I den nye verden, hvor mennesket kunne og skulle skabe sin egen fremtid, kom den autoritære, religiøst fokuserede og standsbestemte opdragelse til kort.¹⁰ Ambitionen var med et citat af Kant „en udtræden af menneskets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed i form af en manglende evne til at bruge sin forstand uden andres ledelse“.¹¹ Den nye pædagogik var dog endnu noget, der hørte til i borgerskabet og var dermed især knyttet til byerne.

Udenfor den egentlige oplysnings hovedstrøm fik Jean-Jacques Rousseaus ideer, som de blev udtrykt i det pædagogiske hovedværk *Émile ou de l'éducation* (Emil eller om opdragelsen (1762)), stor betydning for en række pædagogiske tænkere og formidlere, mens værket mødte indædt modstand blandt fortalere for den gamle verdensorden.

Barnet var ifølge bogen født med et naturligt instinkt for læring og var så at sige fra naturens hånd motiveret for uddannelse baseret på egen erfaringsdannelse, men ideelt set ledet af en understøttende og empatisk lærer, der kunne kvalificere og motivere læringen. Hvert enkelt barn havde sine egne behov, udviklede sig i spring og skulle motiveres og udvikles af pædagogen.

Målet var en individuation, der skabte en voksen, der kunne tænke, handle og føle selvstændigt. For Rousseau var følelse og følsomhed væsentlige menneskelige egenskaber på linje med evnen til at tænke rationelt. I den store pædagogiske sammenhæng var kada-verdisciplin, fysisk afstraffelse og religiøs indlæring dysfunktionel.

Oplysningens pædagogiske overvejelser kom til Danmark via hertugdømmerne fra Tyskland. Ifølge *Dansk Skolehistorie bd. 2* blev *Émile* eksempelvis først læst i Danmark fra begyndelsen af 1800-tal-

---

9. Lund, Pihl og Sløk (1963).

10. Men ikke den kønsbestemte. Der var endnu meget langt til en pædagogik, der satte de to køn lige, og hvor samfundet forudsatte lige muligheder i uddannelse, Svane (1981).

11. Berlinische Monatsschrift (1784), her efter Andersen, Andersen og Dahl (1999).

let, og påvirkningen skete først og fremmest indirekte gennem tyske bearbejdelser af oplysningens pædagogiske forfattere.¹² Meget af kontakten med oplysningen og en videnskabelig tankegang formidledes i det hele taget til Danmark fra Tyskland. Tidens betydnende landbrugstekniske fremskridt, der på længere sigt skulle løfte europæerne ud af fejl- og underernæring, kom karakteristisk nok til Danmark via hertugdømmerne.¹³

Parallelt med udviklingen af pædagogikken ændredes familieidentiteten med romantikken i begyndelsen af 1800-tallet. Nu kom *følelsen* for alvor i højsædet, især moderskabsfølelsen og den tætte forbindelse mellem mor og børn. Børnene skulle ikke længere opdrages gennem monoton ensretning med henblik på lydighed og hærkning. I stedet skulle moren knytte barnet til sig og fremelske dets personlighed og individualitet. Nu blev barnet familiens omdrejningspunkt.¹⁴ Også mellem kernefamiliens øvrige medlemmer skulle følelsen sættes i højsædet. Det blev bl.a. manifesteret ved den romantiske kærlighed, hvor parterne styres af deres egne følelser og ikke af et diktat fra familien og slægten. Mellem de to køn formidlede den romantiske kærlighed, der har som forudsætning, at kvinde og mand lever sig ind i hinandens væsen, en begyndende nedbrydning af de fastlåste kønsroller.¹⁵

Med i processen var de såkaldte civilisatoriske processer, der udgik fra hoffet og langsomt spredte sig nedad i samfundshierarkiet. Børnene lærte, at de skulle spise pænt med kniv og gaffel, vaske sig inden måltiderne, ikke tørre næsen med hånden, ikke bøvs og slet ikke prutte, ligesom seksualkodekset blev strammet op. Disse sociale processer, der betonede selvbeherskelse og kontrol med kropsfunktioner og socialt samvær, satte i gang i senmiddelalderen i de rigeste kredse i Sydeuropa og bredte sig derefter geografisk og socialt for at nå arbejderklassen i 1900-tallet.¹⁶

12. Larsen, Nørr og Sonne (2013).

13. Sharp og Lampe (2019).

14. Shorter (1979).

15. Shorter (1979). Denne transition har karakter af „stor fortælling“ af mytemæssige dimensioner. Se dog Shorter (1979) for en redegørelse for kilder og repræsentativitet.

16. Norbert ((1939) 2000).

Bevægelsen mod den tætte sammenhørighed i familien afspejles i kunsten. Forandringen visualiseres, hvis man sammenligner et 1600-talsportræt af en borgerfamilie med et tilsvarende fra 1800-tallets romantik. Det første portræt, der typisk findes i købstædernes kirker anbragt som del af familiens gravsted inde i kirken, er nærmest et inventarium over familiens medlemmer i form af far, mor og børn plus gengivelse af de afdøde børn, der stort set altid var nogle af i familierne. Portrættet indeholder en entydig religiøs reference. Alle familiemedlemmer har foldede hænder med opadvendte ansigter. Billedet udtrykker streng religiøsitet i form af et liv, der vender sig bort fra denne verden mod den himmelske. Udenfor det religiøse rum er portrætter af de borgerlige familier kun svagt repræsenterede.

I modsætning hertil fokuserer 1800-talsportrættet på hvert enkelt familiemedlems individualitet, så betragteren ser en åndfuld personlighed samt de tætte bånd mellem familiens medlemmer. Væk er de religiøse referencer i værker, der oftest er placeret indenfor hjemmets fire vægge.

1.4 Offentlige investeringer i børns uddannelse

Oplysningen havde en tiltro til, at mennesket kunne blive oplyst og suverænt ved at forkaste gamle tiders fordømme og overtro og dermed komme til at leve et lykkeligere og frit liv som borger og menneske via en bedre natur- og samfundsforståelse. Den naturvidenskabelige erkendelse blev systematiseret og dannede baggrund for den senere landbrugs- og industrielle revolution.

Uddannelse var og er udgangspunktet for en sådan oplysnings-tankegang om menneskets frigørelse og fremgang i viden.

I en nationaløkonomisk sammenhæng er uddannelse da også den offentlige investering, der giver det højeste og mest forudsigelige afkast. Det slår igennem i det forhold, at de rigeste lande i dag er kendetegnet ved at være de lande, der investerer mest i uddan-

nelse.¹⁷ Endnu i første halvdel af 1800-tallet havde de europæiske samfund dog en udpræget elitær karakter, hvor mindre grupper kontrollerede staten og dens aktiviteter. De jordejende aristokrater, fyrster og konger havde ikke nogen interesse i at overføre ressourcer til samfundets brede lag via en almindelig uddannelse af disse lags børn. Et vist mål af uddannelse med vægt på indlæring af religiøse værdier, forsvarsvilje og respekt for myndigheder i enhver form var måske på sin plads ifølge disse eliter. Men uddannelse ud over dette var unødvendigt – og slet ikke uddannelse til selvstændige og frie mennesker, selvom enkelte reformvenlige godsejere eksperimenterede med en friere uddannelse og var påvirket af oplysningens tanker og menneskesyn. De herskende eliters modvilje mod oplysningens pædagogik blev endnu mere udtalt i den fælles europæiske reaktion mod de revolutionære strømninger i årene efter den franske revolution og Napoleon.

Den statistiske belysning af offentlige investeringer i uddannelse er fragmentarisk indtil engang i 1800-tallet. De få data, der trods alt eksisterer for de førende europæiske lande, peger entydigt på et meget lavt niveau for offentligt engagement i uddannelse, hvoraf en stor andel af udgifterne endda gik til universiteterne. I England og Wales med den klassiske natvægterstat lå udgifterne til offentligt finansieret uddannelse i 1850 på 0,07 procent af BNP, i Belgien ved samme tid på 0,38 procent, i Holland på 0,29 procent og i Frankrig i 1833 på 0,13 procent.

I midten af 1800-tallet omfordelte intet europæisk land bare en procent af BNP via skatterne for at kanalisere midlerne ind i uddannelse. Gennemgående var også, at uddannelse fortsat tjente holdningsdannelse og indlæring og internalisering af den kristne tro. Lindert (2004), hvorfra estimerne stammer, anslår for de resterende europæiske lande, at investeringer i offentlig uddannelse var tæt på nul.

For Danmark var noget så småt under forandring, idet kongeriget med skoleforordningerne af 1814 slog ind på en kurs med et

---

17. Lindert (2004). I Skaksen (red.) (2018) er gennemført en beregning af afkast af uddannelse for Danmark.

stigende offentligt engagement i uddannelse. Undervisningspligten blev udvidet til i princippet at gælde fra syv år og frem til konfirmationsalderen, antallet af undervisningsfag blev øget, vigtigst med regning og skrivning, og der blev åbnet for indblik i naturkundskab og fædrelandshistorie. Der var fra lovgivers side et ønske om at bekæmpe folkelig overtro gennem oplysning. Samtidig blev uddannelsen af lærere på længere sigt bedre. Et vigtigt formål med undervisningen var dog fortsat religiøs opdragelse. En folkeskole med gratis undervisning for alle og med undervisning på tværs af de sociale klasser begyndte først at tegne sig som en politisk ambition mod slutningen af 1800-tallet, og en sekularisering af undervisningen lod endnu vente mange år på sig.

Alligevel betød den vesteuropæiske overgang til demokratier med en gradvis udvidelse af valgretten i slutningen af 1800-tallet og de første år af 1900-tallet, at staten fik en helt anden karakter med øget vægt på omfordeling fra rig til fattig, herunder omfordeling mod en almindelig ret til offentligt finansieret uddannelse og generelt stigende investeringer i uddannelse.¹⁸

På den anden side af Atlanten i USA var niveauet for investeringer i uddannelse i de første år efter uafhængigheden ikke væsentligt afvigende fra niveauet i Europa. Thomas Jefferson, hovedmanden bag den amerikanske uafhængighedserklæring, havde ellers i staten Virginia fremsat forslag om fri undervisning i grundskolen for den opvoksende generation. Jefferson betragtede et uddannet folk som den helt nødvendige forudsætning for en republikansk politisk praksis. Men forslaget vandt ikke fremme, da staten Virginias lovgivende forsamling var domineret af de store jordejere.¹⁹

1.5 Oplysningens pædagogik i Danmark

Det ændrede syn på barnet og barndommen slog igennem i Danmark blandt enkeltstående pædagoger i løbet af 1800-tallet. Inspirationen fra oplysningen udmøntede sig i etableringen af nogle an-

---

18. Lindert (2004).

19. Lindert (2004).

bringelsesinstitutioner, hvor forældreløse eller misrøgtede børn ikke længere blot skulle rettes ind, opdrages religiøst og forsørges. De skulle også udvikles som mennesker. Målet var, at de skulle vokse op og blive fornuftige og samfundsnyttige borgere. I pagt med oplysningstanken skulle det ske på et grundlag af viden og fornuft. Man kan tale om en egentlig *pædagogisk strategi*, der skulle realiseres af uddannede fagpersoner.

I det europæiske revolutionsår 1848 formulerede en idealistisk forstander for en af tidens opdragelsesanstalter, C.C. Møller, ideen om *Børneretten* på dansk grund. Børn havde ret til en kærlig og omhyggelig opdragelse – uanset deres sociale baggrund. Hvert barn skulle opfattes som et individ i sig selv med adgang til at blive opdraget indsigtsfuldt og kærligt. Hvis forældrene ikke kunne give dem kærlighed og sikre deres levevilkår, skulle samfundet træde til og garantere barnets rettigheder. Med andre ord etableres barnet nu også i Danmark som et selvstændigt individ, der kunne gøres til genstand for helbredelse, læring, resocialisering og opdragelse.²⁰

Mod slutningen af 1800-tallet fulgte oprettelsen af mange børnehjem. Flertallet blev drevet af velgørende foreninger, ofte med et kristent udgangspunkt. De blev bestyret af et forstanderpar, som skulle virke som børnenes forældre. De vanartede og potentielt kriminelle børn kom dog ikke på børnehjem, men på anstalt.

Debatten om børns vilkår blev aktualiseret af de stærke vandringer fra land mod by, der fandt sted fra 1870'erne og frem trukket af den tiltagende industrialisering, hvilket igen skabte en ny social dynamik, men også store sociale udfordringer. Især i København opstod massive sociale problemer. Der var mange opløste familier, mange børn født udenfor ægteskabet og en udbredt prostitution og kriminalitet. Dertil kom et børneliv, hvor fædrene i 1870 i gennemsnit arbejdede 11 timer om dagen, mens mødrene derhjemme

---

20. Ebsen (2012). Zelizer (1994) følger udviklingen i synet på barnet i USA fra 1870'erne til 1930'erne – fra et individ med en vis økonomisk betydning via børnearbejde i landbruget og industrien til „det moderne barn“ med alt, hvad der ligger emotionelt og rettighedsmæssigt i dette begreb. Generelt sentimentaliseres ideen/forestillingen om barnet, hvilket giver barnet en større værdi, eksemplificeret ved efterspørgslen efter adoptionsbørn.

havde et arbejde, som kunne forenes med børnepasning, hvis de da ikke var udearbejdende. Børnene skulle derfor ofte klare sig på gaden. Når de fyldte 8-10 år, var børnearbejde udbredt. I 1873 blev der fastsat en mindstealder på 10 år for fabriksarbejde, forhøjet til 12 år i 1901.

Den voksende interesse for industrisamfundets udsatte børn medførte organiseringen af nye velgørende foreninger. Omfanget af det velgørende engagement i udsatte børns trivsel afspejles i den andel af den private velgørenhed, området tiltrak. I 1903 forvaltede det, samtiden kaldte „børnesagen“, mindst 35 procent af den samlede københavnske velgørenhed.²¹ Samfundsreformatorer gjorde imidlertid gældende, at det var statens opgave at opdrage de udsatte børn – eventuelt via tvangsopdragelse – og så vidt muligt undgå indsættelse i fængsler.²²

1.6 Skolereformer efter Grundloven af 1849 og efter systemskiftet i 1901

Selvom der kom nogle mindre reformer af grundskolen efter Juni-grundloven af 1849, stod 1814-lovgivningen dog på mange punkter uforandret frem gennem 1800-tallet. Udviklingen i 1800-tallet og videre frem til i dag skal ikke beskrives mere detaljeret her – det er allerede gjort i den vidende fremstilling i de fem bind af *Dansk skolehistorie*.²³

Alligevel kan der kort peges på, at efter 1849 fulgte en mindre revision af 1814-lovgivningen i 1856. Sognerådene fik en vis medindflydelse på besættelsen af nye lærerstillinger, og det, vi i dag betegner som klassekvotienten, blev sat ned til 50 elever pr. klassetrin på landet og 40 i købstæderne. Religion var stadig det vigtigste fag, og den vigtigste tilsynsmyndighed var fortsat præsten og provsten. For de større børn var undervisningen på landet koncentreret til vinterhalvåret, da disse børn var en vigtig arbejdskraft i landbruget.

21. Bryderup (2005).

22. Ebsen (2012).

23. Redigeret af Appel og de Coninck-Smith og udgivet i årene fra 2013 til 2015.

Denne bogs omtale af folkeskolen bygger på de fem bind om dansk skolehistorie.

Omkring indførelsen af parlamentarismen i 1901 kom nye lovgivningsinitiativer i 1899 og mere vidtgående i 1903. Dansk blev indført som det vigtigste fag, og geografi og historie blev etableret som obligatoriske fag i 1899. Samtidig blev klassekvotienten reduceret til omtrent samme niveau på landet og i byen, og antallet af undervisningstimer blev udvidet og standardiseret til minimum 21 timer om ugen i købstæderne og 18 timer om ugen i landsbyskolerne med et skoleår på 41 uger.²⁴ En nyskabelse med Lov om højere Almenskole af 1903 var indførelsen af en mellemskole efter 5. klasse, hvor de boglige elever kunne tage en eksamen, der kunne føre videre til en real- eller studentereksamen. I mellemskolen skulle der undervises i religion, regning og matematik, dansk, engelsk, tysk, geografi, naturhistorie og skrivning.

Med ændringerne fulgte en nedlæggelse af latinskolen, og ved at indføre gymnasiet oven på mellemskolen kom der sammenhæng i børne- og ungdomsuddannelserne. Samtidig indførtes en nysproglig studentereksamen, hvad der gjorde den mere tilgængelig for børn af arbejdere og bønder. Pigerne fik nu også adgang til gymnasiet. Det ændrede i løbet af de kommende år til dels sammensætningen af akademikergruppen i Danmark.²⁵

De uddannelsespolitiske reformer blev fulgt op af en forstærket finansiering. De nye brede grupper med stemmeret havde i almindelighed et positivt syn på omfordeling fra de økonomiske eliter til folket.²⁶ Fra erhvervslivet lød der også krav om en bedre uddannet ungdom.²⁷ I Danmark kan man følge udviklingen netop i årene omkring overgangen til parlamentarisme i 1901. På finansloven 1898-99 var der afsat godt 1,9 mio. kr. til folkeskoler og seminarer, mens denne post var steget til godt 4,3 mio. kr. i 1902-03.²⁸

Livet i skolen kom i langt højere grad til at strukturere børns dagligdag samt skabe forudsætningerne for det senere liv som voksen. Til gengæld svækkedes betydningen af det farlige og sundheds-

---

24. Gjerløff og Jacobsen (2014).

25. Mørch (2004). Fremstillingen bygger i øvrigt på C.M. Jørgensen (2017).

26. Lindert (2004).

27. Gjerløff og Jacobsen (2014).

28. Gjerløff og Jacobsen (2014).

skadelige fabriksarbejde gennem loven mod børnearbejde i fabrikerne. På landet var der dog, som lovgivningen om folkeskolen blev indrettet, fortsat en kraftig hensyntagen til børnenes bidrag til det arbejdskraftsintensive landbrug.

Med demokratiets gennemslag omkring overgangen til parlamentarisme kom der en kamp om skolen, hvor forældre og de politiske partier i stigende grad søgte at få indflydelse på skolen, og hvor forældrene blev mere bevidste om betydningen af uddannelse for barnets senere liv.

1.7 1905: Loven om forbryderske og forsømte børn og unge

I forlængelse af statens reformarbejde blev der i 1895 fremlagt en betænkning som grundlag for en reformation af forsorgen for forsømte og kriminelle børn og unge. Betænkningen betonedes samfundets pligt til at beskytte børnene mod urimelige opvækstvilkår. Samtidig fremhævedes det offentlige ret til at beskytte sig mod, at børnene udviklede sig til skade for samfundet, hvilket bl.a. kunne forhindres gennem en anbringelse på en institution udenfor hjemmet. Her skulle børnene formes til gode samfundsborgere.

Betænkningen dannede grundlag for *Loven om Behandling af forbryderske og forsømte Børn og unge Personer* fra 1905. Et af lovens formål var at nedbringe kriminaliteten blandt børn og unge. Det skulle bl.a. ske ved at anbringe de adfærdsvanskelige på institutioner, der lå afsondret fra deres risikofyldte opvækstmiljø. Loven gav for første gang mulighed for tvangsanbringelse af børn.²⁹ Denne mulighed var et opgør med forældres rettigheder, da alle tidligere placeringer var betinget af, at forældrene afgav forældremyndigheden frivilligt. Et andet tiltag var, at de kriminelle børn ned til 12 års alderen skulle anbringes på opdragelsesanstalter – og ikke i fængsler.

Som underlag for loven gav den muligheder for at øge statens finansiering af anstalter og børnehjem.³⁰ Efter vedtagelsen af loven

29. Bryderup (2005).

30. Ebsen (2012).

i 1905 steg antallet af anbringelser markant, og omkring en procent af en børneårgang var anbragt på en given dag i resten af 1900-tallet. Anbringelserne havde en tydelig social tendens, idet langt de fleste anbragte børn var drenge fra arbejderklassen.

Det stigende statslige engagement i forskellige former for børneliv gav sig også udtryk i en lov fra 1908, der etablerede tilsyn med alle børn udenfor ægteskab, hvis barnets mor modtog fattighjælp. I 1923 blev tilsynet udvidet til alle børn under syv år af enlige mødre.

1.8 Forebyggelse

1905-loven skulle forhindre, at børn udviklede sig til at blive samfundsskadelige unge og voksne – enten fordi de blev kriminelle, eller fordi de ikke blev i stand til at forsørge sig selv, og derfor måtte leve af offentlig forsørgelse. Forebyggelse kunne som beskrevet ovenfor ske gennem anbringelse udenfor eget hjem. Den kunne imidlertid også ske gennem forebyggende aktiviteter i skolen og familierne. Disse initiativer skulle forhindre, at anbringelse overhovedet kom på dagsordenen.

Som tidligere omtalt var der i 1814 indført undervisningspligt for alle børn, og undervisning i offentlige skoler blev den helt dominerende undervisningsform i løbet af 1800-tallet. I skolerne havde lærerne udover de pædagogiske virkemidler frem til 1967 ret til at afstraffe udisciplinerede elever fysisk. Skolerne kunne desuden fra lidt ind i 1900-tallet overføre børn med udtalte adfærdsproblemer til forskellige former for hjem, hvori der indgik skolegang. I skolens pædagogik blev der lagt vægt på lydighed og indlæring af samfunds-understøttende normer. Alligevel betød skolerne for de fattige børn – og tidens forbud mod børnearbejde i industrien – en mulighed for at blive uddannet og få et bedre liv end forældrene. For samfundet betød det, at børn med adfærdsproblemer kom væk fra gaden, og at de kunne overvåges og disciplineres. Helt overordnet set steg befolkningens produktivitet og almindelige kompetencer gennem uddannelse, der skabte grundlaget for en fortsat økonomisk fremgang.

Et andet mere specifikt sigte havde de forebyggende sundhedsinitiativer, der blev gennemført i offentligt og privat regi. Børnedø-

deligheden var helt ind i begyndelsen af 1900-tallet fortsat meget høj. Men netop i disse år begyndte man at erkende årsagerne til den høje dødelighed, og den såkaldte *hygiejniske bevægelse* søgte via folkeoplysning at fjerne nogle af årsagerne til den høje dødelighed.

I anden halvdel af 1800-tallet tog den medicinske videnskab et spring fremad med opdagelsen af, at bakterier var årsag til en lang række smittefarlige sygdomme, og at man ved fx at koge mælk kunne undgå smitte ad den vej. Med et sundhedsfremmende sigte blev der i folkeoplysningen lagt vægt på renlighed, lys og luft. Kvinder blev opfordret til at amme deres børn så længe som muligt, og der blev udgivet magasiner og blade med gode råd til husmoren om rengøring og barnepleje.

Bevægelsen fik en folkelig forankring i en række velgørende selskaber, der rådgav arbejderklassens kvinder om ernæring og pleje af børn. Kernefamilien med stærke emotionelle bånd mellem dens medlemmer, der havde været et ideal i borgerlige kredse i mange år, blev tillige idealet i arbejderklassen. Også de lavere mellemlag og arbejderklassens børn blev eksponeret for den fælleseuropæiske civilisatoriske proces. Man skulle lære at opføre sig ordentligt – måske understøttet af en ugentlig time i danseskolen.

Mange af de forebyggende opgaver blev efterhånden overtaget af det offentlige. I 1929 begyndte de første sundhedsplejersker deres arbejde. Dødeligheden blandt spædbørn lå på ca. 8 procent, dvs. at 8 ud af 100 spædbørn døde, inden de fyldte et år. Sundhedsplejerskerne skulle hjælpe familierne med at få sundere og stærkere børn samt tilse, at børnene blev passet ordentligt. Indsatsen blev aktualiseret af en aftagende fødselshyppighed, hvor der i 1930'erne var udtalte bekymringer for, at Danmarks folketal ville falde.

Som svar på den faldende fødselshyppighed, hvor fødselstallet kom ned omkring 2,2 pr. kvinde, blev der nedsat en befolkningskommission, der skulle fremsætte forslag til at få rejst det faldende fødselstal. Kommissionsarbejdet resulterede ikke i de store fremskridt, men førte dog til mulighed for huslejetilskud til børnerige familier, og sundhedsplejerskerne kom ind under det offentlige fra 1937.

I Sverige udgav de to socialdemokrater Alva og Gunnar Myrdal i 1934 bogen *Kris i befolkningsfrågan*, der blev udbredt i de skandinaviske socialdemokratier.³¹ Forfatterne argumenterede for, at det faldende fødselstal var et stærkt argument for en øget omfordeling via skatterne til fordel for børnefamilierne. Lapperier som fx børnepenge og huslejetilskud var ikke nok til at løfte fødselstallene. Forfatterne rettede også en kritik mod kernefamilien som institution. Den satte efter Myrdalernes vurdering begrænsninger for alle familiemedlemmers udfoldelse. Svaret var, at kvinderne i stigende grad kom ud på arbejdsmarkedet, og at staten overtog nogle af pasningsforpligtelserne.

1.9 Pædagogisk debat

I mellemkrigstiden var der flere kritiske røster, der rejste sig i offentligheden med angreb på den autoritære opdragelse og undervisning i folkeskolen og i institutioner for anbragte børn, hvor fysisk afstraffelse og en rigid disciplin var hverdag for mange børn. Myndighederne reagerede på kritikken ved at professionalisere børneforsorgen og ved at øge tilsynet med børneinstitutionerne, som fortsat i helt overvejende grad var privatejede. For folkeskolen igangsattes et pædagogisk forsøgs- og udviklingsarbejde.

Professionaliseringen blev understøttet af udviklingen af nye fag som psykologi og psykiatri samt en videreudvikling af pædagogikken, hvilket bidrog til at ændre synet på barnet og dets udviklingsmuligheder. 1930'erne var i det hele taget kendetegnet ved en progressiv pædagogisk debat med barnets muligheder i centrum, mens ønsket om disciplinering og social kontrol kom i defensiven i det offentlige rum. Medvirkende til dette var den dystopi, der blev udfoldet i børne- og ungdomsopdragelsen syd for grænsen. Derimod blev den samtidige pædagogik i den daværende Sovjetunionen fulgt med interesse i kulturradikale og socialistiske/kommunistiske reformkredse, der havde en forholdsmæssig stærk stemme i den hjem-

---

31. Gunnar Myrdal var en kendt økonom, og begge opnåede at blive ministre i senere svenske regeringer.

lige pædagogiske debat. Den russiske pædagog Anton Makarenkos praktiske og teoretiske arbejde kom fx til at påvirke de socialpædagogiske uddannelser og udviklingen af gruppedynamiske metoder i pædagogikken.³²

Efter befrielsen tog debatten yderligere til, og frem gennem 1950'erne blev det offentlige kontrolindsats yderligere intensivere. I 1958 blev børneforsorgsloven revideret. Blandt nyskabelserne var en mulighed for frivillig anbringelse, ligesom retssikkerheden blev forbedret omkring tvangsanbringelser. Loven satte også et begyndende fokus på barnets behov for individuel pædagogisk og psykologisk stimulation.

Det normale og veludviklede barn blev nu beskrevet som det velstimulerede barn i psykisk balance.³³ Omvendt blev understimulerede og disharmoniske børn og familier et problem. I forlængelse af loven af 1958 blev der derfor tilføjet flere behandlingsmuligheder i form af mentalhygiejniske klinikker. I begyndelsen af 1960'erne oprettedes også børneforsorgens pædagoguddannelser.

Generelt blev 1960'erne præget af, at mange kvinder under en langvarig højkonjunktur med intensiveret industrialisering og vækst i den offentlige sektor kom ud på arbejdsmarkedet. Behovet for pasning af børnene steg markant.

Ved en lovændring i 1964 skelnedes der mellem forebyggende børneværnsaktiviteter og anbringelser udenfor eget hjem. Der blev lagt vægt på et helhedssyn med barnets sunde legemlige og psykiske udvikling i centrum. Indsatsen skulle nu ses i en samlet familiepolitisk og socialpædagogisk helhed.³⁴ I 1960'erne kommer også den første mere systematiske forskning indenfor området, hvor det nyoprettede Socialforskningsinstituttet tog emnet op.

---

32. Se fx *Forelæsninger for forældre* (dansk udgave 1979), der bygger på en serie radioforedrag fra 1937.

33. Nissen og Henriksen (2001).

34. Bryderup (2005).

1.10 Reformen af grundskolen

Med reformerne omkring systemskiftet i 1901 blev den almene skole herefter benævnt *folkeskolen*, og denne folkets skole var genstand for reformer frem gennem 1900-tallet. Som tidligere nævnt skal disse reformer ikke forfølges i detaljer her, men enkelte hovedpunkter skal alligevel kort omtales.

En ny skolelov af 1937 nedtonede betydningen af religion og søgte at stille undervisningen på landet mere lige i forhold til i byerne.³⁵ Som noget nyt indeholdt formålsparagraffen en formulering om, at folkeskolen skulle udvikle børnenes anlæg og evner.³⁶ Desuden indførtes en såkaldt fri mellem, hvor eleverne kunne fortsætte efter de syv første år uden at sigte mod en eksamen. Med loven fulgte dog ikke en udvidet undervisningspligt, og oprindelige socialdemokratiske ambitioner om at styrke elevernes muligheder for social mobilitet blev ikke indfriet af den daværende radikale undervisningsminister.

Næste reform af folkeskolen kom med en ny folkeskolelov af 1958. Med loven blev mellemskolen nedlagt. I stedet skulle eleverne på de større skoler deles i 6. eller 7. klasse i en almen og en boglig del, idet den boglige del sigtede mod et afsluttende forløb i realskolen, der eventuelt kunne føre videre til gymnasiet efter to år eller efter den afsluttende eksamen. På landet blev eleverne stadig ført udelt frem til det afsluttende 7. skoleår.

Med loven blev skolegangen gjort ens for land og by, dvs. samme timetal med samme fordeling gennem undervisningsåret, og nye centralskoler skulle sikre adgangen til realskolen på landet. Målet var en større lighed i muligheder, og frem gennem 1960'erne udfoldede den såkaldte uddannelseseksplosion sig, idet en langt større andel af en årgang valgte at fortsætte efter den egentlige undervisningspligts ophør. Unge fra landdistrikterne og børn af arbejdere blev i et vist omfang opfanget af denne tendens, selvom det fortsat var unge fra mellemlagene, der fyldte op i gymnasiet og på de vide-

35. Loven betonedede dog fortsat, at kristendomsundervisningen hvilede på folkekirkens evangelisk-lutherske lære (Gjerløff m.fl. (2014)).

36. Gjerløff m.fl. (2014).

regående uddannelser. Undervisningspligten blev dog heller ikke udvidet ved denne lejlighed på trods af ønsker fra erhvervslivets side om en mere kvalificeret ungdom.

1960'erne var præget af en professionalisering af lærerstanden og en videnskabeliggørelse af fagenes indhold og de pædagogiske metoder. At århundredes tradition for kadaverdisciplin var på vej ud af skolen blev tydeliggjort i 1967, hvor fysisk straf blev forbudt på landsplan.³⁷ I 1972 blev undervisningspligten udvidet fra syv til ni år.

I 1975 kom en ny folkeskolelov. Formålsparagraffen inddrog elevernes demokratiske dannelse, og realskolen blev afskaffet og erstattet af en enhedsskole med niveaudeling af undervisningen i de teoretiske fag. Samtidig gled et kristent formål ud af skolens formålsparagraf, og kristendomskundskab blev indført som et ikke-missionerende fag. Med folkeskoleloven af 1993 blev opdelingen af eleverne i udvidet kursus og grundkursus afskaffet til fordel for såkaldt undervisningsdifferentiering, hvilket konsoliderede princippet om en enhedsskole. Samtidig blev det gjort obligatorisk at gennemføre undervisning i tværgående emner og problemstillinger.

Folkeskolereformen, der trådte i kraft i 2014, medførte, at antallet af undervisningstimer steg væsentligt, alle skoler skulle tilbyde lektiehjælp, og der blev ansat flere pædagoger på skolerne til den understøttende undervisning. Der kom også fokus på behovet for, at skolen kunne sørge for, at eleverne fik mere motion i dagligdagen. Samtidig medførte nye arbejdstidsregler ved lov en forøget undervisningspligt pr. lærer. Det debatteres stadig, hvilke konsekvenser ændringerne havde.³⁸

1.11 De små børns dagligdag: livet i daginstitutionen

Allerede i 1870'erne i det begyndende sociale reformklima var der på privat initiativ blevet oprettet såkaldte børneasyl. Her kunne en enkelt kvinde med hjælp fra et par store piger passe mellem 50 og 100 børn. Behovet for børnepasning var akut i industrikvarte-

37. Gjerløff m.fl. (2014).

38. Se fx Dørge (2019).

rerne. Da det hele hvilede på privat velgørenhed, var dækningsgraden imidlertid lav.

Fra 1919 blev der afsat mindre beløb på finansloven til at understøtte initiativerne, men offentlige bevillinger var i de næste år meget begrænsede.³⁹ Det ændrede sig først mod slutningen af 1960'erne, hvor de offentlige tilskud gik i vejret, samtidig med at faget som pædagog for førskolebørn professionaliseredes. Endnu i 1960'erne var under 10 procent af de 0-6-årige indskrevet i en daginstitution, og indskrivningen var ofte baseret på sociale kriterier. Fra 1970 og frem gik det stærkt med at udvikle institutionsdækningen til dagens høje niveau. Børns hverdagsliv organiseres i et stort omfang af voksne i institutioner. Her er børnene genstand for en pædagogisk plan og praksis med ambitioner om at gøre dem til gode demokrater og med en fuld udfoldelse af deres evner og muligheder. Daginstitutionerne bliver også tildelt en kompenserende funktion i de tilfælde, hvor familierne er ressourcetsvage.

For de større børn organiseres hverdagen i skolerne – indtil en vis alder eventuelt suppleret med fritidsordninger af forskellig karakter efter skole. Tidligere tiders børneliv uden forældreopsyn efter skole eksisterer ikke mere, og længden af skoledagen er taget til. Den læring og de oplevelser, der fandt sted i den autonome børneflokk, findes altså ikke længere.

1.12 Offentligt finansieret undervisning i vækst

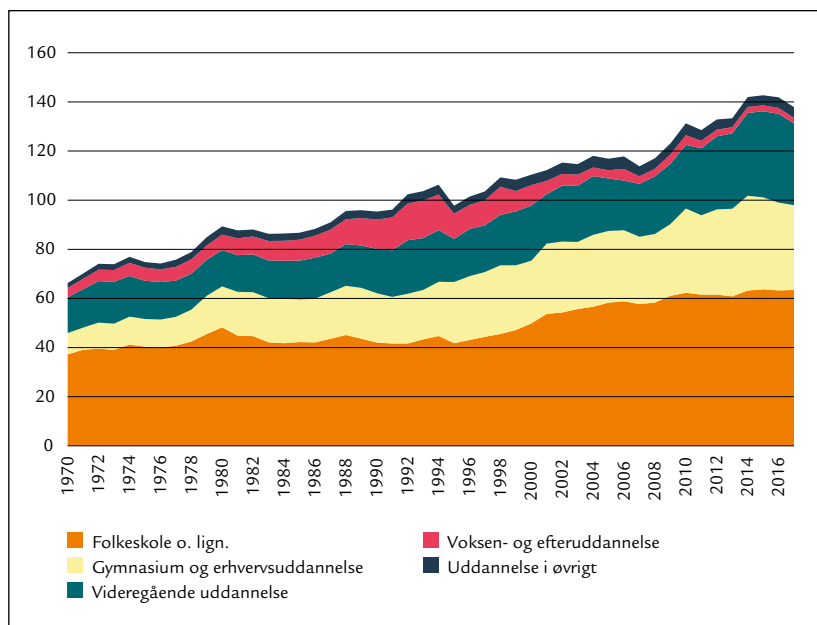
1960'erne var kendetegnet ved en accelererende bevægelse mod øget økonomisk lighed. Det skete via en øget brug af indkomstoverførsler og en progressiv beskatning. Omfordeling via uddannelser var en indlysende vej at gå for et lighedsorienteret statsbærende socialdemokrati. Samtidig blev uddannelse betragtet som en nødvendig forudsætning for et konkurrencedygtigt erhvervsliv. I internationale organisationer som FN og OECD var der fokus på uddannelse som vækst-dynamo og en investering i fremtiden. I de kommende år blev der investeret kraftigt i uddannelse, hvilket fremgår af figur 1.1. I

---

39. Jacobsen og Løkke (1986).

takt med, at gymnasiet og erhvervsskolerne blev søgt af flere unge, steg udgifterne markant. Det samme gjaldt de videregående uddannelser, hvor studentertallet ligeledes gik stærkt frem.

Figur 1.1 Samlet offentligt forbrug på uddannelse fordelt på uddannelsesform. 1970-2017, i 2015-priser. Mia. kr.

Kilde: Danmarks Statistik.

1.13 Børns rettigheder

Sideløbende med udbygning af skolevæsenet styrkedes børns rettigheder gennem en række formelle strukturer og institutioner.⁴⁰ I Danmark blev det eksemplificeret ved dannelsen af Regeringens Børneudvalg og Det Tværministerielle Børneudvalg i 1987. Centralt står begrebet „det gode børneliv“.

Internationalt udarbejdede Folkeforbundet, forløberen for FN, Geneve-erklæringen af 1924 om Barnets Rettigheder, der dog ikke

40. Andersen og Jensen (2016).

blev juridisk bindende. Erklæringen betonedede, at børn havde en særlig ret til beskyttelse udmøntet i fem punkter: udvikling, ret til mad, husly og hjælp og ret til beskyttelse mod udnyttelse.

I 1959 vedtog FN's Generalforsamling Erklæringen om barnets rettigheder, der byggede videre på Geneve-erklæringen fra 1924 og FN's Menneskerettighedserklæring fra 1948. FN's konvention om barnets rettigheder er fra 1989. Den indeholder 54 artikler, som fastlægger barnets grundlæggende rettigheder. Barnet etableres som subjekt, der selv har ret til at træffe valg om dets fremtidige liv – også i de tilfælde, hvor myndighederne står overfor at skulle gribe ind i familiens liv.⁴¹

Danmark ratificerede konventionen i 1989, og i 1994 etableredes Børnerådet, som har til opgave at sætte børns behov og rettigheder på den politiske og samfundsmæssige dagsorden.⁴² Som et uafhængigt statsligt råd skal rådet bl.a. sikre børns rettigheder i Danmark i lyset af FN's konvention, herunder vurdere børns levevilkår i forhold til konventionens bestemmelser og intentioner.

Med i forløbet er også, at Folketinget i 1997 fastslog, at børn ikke må udsættes for legemlig afstraffelse eller anden krænkende behandling.

1.14 Sammenfatning af del I

Børnelivet har ændret sig markant gennem de seneste par hundrede år. Fra tidligt at indgå i arbejdsstyrken organiseres børnenes liv i dag i daginstitutioner og skoler. Samtidig er et standsbestemt børneliv afløst af en opvækst, hvis udgang ikke er fastlåst på et bestemt valg af erhverv.

Centralt for bevægelsen mod uddannelse som en helt afgørende del af større børns dagligdag var 1700-tallets oplysningsidealer, hvor uddannelse blev set som en afgørende forudsætning for kompetente og frigjorte mennesker. En anden og i dybden mere afgørende forudsætning var etableringen af repræsentative demokratier, hvor

41. Andersen og Jensen (2016).

42. Nissen og Henriksen (2001).

store vælgergrupper krævede en øget omfordeling via staten. Og her blev uddannelse set som et vigtigt instrument ved skabelse af social mobilitet og øget lighed.

Børnenes nyere historie er gennem de seneste mange år præget af, at deres liv i stigende grad bliver organiseret af voksne. For de mindre børn drejer det sig om livet i en daginstitution, hvor indskrivningen i en sådan er gået fra at afspejle et muligt socialt problem i familien til en situation, hvor næsten alle førskolebørn efter det første leveår tilbringer dagtimerne på hverdage i en institution. Disse daginstitutioner tillægges i den danske velfærdsmodel et vigtigt potentiale for via pædagogikken at kompensere for sociale forskelle i familien og at bidrage til at sikre alle børn lige muligheder. Samtidig er daginstitutionerne en forudsætning for en meget høj beskæftigelsesfrekvens for kvinder. Udbygningen af institutionsdækningen er indenfor bogens tematik et af de helt vigtige karaktertræk ved etableringen af den danske velfærdsstat.

For de større børn organiseres dagligdagen af et skolevæsen, der fylder mere og mere i hverdagen. Flertallet går i den danske folkeskole, der viderefører ambitionen om at sikre lige muligheder for alle. Tidsmæssigt betyder bindingen i skolen, at børnenes selvorganisering er reduceret meget markant frem gennem 1900-tallet og de første år af det nye årtusind.

DEL II

Børn og forældre

2 Introduktion til temaet *børn og forældre*

AF PETER FALLESEN OG ESKIL HEINESEN

2.1 Forskellige familiekonstellationer

For langt de fleste børn spiller deres forældre, og eventuelle stedforældre, en stor rolle i løbet af barndommen. I denne del af bogen retter vi derfor blikket mod betydningen af forældre og familieforhold for barndommen og de tidlige voksenår.⁴³

I de seneste ti år har ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed beskæftiget sig med betydningen af forældre og familieforhold for de ressourcer, børn har adgang til gennem opvæksten, og for hvordan disse ressourcer påvirker muligheder i det senere voksenliv. Dette forskningsben relaterer sig direkte til centrale samfundsmæssige spørgsmål om social arv og ulige muligheder på baggrund af ulige adgang til ressourcer i barndommen. Kapitel 5-7 går i dybden med, hvordan ulighed i ressourcer i hjemmet skaber ulighed i børns muligheder. I dette og de to følgende kapitler koncentrerer vi os om forældres tidsanvendelse på børnene og om, hvordan børnene bliver påvirket af, at forældrene flytter fra hinanden.

Det er ikke alle mennesker, der i løbet af livet får børn. I starten af det 20. århundrede kunne en kvinde forvente at få omkring fire børn. I dag kan hun forvente at få under to.⁴⁴ Samtidig har tidligere forskning fra forskningsenheden vist, at der er klare forskelle på, hvem der ender med aldrig at få børn.⁴⁵ Blandt kvinder født i perioden under og efter Anden Verdenskrig var det især dem med uddannelse over grundskoleniveau, som var barnløse. For kvinder født i 1970'erne er billedet omvendt. Nu er det de kortuddannede,

43. Kapitlerne 17-19 fokuserer specifikt på den gruppe af børn, som oplever at være anbragt udenfor hjemmet i løbet af barndommen, så i denne del af bogen er fokus på den rolle, som biologiske og stedforældre spiller i børns liv, og hvordan den type hjem, børn vokser op i, også spiller ind.

44. Tal fra tabel FOD3 og FOD33 fra Danmarks Statistiks statistikbank.

45. Jalovaara m.fl. (2019).

der har den højeste risiko for at være barnløse. For mænd er det gennem hele perioden de kortuddannede, der har størst risiko for aldrig at få børn.

Det er ikke alle børn, der bor hos begge forældre under opvæksten. For børn født i løbet af 2018 boede 11 procent ikke sammen med begge deres juridiske forældre ved udgangen af deres fødselsår.⁴⁶ I samme år boede mere end 38 procent af alle børn, der var fyldt 15 i løbet af året, ikke sammen med begge deres forældre ved årets udgang. I gennemsnit bor cirka hvert fjerde barn mellem 0-17 år ikke med begge forældre.

Blandt dem, der ikke bor med begge forældre, bor 70 procent med en enlig forælder (oftest mor), 26 procent bor med én forælder og dennes nye partner (igen oftest mor og mors partner), og den sidste gruppe på lidt over 4 procent er enten anbragte, bor med andre voksne eller er selvstændigt udeboende (sidstnævnte gælder kun ældre børn). Altså vokser børn i Danmark ikke kun op med forældre, der har forskellige baggrunde i form af uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, helbred med videre. Børn lever også med deres forældre i forskellige familiekonstellationer.

2.2 Hvorfor er forældre vigtige?

Selvom der er generel enighed i samfundsvidenskaberne om, at forældre påvirker deres børn, er der forskel på, hvordan de forskellige samfundsvidenskabelige discipliner har forstået og formuleret denne påvirkning.

Sideløbende med rent 'sociale' forklaringer står også biologiske og sociobiologiske forklaringer. Disse forklaringer fokuserer især på, hvilken betydning gener – som børn jo arver fra deres forældre – har for, hvordan børn udvikler sig.

Tidligere har forskningen sat en hård skelnen op mellem arv versus miljø,⁴⁷ hvor den ene fløj argumenterede for, at genetik og

46. For børn af forældre af samme køn, eller hvor den biologiske far var donor, men mor har en fast partner, anskuer vi begge forældre som juridiske forældre. Tal fra tabel BRN9 fra Danmarks Statistiks statistikbank.

47. Ofte henvist til som nature vs. nurture-debatten.

biologi (arv) alene forklarede alt, og den anden fløj argumenterede for, at det kun var sociale forhold (miljø), der spillede en rolle. Over de seneste årtier har forskningslitteraturen dog i højere grad flyttet sig i retning af et arv-og-miljø-fokus med en forståelse af, at gener og det miljø, børn vokser op i, gensidigt kan påvirke hinanden, og at børnene derved bliver det samlede produkt af både gener og miljø.⁴⁸

Gener er dog stadig den første ting, børn får fra deres forældre – de nedarves vitterligt før fødslen, allerede ved undfangelsen. Gener har vist sig at forudsige i gennemsnit cirka 40 procent af forskellene mellem børn for en lang række sociale udfald fra alt fra sandsynligheden for at ryge til indkomst som voksen.⁴⁹ Samtidig forudsiger miljøet, børn vokser op i (hvilket inkluderer deres forældres adfærd), cirka den samme andel af variationen – altså 40 procent. De resterende 20 procent kan tilskrives tilfældet.

Forskning, der undersøger, hvor stor en del gener betyder, har fundet, at gener forklarer en større andel af, hvordan det går for børn født senere i det tyvende århundrede end børn født tidligere i århundredet. Antagelsen er, at samfundsforandringer, såsom udbygningen af uddannelsessystemet, har betydet, at senere fødte årgange står over for færre samfundsmæssige barrierer, hvormed generne kan få friere spillerum.⁵⁰

Selvom gener ser ud til at have en markant indflydelse på børns adfærd og på, hvordan det går dem senere i livet, har forældrene også stor betydning, *efter* børnene er født, da de jo udgør en central del af børns opvækstmiljø. I det følgende afsnit gennemgår vi kort nogle af de mere typiske forklaringsmodeller for, hvordan forældre påvirker deres børn, som man finder i de psykologiske, økonomiske og sociologiske samfundsvidenskaber.

Indenfor psykologien og socioepidemiologiens tradition for at studere børns udvikling har man bl.a. beskæftiget sig med stimulering som centralt begreb.⁵¹ Neuropsykologisk forskning har vist, at hvis forældre interagerer hyppigt med deres små børn gennem

48. Se Herd m.fl. (2019) for en opdateret diskussion af denne udvikling.

49. Branigan m.fl. (2013).

50. Branigan m.fl. (2013).

51. Se fx Walker m.fl. (2011).

leg og fysisk kontakt, udvikler børnenes hjerner sig mere og hurtigere, end de gør ved fraværet af sådan hyppig stimulering. Specielt årene fra fødslen til tre-årsalderen ser ud til at udgøre en sensitiv periode, hvor forældrenes adfærd har stor indflydelse på børnenes udvikling.⁵² Sådanne sensitive perioder er tæt knyttet til hjernens udvikling hen over barndommen, hvor specifikke centre og områder udvikler sig på bestemte tidspunkter.

Delvist inspireret af den psykologiske litteratur har den økonomiske forskning, bl.a. med økonom og nobelprisvinder James Heckman i front, udviklet en række teorier, teoretiske modeller og empiriske studier af effekten af tidlig investering i børn.⁵³

I den økonomiske optik bliver stimuleringsadfærden hos forældrene til en investering af tid og indsats fra forældrenes side i børnene for at øge deres evner og færdigheder og højne sandsynligheden for fremtidig succes. Nogle af de centrale lektioner fra den økonomiske litteratur er, at der er større afkast af forældres investeringer tidligt i barnets livsforløb end af de investeringer, der foretages senere, og at forældres investering på et givet tidspunkt delvist afhænger af, hvor stort et afkast der har været af investeringer i tidligere perioder.

Sagt med lidt mindre 'økonomiske' ord, betyder det, at hvis forældrene fx oplever, at det at læse højt for deres børn hjælper på børnenes sprogudvikling, bliver de mere tilbøjelige til at fortsætte med sådanne aktiviteter.

Hvor man inden for psykologisk og specielt økonomisk forskning har haft et fokus på, hvordan forældrenes mere eller mindre bevidste direkte interaktioner med deres børn påvirker børnene, har sociologien i højere grad beskæftiget sig med den måde, forældrene ikke-intentionelt påvirker deres børn. Dermed ikke sagt, at sociologisk forskning ikke også beskæftiger sig med investeringer, men nogle af kernebegreberne er kultivering og socialisering, som

---

52. For indføring i litteraturen om sensitive perioder, se Andersen (2017).

53. Se fx Francesconi og Heckman (2016).

beskriver, hvordan forældrenes evner, smag og holdninger smitter af på børnene hen over barndommen.⁵⁴

Samtidig fungerer forældrene også som pejlemærker for børnene, fx i forhold til uddannelsesvalg. Indenfor studier af uddannelsesmobilitet har man bl.a. fundet opbakning for en teori om, at det centrale for børn og forældre er, at man undgår negativ social mobilitet, hvilket vil sige, at man går mere op i at undgå at få kortere uddannelse end sine forældre, end man går op i, at man får en længere uddannelse end sine forældre.⁵⁵ Vi kommer mere ind på social mobilitet generelt i et af bogens senere kapitler.

2.3 Betydningen af familietyper og familieförändringar

Vi har kort forklaret, hvordan forskellige samfundsvidenskaber anskuer, hvorfor og hvordan forældre har betydning for deres børn. Gennemgående for de forskellige forklaringer er, at de alle i mere eller mindre grad bygger på, at børn bruger tid sammen med deres forældre og derigennem stimuleres i deres udvikling. Alle forældre har dog ikke de samme muligheder for at bruge tid med deres børn. De kan have job, som kræver, at man arbejder på skæve tidspunkter, de kan have helbredsmæssige udfordringer, og de kan leve i familietyper, som begrænser, hvor meget tid de har sammen med deres børn.

Som nævnt indledningsvis vokser børn op i meget forskellige familietyper, og ofte vil et barn ikke bo i samme familietype gennem hele barndommen. Børn kan bo sammen med begge forældre, hvor forældrene er gift eller samboende. De kan bo sammen med kun den ene forælder eller sammen med den ene forælder og en stedforælder og evt. stedsøskende. Dertil kommer, at der i hver af disse familietyper også kan være søskende og halvsøskende. Børn, hvis forældre er flyttet fra hinanden, vil desuden ofte skifte mellem at bo hos den ene og den anden forælder.

54. Se fx Jæger og Breen (2016).

55. Se fx Davies m.fl. (2002).

Langt de fleste børn bor sammen med begge deres forældre umiddelbart efter fødslen, men mange oplever, at deres forældre flytter fra hinanden i løbet af barndommen. For de årgange, der blev født i Danmark omkring 1980, oplevede 32 procent af børnene, at deres forældre flyttede fra hinanden, inden de fyldte 20 år. For årgangen født i 1997 var andelen steget til ca. 40 procent.⁵⁶

Der er flere grunde til, at børn kan blive påvirket negativt af skilsmisse eller mere generelt af, at forældrene flytter fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet.⁵⁷

For det første kan den ændrede familiestruktur, hvor barnet eller børnene bor sammen med den ene forælder, betyde, at forælderen har mindre tid og overskud til at være sammen med barnet. Selvom selve bruddet ikke ser ud til at påvirke, hvor meget tid bopælsforælderen bruger på barnet/børnene,⁵⁸ så påvirker det, hvor mange forældre der er til stede til at bruge tid. Barnet vil derfor ofte have mindre forældrekontakt, hvilket er vigtigt, da forældre spiller en afgørende rolle mht. at støtte barnet følelsesmæssigt og praktisk og stimulere dets udvikling. Mindre støtte og tilsyn fra forældre kan hæmme barnets udvikling og øge risikoen for mistrivsel og adfærdsproblemer.

For det andet vil de økonomiske vilkår for familien typisk være forringet. Selvom forældrene er i arbejde før skilsmissen og bibeholder deres job, vil der være større omkostninger forbundet med at bo hver for sig i stedet for sammen. Dertil kommer, at barnet som nævnt ovenfor oftest bor hos moren efter skilsmissen, og at moren typisk har en lavere indkomst end faren, selv om dette problem mindskes af farens børnebidrag. Den strammere økonomi kan medføre, at der er mindre overskud til ting, der kan have betydning for barnets udvikling og trivsel som fritidsaktiviteter (fx kontingent til sportsklub), ferierejser, sund kost, legetøj, bøger og computer mv.

---

56. Beregninger foretaget af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed på baggrund af data fra Danmarks Statistik.

57. Se fx følgende litteraturoversigter: Amato og Keith (1991), Amato (1993) og Amato (2001).

58. Fallesen og Gähler (2019).

Der kan også være tale om, at familien må flytte til et område med flere sociale problemer.

For det tredje vil der ofte være tale om brud med de vante rammer på anden måde, fx hvis familien flytter til en anden bolig i et nyt kvarter, og barnet måske skal flytte skole eller daginstitution. Der kan også være tale om, at barnet skal vænne sig til at bo sammen med en stedforælder og stedsøskende, og typisk vil barnet bo noget af tiden hos den ene forælder og noget af tiden hos den anden. Selv om de fleste børn med tiden vænner sig til de nye forhold og tilpasser sig, kan der være en lang periode, hvor barnet er mindre trygt og mere usikkert.

For det fjerde kan skilsmissen være en betydelig følelsesmæssig belastning for barnet, specielt hvis konfliktniveauet mellem forældrene er højt omkring bruddet, og hvis barnet bliver inddraget i konflikten mellem forældrene. Nogle børn kan endda være bekymrede for, om de selv er skyld i bruddet, eller for om forældrene stadig vil holde af dem. Dertil kommer, at barnet helt eller delvis kan miste kontakten til den ene forælder, som måske før bruddet har fungeret som rollemodel og givet vigtig følelsesmæssig støtte, og til andre familiemedlemmer som fx bedsteforældre.

Der er i gennemsnit betydelige forskelle mellem dem, der bliver skilt, og dem, der ikke gør. Forældre, der flytter fra hinanden, er i gennemsnit mere socialt udsatte end forældre, der bliver sammen. Forældrene i skilsmissec familier er i gennemsnit karakteriseret ved at have kortere uddannelse, svagere arbejdsmarkedstilknytning, større risiko for hospitalsindlæggelse med psykiatriske diagnoser og højere kriminalitetsrater. Dertil kommer, at de typisk har et højere indbyrdes konfliktniveau, også lang tid før de bliver skilt.⁵⁹

Udover at børn fra skilsmissec familier oplever, at deres forældre flytter fra hinanden, kommer de, som beskrevet ovenfor, i gennemsnit fra socialt mere udsatte familier end andre børn. Hvis man ønsker at beregne, hvordan selve skilsmissen påvirker børnene, er det derfor ikke en god idé at sammenligne børn i skilsmissec familier med børn i familier, hvor forældrene bliver sammen. Selv om man

---

59. Clark m.fl. (2015).

i en sådan analyse til en vis grad kan tage højde for forskelle i socio-økonomisk baggrund, er der mange vigtige faktorer, man normalt ikke har data for, som fx forældrenes indbyrdes forhold, herunder deres konfliktniveau og evt. misbrugsproblemer. Sådanne analyser vil derfor typisk overvurdere de negative effekter af skilsmisse.

En af de metoder, der er anvendt i litteraturen til at komme nærmere på at beregne årsagsmæssige effekter af selve skilsmissen, består i at sammenligne søskende i skilsmissec familier. Søskende vil have forskellig alder på det tidspunkt, hvor forældrene flytter fra hinanden og vil derfor blive påvirket forskelligt. I nogle familier vil det ældste barn være så gammelt, at det ikke påvirkes. Hvis man fx undersøger effekter på karakterer i 9. klasse, så vil karaktererne for de søskende, der allerede har afsluttet 9. klasse på tidspunktet for skilsmissen, ikke kunne påvirkes af selve skilsmissen. Derimod vil yngre søskendes karakterer godt kunne påvirkes. Resultaterne, der beskrives i kapitel 4, bygger på denne metode. Metoden har også været anvendt i en række studier fra andre lande.⁶⁰

Andre typer af studier har udnyttet ændringer i skilsmisselovgivning.⁶¹ Hvis fx lovgivningen ændres, så det er lettere at blive skilt, vil flere vælge at blive skilt.⁶² Det kan udnyttes til at beregne effekterne af skilsmisse i familier, som bliver skilt efter lovændringen, men som ikke ville være blevet skilt, hvis skilsmisse ikke var blevet lettere at gennemføre.

2.4 Sammenfatning

Det er ikke tilfældigt, hvem der bliver forældre. I dagens Danmark er både mænd og kvinder med længerevarende uddannelser mere tilbøjelige til at blive forældre end dem, der har brugt kortere tid i uddannelsessystemet. Der er dog stadig stor variation blandt forældre og derved også i de vilkår, børn vokser op under.

---

60. Se fx Björklund og Sundström (2006).

61. Se fx Gruper (2004).

62. Fallesen (2019).

Forældre videregiver deres genetiske baggrund og har samtidig stor indflydelse på de forhold, børn vokser op under. Tidlig stimulering og investering af tid og mere konkrete ressourcer påvirker børns kognitive udvikling, og forældrenes socioøkonomiske baggrund påvirker børnene gennem yderligere socialisering hen over barndommen. Derudover former den familietype og de familiemæssige rammer, som børnene vokser op under, hvordan forældrene kan videregive ressourcer til deres børn.

Hvis forældrene er skilt, er der oftest mindre tid og færre ressourcer tilgængeligt i hjemmet. Den mindre tid og de færre ressourcer er forårsaget af fraværet af to forældre i hjemmet samtidigt. Nylig forskning demonstrerer ydermere, at børn, der oplever skilsmisse i løbet af barndommen, klarer sig dårligere i skolen og har større risiko for at begå kriminalitet.

3 Forældres børneomsorg

3.1 Indledning

Efter 50-60 år med en stadig mere udbygget velfærdsstat står det klart, at velfærdsstaten trods alle gode intentioner og en massiv ressourceanvendelse på børn og unge ikke sikrer alle børn lige muligheder, og at andre supplerende greb end udligning via skatter og overførsler skal tages i brug. De tidligste år i familien bliver her ved bragt ind i en ny central forståelsesramme for mulighederne for samfundsmæssige forandringer. I en erkendelse af den fortsat manglende sociale og uddannelsesmæssige mobilitet retter politikere, sagsbehandlere og forskere opmærksomheden mod, hvad der sker i barnets helt tidlige år indenfor familie kredsen.

En grundlæggende hypotese er, at socialt betingede forskelle i forældrenes samvær med barnet i dets første leveår har en betydelig forklaringskraft, når forskelle i det videre livsforløb skal indkredses. Forskelle i muligheder fastlægges med andre ord, *inden* velfærdssamfundets institutioner for alvor træder i karakter. En løsning kunne være at kvalificere forældrene som forældre allerede inden barnets fødsel suppleret med det, der betegnes som tidlige indsatser af understøttende karakter.

I dag betragtes det som en selvfølge, at forældrene tager intensivt del i deres børns liv. Set ud fra både et individuelt og et samfundsmæssigt rationale er der sandsynligvis mange gode grunde til, at forældrene gør dette. Kapitlet vil undersøge, hvordan det er gået med forældres tidsanvendelse på deres børn og den sociale dimension i denne tidsanvendelse. Hvor meget mere tid bruger højtuddannede eksempelvis på deres børn end ufaglærte?

3.2 Forældres tidsforbrug

Udviklingen i danskernes tidsanvendelse er fulgt i tilbagevendende undersøgelser siden 1964 på et nogenlunde sammenligneligt grund-

lag.⁶³ I en række publiceringer har ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed dokumenteret, at forældre siden 1980'erne har brugt stadig mere tid på deres børn.⁶⁴ Den nyeste undersøgelse fra 2018 peger entydigt på, at denne udvikling er fortsat.⁶⁵ Tabel 3.1. viser udviklingen siden årtusindskiftet.

Tabel 3.1 Fædre og mødres tid brugt på børneomsorg, 2001, 2008 og 2018

	2001	2008	2018
Gns. ugedag timer:min.*			
Mødre	1:56	2:00	2:55
Fædre	1:07	1:27	2:15

*På aktive omsorgsdage.

Tidsregistreringen er baseret på respondenternes udfyldelse af et detaljeret døgnrytmeskema med tilhørende vejledning i, hvilke tidskategorier de kan vælge imellem. Kilde: Bonke og Christensen (2018).

Sideløbende med en almindelig fremgang i fritiden fremgår det, at stigningen i tidsanvendelsen på børnene ligefrem er accelereret siden 2008. Både mødre og fædre bruger i 2018 næsten en time mere om dagen på børnene end i 2008, mens tid brugt på børneomsorg ikke ændrede sig væsentligt fra 2001 til 2008.⁶⁶

3.3 Forældres tid brugt på børnene har social slagside

Forskelle i familierne i barnets tidlige år kan som nævnt bidrage til forståelsen af, hvorfor det danske velfærdssamfund trods alle gode intentioner ikke afgørende har formået at ændre på den sociale mo-

63. Bonke og Jensen (2012) gennemgår tidsanvendelsesstudiernes historie i Danmark og i andre vestlige lande.

64. Bonke (2009, 2012).

65. Bonke og Christensen (2018).

66. Brochman m.fl. (2020) viser, at forældres tidsanvendelse på børn var stort set ens i Skandinavien i 2008. Men danske forældres tidsanvendelse på deres børn ligger en del over niveauet i fx Canada, England og USA, se Bonke (2009).

bilitet. Analyserne af danskernes tidsanvendelse giver en indikation på, hvilke mekanismer der kan gøre sig gældende. Forældres uddannelse spiller således en stor rolle for den tid, de bruger på deres børn.

Fædre med lang videregående uddannelse bruger eksempelvis i 2018 dobbelt så lang tid på deres børn som fædre uden uddannelse. Mødre med lang videregående uddannelse bruger godt en halv time mere om dagen end mødre uden uddannelse. De mere detaljerede forskelle på længden af børneomsorgen i relation til forældrenes uddannelsesbaggrund er gengivet i tabel 3.2.

Tabel 3.2 Fædre og mødres tid brugt på deres børn – børneomsorg – afhængig af uddannelsesbaggrund. 2018

	Fædre	Mødre
	Timer:min. på gns. ugedag	Timer:min. på gns. ugedag
Ingen uddannelse	00:48	01:38
Faglig uddannelse	01:04	01:21
KVU	01:02	01:29
MVU	01:16	01:50
LVU	01:39	02:12
I alt	01:09	01:45
Antal	579	633

Note: Kontrolleret for forældrenes alder under 40 år/40+ år og yngste barns alder under 7 år/7-17 år.

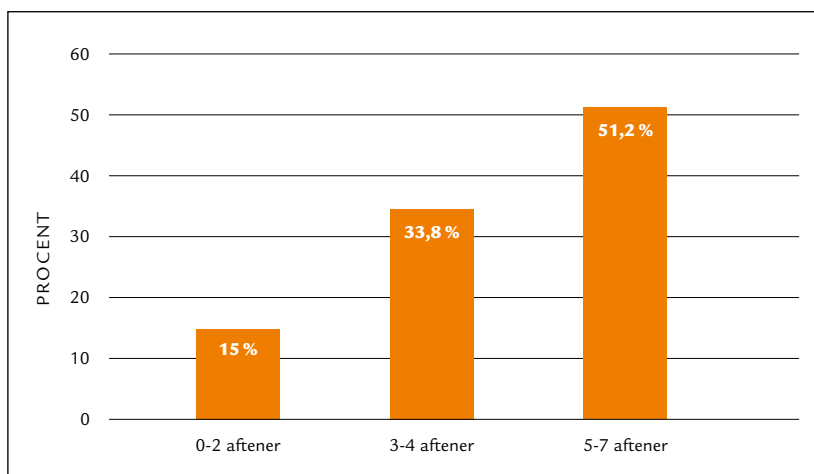
Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Tidsanvendelsen på børnene er systematisk stigende, jo længere uddannelse faren og moren har, desto mere tid anvendes på børnene. Uden at vi er i stand til at analysere årsagsforklarende ud fra undersøgelsens data, ser vi formentlig her en af de vigtigste mekanismer bag, at der endnu er en betydelig social og uddannelsesmæssig ulighed 60 år efter, at velfærdsstaten for alvor fik social udligning som et overordnet politisk mål.

3.4 Faste tidsbindinger er ikke i konflikt med samvær med børnene om aftenen

I samfundsdebatten er temaet „de stressede forældre“ tilbagevendende. I den nyeste tidsanvendelsesundersøgelse er det i den forbindelse analyseret, om faste tidslige forpligtelser blokerer for samværet i familien. Det kan fx være i form af aftenarbejde, deltagelse i faste fritidsaktiviteter, frivilligt arbejde m.v. Temaet belyses via en afdækning af, hvor mange aftener om ugen familierne kan samles uden at være bundet af sådanne aktiviteter. Resultatet fremgår af figur 3.1.

Figur 3.1 Antal aftener om ugen med muligt samvær hos par med børn. 2018

Spm.: Hvor mange af ugens syv aftener har hele familien mulighed for at foretage sig noget samlet – uden at noget familiemedlem må svigte faste fritidsinteresser?

Kilde: Bonke og Christensen (2018).

I halvdelen af alle børnefamilier er der i 2018 mellem 5 og 7 aftener om ugen, hvor hverken arbejde eller faste fritidsaktiviteter står i vejen for samværet med børnene. Kun i hver syvende børnefamilie er der alene to eller færre aftener, hvor familien kan være samlet. Undersøgelsen viser også, at dette billede af muligheder for samvær om aftenen stort set var det samme i 2001 og 2008. Faste tidsbindinger har derfor næppe i sig selv været et problem i familiernes samliv gennem de seneste 20 år.

3.5 Sammenfatning

Undersøgelser af befolkningens tidsanvendelse foretaget siden 1964 og frem til i dag viser, at forældrene bruger stadig mere tid på deres børn. Tidsforbruget er tilmed accelereret fra 2008 og frem til den seneste undersøgelse i 2018. Børnene får altså del i den velfærdsgevinst, der er hentet i, at stigende produktivitet på arbejdspladsen er blevet omsat i mere fritid, og forældres samvær med børnene må antages at være en vigtig faktor for deres trivsel og udvikling.

Tidsanvendelsen på børnene er dog meget forskellig alt afhængig af forældrenes uddannelsesbaggrund. Højt uddannende forældre bruger væsentlig mere tid på børneomsorg, herunder at lege og læse højt for børnene, end børn af ufaglærte. I denne forskel ser vi måske en af de væsentligste årsager til, at den sociale og uddannelsesmæssige mobilitet fortsat er relativt begrænset i Danmark. „At velfærdsstaten trods udligning alligevel står tilbage med ulighed i output“.⁶⁷

---

67. Den amerikanske nobelpristager James Heckman i interview med Weekendavisen den 25. maj 2018 (Eiby (2018)).

4 Betydningen af skilsmisser: øget risiko for problemer hos børnene

4.1 Indledning

Når ulighed i muligheder og sociale forskelle skal forklares, er meget af interessen i disse år rettet mod familien, og hvad der sker, henholdsvis ikke sker, i kernefamilien. Som omtalt i kapitel 2 oplever mange børn og unge imidlertid, at deres forældre flytter fra hinanden, og andelen har i mange år været voksende. Det er derfor nærliggende at undersøge, hvilke konsekvenser fraflytningen har for børnene, idet der kan være tale om betydelige individuelle og samfundsmæssige omkostninger. ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har gennemført en sådan analyse, der gengives i dette kapitel.⁶⁸ Med undersøgelsens design er der tale om såkaldte kausale effekter, dvs. en direkte påvirkning fra skilsmisse til det negative udfald for børnene, hvor betydningen af andre forhold er blevet isoleret.

4.2 Effekt på sandsynlighed for at have gennemført en ungdomsuddannelse

Analysens første trin er en undersøgelse af sammenhængen mellem hændelsen skilsmisse og barnets senere uddannelsesadfærd. I undersøgelsen sammenlignes søskende, som har forskellig alder, når forældrene går fra hinanden. De yngstes alder er valgt sådan, at de kan være direkte påvirket af skilsmissen i forhold til det, der måles på, hvorimod de ældste ikke kan være direkte påvirket.

Undersøgelsen viser, at drenge, der er 20 år eller yngre, når forældrene går fra hinanden, har omtrent 4 procentpoint større risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse som 25-årige sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 20 år, når for-

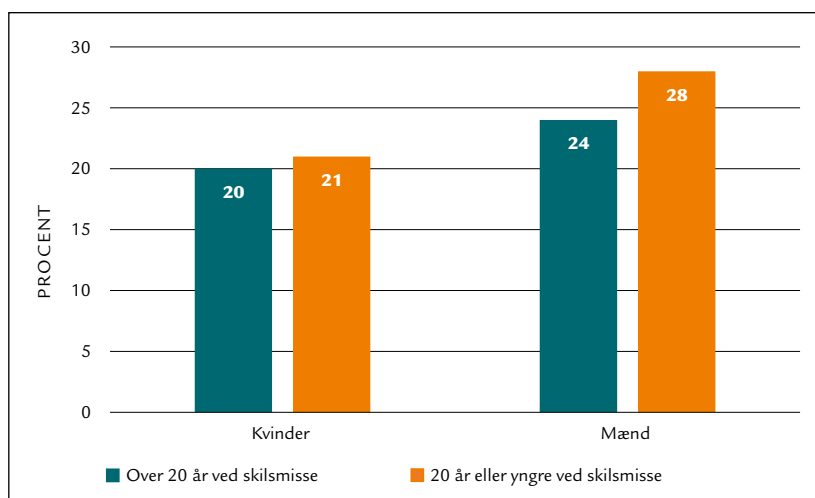
---

68. Heinesen (2019).

ældrene går fra hinanden. For piger er effekten dog med ca. 1 procentpoint væsentlig mindre, fremgår det af figur 4.1.

Disse effekter betyder, at drenges risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse øges fra ca. 24 til 28 procent som følge af skilsmissen. For piger er der tale om en stigning fra ca. 20 til 21 procent.

Figur 4.1 Andel uden ungdomsuddannelse som 25-årig – søskende i skilsmissec familier

Note: Skilsmisse betyder her, at forældrene er flyttet fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet. Forskellen mellem søjlerne er beregnet ved at sammenligne hel-søskende i familier, hvor det ældste barn var over 20 år, da forældrene flyttede fra hinanden, og det yngste barn var 20 år eller yngre, og ved at tage højde for betydningen af børnenes fødselsrækkefølge og fødselsårgang.

Kilde: Heinesen (2019).

For begge køn øges risikoen for som 24- og 25-årige hverken at være under uddannelse eller i beskæftigelse to år i træk med ca. 1 procentpoint, hvis de er 20 år eller yngre, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, som er over 20 år ved skilsmissen. Det svarer til en stigning i risiko for at ende i udsathed i form af manglende tilknytning til en arbejdsplads eller

uddannelsesinstitution fra ca. 6 til 7 procent for mænd og fra ca. 8 til 9 procent for kvinder.⁶⁹

4.3 Hvorfor sammenligne søskende?

Analysen bygger som nævnt på en sammenligning af søskende indenfor hver familie, og de beregnede konsekvenser af skilsmisse er i realiteten relativt begrænsede i forhold til, hvad mange andre undersøgelser har fundet.

Hvis man i stedet sammenligner alle børn, hvis forældre er flyttet fra hinanden, inden barnet blev 20 år, med børn, hvis forældre er blevet sammen gennem hele barndommen og ungdommen og måske aldrig bliver skilt, er der meget større forskelle på, hvordan det senere går børnene. For eksempel er risikoen for som 25-årig ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse ca. dobbelt så stor for den første gruppe (28,7 i forhold til 13,9 procent), og risikoen for som 24- og 25-årig hverken at være i beskæftigelse eller under uddannelse to år i træk er også ca. dobbelt så stor (10,6 i forhold til 5,1 procent). Vi har dog allerede været inde på, at en betydelig del af disse store forskelle kan forklares med, at familier, hvor forældrene går fra hinanden, i gennemsnit er anderledes end familier, hvor de bliver sammen, eller bliver skilt meget sent.

Forældrene i skilsmissec familier er i gennemsnit karakteriseret ved kortere uddannelse, ringere arbejdsmarkedstilknytning, herunder større risiko for at være på førtidspension, større risiko for hospitalsindlæggelse med psykiatriske diagnoser og højere kriminalitetsrater. Derudover kan der være forskelle mellem de to grupper af familier med hensyn til en række faktorer, som vi ikke har data for, fx forældrenes indbyrdes forhold, deres konfliktniveau og misbrugsproblemer.

Mange af disse faktorer øger sandsynligheden for, at forældrene går fra hinanden, og samtidig har de en direkte effekt på børnene, som ikke har noget med selve skilsmissen at gøre. For eksempel

---

69. For en sammenfatning af forskningen i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i udsatte unge, se Andersen m.fl. (2017 og 2019).

kan disse faktorer i sig selv påvirke barnets uddannelse negativt. De meget store forskelle i bl.a. uddannelsesresultater mellem børn i skilsmissec familier og børn i andre familier er altså ikke kun udtryk for *årsagsmæssige* effekter af selve skilsmissen.

Hvis man i stedet for at sammenligne børn på tværs af familier, sammenligner helsøskende i den samme familie, tager man højde for alle de forhold i familien, som er konstante over tid og derfor påvirker børnene i familien på samme måde. Derved kommer man væsentlig tættere på at kunne beregne egentlige effekter af, at forældrene går fra hinanden, dvs. kausale effekter af hændelsen skilsmisse.

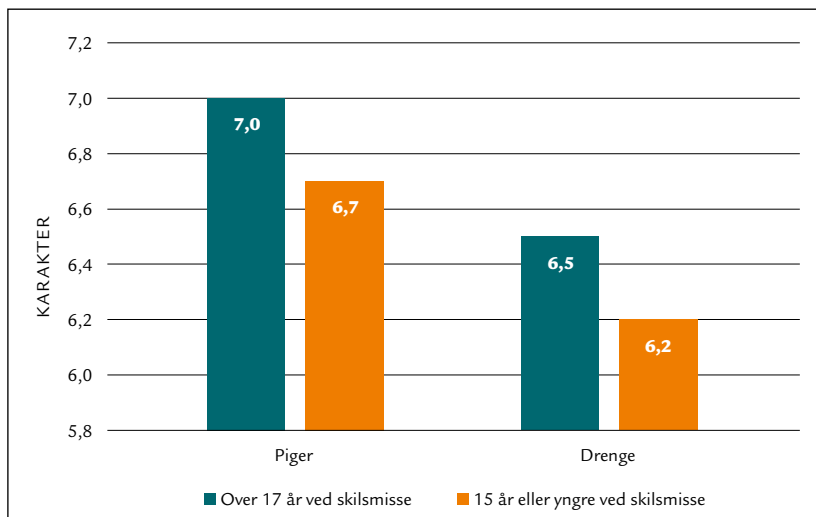
4.4 Skilsmisse har en negativ effekt på afslutningen af folkeskolen

Analysen undersøgte effekten af skilsmisse på resultaterne ved folkeskolens afsluttende eksamen, og også her var der en negativ effekt af kausal karakter. Hvis forældrene flytter fra hinanden, mindskes børnenes karakterer i 9. klasse, og sandsynligheden for, at de går op til prøverne i 9. klasse, reduceres ligeledes.

Mere specifikt viser figur 4.2, at gennemsnittet af prøve karaktererne i dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi falder med ca. 0,3 karakterpoint for både piger og drenge, der er 15 år eller yngre, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 17 år, og dermed har fået deres eksamen, når skilsmissen indtræffer. Disse effekter betyder, at pigers karakterer i gennemsnit falder fra 7,0 til 6,7 og drenges fra 6,5 til 6,2 som følge af skilsmissen. Der er omtrent tilsvarende effekter for karaktererne i de enkelte prøver, som indgår i gennemsnittet.

Figur 4.2 Karaktergennemsnit i 9. klasse for søskende i skilsmissefamilier

Note: Skilsmisse betyder her, at forældrene er flyttet fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet. Forskellen mellem søjlerne er beregnet ved at sammenligne hel-søskende i familier, hvor det ældste barn var over 17 år, da forældrene flyttede fra hinanden, og det yngste barn var 15 år eller yngre, og ved at tage højde for betydningen af børnenes fødselsrækkefølge og fødselsårgang. Karaktergennemsnittet er beregnet for prøverne i dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi. Alene dem, som går op til alle disse prøver, og som afslutter 9. klasse senest det år, hvor de fylder 17 år, indgår i beregningen.

Kilde: Heinesen (2019).

Effekten på karaktergennemsnittet er alene beregnet for de elever, der går op til alle prøver i fagene dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi, og som afslutter 9. klasse senest det år, hvor de fylder 17 år. Men skilsmisse har også betydning for, om børnene går op til alle disse prøver.

Sandsynligheden falder med ca. 2 procentpoint for både piger og drenge, der er 15 år eller yngre, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 17 år, når forældrene skilles. Disse effekter betyder, at pigers sandsynlighed for at gå op til alle prøver i gennemsnit falder fra 86 til 84 procent, og drenges fra 81 til 79 procent. Hvis de elever, der pga. forældrenes skilsmisse ikke går op til prøverne, alligevel gik op, ville de forment-

lig have fået relativt lave karakterer. Den negative effekt på karaktererne i figur 4.2 kan derfor være undervurderet.

4.5 Skilsmisse øger sandsynligheden for, at drenge begår kriminalitet

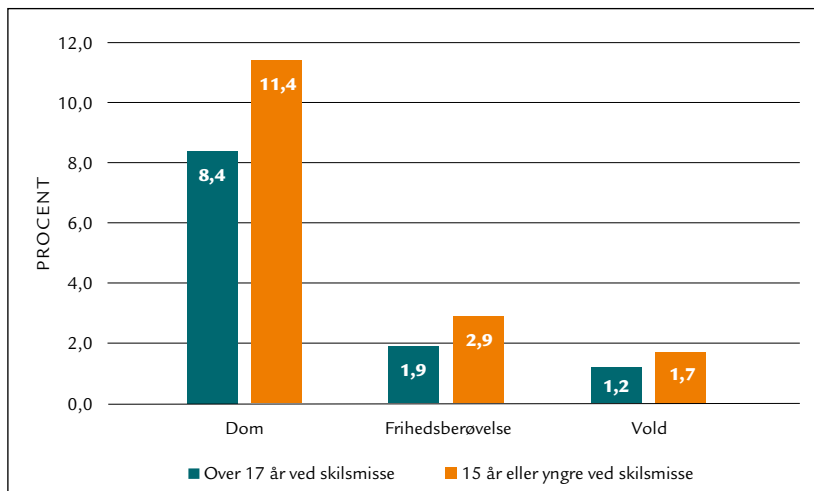
Endelig undersøgte analysen, om der var en mulig effekt i form af en øget risiko for ungdomskriminalitet, og igen kunne forskerne notere negative effekter af skilsmisse af årsagsforklarende karakter. Hvis forældrene flytter fra hinanden, øges således sandsynligheden for, at drenge dømmes for kriminalitet, begået mens de er 15-16 år. Også i denne analyse sammenlignes søskende, som har forskellig alder, når forældrene går fra hinanden.

Figur 4.3 viser, at sandsynligheden for at blive dømt for kriminalitet øges med ca. 3 procentpoint for drenge, der er 15 år eller yngre, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 17 år, når forældrene går fra hinanden. Figuren viser også, at sandsynligheden for, at drenge idømmes betinget eller ubetinget frihedsberøvelse, øges med ca. 1 procentpoint. Desuden øges sandsynligheden for, at de dømmes for vold, med ca. 0,5 procentpoint. Der er ikke nogen effekt for piger, som generelt begår meget lidt kriminalitet.⁷⁰

Effekterne for drenge betyder, at sandsynligheden for, at de dømmes for en eller anden form for kriminalitet, øges fra ca. 8,4 til 11,4 procent som følge af skilsmisse, mens der for frihedsberøvelse er tale om en stigning fra ca. 1,9 til 2,9 procent og for voldsdomme en stigning fra ca. 1,2 til 1,7 procent.

70. Jensen, Tamm og Tranæs (2015).

Figur 4.3 Andel af drenge, der dømmes for kriminalitet begået som 15-16-årige – søskende i skilsmissefamilier

Note: Skilsmisse betyder her, at forældrene er flyttet fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet. Forskellen mellem søjlerne er beregnet ved at sammenligne helsøskende i familier, hvor det ældste barn var over 17 år, da forældrene flyttede fra hinanden, og det yngste barn var 15 år eller yngre, og ved at tage højde for betydningen af børnenes fødselsrækkefølge og fødselsårgang. De første to søjler viser andelen, som fik en dom for en eller anden lovovertrædelse bortset fra overtrædelse af færdselsloven. De to midterste søjler viser andelen, som blev idømt betinget eller ubetinget frihedsberøvelse. De to sidste søjler viser andelen, der blev dømt for vold.
Kilde: Heinesen (2019).

4.6 Sammenfatning

Med en analyseteknik, der tillader afdækning af kausale effekter, undersøger kapitlet effekten af en skilsmisse på børn og unges uddannelsespræstationer, arbejdsmarkedstilknytning og risikoen for at begå forskellige former for ungdomskriminalitet.

Ved alle de forhold, der analyseres, viser der sig negative effekter for drenge, mens effekterne generelt er mindre for piger, men alligevel dog mærkbare på nogle af målene. Drenges risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse øges således fra ca. 24 til 28 procent, mens der for piger er tale om en stigning fra ca. 20 til 21 procent. For begge køn øges risikoen for som 24- og 25-årige hverken at være under uddannelse eller i beskæftigelse to år i træk

med ca. 1 procentpoint, hvis de er under 20 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, som er over 20 år ved skilsmissen.

Analysen viste også, at skilsmissebørn i kraft af skilsmissen får lavere karakterer ved den afsluttende eksamen i folkeskolen, og at deres risiko for slet ikke at få en afsluttende folkeskoleeksamen øges.

I forhold til en eventuelt øget risiko for at begå kriminalitet var der ingen effekt for pigerne, der er mindre aktive på dette felt end drengene. For drengene fandt forskerne derimod en klart forøget risiko for kriminel aktivitet.

Der er flere årsager til, at skilsmisse kan påvirke børnene i familien negativt. For det første er der den følelsesmæssige belastning både før, under og efter den proces, hvor forældrene flytter fra hinanden. For det andet kan børnene opleve tab af ressourcer i familien, både med hensyn til økonomiske forhold og forældrenes tid og overskud til at tage sig af børnene. Dertil kommer for det tredje en eventuel flytning af bolig med alt, hvad dette indebærer af tilpasning til et nyt miljø.

Om undersøgelsen

Undersøgelsen anvender registerdata fra Danmarks Statistik. Analyserne af uddannelse og beskæftigelse som 25-årig og dom for kriminalitet begået som 15-16-årig anvender data for fødselsårgangene 1979-1991 og deres ældre søskende.

Analysen af karakterer i 9. klasse anvender data fra fødselsårgangene 1986-2001. For at tage højde for, at der er store forskelle mellem familier, hvor forældrene går fra hinanden, og familier, hvor de ikke gør, er undersøgelsen baseret på sammenligning af helsøskende inden for den samme familie. Når forældrene går fra hinanden, har børnene i familien forskellige aldre, og de bliver derfor påvirket forskelligt. Det er typisk de yngre søskende, der påvirkes mest af skilsmissen, mens de ældre påvirkes mindre eller slet ikke. Det er derfor vigtigt at tage højde for effekter af fødselsrækkefølge, lige som det er vigtigt at tage højde for årgangseffekter. Det gø-

res med (og uden) inddragelse af data for familier, hvor forældrene ikke går fra hinanden.

I analyserne af kriminalitet og resultater i 9. klasse, som måles i 15-16-årsalderen, kan resultaterne for unge, som er 18 år eller mere, når forældrene går fra hinanden, ikke blive påvirket af selve skilsmissem. I modsætning hertil kan resultaterne for yngre søskende, der er 15 år eller yngre selvsagt blive påvirket.

4.7 Sammenfatning af del II

Den forskningsmæssige interesse for familien og dens betydning for børns opvækst er blevet intensiveret i forlængelse af en erkendelse af, at velfærdsstaten trods alle gode intentioner og en omfattende ressourceanvendelse på lighedsskabende foranstaltninger ikke afgørende har ændret på den sociale og uddannelsesmæssige mobilitet. Fokus er på, hvad der sker – henholdsvis ikke sker – i familien under barnets opvækst.

Det analyseres på baggrund af tidsanvendelsesstudier gennemført af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, hvordan forældrenes tidsanvendelse på børn har ændret sig siden årtusindskiftet. Antagelsen er, at forældres samvær med deres børn har betydning for børnenes velfærd, og at mængden af den tid, forældrene bruger på deres børn, har indvirkning på, hvordan børnene klarer sig i skolen og dermed også siden hen på arbejdsmarkedet.

Både kvinder og mænds tidsanvendelse på deres børn er steget markant gennem de seneste 20 år samtidig med, at tiden på arbejdsmarkedet er reduceret. Med andre ord kommer en velfærdsgevinst i form af mindre tid på arbejde børnene til gode. Der er imidlertid en udtalt social dimension i tidsanvendelsen. Jo højere uddannet forældrene er, desto mere tid bruger de på børnene.

Betydningen af stabile familieforhold vises via en kausal analyse af effekten af skilsmisse på børnene. Undersøgelsen afdækker en række negative effekter for børnene af forældres skilsmisse i form af svagere uddannelsespræstationer og en større kriminalitet.

DEL III

**Den sociale arv og
mobilitet**

5 Introduktion til temaet *social arv og mobilitet*

AF RASMUS LANDERSØ OG SIGNE HALD ANDERSEN

I denne del af bogen træder vi et skridt tilbage og ser på barndommen i et bredere perspektiv, hvordan den afhænger af ens forældre, og hvordan denne afhængighed påvirker de senere muligheder i livet – der er tale om emnet social arv og social mobilitet, som er et af de mest studerede indenfor samfundsvidenskaberne. Fordi reduktionen af den sociale arv og sikringen af den sociale mobilitet er en af hjørnestenene i den danske velfærdsstat, er det også et vigtigt forskningstema i ROCKWOOL Fonden.

Helt formelt henviser „social arv“ til, hvor meget af ens eget liv, der formes af ens forældre og deres ressourcer – økonomiske som personlige. „Social mobilitet“ handler omvendt om, hvor meget ens eget liv afviger fra ens forældres liv, og de muligheder man (direkte eller indirekte) arver fra dem. Her fokuserer man bl.a. på, hvor mange der klarer sig bedre end deres forældre – altså oplever en opadgående social mobilitet – selvom spørgsmålet om hvor mange, der klarer sig dårligere end deres forældre, også kan være både relevant og interessant i forskellige sammenhænge.

De mest studerede områder handler om det, der kaldes i) indkomstmobilitet, ii) uddannelsesmobilitet og iii) erhvervsmobilitet. Altså: i) hvor meget af ens indkomst som voksen, der kan forklares af forældrenes indkomst,⁷¹ ii) hvor meget af ens uddannelse, der kan forklares af ens forældres uddannelse og ressourcer,⁷² og iii) hvor meget af ens job- og erhvervsvalg, der kan forklares af forældrenes (ofte fædrenes) erhverv og jobtype.⁷³ Social arv og mobilitet er dog relevant indenfor andre områder, og som beskrevet i kapitel 8 har

71. Black & Deveraux (2011).

72. Björklund & Salvanes (2011).

73. Fx Blanden (2013).

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed også beskæftiget sig med social arv i kriminalitet og om social arv i anbringelser (se kapitel 18).

5.1 Hvorfor er social arv og mobilitet et vigtigt emne for samfundet?

Social arv og mobilitet er på en gang et stort forskningsfelt og et vigtigt emne i den offentlige debat og på politisk niveau. Men det er også et filosofisk spørgsmål, der aktiverer vores forestillinger om, hvad der er et retfærdigt samfund. Spørgsmålet om social arv og mobilitet har derfor tiltrukket sig stor opmærksomhed blandt filosoffer og andre tænkere, fordi mange anser det for uretfærdigt, at fordele og ulemper er givet ved fødslen. Her er især den amerikanske politiske filosof John Rawls og hans *A Theory of Justice* fra 1971 værd at fremhæve.

Rawls' forståelse af, hvad der er retfærdigt, og af hvordan vi får organiseret det mest retfærdige samfund, bygger på et tankeeksperiment om et samfund, hvor alle er uvidende om deres egen baggrund – hvilke forældre de har, deres køn, race, uddannelse, osv. I tankeeksperimentet ved deltagerne altså ikke, om de selv tilhører samfundets mest udsatte eller samfundets mest ressourcestærke – hvad Rawls kalder et *veil of ignorance* (et slør af uvidenhed). Ifølge Rawls vil det samfund, som alle disse uvidende deltagere kan blive enige om, være det mest retfærdige. Dette tankeeksperiment bygger igen på ideer fra filosoffer fra Oplysningstiden som fx Thomas Hobbes, John Locke og Jean-Jacques Rousseau.

Men selvom Rawls' *veil of ignorance* er et interessant tankeeksperiment, når det handler om social arv og mobilitet, ved alle jo i realiteten godt, hvilken baggrund de har; om de har en høj eller lav uddannelse, om deres indkomst er høj eller lav osv. Vi lever ikke med et „*veil of ignorance*“. Så på trods af, at tænkere, samfundsdebattører og mennesker i al almindelighed kan blive enige om, at alle bør have lige muligheder i livet, er der langt fra enighed om, hvordan lige muligheder skal tolkes, måske fordi ingen indgår i denne diskussion som de neutrale aktører, der findes i Rawls tankeeksperiment.

Samtidig hænger spørgsmålet om, hvad der er retfærdigt og rimeligt, og om hvad der giver den bedste samfundsmodel også uløseligt sammen med vores ideologiske og politiske overbevisninger. Er det fx mest retfærdigt at sørge for, at alle har de samme muligheder fra fødslen, som de så må forvalte, som de vil – med den efterfølgende ulighed, det giver? Eller er det mest retfærdigt, at samfundet også sørger for lighed livet igennem, således at vi alle når til graven med den samme bagage? Og fordi svaret afhænger af politisk overbevisning, værdier og normer, er det derfor heller ikke forskningens ærinde at pege på, i hvilket omfang vi som samfund skal adressere spørgsmålet om og problemer vedrørende social arv og mobilitet.

Forskningen fokuserer i stedet oftest på steder, hvor bestemte niveauer af social arv og social mobilitet kan have væsentlige samfundsøkonomiske konsekvenser. Hvis nogle individer i samfundet klarer sig bedre end andre, og dette ikke skyldes det enkelte individs talent, men i stedet hvilken støtte han eller hun har fået fra sine forældre, udnyttes samfundets ressourcer – og her helt konkret det enkelte individs talent – med stor sandsynlighed ikke optimalt. Med en økonomisk fagterm kaldes denne problematik for *inefficiens*.

På samme måde kan forskningen være med til at pege på steder, hvor niveauet af social arv og social mobilitet påvirker samfundets sammenhængskraft. Fx udspringer en stor del af opbakningen til vores samfundsmodel i dag – ikke bare i Danmark, men i hele den vestlige verden – af forventningen om, at når alle yder et bidrag, så må alle også tage del i samfundets muligheder på lige fod. Men hvis denne forventning ikke bliver indfriet – hvis den sociale arv er stærk, og den sociale mobilitet er lav – kan opbakningen dale og sammenhængskraften blive svækket. Eksempelvis beskriver en del nyere amerikanske studier, hvordan den sociale mobilitet i USA er faldende – altså at den amerikanske drøm om, at alle uanset baggrund kan forbedre sit liv gennem hårdt arbejde, er ved at forsvinde.⁷⁴

---

74. Fx *The fading American Dream* Chetty, Gruske, Hell m.fl. (2017).

5.2 Hvornår begynder den sociale arv?

I samfundsvidenskaberne bliver spørgsmålene om social arv og mobilitet ofte studeret ved at kigge på, om børn, når de bliver voksne, klarer sig bedre eller dårligere end deres forældre. Men som kapitel 6 vil vise, er der allerede tidligt i livet markante forskelle i børns evner og færdigheder alt efter deres baggrund. Disse gennemsnitlige forskelle ses på alle alderstrin og i mange forskellige dimensioner: Social arv og manglende social mobilitet gør sig gældende fra vugge til grav.

Nogle af de første tegn på den sociale arv kan ses allerede ved fødslen, idet børn fra ressourcestærke familier i gennemsnit har en højere fødselsvægt end børn fra resourcesvage familier. Og ved børnehvealderen er den sociale arv helt tydelig. Fx hænger forældrenes uddannelsesniveau og deres ressourcer sammen med udviklingsniveauet for børnehalebørns færdigheder. I sammenligning med børnehalebørn af lavtuddannede forældre har børnehalebørn af højtuddannede forældre et mere veludviklet sprog og en bedre talforståelse – deres kognitive færdigheder eller såkaldte *hard skills* er mere veludviklede – og de udviser større selvkontrol og bedre trivsel, og har altså bedre socio-emotionelle færdigheder og mere veludviklede *soft skills*. Og på den måde er de forskelle, vi ser i soft og hard skills mellem små børn af forældre med forskellig uddannelsesmæssig baggrund, et afgørende tegn på, hvordan det kommer til at gå disse børn sidenhen.

5.3 Kilden til den sociale arv

Disse afgørende soft og hard skills kommer selvfølgelig ikke ud af det blå i en tilfældig sammenhæng med forældrenes uddannelsesbaggrund – det siger næsten sig selv, at den sociale arv er det, vi får fra vores forældre, og at den systematiske sammenhæng, vi ser mellem forældre og børns færdigheder, ikke er tilfældig. Forskningen beskæftiger sig her bredt set med to forskellige kilder til social arv.

Den første arv er den rent genetiske. Generne er det arvemateriale, som vi får ved undfangelsen, når farens sædcelle smelter sammen med morens æg. Halvdelen af vores gener kommer fra vores

biologiske mor, og den anden halvdel kommer fra vores biologiske far. Hermed arver vi fx vores mors genetiske disposition for at være god til matematik og vores fars genetiske disposition for at være god til at rydde op.

Den anden arv er den miljømæssige. Vi taler her om, hvad vores forældre og omgivelserne gør, har mulighed for at gøre, og hvilke prioriteringer der foretages i forældreskabet. Her spiller fx forældrenes økonomiske ressourcer ind, og hermed de materielle vilkår disse ressourcer skaber under opvæksten. Det har også betydning, hvor meget tid forældrene kan eller vælger at bruge med deres børn – og hvordan denne tid bruges. Forældrene kan også opdrage børnene ud fra forskellige normer og værdier for opførelse, og forældre kan påvirke barnets selvtillid og selvforståelse i forskellig grad.

Der har gennem mange år været en skarp sondring mellem „genetisk arv“ og „miljø“, men udviklingen af nye teknologier til at studere vores gener har ændret synet på arv-miljø-spørgsmålet radikalt. Det viser sig nemlig, at den måde vores gener kommer til udtryk på – om vores genetiske disposition faktisk påvirker, om vi tager en lang uddannelse, udvikler en høj grad af selvkontrol, eller udvikler en bestemt arvelig sygdom – afhænger af, hvilket miljø vi vokser op i. Denne sammenhæng mellem gener og miljø kaldes for *epigenetik*.

Sat på spidsen betyder de epigenetiske processer, at et bestemt gen kun bliver vigtigt for vores liv, hvis vores miljø tillader det at komme til udtryk. Hermed er det ikke kun vigtigt for den sociale arv, hvad vi får fra vores forældre i form af vores gener og opvækstmiljø, men også hvordan det opvækstmiljø, forældrene tilbyder, fremmer eller hæmmer vores genetiske disponering for dette og hint, og lader generne komme til udtryk gennem epigenetiske processer.

Opdagelsen af, at vores genudtryk afhænger af vores omgivelser, er helt afgørende, ikke blot fordi den påvirker vores forståelse af mennesket og den menneskelige organisme. Opdagelsen har også betydning for vores opfattelse af det potentiale, hvert menneske besidder, og hvad opvækstmiljøet betyder for, om potentialet indfris.

5.4 Hvordan vi udvikler os

De tidlige forskelle og de første spæde tegn på social arv er vigtige af flere grunde. For det første fordi vi udvikler os dynamisk – vi er ikke statiske – og når vi udvikler os, bygges der hele tiden oven på, hvad vi allerede kan.⁷⁵ I skoletiden udvikles de færdigheder, der skal bruges på vejen videre gennem uddannelsessystemet. På ungdomsuddannelserne og de videregående uddannelser videreudvikles de færdigheder, man bruger i mødet med arbejdsmarkedet og i livet som voksen mere generelt. Hele tiden danner et givet trin fundamentet for de færdigheder, der skal anvendes og udvikles på det næste.

Tilsvarende gør sig derfor også gældende før skolestart. Børns vej til at lære at læse og skrive starter lang tid før, de første gang får en bog i hånden. Udviklingen af matematiske evner har allerede været længe undervejs, før børn første gang skal lægge to tal sammen. Evnen til at kunne fordybe sig udvikles lang tid før, man skal lave de første lektier. Og hvis man ikke mestrer de færdigheder, der skal bruges i skoletiden, begrænses ens udbytte af denne tid, og det vil reducere muligheden for at udvikle de færdigheder, der skal bruges videre i livet. Altså kan fordele tidligt i livet skabe en positiv sneboldseffekt – mens begrænsninger tidligt i livet kan skabe en negativ.

Samlet set betyder denne mekanisme, at kun de, der tidligt formår at udvikle deres færdigheder tilstrækkeligt, vil kunne drage fuld nytte af de senere muligheder og tiltag – selv, hvis alt formelt set er åbent og lige for alle.

De forskelle, vi ser tidligt i livet, er ydermere vigtige, fordi vores færdigheder og evner påvirker vores adfærd og valg. Hermed går der en lige linje fra ens færdigheder og evner til væsentlige beslutninger relateret til uddannelsesvalg, jobmuligheder, indkomst, livsstil og kriminalitet.⁷⁶ Hermed er det ikke kun vigtigt, hvad vi får af gener i vuggegave, og hvad der sker tidligt i livet i form af vores tidlige

75. Almlund m.fl. (2011), Cunha og Heckman (2007), Cunha, Heckman og Schennach (2010).

76. Almlund m.fl. (2011).

opvækstmiljø. Det er samtidig vigtigt, hvordan disse ressourcer – altså vores gener og tidlige opvækstmiljø – forvaltes senere i livet.

5.5 Den danske velfærdsstat og social mobilitet

Vores opvækstmiljø er dog ikke begrænset til vores forældre, deres ressourcer og det, de gør. De samfundsmæssige og kulturelle rammer om familien er på mange måder afgørende for vores livsmuligheder og livsforløb, og en væsentlig spiller i den forbindelse er organiseringen af den danske velfærdsstat. Vi taler her om kvaliteten af dagtilbud, organiseringen af folkeskolen, om der er gratis adgang til uddannelse, om sundhedsvæsenet behandler høj som lav lige, om alle sikres et økonomisk eksistensgrundlag, mv.

Flere studier har vist, at eksempelvis udrulningen af sundhedsplejeskeordningen i 1930'erne⁷⁷ og introduktionen af universelle dagtilbud i 1970 har løftet mange børn; specielt børn fra ikke-boglige hjem.⁷⁸ Tilsvarende har studier også vist, at højere SU får flere til at tage lange uddannelser.⁷⁹

Men hvorvidt disse tilbud fra velfærdsstaten påvirker den sociale mobilitet, er en anden sag. Fx har et af velfærdsstatens flagskibe, SU og gratis adgang til videregående uddannelser, ikke haft helt så grundlæggende konsekvenser for den sociale arv i *uddannelsesopnåelse*, som man kunne have forventet. Det er stadig i dag, som før indførelsen af disse goder, i langt overvejende grad børn fra boglige hjem, der tager lange videregående uddannelser. Faktisk er unge fra ressourcestærke hjem de primære modtagere af SU.⁸⁰

Et helt konkret eksempel på dette forhold ses af ændringer over tid i hvem, der får en videregående uddannelse. Blandt børn født i 1960 med en ufaglært far gennemførte lidt under 10 procent en videregående uddannelse. For årgangen født i 1985 var denne andel steget til omkring 20 procent, og der er hermed tale om en fordobling på 25 år. Men kigger vi på børn fra boglige hjem, ser

77. Hjort, Sølvsten og Wüst (2017).

78. Fx Havnes og Mogstad (2011).

79. Nielsen, Sørensen og Taber (2010).

80. DØRS (2005).

vi den samme udvikling. Blandt børn født i 1960 af fædre med en videregående uddannelse gennemførte 30 procent en videregående uddannelse. Blandt børn født i 1985 af fædre med videregående uddannelse gennemførte omkring 60 procent selv en videregående uddannelse. For børn i begge grupper (defineret ved farens uddannelsesniveau) er der altså tale om en fordobling i andelen fra 1960 til 1985, som får en videregående uddannelse, og samtidig er der i hver årgang (1960 og 1985) tre gange så mange børn af fædre med videregående uddannelse, som selv får en videregående uddannelse, sammenlignet med børn af ufaglærte fædre.

Hermed er forholdet alt efter fars uddannelsesbaggrund konstant over perioden – og ser vi på den faktiske forskel, er den steget fra 20 procentpoint (30-10 procent) for 1965 årgangen til 40 procentpoint (60-20 procent) for 1985-årgangen. Og det er vel at mærke sket i en periode, hvor velfærdsstaten og uddannelsessystemet har udviklet sig meget. Så selvom man gennem SU'en får „løn“, mens man studerer – og uddannelsen ovenikøbet er gratis – er der stadig markante udfordringer med social mobilitet. Det er stadig i langt overvejende grad børn fra ressourcestærke hjem, som benytter muligheden for gratis, subsidieret uddannelse.

Et andet af den danske velfærdsstats væsentligste resultater er indkomstmobiliteten – altså forskellen mellem børn og deres forældres indkomst. Her er det bredt anerkendt, at Danmark har en høj indkomstmobilitet, idet danske børn, når de bliver voksne og skal forsørge sig selv, har væsentligt højere indkomst end deres forældre havde på samme tidspunkt i livet – og det er bredt anerkendt, at denne forskel er større i Danmark end i USA.⁸¹ En nærliggende konklusion er derfor, at når indkomstmobiliteten er højere i Danmark end fx i USA, må det betyde, at vi er bedre til at give alle lige muligheder for at udvikle sig gennem barn- og ungdommen, fordi vores indkomst afspejler de valg, vi har truffet mht. fx uddannelse – og hvordan og hvor godt vores hard skills har spillet sammen med vores soft skills, jf. ovenfor.

---

81. Fx Black og Deveraux (2011), Corak (2013).

Men når vi nu som ovenfor argumenteret ved, at uddannelsesmobiliteten i Danmark er begrænset, er det ikke oplagt, at denne nærliggende konklusion er den rette. Og som vi vil beskrive i kapitel 7, ser det samtidig ud til, at indkomstmobiliteten afhænger meget af, *hvordan* vi definerer indkomst.

I Danmark er der en stor omfordeling gennem skatter og overførselsindkomster, som slet ikke findes i samme grad i USA. Og jo mere man omfordeler, desto mindre bliver indkomstforskellene – desto kortere bliver vejen fra bunden til toppen. Og derfor er der store forskelle, når man sammenholder indkomstmobilitet i Danmark og USA efter omfordeling, men langt mindre når man laver sammenligningen på baggrund af indkomst, før omfordelingen finder sted. Hermed afspejler den høje grad af indkomstlighed i Danmark måske i højere grad vores omfordelingspolitikker end de muligheder, vores samfund giver for at udvikle vores hard og soft skills i kraft af fx den gratis uddannelse.

5.6 Formelle og reelle muligheder

Man kan dog undre sig over, hvordan uddannelsesmobiliteten kan undgå at blive påvirket af det beskrevne fravær af formelle barrierer i det danske samfund? Som nævnt har alle jo ret til gratis undervisning, alle børn har mulighed for at gå i vuggestue og børnehave, og der er også gratis uddannelse efter den skolepligtige alder.

Et muligt svar ligger i måden, vi udvikler os på, om hvem der er bedst til at drage nytte af tilbud, undervisning i skolen, investeringer i uddannelse mv. Eksempelvis finder Cornelissen, Dustmann, Raute og Schönberg (2018), at effekterne af at gå i børnehave er størst for børn med et svagt udgangspunkt, men ikke desto mindre er det børn med det bedste udgangspunkt, der er mest tilbøjelige til at gå i børnehave.

Endvidere ændres vores udbytte af ting som undervisning i skolen sig også med alderen.⁸² Som vi bliver ældre, vil det i højere grad være dem med det bedste udgangspunkt, der kan få det største ud-

---

82. Cunha og Heckman (2007).

bytte – selvom alle modtager den samme undervisning – selvom vi formelt set giver alle de samme muligheder.

De tidlige forskelle, som kan få så store fremtidige konsekvenser, er uformelle barrierer, der i vidt omfang opstår fra social arv, og de er svære at ændre. Som vi allerede har beskrevet, starter børn ikke i skole med samme udgangspunkt – allerede ved starten i børnehaven er færdigheder ulige fordelt. Så selvom der formelt set er 'fri og lige adgang til uddannelse' i Danmark, og alle børn i princippet har mulighed for at løfte sig, kan det for nogle børn nærmere være en teoretisk end en reel mulighed.

5.7 Det er ikke kun velfærdsstatens klassiske redskaber, der har betydning

Den kontekst, familien befinder sig indenfor, begrænser sig ikke kun til velfærdsstatens direkte tilbud til og interventioner i forhold til at øge familiens økonomiske og uddannelsesmæssige ressourcer. Konteksten udgøres også af forhold i samfundet, som er etableret for at håndtere andre typer af problematikker – hvoraf mange måske slet ikke handler om børn og familier (jf. også beskrivelsen af Bronfenbrenners teori i introduktionskapitlet til bogens tematisering af anbringelser i Danmark).

Som man kan læse i kapitel 8, har vi i ROCKWOOL Fonden fx kigget på betydningen af, at far kommer i fængsel for, om et barn senere bliver kriminel. Fængslingen er en strafferetslig sanktion, som angår faren, ofret og samfundet. Det er en samfundsmæssig handling, som skal sikre befolkningens tryghed og retsfølelse, og som ikke i udgangspunktet handler om at fjerne en potentielt skadelig effekt af faren på barnet. Men derfor kan farens fængsling – altså den måde, hvorpå vi straffer dømte i vores samfund – alligevel godt have konsekvenser for hans børn og være en del af den kontekst, der har betydning for, hvordan og hvorvidt farens kriminalitet gives videre til børnene.

Som vi viser i kapitlet, ser det faktisk ud til, at fars fængsling er med til at forstærke den sociale arv i kriminalitet, relativt til andre sanktionsformer, som ikke involverer et ophold i fængslet. Med

disse resultater viser vi, at social arv ikke kun brydes, og opadgående social mobiltet ikke kun sikres, gennem de redskaber, der umiddelbart ser ud til at angå børn og familier.

For at forstå vilkårene for social arv og social mobiltet i et samfund må man også medtage forhold og praksisser i den bredere kontekst, som på den ene eller anden måde griber ind i familien og dens virke.

5.8 Sammenfatning

Den sociale arv er på mange måder et uomgængeligt vilkår for den menneskelige eksistens – vi er børn af vores forældre, og selv børn, som aldrig har boet sammen med eller kendt til deres forældre, vil med stor sandsynlighed reproducere træk fra forældrene, fordi de deler gener og hermed genetiske dispositioner for forskellige livsforløb med forældrene.

Det er et politisk spørgsmål, hvor stor en betydning den sociale arv skal have for livsforløbet – om man gennem samfundsmæssige interventioner og lige adgang til samfundets ressourcer skal forsøge at udjævne de forskelle, der er ved fødslen, eller om man skal lade evner, ulemper og fordele få frit spil. Men med forskningen kan man belyse forhold, som virker uhensigtsmæssige i forhold til at nå et samfundsmæssigt defineret mål som fx et vist niveau af social mobiltet eller et vist niveau af økonomisk ulighed. Forskningen kan også være med til at sætte fokus på samfundsmæssige forhold, som på indirekte vis kan være med til at styrke den negative sociale arv.

6 Den sociale arv vejer tungt

6.1 Forskelle ved fødslen danner fundamentet for en livslang ulighed

I en undersøgelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed analyseredes det, hvordan den sociale arv manifesterer sig livet igennem fra fødsel til død.⁸³ Undersøgelsen bekræfter i høj grad, at de forskelle, der kan registreres hos børn allerede ved fødslen og i de første leveår, danner fundamentet for en livslang ulighed.

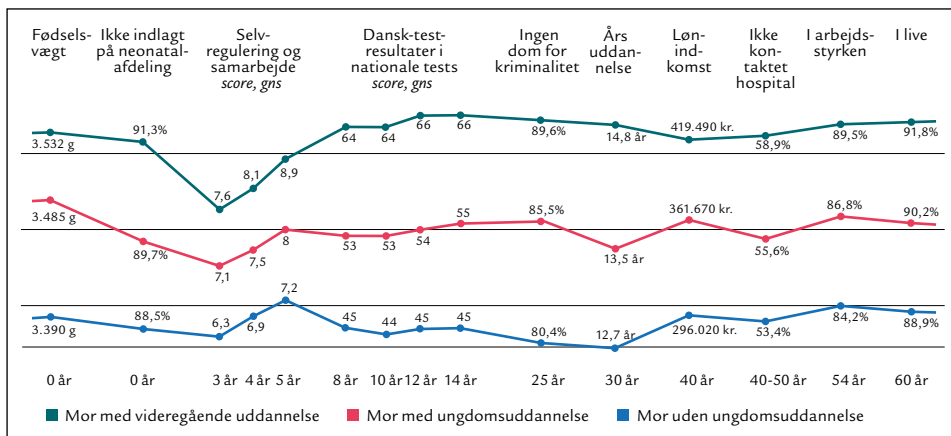
Resultaterne sammenfattes i figur 6.1, der er dannet ved hjælp af de bredt dækkende og meget pålidelige danske registerdata suppleret med surveydata. Ved hjælp af registerdata om fødselskarakteristika, uddannelse, indkomst, kriminalitet og sundhed kombineret med data indhentet fra forskningsprojekter har det været muligt at sammenligne forskelle mellem grupper på tværs af alle alderstrin fra fødsel til alderdom.

Figuren viser de gennemsnitlige niveauer af forskellige karakteristika og sundhedsindikatorer delt op på mors højeste fuldførte uddannelse. Der skelnes mellem børn født af mødre, der alene har en folkeskoleuddannelse, børn født af mødre med en ungdomsuddannelse og børn født af mødre med en lang videregående uddannelse. Det fremgår, at der er markante forskelle i børns karakteristika, evner og færdigheder på tværs af deres baggrund allerede tidligt i livet – endda helt fra fødslen.

Allerede den gennemsnitlige fødselsvægt ligger knap 150 gram over hos et barn født af en mor med en videregående uddannelse sammenlignet med et barn født af en mor, der alene har en folkeskoleuddannelse. Barnet født af moren med den videregående uddannelse har også en mindre risiko for at blive indlagt på en neonatal afdeling, dvs. en afdeling, der kan tage sig af for tidligt fødte børn, end børn født af ufaglærte mødre.

83. Landersø og Skaksen (2017).

Figur 6.1 Den sociale arv gennem livet

Note: Figuren viser fra venstre mod højre forskelle i fødselsvægt målt i gram, sandsynligheden for at blive indlagt på en neonatal afdeling lige efter fødslen, vurderede socio-emotionelle færdigheder i børnehavealderen, testresultater i dansk i de nationale tests fra 2.-8. klasse, andelen uden en dom for kriminalitet, års fuldført uddannelse, lønindkomst i kr., andel der ikke har kontaktet et hospital på behandling over en tiårig periode, andelen i arbejdsstyrken og andelen i live. Med blåt vises gennemsnit for børn/unge/voksne, hvis mor har grundskole som højest fuldførte uddannelse, med rødt vises gennemsnit for børn/unge/voksne, hvis mor har en ungdomsuddannelse som højeste fuldførte uddannelse, og endelig vises gennemsnit for gruppen, hvis mor har en videregående uddannelse, med grønt. Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Når børnene er mellem 3 og 5 år, dvs. i børnehavealderen, præsterer børn af mødre med en videregående uddannelse også bedre socialt. De har en bedre evne til selvregulering og samarbejde i forhold til børn af mødre med en ungdomsuddannelse, hvis børn igen klarer sig bedre end børn af mødre, der alene har en folkeskoleuddannelse bag sig.

I skolealderen præsterer børn født af mødre med en videregående uddannelse klart bedre end de to andre grupper. Allerede i anden klasse scorer børn, hvis mor har en lang videregående uddannelse, i gennemsnit 50 procent højere i læsetest end børn, hvis mor kun

har grundskole som højeste fuldførte uddannelse. Den samme forskel ses i 8. klasse.⁸⁴

Risikoen for at begå ungdomskriminalitet er mindre udtalt hos børn af mødre med en videregående uddannelse.⁸⁵ Disse børn får også en længere uddannelse, og deres lønindkomst som 40-årige ligger væsentligt over børn født af mødre med en ungdoms- eller en folkeskoleuddannelse. Går vi op til figurens øvre aldersgrænse – de 60-årige – er flere børn født af mødre med en videregående uddannelse i live.

Disse gennemsnitlige forskelle på tværs af baggrund ses på alle alderstrin og i mange dimensioner. Figuren giver et indblik i, hvordan social arv fastholder ulighed på tværs af generationer. Målt på alle parametre er der statistisk sikker forskel på de tre gennemsnit. Helt systematisk ligger gruppen, hvis mor alene har en folkeskoleuddannelse bag sig, lavest. I midten ligger gruppen, hvis mor har en ungdomsuddannelse, og øverst – med de mest fordelagtige livsvilkår – ligger gruppen, hvis mor har en videregående uddannelse.

Social arv og social mobilitet handler om langt mere end livsvilkårene for udsatte grupper i forhold til gennemsnitsdanskeren. Der er også markante forskelle alt efter, om man er vokset op med faglærte forældre eller forældre med en videregående uddannelse.⁸⁶

Social arv påvirker alle. Ved en gennemsnitlig betragtning går det børn med den stærkeste baggrund bedst senere i livet. Derefter følger de øvrige grupper, hvor positiv social arv i stigende grad bliver til negativ social arv, indtil man til sidst finder de mest udsatte grupper nederst.⁸⁷

---

84. Landersø og Skaksen (2017).

85. Due m.fl. (2014) dokumenterer tilsvarende en klar social gradient ved forekomsten af en række psykiske lidelser/problemer.

86. Landersø og Skaksen (2017).

87. Landersø og Skaksen (2017).

6.2 Et studie af social ulighed fra Høje-Taastrup Kommune

Som et eksempel på, hvordan social ulighed slår igennem allerede i den tidlige barndom, gennemførte ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed en analyse af trivsel og færdigheder i de små klasser i Høje-Taastrup Kommune.⁸⁸ I undersøgelsen deltog næsten alle børn, som gik i 1. eller 2. klasse på en af kommunens ti folkeskoler i skoleåret 2012-13. I perioden 2012-14 blev elevernes trivsel og adfærd samt boglige og kognitive kompetencer vurderet flere gange. Både elevernes egne samt læreres og forældres vurdering af elevernes trivsel blev indsamlet.

Undersøgelsen viste, at drengene trives dårligere end pigerne, men at forskellene er mindre udtalte, når det kommer til færdigheder. Her klarer drengene sig stort set lige så godt som pigerne.

De sociale forskelle mellem børnene manifesterer sig i denne vestegnskommune primært som etniske forskelle. Her klarer de ikke-vestlige elever sig færdighedsmæssigt væsentligt dårligere end etnisk danske børn. Forskellene mellem de danske børn og børn af ikke-vestlig oprindelse svarer således til ca. et klassetrins forskel. Elever med en ikke-vestlig baggrund i 2. klasse opnår med andre ord resultater på niveau med resultaterne for eleverne med etnisk dansk baggrund i 1. klasse. Trivslen er samtidig dårligere og adfærdsproblemerne flere. Disse resultater er tilmed rensset for sociale forskelle i de to forældregrupper.

6.3 Sammenfatning

Den danske velfærdsstat har gennem generationer forsøgt at skabe lige adgang til grundlæggende ydelser og offentlige tilbud som undervisning og institutionspasning. Alligevel viser dette kapitel, at der stadig eksisterer markante forskelle i livsvilkår og livsforløb alt efter, hvilken social baggrund man er født med: Social arv gør sig gældende fra vugge til grav.

---

88. Eriksen og Hvidtfeldt (2016).

Forholdet illustreres ved at følge børn født af mødre med en kort, mellemlang og videregående uddannelse gennem livet og sammenligne deres præstationer og livrisici. På alle alderstrin klarer børn født af mødre med en videregående uddannelse sig bedre end børn født af mødre med en ungdomsuddannelse, der igen kommer bedre gennem livet end børn født af mødre, der alene har en folkeskoleuddannelse bag sig.

7 Social- og uddannelsesmæssig mobilitet: en sammenligning mellem Danmark og USA

7.1 Indledning

Kapitel 6 analyserede betydningen af social arv. I det valgte eksempel viste den sig at være stærk og manifestere sig gennem hele livet. Men er det danske samfund med de mange sociale indsatser og et gratis uddannelsessystem trods alt ikke kommet længere i udligningen af social arv end i velfærdssamfund med en mindre udbygget, omfordelende offentlig sektor?

I en udgivelse fra 2016 har ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed udarbejdet en analyse, der sammenligner den sociale og uddannelsesmæssige mobilitet i Danmark og USA. Analysens sigte var at sammenligne den sociale arvs betydning i henholdsvis Danmark og USA – og dermed uddybe vores forståelse af, hvor langt vi er nået i Danmark med indretningen af en universel velfærdsstat, der er med til at bryde den sociale arv.⁸⁹

7.2 Samme sociale effekt på indkomst i Danmark og i USA

Analysen viser helt overordnet, at den sociale arv på væsentlige områder ikke brydes mere i Danmark end i USA.

Forskerne analyserede først den sociale mobilitet målt på forældre og børns indkomster. Resultatet er, at den dag, børnene er blevet voksne, vil de i vid udstrækning ende med at have en indkomst på niveau med deres forældres, hvis der ses bort fra omfordeling i velfærdsstaten.

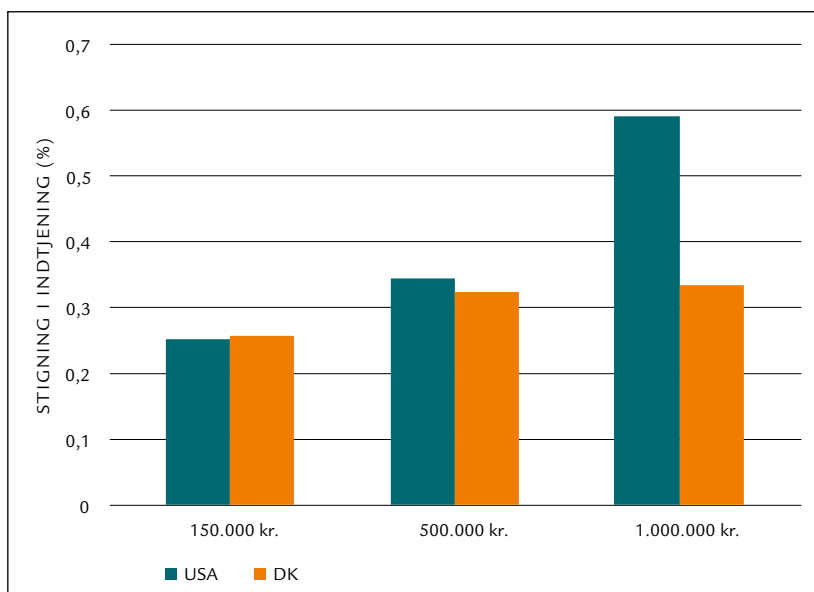
Dette gælder i stort set samme omfang i Danmark som i USA. Vi er dermed i Danmark på trods af forekomsten af en langt mere intervenerende velfærdsstat endt på samme niveau som i USA, når

89. Landersø og Heckman (2016).

det kommer til spørgsmålet om at bryde – eller ikke at bryde – den sociale arv i forhold til indtjeningsmuligheder.

Figur 7.1 viser, hvilken relation der er mellem forældres og børns indtjening ved tre forskellige niveauer af familieindkomst. Udtrykt på en anden måde ser vi, hvor meget forældrenes indkomst smitter af på det, deres børn senere er i stand til at tjene som voksne. Ved værdien 0 er barnets indtjening uafhængig af, hvad forældrene tjente. Er den derimod 1, betyder det, at den sociale arv forklarer alt: Børnenes indtjening er 100 procent afhængig af forældrenes.

Figur 7.1 Så meget smitter forældres indtjening af på børnenes indtjening

Anm.: Figuren viser, hvor mange pct. børns indtjening i gennemsnit stiger, når deres forældres indtjening stiger med én pct., for børn af forældre med en indtjening på hhv. 150.000, 500.000 og 1.000.000 kr.

Kilde: Landersø og Heckman (2016).

Danmark og USA ligner hinanden fuldstændig for indtjening på det laveste og det mellemste niveau. Først ved den høje indtjening adskiller USA sig fra Danmark. Blandt de rigeste er den sociale arv stærkest i USA. I forhold til at bryde den sociale arv er det dog særligt

det, der sker i bunden af indkomstfordelingen, som har interesse. Her er problemerne størst og mulige løsninger på manglende social mobilitet kan have en særdeles stor samfundsmæssig betydning.

Begrebet *indtjening* betyder i sammenhængen alle former for indkomst, som ikke er offentlige indkomstoverførsler i form af fx arbejdsløshedsdagpenge eller kontanthjælp. Det vil sige lønindkomst, overskud fra egen virksomhed, kapitalindkomst – fx udbytte fra aktier – og lignende.

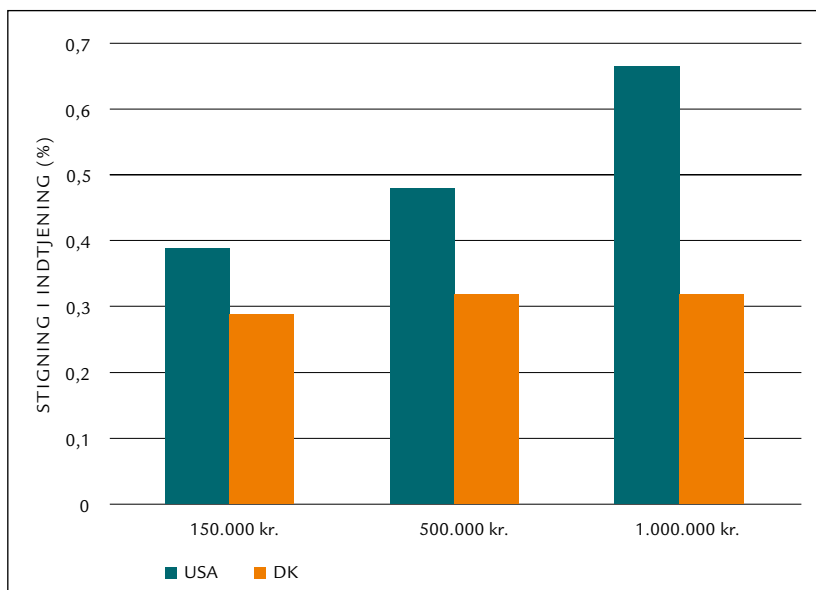
Når analysen gik et skridt videre og tog indkomstoverførsler med i regnestykket, ændrer konklusionen imidlertid karakter. Overførsler omfordeler indkomster fra høj til lav, og omfordelingen herhjemme er meget større end på den anden side af Atlanten. Når man tager overførselsindkomster med i beregningerne, er danske børn som voksne meget mindre afhængige af forældrenes indkomst sammenlignet med amerikanske børn. Vælger man at inddrage disse overførselsindkomster, er de amerikanske søjler – og dermed den sociale arv – betydeligt højere end de danske, se figur 7.2.

I forhold til indkomstulighed og overvindelse af denne bliver konklusionen, at danskeres forbrugsmuligheder som voksne er mindre afhængige af deres forældres forbrugsmuligheder, end tilfældet er i USA. Men det skyldes ikke, at danskere nemmere bryder den sociale arv og rent indtjeningsmæssigt varierer mere fra deres forældre end amerikanere. Det skyldes først og fremmest, at de danske politikere har valgt at omfordele en relativt stor del af indkomsterne i samfundet. Historiske analyser af udviklingen af den skandinaviske velfærdsstat viser, at denne omfordeling via overførselsindkomster og progressive skatter for alvor satte ind i 1960'erne.⁹⁰

---

90. Brochman m.fl. (2020).

Figur 7.2 Relation mellem forældre og børns indtjening inklusive overførsler for forskellige forældreindkomstniveauer

Kilde: Landersø og Heckman (2016).

7.3 Uddannelsesmobilitet

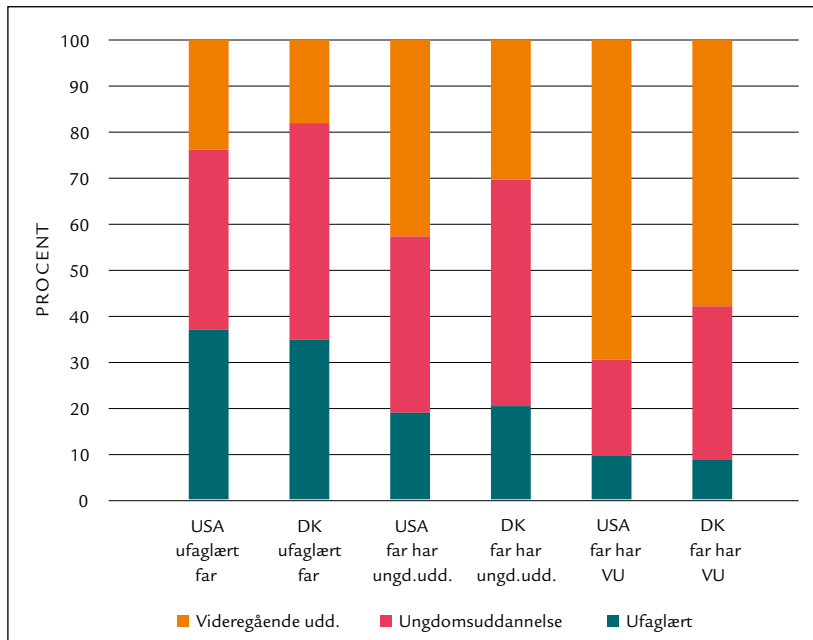
Det har tidligt været et mål for de danske politikere ved udformningen af velfærdsstaten at skabe lige muligheder i uddannelsessystemet, og meget tyder på, at udvidelsen af demokratiet i årene omkring forrige århundredeskifte til nye samfundslag og især til kvinderne styrkede dette pres for via brug af offentlige midler at skabe lige muligheder i uddannelse.⁹¹ De lige muligheder skulle sikre, at den såkaldte intelligensreserve fik en uddannelse og blev inddraget i arbejdslivet på et niveau, der svarede til evnerne, og først og fremmest skulle de sikre et mere lige samfund.

91. Lindert (2004).

I dag vil man oftere bruge udtrykket *uddannelsesmobilitet* eller *social uddannelsesmobilitet*. Med dette menes, at unge skal være i stand til at tage en uddannelse på et højere niveau end deres forældres, eller mere bredt, at den unges uddannelsesposition ikke er bestemt af forældrenes.

Begrebet kan udmøntes i et ønske om, at også kontanthjælpsmodtagerens eller fabriksarbejderens barn skal være i stand til at tage en lang videregående uddannelse eller i videre forstand, at det sociale udgangspunkt i familien ikke afgør barnets uddannelsesvalg. Igen når Heckman og Landersø frem til et overraskende resultat, hvilket illustreres i figur 7.3.

Figur 7.3 Uddannelsesniveau for danskere og amerikanere, givet farens uddannelsesniveau

Anm.: Figuren viser, hvor mange procent af unge fra Danmark og USA, der er født i midten af 1980'erne og enten forbliver ufaglærte (med uddannelseslængde på mindre end 3 år efter 9. klasse), består en ungdomsuddannelse (med uddannelseslængde på mindst 3 år efter 9. klasse) eller får en videregående uddannelse, opdelt på baggrund af deres fædres uddannelse.

Kilde: Landersø og Heckman (2016).

På begge sider af Atlanten viser figuren, at tilbøjeligheden til at tage en uddannelse hænger sammen med, hvilken indkomst og uddannelse forældrene har. Der er i gennemsnit ikke væsentlige forskelle i sammenhængene mellem forældres ressourcer – indtægt, formue og uddannelse – og deres børns uddannelsesniveau.

Billedet er meget ensartet i de to lande. Har man en ufaglært far, er der ca. 20 procents sandsynlighed for, at man får en videregående uddannelse. Har faren derimod en gymnasial uddannelse eller er faglært, får omkring 30 til 40 procent en videregående uddannelse. Det samme gælder 60 til 70 procent af de børn, hvis far selv har en videregående uddannelse.

7.4 Resultatet holder gennem en række test

De manglende forskelle mellem lande med en meget uens opbygning af velfærdsstaten er bemærkelsesværdige. Derfor er resultatet blevet testet via brug af en række forskellige variable.

En test fokuserer på, hvilke forældrekaraktistika man vælger at måle på. Men det spiller ingen rolle, om forskerne måler på forældrenes uddannelsesniveau, indtægt eller formue. Resultatet er det samme: ingen væsentlige forskelle mellem USA og Danmark. Noget andet, der er forsøgt, er at skifte optaget på videregående uddannelse ud med optag på erhvervsskoler, gymnasier eller universiteter. Igen kan der ikke iagttages afgørende forskelle mellem USA og Danmark.

Det er også forsøgt at rense for elevfærdigheder, øvrig familiebaggrund og grundskolers elevsammensætning. Heller ikke her ændrer konklusionerne sig. Det demonstrerer, at analysens konklusioner i bund og grund holder. Danmark er ikke bedre til via fuldført uddannelse at bryde den sociale arv, end man er i USA. Den sociale uddannelsesmobilitet er overvejende ens.

Blandt de mulige forklarende faktorer nævner analysen de høje overførselsindkomster i Danmark. Når staten går ind og udspænder et socialt sikkerhedsnet fx ved arbejdsløshed, kan det virke demotiverende i forhold til at tage en uddannelse. Forskellen i livsindkomsterne mellem gruppen af højt uddannede og ufaglærte er også

relativt beskeden i Danmark set i forhold til USA, hvilket alt andet lige mindsker motivationen for at tage en uddannelse.

Det giver med andre ord mindre dramatiske konsekvenser ikke at tage en uddannelse i Danmark end i USA, hvor arbejdsløshed kan føre til en social deroute, og hvor ufaglærte i lavtlønsjob fra tid til anden må bestride to jobs for at få deres privatøkonomi til at hænge sammen, jf. også betegnelsen the working poor.

7.5 Sammenfatning

At uddannelses- og indkomstmobiliteten i USA og Danmark ikke er afgørende forskellig, vil nok være en overraskelse for mange. Det er nemlig ikke svært at finde forskelle på de to lande, når det kommer til opbygningen af uddannelsessystemet. Her er der tale om markante forskelle, som skulle tilsige store forskelle i den faktiske adfærd.

I modsætning til i USA går en meget stor andel af de danske børn, herunder børn af de dårligst stillede, i et førskoletilbud. Det være sig vuggestue, dagpleje eller børnehave. Danske grundskolers kvalitet er relativt ens, og der er SU til rådighed for alle studerende, og ingen skal betale for at tage en uddannelse.

Men ét er muligheder. Noget andet er adfærd. Og den er ikke så forskellig på tværs af Atlanten. De formelle muligheder er mere lige i Danmark, men det har endnu ikke ført til lighed i resultater. Vi er hermed tilbage i det, der var temaet i del II: Forskelle i børns opvækst i familien.

8 Når far får en dom: social arv i kriminalitet

8.1 Indledning

Et vigtigt aspekt af negativ social arv er videreførelsen af kriminalitet. Kriminalitet er naturligvis altid uønsket ud fra ofrenes perspektiv, da høj kriminalitet giver generel utryghed i et samfund, og kriminalitet desuden har en række andre omkostninger i form af opklaring, strafudmåling, omkostninger ved afsoning og kriminalpræventiv opfølgning efter afsoning.

Derudover er kriminalitet et af de områder, hvor den negative arv fra fædre til børn er særlig stærk. I et svensk studie blev arven fra kriminalitet fundet til at være endnu større end arven fra fattigdom.⁹²

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har derfor forsket i, i hvor høj grad kriminelle forældre viderefører denne negative sociale arv til deres børn – enten i form af, at børnene selv bliver kriminelle, at de bliver anbragt, eller ved at de klarer sig dårligere i forhold til uddannelse. Dette kapitel gennemgår resultaterne fra denne forskning.

8.2 Videreførelse af kriminalitet blandt fædre og mødre

Det er et veletableret faktum, at kriminalitet blandt fædre øger sandsynligheden for, at deres sønner også bliver dømt for kriminalitet senere i livet. I et studie fra 2016 påviste forskere fra enheden ved hjælp af en reform, som erstattede fængsel med samfundstjeneste i en række sager, at fædres indespærring har en direkte effekt på deres børns senere kriminalitet.⁹³ Konkret viste resultaterne, at drenge, hvis far undgik fængselsstraf, havde en reduceret risiko, svarende til et fald på omkring 15 procent, for selv at blive sigtet for lovover-

92. Andersen (2017).

93. Wildeman og Andersen (2016).

trædelser i de følgende 10 år – altså indtil de var 22-28 år. Risikoen var dog stadig højere, end den var for de drenge, hvis fædre ikke var kriminelle. Resultaterne viste også, at der ingen effekt var på piger.

Men kan det passe, at det alene er fædre, der bærer videreførelsen af den negative sociale arv, og at det kun er sønnerne, som påvirkes? Umiddelbart giver det god mening, eftersom kvinder, og dermed døtre, begår langt mindre kriminalitet end mænd, hvilket også betyder, at mødre sjældnere forlader deres børn på grund af fængselsophold eller bringer negative konsekvenser med hjem efter en fængsling – eksempelvis i form af forringede muligheder på arbejdsmarkedet eller i form af traumer som følge af indespærringen.

Et andet studie fra forskningsenheden kaster dog lys over, hvordan mødre og døtre alligevel kan medvirke til at videreføre de kriminelle tilbøjeligheder – eller rettere: De bagvedliggende risikofaktorer, der øger sandsynligheden for kriminel aktivitet, ikke ved selv at være kriminelle, men gennem valg af partner.⁹⁴

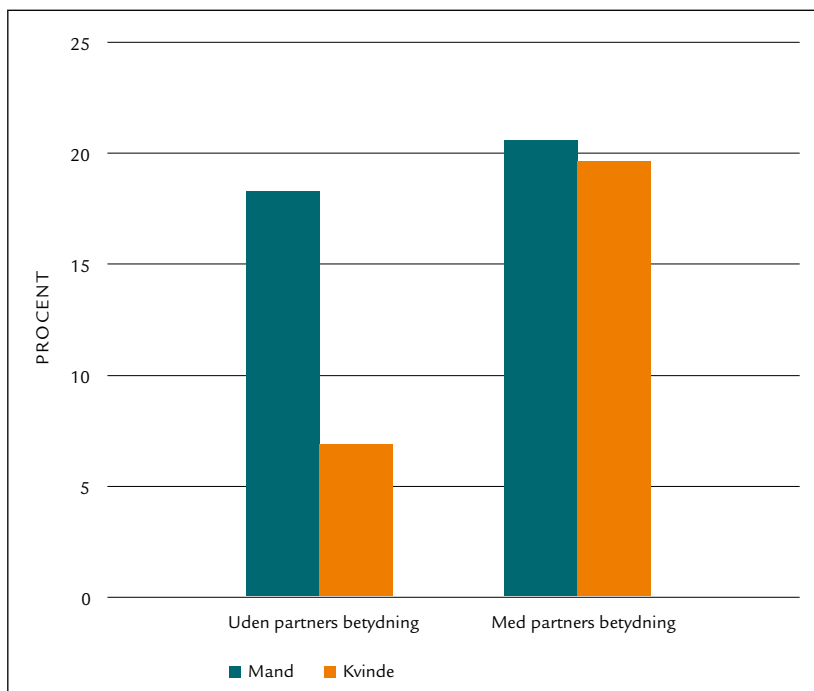
Hvis folks partnervalg var helt tilfældige, ville der ikke være et mønster at spore i forhold til videreførelsen af den negative arv, men det ved vi, ikke er tilfældet. Forskning har vist, at folk har en tendens til at finde partnere, som minder om dem selv i forhold til faktorer som alder, uddannelse, social baggrund og moralsk værdisæt. Med andre ord vil kvinder, som er opvokset i en familie påvirket af kriminalitet, alt andet lige, være mere tilbøjelige til at finde en partner, som kommer fra samme type miljø.

For at teste denne hypotese analyseredes risikoen for, at et barn oplever forældreindespærring, når forælderen selv kommer fra et hjem med en fængslet forælder. Som det fremgår af de venstre søjler i figur 8.1, viser resultaterne, ikke overraskende, at mænd, som har oplevet forældrefængsling, har en høj risiko for at videreføre denne oplevelse til deres børn, mens risikoen for at kvinder gør det samme, er markant mindre. Helt konkret er sandsynligheden for, at mænd viderefører oplevelsen af forældreindespærring til deres børn på et tidspunkt fra fødslen indtil det 15. år lige under 20 procent, mens den for kvinder er nede på 7 procent.

---

94. Andersen (2017).

Figur 8.1 Procent mænd og kvinder, der selv oplevede forældrefængsling som børn, der viderefører denne oplevelse til deres egne børn enten direkte eller gennem valg af partner

Note: Tallene angiver for mænd og kvinder, der selv oplevede en forælder blive fængslet, procentdelen af deres børn, der oplever forældrefængsling mellem fødselstidspunktet, og til de fylder 15 år. Der ses udelukkende på biologiske forældre. „Fængsling“ inkluderer al indespærring inklusive anholdelse.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Hvis man udfører samme undersøgelse, men nu også tager højde for kriminalitet begået af forældrens partner, bliver billedet dog et helt andet. Som det ses i de højre søjler i figur 8.1, forsvinder den store forskel mellem mænd og kvinder, og nu er risikoen for, at deres børn oplever forældrefængsling, ligesom deres forældre har oplevet det, ca. 20 procent for begge køn. Til sammenligning er risikoen for fængsling, for personer, der ikke er opvokset med kriminelle forældre, under 7 procent.

Samlet set viser resultaterne, at kvinder og mænd, der har oplevet en forælders fængsling som barn, kan videreføre denne oplevelse til deres børn på to måder: Mændene fængsles selv, og kvinderne finder

en partner, der matcher i forhold til kriminel baggrund, og som sidenhen fængsles. Både fædre og mødre kan dermed være ansvarlige for videreførelsen af den sociale arv i kriminalitet.

8.3 Konsekvenser af længden og hyppigheden af fængselsophold

Nu hvor det er blevet etableret, at forældreindespærring øger risikoen for, at børn selv ender i fængsel, er det oplagt at overveje, om alle former for indespærring har samme betydning for barnet. Jo mere kriminel en far er, desto større negativ arv, skulle man mene, ville blive videreført til barnet. Men er det også tilfældet, og hvis ja, hvor stor betydning har graden af kriminalitet så? Og kan indespærring have andre konsekvenser for barnet end kun i forhold til kriminalitet?

For at besvare disse spørgsmål undersøgte forskningsenheden sammenhængen mellem omfanget af fars fængsling og hans børns risiko for selv at blive fængslet, samt hvordan de klarer sig i skolen.⁹⁵ Ved at tage årgangen af børn født i 1991, og følge dem til de bliver 20 år i 2011, bliver det målt, hvor mange gange og hvor længe deres biologiske far fængsles, fra børnene bliver født, og indtil de fylder 15 år. Dette sammenholdes med, om børnene selv oplever indespærring, og om de består folkeskolens afgangsprøver. Børn, som ikke består prøverne, er i alvorlig risiko for ikke at få mere uddannelse, og har derfor en høj sandsynlighed for at ende som udsatte unge. Det samme har børn og unge, som tidligt kommer ind på en kriminel løbebane.

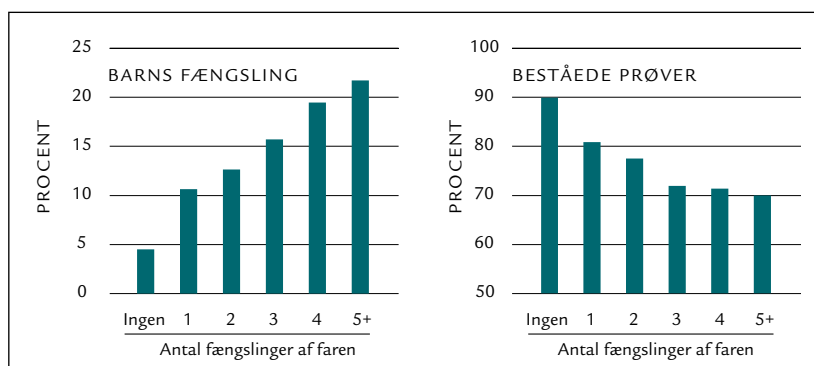
Resultaterne vises i figur 8.2. Her fremgår det tydeligt, at jo oftere faren fængsles i løbet af barnets opvækst, desto større er sandsynligheden for, at det selv ender i fængsel, inden det fylder 20 år.

Ikke overraskende ligger den største forskel i risikoen mellem børn, der slet ikke oplever fars fængsling, og børn, hvis far blot fængsles én gang. Risikoen for de førstnævnte er på knap 5 procent, mens risikoen for de andre er på 11 procent. At ens far bliver inde-

95. Andersen (2016).

spærret, fordobler altså sandsynligheden for selv at blive det. Det fremgår af figuren, at risikoen stiger med antallet af gange, faren fængsles i barndommen, og hvis vi ser på børn, som oplever fars fængsling mere end fem gange, er sandsynligheden for, at de selv fængsles, på over 20 procent.

Figur 8.2 Procent børn, der fængsles inden de fylder 20 år, og procent af folkeskolens afgangsprøver, børnene består, opdelt efter antallet af fars fængslinger

Note: Samtlige børn er født i 1991. Fars fængsling er målt mellem barnets fødselstidspunkt og barnets 15 års fødselsdag. „Fængsling“ inkluderer al indespærring inklusive anholdelse.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Det samme billede tegner sig, når der ses på sammenhængen mellem fars fængsling og sandsynligheden for, at barnet består folkeskolens afgangsprøver. Igen findes den mest markante forskel blandt de børn, hvis fædre ikke fængsles, og dem, som oplever fars fængsling én gang. For den førstnævnte gruppe er sandsynligheden for at bestå ca. 90 procent, mens den for de andre er nede på 80 procent. Sandsynligheden for at bestå afgangsprøven falder med antallet af gange, faren fængsles. Blandt de børn, hvis fædre fængsles mere end fem gange, er det kun 70 procent, som består.

Det samme mønster findes, når man ser på varigheden af fædres fængsling. Jo længere far sidder indespærret, desto dårligere klarer børnene sig i forhold til egen indespærring og manglende uddannelse.

Den gruppe af børn, som klarer sig dårligst, er de børn, hvis fædre fængsles mere end to gange og i sammenlagt mere end tre måneder. Blandt disse børn oplever 23 procent selv at blive fængslet, inden de fylder 20 år, og de dumper eller møder ikke op til 33 procent af prøverne til folkeskolens afgangsprøve.

Det er dog vigtigt at understrege, at resultaterne ikke viser, om det udelukkende er fængslingerne, der påvirker børnene i en negativ retning, eller om der også kan være tale om andre bagvedliggende faktorer, der påvirker både dem og sandsynligheden for farens fængsling.

Resultaterne fra dette studie viser, at der er en klar sammenhæng mellem fædres kriminalitet og negative konsekvenser for børnene, og at der blandt disse børn er en særlig udsat gruppe, nemlig dem, hvor fædrenes fængselsophold er hyppige og længerevarende. Heldigvis er denne gruppe ikke stor. Ca. 10 procent af alle børn født i 1991 oplevede, at deres far blev fængslet, før de fyldte 15 år. Kun halvdelen af denne gruppe oplevede dog, at deres fædre blev fængslet mere end den ene gang. Og kun ca. 10 procent af børn med fængslede fædre oplevede, at deres far blev fængslet fem gange eller mere.

I forhold til fængselsopholdets varighed er der også stor forskel i gruppen af børn. Lidt over 50 procent af børn med en fængslet far skulle kun undvære ham, mens han blev arresteret og måske tilbragte natten i arresten. Mere end 10 procent af dem oplevede, at deres far var indespærret i mere end et år.

8.4 Kriminalitet og børns risiko for anbringelse

Muligheden for, at fædres kriminalitet kan smitte af på børnenes risiko for selv at komme på kant med loven, er selvsagt bekymrende. Men det er også oplagt at undersøge, om der ikke skulle være andre konsekvenser af forældres fængselsdomme.

I et studie fra 2014 undersøger forskerne, om der er en effekt af fars fængsling på børns risiko for anbringelse.⁹⁶ Anbringelse kan

---

96. Andersen og Wildeman (2014).

være af stor betydning for børn – særligt i forhold til deres risiko for senere anbringelse – hvilket bogens del VI dykker ned i.

Studiet er kausalt, idet det udnytter en reform i juli 2000, der medførte, at fædre dømt for mindre lovovertrædelser, og som før reformen ville have fået fængselsstraf, i stedet afsonede ved hjælp af samfundstjeneste. Ved at sammenligne børn, hvis fædre blev dømt, umiddelbart før reformen trådte i kraft, med børn, hvis fædre blev dømt umiddelbart efter – og dermed fik samfundstjeneste i stedet for fængselsstraf – kan man isolere effekten af fængsling på risikoen for anbringelse.

Ud over at samfundstjeneste – i modsætning til fængsel – tillader faren fortsat at leve hjemme, så tillader det, at faren kan fortsætte med at arbejde. Det betyder, at familien hverken oplever farens fysiske fravær eller skal undvære hans bidrag til husholdningens indkomst.⁹⁷ Fra farens perspektiv betyder det også, at hans normale liv ikke bliver rykket op med rod, og at han kan i stedet udstå sin straf i nogenlunde vante rammer. Det kan have betydning både for farens mentale velbefindende og overskud i forhold til børnene, men også for resten af familien.

Ca. 7 procent af børnene med dømte fædre i studiet oplevede at blive anbragt i løbet af de tre år efter dommen.

Resultaterne viser, at hvis en far får samfundstjeneste i stedet for fængsel, sænkes børns risiko for anbringelse i 3 år efter farens dom med 4-6 procentpoint, hvilket er en meget betydelig effekt givet det lave omfang af anbringelser for gruppen generelt.

En interessant krølle på resultaterne er, at risikoen for anbringelse falder kraftigst i familier, hvor faren ikke bor sammen med børnene i udgangspunktet. Det kunne tyde på, at familier, hvor forældrene bor sammen, er bedre til at håndtere de negative effekter af indespærring.

---

97. Studiet finder dog ingen effekter af den ændrede finansielle situation i familien, hvilket nok skyldes den danske stats princip om økonomiske bidrag til børnefamilier.

8.5 Beskyttende faktorer

At forældres – og særligt fædres – kriminalitet manifesterer sig i negativ social arv til børnene, er tydeligt. For at afslutte kapitlet i en mere positiv tone, vil det følgende afsnit nu præsentere forskning, som viser, hvordan visse børn alligevel formår at beskytte sig mod dette – nemlig ved at dygtiggøre sig i skolen.

I et studie fra 2017 blev det undersøgt, om børns evner målt på karakterer ved folkeskolens afgangsprøver kunne have en såkaldt medierende effekt på sammenhængen mellem fædres fængsling og deres sønners risiko for selv at blive fængslet.⁹⁸

Kort fortalt fandt forskerne, at det at være dygtig i skolen hang sammen med en mindsket risiko for kriminalitet. Mere præcist forklarer sønnernes karaktergennemsnit en tredjedel af sammenhængen mellem fædres og sønners fængsling. Det betyder, at når nogle sønner, hvis fædre har været i fængsel, i højere grad end andre oplever selv at blive fængslet, så hænger det tæt sammen med, at de klarer sig dårligere i skolen. Denne sammenhæng er i øvrigt uafhængig af længden af farens fængselsophold.

For at dykke længere ned i denne mekanisme undersøgte forskerne også sandsynligheden for sønners fængsling afhængigt af, hvor højt de lå på karakterskalaen, betinget på om deres far havde været fængslet eller ej.

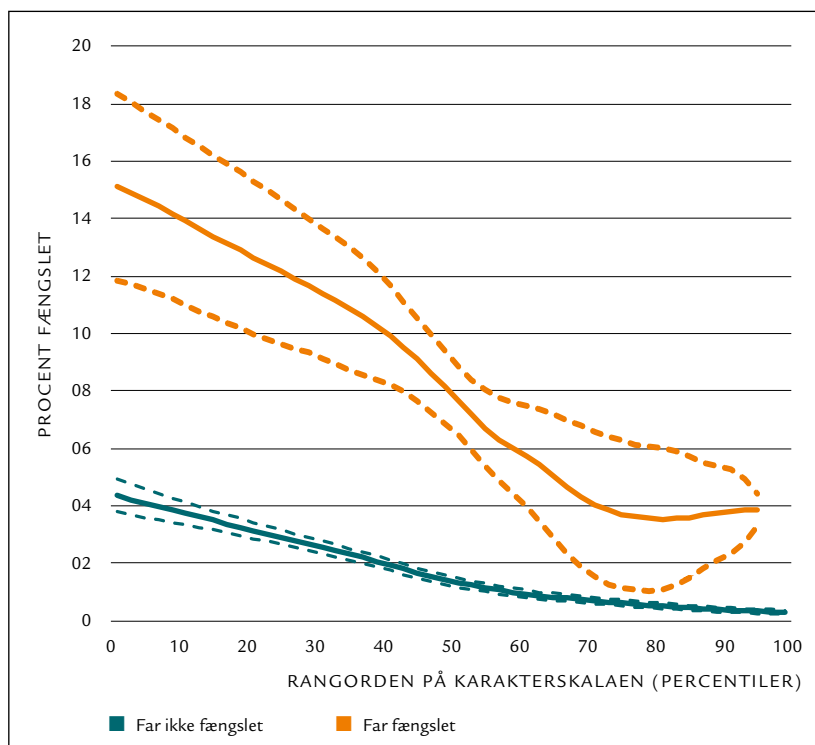
Som det fremgår af figur 8.3, har sønnernes karaktergennemsnit stor betydning for sandsynligheden for, at de selv vil blive fængslet. Selvom resultaterne viser, at drenge, hvis far har været i fængsel, uanset karaktergennemsnit vil have forhøjet risiko for selv at komme i fængsel i forhold til drenge, hvis far aldrig har været det, så er der markant lavere risiko for fængsling blandt drenge, der klarer sig godt til prøverne, end blandt de drenge, der klarer sig mindre godt.

Mere præcist oplever 15 procent af drengene med de laveste gennemsnit, hvis far har været i fængsel, selv at blive fængslet. Dette er tre gange højere end for de drenge, hvis fædre ikke har været fængslet, hvor kun 5 procent selv oplever fængsling, men det er faktisk endnu højere end for de drenge med fængslede fædre, der har de

98. Andersen og Karlson (2017).

højeste gennemsnit, idet risikoen for denne gruppe er nede på 3-4 procent. I forhold til de drenge, der ligger samme sted i karakterfordelingen, og som aldrig har oplevet en fars indespærring, er risikoen stadig tre gange så høj, men i forhold til drengene i den lavere ende af fordelingen, er der tale om en betydelig forskel.

Figur 8.3 Procent sønner fængslet, opdelt efter karaktergennemsnit ved folkeskolens afgangsprøve og opdelt efter om far var fængslet eller ej

Note: Til at beregne procentdel fængslede for hvert punkt i karakterfordelingen er der taget et vægtet gennemsnit blandt drengene med karakterer umiddelbart over og under det pågældende punkt (5 percentiler). Der vises ikke resultater såfremt, der ligger mindre end fem drenge til grund for beregningen. Stiplede linjer angiver 95 procent sikkerhedsintervaller.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

8.6 Sammenfatning

Negativ social arv i form af videreførelsen af kriminalitet fra forældre til børn er stærkt problematisk i et samfund optaget af at styrke social mobilitet. Dette kapitel har gennemgået forskningen i, i hvor høj grad kriminelle forældre viderefører denne negative sociale arv til deres børn – enten i form af at børnene selv bliver kriminelle, ved at de bliver anbragt, eller ved at de klarer sig dårligere i forhold til uddannelse.

Et første resultat er, at selvom mænd er mere kriminelle end kvinder, og selvom mænds fængselsophold hænger tæt sammen med deres børns – særligt deres sønners – senere risiko for fængsling, så viser det sig, at mødre også viderefører den negative sociale arv til deres børn ved at vælge en kriminel partner.

Det andet studie i kapitlet viser, at selvom den mest markante forskel i sandsynligheden for barnets senere fængsling og dårligere uddannelsesresultater stadig er størst mellem børn med og uden forældre, der har været i fængsel, så betyder hyppigheden og varigheden af fængselsopholdet også meget. Jo hyppigere far har været fængslet, desto større er sandsynligheden for, at barnet selv bliver fængslet, inden det fylder 20 år, og jo lavere er sandsynligheden for, at det består alle folkeskolens afgangsprøver. Det samme mønster viser sig, når der ses på varigheden af fængselsopholdet. Det er dog meget små andele af en årgang, som har en far, der oplever hyppige og lange fængselsophold.

En tredje konsekvens for børn af forældrenes kriminalitet er en forøgelse af risikoen for anbringelser. Det er heldigvis et fåtal af børn i Danmark, som oplever at blive anbragt, men for de børn, som oplever, at deres far bliver fængslet, er risikoen markant højere.

Selvom videreførelsen af social arv er tydelig og stigende i takt med graden af kriminalitet, så er der dog også noget, der indikerer, at der er faktorer, som kan virke beskyttende for barnet. Det sidste studie, der omtales i kapitlet, viser, at drenge, som klarer sig godt i skolen, har markant lavere sandsynlighed for selv at blive fængslet, når de har en far, der har været i fængsel, end hvis de klarer sig dårligt i skolen. Deres risiko er dog stadig højere end for andre drenge med tilsvarende evner.

Senere i bogen vil der blive dykket ned i betydningen af forældres indespærring for børns risiko for anbringelse. Men allerede i dette kapitel fremgår det tydeligt, at kriminalitet hos forældre i høj grad udgør en risikofaktor i forhold til børns kriminalitet og uddannelse.

8.7 Sammenfatning af del III

Den sociale arv er på mange måder et uomgængeligt vilkår for den menneskelige eksistens – vi er børn af vores forældre, og selv børn, som aldrig har boet sammen med eller kendt til deres forældre, vil med stor sandsynlighed reproducere træk fra forældrene, fordi de deler gener og hermed genetiske dispositioner for forskellige livsforløb med forældrene.

På trods af udbygningen af velfærdsstaten med relativt gavmilde universelle ydelser viser denne del af bogen, at idealet om lige muligheder for alle borgere endnu ikke er opfyldt. Den sociale arv slår stærkt igennem fra fødsel til død, og for de svageste grupper bliver der tale om en udpræget negativ social arv med begrænsende livsvilkår.

En sammenligning mellem Danmark og USA viser, at den uddannelsesmæssige mobilitet i de to lande på trods af en meget forskellig udformning af velfærdsstaten befinder sig på et næsten identisk niveau. Det samme gælder indkomstmobiliteten, så længe overførselsindkomster ikke medregnes. Vælger man at indregne disse, træder den universelle velfærdsstat imidlertid i karakter og sikrer, at kun få borgere falder igennem det sociale sikkerhedsnet.

Et område, hvor den sociale arv er særligt problematisk, er transmission af kriminalitet fra generation til generation. Transmissionen foregår enten direkte fra kriminelle fædre til sønner, eller via mødre der danner par med kriminelle.

DEL IV

Ulighed i levevilkår

9 Introduktion til temaet *økonomisk ulighed i barndommen*

AF PETER FALLESEN OG RASMUS LANDERSØ

9.1 Generel introduktion til betydningen af ulighed

I denne del af bogen retter vi blikket mod, hvilke uligheder i økonomiske levevilkår danske børn oplever, og hvilken rolle disse uligheder spiller for børnenes videre liv. Denne introduktion står derved direkte på skuldrene af de to forrige dele omhandlende forældres rolle i børns liv og den sociale mobilitet mellem generationer.

Konsekvenserne af ulighed kan ses fra to vinkler. Den første vinkel handler om det afsavn, det er at skulle vokse op med mangler. En stor del af den danske velfærdsstat og lovene omkring børn sigter mod netop de mest udsatte for afsavn og mangler. Eksempelvis adresserer børne- og ungeydelse den materielle side ved at understøtte alle børnefamiliers indkomst og fokuserer derved bl.a. på at begrænse fattigdom. I kontrast til dette adresserer dele af både Forælderansvarsloven, Serviceloven og Straffeloven direkte faktorer som omsorgssvigt – altså den immaterielle del. Begge punkter omhandler politikker, der er direkte forbundet med udviklingen i samfundets syn på børn, som blev beskrevet i kapitel 1.

Den anden vinkel, ulighed kan ses fra, er den „dynamiske“, hvor fokus er afsavnets langsigtede konsekvenser. Når ulighed i levevilkår i barndommen ender med at have betydning for det videre liv, bliver det effektivt set til ulighed i livsmuligheder.

Så når en del af fundamentet i den danske velfærdsstat sigter mod at etablere et sikkert økonomisk grundlag for alle og derved påvirker uligheden i indkomst, kommer dette også indirekte til at omhandle de muligheder, børn får for at udvikle sig.⁹⁹ Hvis børn ikke får opfyldt deres menneskelige potentiale på grund af mate-

99. Fx Folkeskoleloven.

rielle mangler i barndommen, går samfundet glip af de ressourcer, barnet ellers ville have bidraget med som voksen. Samtidig kan ulighed, som omtalt i kapitel 6, spores helt fra forskelle i fødselsvægt på tværs af forældres uddannelses- og indkomstniveau, henover sproglige evner i børnehaven, karakterer i folkeskolen, sandsynligheden for at få en ungdomsuddannelse og videre gennem hele voksenlivet i form af bl.a. forskelle i kriminalitet, indkomst og sundhed. Derfor omhandler størstedelen af forskningen også de langsigtede konsekvenser af ulighed.

9.2 Ulighed og fattigdom

En central del af diskussionen om økonomisk ulighed handler om fattigdom. Det er dog vigtigt at have for øje, at høj ulighed ikke nødvendigvis medfører høj fattigdomsrate. Selvom de to ofte følges ad, så måler de ikke det samme. Ulighed er et spredningsmål, som ikke tager højde for grundniveauet af indkomst. Fattigdom kan defineres på to måder.

Den ene er fattigdom i absolut forstand, som handler om ikke at have råd til det nødvendige. Der er igen tale om et fænomen, der kan måles på mange forskellige måder, men de forskellige tilgange har det til fælles, at de forsøger at definere grænserne for, hvornår ens indkomstniveau ikke er højt nok til, at man har råd til sine daglige fornødenheder.

Den anden er relativ fattigdom. Her defineres fattigdom ud fra, hvor mange procent indkomsten ligger under fx den gennemsnitlige indkomst. Hvis vi hypotetisk fordoblede alle danske familiers årlige indkomst, ville det alt efter, hvordan vi målte den økonomiske ulighed, betyde, at uligheden enten forblev den samme eller steg. Og siden alles indkomst steg med den samme andel, ville den relative fattigdom være uændret. Men alle familier ville samtidig have råd til mere, så den absolutte fattigdom ville falde.

Danmark er generelt set et af verdens mindst ulige samfund, når der fokuseres på indkomst efter omfordelingen fra skatter og overførsler. Målt på Gini-koefficienten, hvor en værdi på 0 angiver, at alle i samfundet har præcis lige meget, og 1 angiver, at én person/

husstand har alting, havde Danmark i 2016 den femte mest lige fordeling af disponibel husstandsindkomst blandt OECD-landene med en Gini-koefficient på 0,26. Ligeledes havde Danmark i 2016 den anden laveste børnefattighedsrate blandt OECD-landene med 3,6 procent af børn boende i husstande med en indkomst under OECD's fattighedsgrænse.¹⁰⁰

Fattighedsraten beskriver, hvor stor en andel af børn i Danmark, der i et givet år lever i en husstand med en indkomst under fattighedsgrænsen, men ikke hvor stor en andel af børn, der kan forvente at opleve fattigdom i løbet af barndommen. Blandt børn født i Danmark i årene 1986-2000 oplevede lidt over 15 procent, at den husstand, de boede i, havde en indkomst under OECD's fattighedsgrænse i mindst ét år, fra de var et, til de var 17 år gamle.¹⁰¹

Det vil sige, at selvom kun omkring 3-4 ud af 100 børn et givet år bor i et hjem med indkomst under fattighedsgrænsen, så oplevede 15 ud af 100 børn at leve i et hjem med indkomst under fattighedsgrænsen i løbet af deres opvækst.

OECD's fattighedsbegreb er et såkaldt relativt begreb, hvor fattigdom defineres relativt til fordelingen af husstandsindkomsten i samfundet. Såfremt det relative begreb ikke afspejler rent faktiske materielle mangler hos de husstande, der defineres som værende i fattigdom, er det relative begrebs brugbarhed begrænset. Et studie fra ROCKWOOL Fonden fra 2017, hvor man udregnede minimumsbudgettet for forskellige husstande, har dog vist, at andelen af husstande med børn, hvor indkomsten faldt under det laveste realistiske budget for at have råd til alle fornødenheder, var stort set lig andelen af husstande med børn, der oplevede relativ fattigdom.¹⁰² Derfor er det sandsynligt, at i Danmark afspejler relativ fattigdom som defineret af OECD også i en vis grad materielle mangler.

---

100. OECD's fattighedsgrænse er beregnet som en ækvivaleret disponibel husstandsindkomst på under 50 procent af medianen.

101. I år, hvor mindst én voksen i husstanden var selvstændig eller studerende, kunne husstanden ikke betegnes som fattig. Derudover er det år, barnet blev født, også udeladt. For detaljer se Johansen (2020).

102. Bonke og Christensen (2017).

Samtidig er det også vigtigt at huske på, at ulighed sjældent er sort/hvidt, men som oftest gør sig gældende på en glidende skala. Der findes ikke bare „fattige“ og „rige“, men også familier i den nedre og øvre middelklasse, for at nævne et par eksempler. Selvom de ekstreme kategorier er med til at illustrere, hvor store konsekvenser ulighed kan have, så gør ulighed og de konsekvenser, det kan have, sig gældende på alle niveauer.

9.3 Ulighed og muligheder

Men hvordan kan ulighed påvirke børns udviklingsmuligheder? Et punkt er „kreditbegrænsninger“ – dvs. at forældre ikke har adgang til tilstrækkeligt med ressourcer på et givet tidspunkt for at foretage de valg omkring deres børns hverdag, som de gerne ville. Dette er specielt relateret til det aspekt af ulighed, der omhandler lave indkomster og fattigdom.

Som det blev diskuteret i forrige del, kan fortrin tidligt i livet skabe en positiv sneboldseffekt, mens begrænsninger tidligt i livet kan skabe en negativ, fordi hvert stadie i barndommen danner fundamentet for de færdigheder, der skal anvendes og udvikles på det næste stadie.¹⁰³ Og hvis nogle familier er begrænset i, hvordan de understøtter deres børn pga. en lav indkomst, kan dette have store konsekvenser senere i livet.

Problematikken omkring kreditbegrænsninger er undersøgt i talrige studier – specielt i USA. Det kan gøre sig gældende tidligt i livet; eksempelvis hvem der har råd til at „gå hjemme“ i barnets første tid efter fødslen, og hvem der ikke har. Hvem har råd til et dagtilbud med en god kvalitet, og hvem har ikke? Men det kan også gøre sig gældende senere ved uddannelsesvalg. Hvem har råd til at gå på det gode universitet, og hvem har ikke?

Det har imidlertid vist sig at være rigtig svært at adskille effekterne af kreditbegrænsning fra effekterne af andre parametre, som villigheden til at betale et bestemt beløb for en ydelse eller viden om

---

103. Cunha og Heckman (2007).

den fremtidige værdi af en ydelse.¹⁰⁴ Et eksempel i en dansk kontekst er effekterne af SU. I sidste del blev det beskrevet, hvordan højere SU fik flere til at tage en uddannelse.¹⁰⁵ Får højere SU flere til at tage en uddannelse, fordi nogen ellers ikke ville have en indkomst til at forsørge sig under uddannelsen? Altså at ulighed er en begrænsning med en social slagside, som SU fjerner. Eller skyldes det simpelthen, at SU under uddannelsen og indkomsten derfra nu har gjort uddannelse mere fordelagtig end fx at tage et ufaglært arbejde? Så handler effekterne ikke om ulighed, men igen om forskelle i incitamentet.

Altså er konsekvenserne af lave indkomstniveauer blandt nogle familier ikke altid oplagte. Selvom den første tanke måtte handle om ulighed, kan det også være andre faktorer, der gør sig gældende.

Amerikanske studier har vist, at den største barriere i uddannelsesmuligheder for talentfulde unge fra lav-ressource hjem ikke nødvendigvis er forældrenes indkomst. Det er måske den mentale og sociale barriere i selve ansøgningsprocessen og vejen til den videregående uddannelse på et eliteuniversitet.¹⁰⁶ Dette blev undersøgt ved et forsøg, hvor forskerne sammenholdt tre grupper. Den første fik ingen hjælp ud over det sædvanlige. Den anden gruppe gjorde forskerne opmærksom på, at de var berettiget til legater og fripladser på universiteterne. Den tredje gruppe fik derudover hjælp til at udfylde ansøgningskemaer og indsende dem. Resultatet var overraskende: De to første grupper klarede sig nogenlunde lige så godt (dårligt). Kun i det tredje tilfælde, hvor støtten også omhandlede de mentale barrierer, skete der en mærkbar stigning i uddannelsesfrekvens.

Dog viser flere studier, at sammenhængen mellem forældres indkomst, og hvordan det går børnene, ikke er den samme alt efter, om man fokuserer på forældrenes gennemsnitlige indkomst gennem hele barndommen eller forældrenes indkomst i specifikke perioder.¹⁰⁷

---

104. Heckman og Mosso (2015).

105. Fx Havnes og Mogstad (2011).

106. Bettinger m.fl. (2012).

107. Carneiro og Heckman (2002), Carneiro m.fl. (2015).

Resultaterne tyder bl.a. på, at en høj familieindkomst er vigtigere i barnets første leveår end i midten af barndommen. Og det er vel at mærke forskningsresultater fra både USA og Norge – dvs. lande med vidt forskellige niveauer af økonomisk ulighed. Altså tyder det på, at kreditbegrænsninger kan have store konsekvenser.

9.4 Hvad kan man få for penge?

En fællesnævner for, hvad der kan købes for penge både i Danmark, Norge og USA, er et nabolag og skole. Hvem, der har råd til at bo hvor.

Selvom skolegang er gratis, og vi har en „folkeskole for alle“, sorterer familier sig stadig geografisk, når de vælger bopæl – også kaldet segregering. Og dette gør sig også gældende i Danmark. Allerede i børnehaven ses det, at børn fra ressourcestærke hjem oftest går sammen, og børn fra ressourcetsvage hjem oftest går sammen.¹⁰⁸ Og barriererne, der bestemmer hvem, der kan bo ét sted, men ikke et andet, er forskelle i formue og indkomst.

Altså er lokalisering af bopæl ikke tilfældig. Og forældres ønske om, at deres børn skal gå på den bedst mulige skole, påvirker huspriser i forskellige områder¹⁰⁹ – også i Danmark. Forældre vil gå langt for at få deres barn i den rigtige skole. Dansk forskning har vist, at selv når skoleopland ændres for at skabe mere lighed i elevsammensætningen på en skole, formår en stor del af forældrene (de ressourcestærke) at flytte deres barn over i den skole, der har en mere ressourcestærk elevbase.¹¹⁰ Og hvis dette ikke er muligt i et offentligt regi, rykkes barnet til en privatskole.

Dette er ikke kun et dansk fænomen. Det amerikanske projekt *Moving to Opportunity* (MTO) giver et lignende eksempel. Projektet er et lodtrækningsforsøg, hvor lavindkomstfamilier fik muligheden for at flytte til mere ressourcestærke nabolag, og er blevet studeret af mange forskere. De mange forskningsartikler har dog ikke givet

---

108. Landersø og Heckman (2016).

109. Black (1999).

110. Bjerre-Nielsen og Gandil (2018).

entydige svar på, hvordan nabolag påvirker børn og unges senere muligheder. Men Chetty m.fl. (2016) påpeger en mulig forklaring.

Børn, der var under 13 år ved forsøgets start, klarer sig senere markant bedre målt på både indkomst og uddannelse. Børn, der var ældre ved forsøgets start, klarer sig kun lige så godt eller måske endda værre. Altså kan forklaringen i MTO's manglende succes som gennemsnitlig betragtning både ligge i vigtigheden af tidlige indsatser og i, at det brud, der sker med venner og hverdagen ved flytninger, er større for ældre børn (i MTO's tilfælde så store, at de opvejede de positive effekter af et „bedre“ nabolag). Hvis vi som tankeeksperiment overfører det til en dansk kontekst, så stiller forældre, der har råd til at flytte til et ressourcestærkt nabolag inden eller få år efter, barnet blev født, deres børn i en bedre situation, end forældre, der først kan flytte, når barnet er i de sidste år af folkeskolen. Det må dog blive ved tankeeksperimentet for nu, da vi endnu ikke har sammenlignelig dansk forskning.

9.5 Økonomiske ressourcer giver sikkerhed

En anden faktor, som rigelige ressourcer kan mindske, er usikkerhed om fremtiden. Usikkerhed i hverdagsspørgsmål som, hvordan skal de næste regninger betales, hvad sker der, hvis bilen bryder sammen, og hvordan skal en vandskade udbedres? Men også mere fundamental usikkerhed om, hvordan ens barn vil klare sig senere i livet, omfanget af kriminalitet i området osv. For nogle familier er dette ikke bekymringer, der fylder meget, men for andre udgør sådanne tanker en stor del af hverdagen. En usikkerhed, som forældrene jo først og fremmest står over for, men som ofte også opleves af børnene.

Et studie, som illustrerer dette, er Akee m.fl. (2018). Her undersøges en række specifikke reservater for den oprindelige amerikanske befolkning, der fik licens til at drive kasinoer, mod at en del af overskuddet skulle udbetales til lokalbefolkningen. Denne pludselige indkomststigning ledte til, at børn, som i udgangspunktet var udsatte, oplevede mindre følelses- og adfærdsrelaterede udfordrin-

ger. Altså medførte den økonomiske sikkerhed i familien, at børnene begyndte at trives bedre.

En anden konsekvens af ulighed – specielt for den gruppe, der lever med færrest ressourcer – opstår over længere tid gennem dynamiske konsekvenser. Det er måske ikke en lav indkomst eller det at leve i en udsat familie på et specifikt tidspunkt, der kan have konsekvenser. Det er nærmere, når opvækstvilkårene langt fra er optimale over en længere periode. Det kan være kombinationen af manglende tilknytning til sociale fællesskaber, hvis forældrene ikke har råd til kontingentet hos den lokale fodboldklub, at tøjet er slidt, at skole og lektier ikke prioriteres i hjemmet, osv. Det er ofte den situation, som fattige familier finder sig selv i. Fattigdom er ikke kun økonomisk, den skaber også barrierer for social deltagelse, såsom nævnte manglende evne til at betale kontingent til fodboldklubben eller ikke at have råd til at holde børnefødselsdag for klassekammeraterne.

Men effekten af sådanne kumulerede ufordelagtige opvækstvilkår er ikke kun sociale. Over de seneste årtier har studier af hjernens udvikling under forskellige opvækstvilkår også afdækket neurologiske effekter. International forskning viser, at børn, der vokser op i ressourcetsvage hjem, i gennemsnit udvikler deres hjerner langsommere (hvad der ofte kaldes senmodning), og endda, at selve størrelsen af hjernen er mindre.¹¹¹ Samtidig tyder forskningen på, at dette ikke blot er et spørgsmål om ernæring, men også hænger sammen med de stressproblematikker og begrænsninger af immaterielle ressourcer hos forældrene, som tid og psykisk overskud, der kan forekomme ved at vokse op i et ressourcetsvagt hjem. Akkumuleringen af dårlige levevilkår kan derved sætte spor på både krop og sjæl.

9.6 Er ulighed altid negativ?

Fattigdom, som ofte er stærkt sammenhængende med uligheden i et samfund, kan have negative konsekvenser gennem livet. Men betyder det, at ulighed kun er et onde? Selvom man kan se ulighed

---

111. Se review i Duncan, Magnuson og Votruba-Drzal (2017).

– specielt ekstrem ulighed – som uretfærdigt, ville det samme nok også gøre sig gældende om ekstrem lighed. Ulighed er en konsekvens af et ønske om personlig frihed.

Økonomisk liberalisme – eksempelvis som beskrevet af økonomen og filosofen Adam Smith – fokuserer på den enkeltes ansvar for eget liv. Den samfundsøkonomiske fordel ved at have ansvar for eget liv handler om incitament, og størstedelen af eksempelvis arbejdsmarkedet er bygget op efter denne præmis. Ved at „fjerne“ ulighed vil mange incitament til ting, som vi som samfund gerne vil fremme, blive mindre. Eksempelvis viser studier fra Danmark, at beskæftigelsen falder, når man bliver gammel nok til at overgå fra den lave „ungesats“ til den normale sats i kontanthjælpssystemet.¹¹² Ligeledes steg uddannelsesstilbøjeligheden også, da adgangen til kontanthjælp for unge blev strammet tidligt i 1990'erne.¹¹³

Derfor er økonomiske incitament – og afledt deraf potentiel ulighed – et af de mest brugte politiske værktøjer til at påvirke folks adfærd. Ændringer i indkomstskatten (og derved, hvor meget man får ud af at arbejde) som middel til at øge beskæftigelsen er et eksempel. Indførelsen af den lavere starthjælp (nu selvforsørgelses- og hjemrejseydelse og overgangsydelse) til flygtninge for at øge deres beskæftigelse er et andet. Udfordringen ved øgede økonomiske incitament er, at de ofte skærper forskellene mellem dem, som reagerer som tilsigtet, og dem som ikke gør. Eksempelvis, når ydelser sænkes – nok kan dette øge beskæftigelsen, men hvad er konsekvenserne for den gruppe, som stadig er ledige og deres eventuelle børn?

9.7 Sammenfatning

Hvad er så konsekvensen af at vokse op med materielle mangler for børn i Danmark? Studier af indførelsen af lavere sociale ydelser, som starthjælpen (2002) og det første kontanthjælpsloft (2004) kan bidrage med viden.

---

112. Jonassen (2013).

113. Landersø og Heckman (2016).

Indførelsen af starthjælpen, der beskar størrelsen af sociale ydelser til flygtninge ankommet til Danmark efter 1. juli 2002, førte til, at de berørte børn var mindre tilbøjelige til at gå i børnehave, scorede lavere i senere nationale tests på grund af dårligere sprogkunderskaber og endte med kortere uddannelsesniveau i gennemsnit.¹¹⁴ Kontanthjælpsloftet indført i 2004 sammen med en række andre ydelsesbegrænsninger hævede risikoen for at være anbragt udenfor hjemmet for børn af forældre, som havde været på kontanthjælp i en længere periode.¹¹⁵ Yderligere peger et tredje dansk studie på, at selv kortere perioder af fattigdom i barndommen påvirker børn ind i voksenlivet.¹¹⁶

Så ulighed kan have store konsekvenser. Hvis mangler i løbet af barndommen påvirker muligheden for at udvikle sig eller det generelle velbefindende, kan dette have konsekvenser gennem hele livet. Ulighed handler bl.a. om forskelle i økonomiske ressourcer. Selvom mange økonomiske barrierer i fx uddannelsessystemet er fjernet i Danmark, består andre som valg af bopæl og derved skole. Fattigdom, som er relateret til ulighed, kan også have konsekvenser – specielt hvis det er tilfældet over en længere periode. Men omvendt er ulighed en konsekvens af personlig frihed og bl.a. også brugen af økonomiske incitamenter. Derfor er det i sidste ende en politisk afvejning, hvor meget vægt personlig frihed og økonomiske incitamenter skal tillægges, og hvor stort fokus de mulige konsekvenser af ulighed skal have.

---

114. Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

115. Wildeman og Fallesen (2017).

116. Lesner (2018).

10 Udviklingen i børns forbrugsmuligheder siden midten af 1980'erne

AF JEPPE ELHOLM MADSEN OG JAN ROSE SKAKSEN

10.1 Indledning

Teknologiske fremskridt, et voksende uddannelsesniveau og andre fremskridt gør, at der er en løbende velstandsforbedring i de fleste lande. Det har også været tilfældet i de seneste årtier, men disse velstandsforbedringer er samtidig blevet mere ulige fordelt, både i Danmark og i mange andre vestlige lande.¹¹⁷ Danmark hører dog fortsat til blandt de lande i verden, hvor velstandsuligheden er mindst. Niveaue af ulighed i et samfund er i høj grad et fordelingspolitisk spørgsmål, men selv med givne målsætninger kan det være svært at afgøre, om uligheden er for stor, for lille eller passende.

Det skyldes, at en del af uligheden kan afspejle velovervejede valg, den enkelte tager. Valg, der kan give sig udslag i højere eller lavere forbrugsmuligheder igennem livet. Selv hvis målet er en lige velstandsfordeling, vil det således være reelt umuligt at undgå en vis ulighed, hvis man ønsker at fastholde incitamentet til uddannelse, investeringer og til i det hele taget at gøre en ekstra indsats til gavn for sig selv og samfundet.

I dette kapitel fokuseres der på udviklingen i børnenes forbrugsmuligheder, både for så vidt angår udviklingen i niveauet samt fordelingen. I modsætning til, hvad der kan være tilfældet for de voksne, er børnenes forbrugsmuligheder ikke et resultat af deres egne valg, men et resultat af den udvikling, der gælder i samfundet overordnet set, samt af de muligheder der gælder, og de valg, der foretages, i de familier, hvori de tilfældigvis vokser op.

---

117. Se fx DØRS (2016).

Udgangspunktet i kapitlet er, at det er husholdningens indkomst, der er bestemmende for børnenes forbrugsmuligheder. Det er dog vigtigt at understrege, at de forskelle i forbrugsmuligheder, der er imellem familier, ikke nødvendigvis præcist afspejler forskelle i det faktiske forbrug, der er mellem børnene i forskellige familier.

En årsag er, at velfærdsstaten modvirker forskelle gennem offentlig støtte til daginstitutioner og tilbud om gratis skolegang, uddannelse og sundhedsydelser. Dertil kommer, at selv indenfor det privatøkonomiske område kan der være forhold, der betyder, at børn ikke oplever de samme forskelle i forbrug som følge af indkomstforskelle, som de voksne oplever. Bonke m.fl. (2005) finder således, at der er en tendens til, at forældre afskærmer børnene fra eventuelle økonomiske problemer, der måtte være i familien, ved, at de voksne bærer det meste af tilpasningen til en lav indkomst.¹¹⁸ På trods af dette er der en klar tendens til, at lavere indkomst i familien betyder, at børnene lider afsavn i forhold til andre børn.¹¹⁹

I kapitlet ses på udviklingen i gennemsnittet af forbrugsmuligheder for børn, både overordnet set og indenfor forskellige grupper i befolkningen, ligesom der ses på fordelingen af forbrugsmulighederne. Fordelingen beskrives bl.a. ved Gini-koefficienten, der er et mål for graden af ulighed i en fordeling. Der ses også på andelen af børn, der lever i lavindkomstfamilier. Til det formål anvendes Danmarks Statistiks indkomstgrænse for lavindkomst, der er beregnet som 50 procent af medianindkomsten. Det skal understreges, at der her er tale om et relativt mål for lav indkomst, hvilket bl.a. betyder, at indkomsten i lavindkomstfamilier typisk vil være en del højere i 2018 end i 1987. Det er også vigtigt at understrege, at med denne definition af lavindkomstfamilier vil der i gruppen indgå studerende, og personer, der har en lav indkomst, men en relativt høj formue at leve for. Dvs. definitionen svarer ikke til fattigdomsdefinitionen fra Danmarks Statistik, hvor studerende og personer med en formue over en vis størrelse er frasorteret opgørelsen.¹²⁰ I kapitel 11 er der i

118. Se også Sandbæk (2008).

119. Se fx Benjaminsen m.fl. (2016).

120. Se også AE (2020).

øvrigt en mere grundig behandling af, hvad der kan betegnes som børnefattigdom.

Det er dog vigtigt at pointere, at i den periode, der ses på i kapitlet, er der flere, der påbegynder en uddannelse. For dem, der uddanner sig, kan det give anledning til en omfordeling af indkomst over livet i retning af en lavere indkomst som helt ung, men en højere indkomst som lidt ældre. Det betyder, at målt i et enkelt år kan uligheden være vokset, uden at det er tilfældet set over et livsforløb. I dette kapitel er fokus på børnenes forbrugsmuligheder, og de børn, der opvokser hos forældre under uddannelse, vil vokse op i en familie med relativ lav indkomst. Til gengæld er det muligt, at disse forældre er mere ressourcestærke, og at de til en vis grad også har mulighed for at optage lån, der giver højere forbrugsmuligheder.

I det følgende inkluderes som udgangspunkt studerende på lige fod med andre forældre, når forbrugsmulighederne opgøres, men i enkelte analyser undersøges det, hvad det betyder at se bort fra husholdninger med voksne under uddannelse ved opgørelse af uligheden og andelen af lavindkomstfamilier. Som forventet er både Gini-koefficienten og andelen af befolkningen, der lever i lavindkomstfamilier, lidt lavere, når der ses bort fra husholdninger med voksne uddannelsessøgende.

Resten af kapitlet er struktureret på følgende måde. I afsnit 10.2 introduceres indkomstbegrebet, der anvendes i analysen, og det analyseres, hvordan forbrugsmulighederne for børn har udviklet sig i forhold til voksne. I afsnit 10.3 ses der på betydningen af etnisk baggrund og på betydningen af, at flere voksne er under uddannelse. I afsnit 10.4 ses på betydningen af børnenes alder, i afsnit 10.5 på regionale forskelle og i afsnit 10.6 på udviklingen i forbrugsmulighederne for familier med forskellige antal børn. I afsnit 10.7 er der en kort sammenfatning.

10.2 Udvikling i børns forbrugsmuligheder i sammenligning med voksnes

I det følgende tages der udgangspunkt i den enkelte husholdnings disponible indkomst – dvs. husholdningens samlede indkomst ef-

ter skat. For at tage hensyn til stordriftsfordele vægtes den totale disponible indkomst med antallet af personer i husholdningen efter den skala, der anvendes af både OECD, Eurostat og Danmarks Statistik. Den ækvivalerede indkomst pr. person i husholdningen er således opgjort som:

$$\text{Ækvivaleret indkomst} = \frac{\text{Husholdningens disponible indkomst}}{0,5 + (0,5 \cdot \text{antal over 14 år}) + (0,3 \cdot \text{antal under 15 år})}$$

Hvis der kun er én person (voksen) i husholdningen, er den ækvivalerede indkomst præcis lig med den disponible indkomst. Hvis der er to voksne og ingen børn, er den ækvivalerede indkomst lig med 2/3 af den disponible indkomst – dvs. hver af de to personer i husholdningen har en ækvivaleret indkomst, der er 2/3 af den samlede indkomst. Hvis der er to voksne og to børn under 15 år, er den ækvivalerede indkomst 0,48 gange den totale disponible indkomst i husholdningen. Alle medlemmer af husholdningen tillægges denne ækvivalerede indkomst – både de voksne og børnene, idet antagelsen er, at medlemmerne af husholdningen på denne måde deler den forbrugsmulighed, som indkomsten tillader.

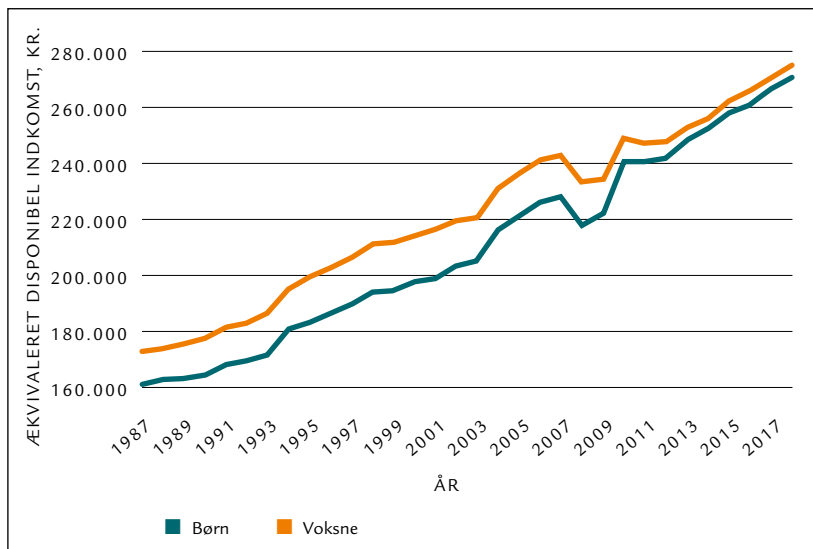
I det følgende ses der på den ækvivalerede indkomst for forskellige grupper – herunder voksne og børn. På trods af, at det næsten udelukkende er de voksnes disponible indkomst, der er grundlaget for husholdningernes ækvivalerede indkomst, behøver voksne og børns ækvivalerede indkomster gennemsnitlig set ikke at være ens, eller for den sags skyld at udvikle sig ensartet. Dette afhænger i høj grad af, hvordan de disponible indkomster varierer med antallet af børn i familierne, og hvilke typer af familier der i det hele taget har børn.

I figur 10.1 er det vist, hvordan den gennemsnitlige ækvivalerede indkomst har udviklet sig for børn og voksne i Danmark i perioden fra 1987 til 2018. For både børn og voksne har der i denne periode været en stor indkomstfremgang, men det er interessant at bemærke, at fremgangen har været størst for børnenes vedkommende. I 1987 var de voksnes gennemsnitlige ækvivalerede indkomst 173.000 kr., og i 2018 er den vokset til 276.000 kr. – en fremgang på 60 procent. For børnenes vedkommende var den gennemsnitlige ækvivalerede

indkomst 161.000 kr. i 1987, og den er i 2018 vokset til 272.000 kr. – en fremgang på 69 procent. Det svarer til, at de voksnes ækvivalerede indkomst var ca. 12.000 kr. højere end børnenes i 1987 – og denne forskel er i 2018 skrumpet ind til 4.000 kr.

Det er også bemærkelsesværdigt, at det især er efter finanskrisen, at forskellen på voksnes og børns ækvivalerede indkomst er skrumpet. Denne forskel i udviklingen i forbrugsmuligheder for børn og voksne er i overensstemmelse med, at der er en voksende tendens til, at lavtuddannede ikke får børn,¹²¹ samt at der har været et fald i fertiliteten efter finanskrisen, der har været større blandt lavtuddannede end blandt højtuddannede.¹²²

Figur 10.1 Ækvivaleret indkomst for børn og voksne i 2018-priser. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

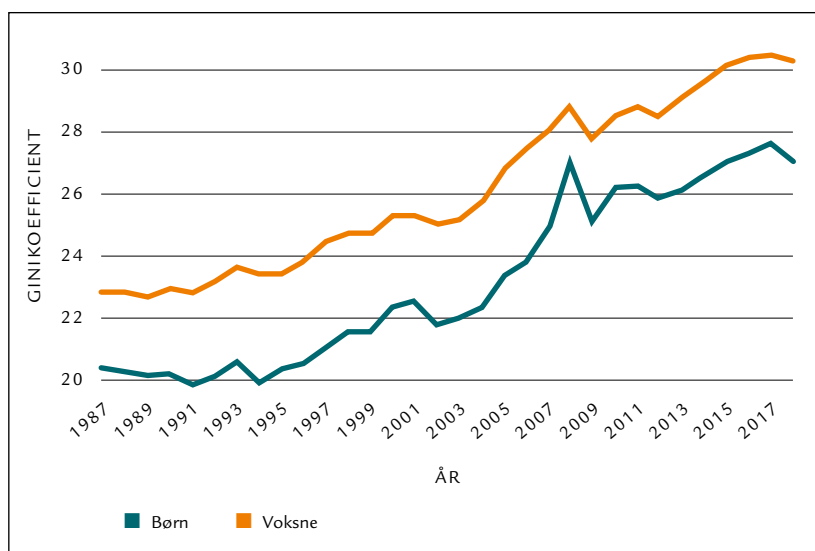
I figur 10.2 vises udviklingen i Gini-koefficienten i ækvivaleret indkomst. Koefficienten er her opgjort som et tal mellem 0 og 100. I en helt lige fordeling, hvor alle indkomstmodtagere har samme

121. Se Jalovaara m.fl. (2019).

122. Se Comolli m.fl. (2019).

indkomst, vil Gini-koefficienten være 0. Jo mere ulige fordelingen er, desto større vil Gini-koefficienten være, og værdien 100 opstår, hvis én person får hele indkomsten.

Figur 10.2 Gini-koefficient for ækvivaleret indkomst blandt børn og voksne. 1987-2018

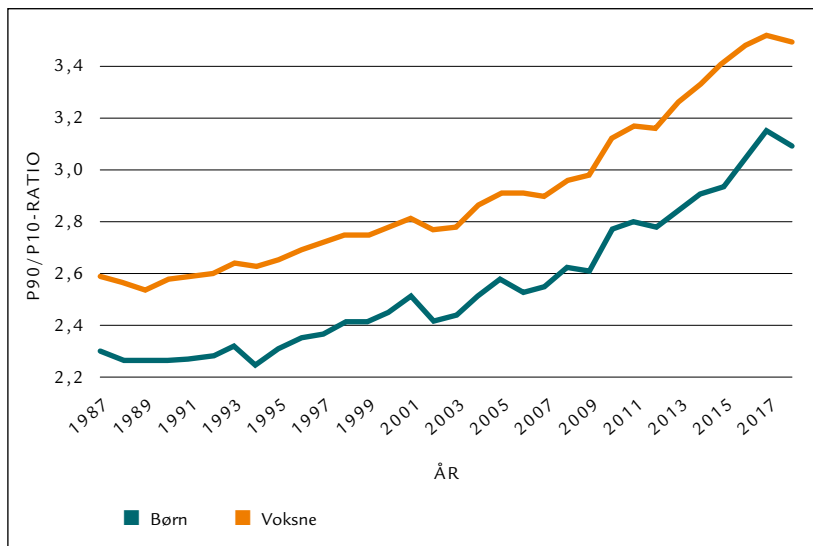
Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Det ses, at uligheden er højere blandt voksne end blandt børn. I 2018 er Gini-koefficienten således 30 blandt voksne, mens den er 27 blandt børn. Både blandt voksne og børn har Gini-koefficienten været stigende (dog med et lille fald mellem 2017 og 2018) – en stigning, der begynder i midten af 1990'erne. Under højkonjunkturaarene lige inden finanskrisen var der en særlig stor stigning i koefficienten og især blandt børnene.

I figur 10.3 vises udviklingen i forholdet mellem 90- og 10-procent fraktil – dvs. forholdet mellem indkomsten for den person, hvor der i populationen kun er 10 procentpoint, der har en højere indkomst i forhold til indkomsten for den person, hvor der kun er 10 procentpoint af populationen, der har en lavere indkomst. Dette mål for ulighed bekræfter udviklingen i Gini-koefficienten. Uligheden er større blandt voksne end blandt børn. I 2018 er 90/10-for-

holdet således 3,1 for børn, mens det er 3,5 for voksne. Dvs. det barn, hvor der kun er 10 procentpoint af børnene, der har en højere ækvivaleret indkomst, har 3,1 gange så høj en forbrugsmulighed, som det barn, hvor der kun er 10 procentpoint af børnene, der har en lavere ækvivaleret indkomst. I 1987 var forholdet for børnenes vedkommende kun 2,3. Ligesom for Gini-koefficienten ses et voksende 90/10-forhold fra midten af 1990'erne og fremefter – dog med et lille fald fra 2017 til 2018.

Figur 10.3 Forhold mellem 90-procent og 10-procent fraktil i ækvivaleret indkomst blandt børn og voksne. 1987-2018

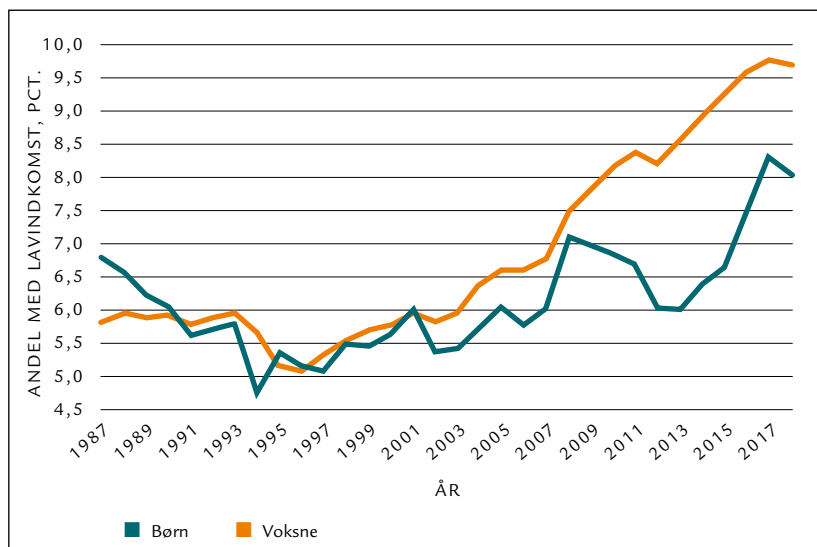
Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Der kan være en særlig interesse omkring antallet af børn, der har en meget lav forbrugsmulighed, da en meget lav forbrugsmulighed kan have stor betydning for de afsavn, børnene har i forhold til andre børn.¹²³ For at vurdere udviklingen i antallet af børn, der har en særlig lav forbrugsmulighed, anvendes Danmarks Statistiks indkomstgrænse for „lavindkomst“ i Danmark, der er beregnet som

123. Se Benjaminsen m.fl. (2016).

50 procent af medianindkomsten.¹²⁴ Dvs. personer, der lever i familier, hvor den ækvivalerede indkomst er under halvdelen af den midterste ækvivalerede indkomst, lever ifølge denne definition i lavindkomstfamilier. I figur 10.4 vises udviklingen i andelen af børn og voksne, der lever i lavindkomstfamilier.

Figur 10.4 Andel børn og andel voksne, der lever i lavindkomstfamilier. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Det ses, at der er en mindre andel af børnene end af de voksne, der lever i lavindkomstfamilier, og det er især tilfældet efter finanskrisen. Blandt voksne er det således 9,7 procent, der lever i lavindkomstfamilier i 2018, mens det er 8,0 procent af børnene. Ligesom i målene for ulighed er der en stigning i andelen, der lever i lavindkomstfamilier fra midten af 1990'erne – med et lille fald mellem 2017 og 2018 – men set over hele perioden er stigningen noget mindre for børns vedkommende end for voksnes. Det er vigtigt at understrege,

124. Dette niveau svarer stort set til ROCKWOOL Fondens minimumsbudget, se Bonke og Christensen (2016).

at ovenstående udelukkende tager udgangspunkt i familiernes disponible indkomster. I fattigdomsmålet, der for eksempel offentliggøres af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE),¹²⁵ indgår studerende og børn af studerende ikke, ligesom der også ses bort fra personer, der har en formue ved starten af året, der overstiger 50 procent af medianindkomsten. AE finder med deres definition, at der i 2018 er 5,3 procent af børnene, der lever under fattigdomsgrænsen.

Stigningen i andelen af børn, der lever i lavindkomstfamilier, fra 2013 og fremefter, skal ses i sammenhæng med reformer i kontanthjælpssystemet. Fra 1. januar 2014 er der en kontanthjælpsreform, der sænker kontanthjælpen til unge mellem 25 og 30 år. I 2015 indføres integrationsydelsen, der er en lavere ydelse end den normale kontanthjælpssats til nyankomne indvandrere. En tilsvarende lav ydelse var kortvarigt indført i 1998 under betegnelsen: „introduktionsydelse“; den blev indført igen fra 2002 til 2012 under betegnelsen: „starthjælp“. Endelig blev der fra 1. oktober 2016 indført et kontanthjælpsloft, der gav anledning til et loft over, hvor meget man samlet set kunne modtage i ydelser fra det offentlige, hvis man er på kontanthjælp.

10.3 Forbrugsmuligheder blandt børn med forskellig etnisk baggrund

Der har i den betragtede periode været en stor indvandring til Danmark, som må formodes at have påvirket de gennemsnitlige forbrugsmuligheder og ikke mindst uligheden i disse. Det gælder især, for så vidt angår indvandringen fra ikke-vestlige lande, idet ikke-vestlige indvandrere har lavere uddannelsesniveau og klarer sig markant dårligere på arbejdsmarkedet end personer med dansk baggrund.¹²⁶ I 1988 var der ca. 75.000 indvandrere i Danmark med ikke-vestlig baggrund – dette antal er i 2018 vokset til ca. 350.000.¹²⁷ Der var i 1988 ca. 20.000 efterkommere af ikke-vestlige indvandrere – og

125. Se AE (2020).

126. Se Schultz-Nielsen og Skaksen (2017).

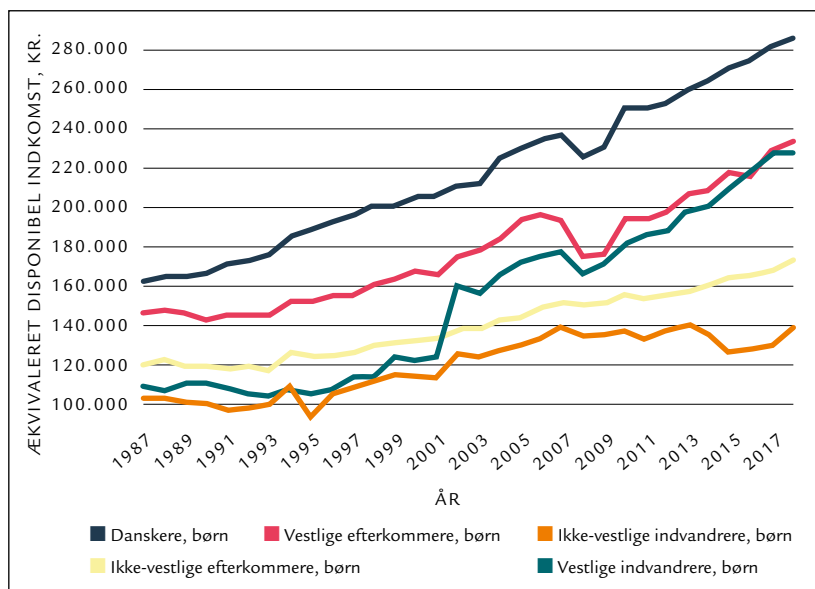
127. Se DST (2018).

dette antal er i 2018 vokset til 150.000. De fleste af de ikke-vestlige indvandrere er voksne, men relativt unge, hvorimod de fleste af de ikke-vestlige efterkommere er børn.¹²⁸

I figur 10.5 er vist udviklingen i den gennemsnitlige ækvivalerede indkomst for børn med forskellig etnisk baggrund. Det ses, at børn med dansk baggrund gennemsnitlig set har en langt højere forbrugsmulighed end børn med en anden etnisk baggrund – og i særdeleshed end børn med ikke-vestlig baggrund.

Det fremgår også, at set over hele perioden er stigningen i den ækvivalerede indkomst langt højere for børn med dansk baggrund end for børn med ikke-vestlig baggrund. Den ækvivalerede indkomst er for danske børn således vokset med ca. 76 procent i løbet af perioden, mens den for børn, der er ikke-vestlige efterkommere, er vokset med ca. 43 procent, og for børn, der er ikke-vestlige indvandrere, er den kun vokset med ca. 34 procent.

Figur 10.5 Ækvivaleret indkomst i 2018-priser for børn opdelt på etnicitet. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

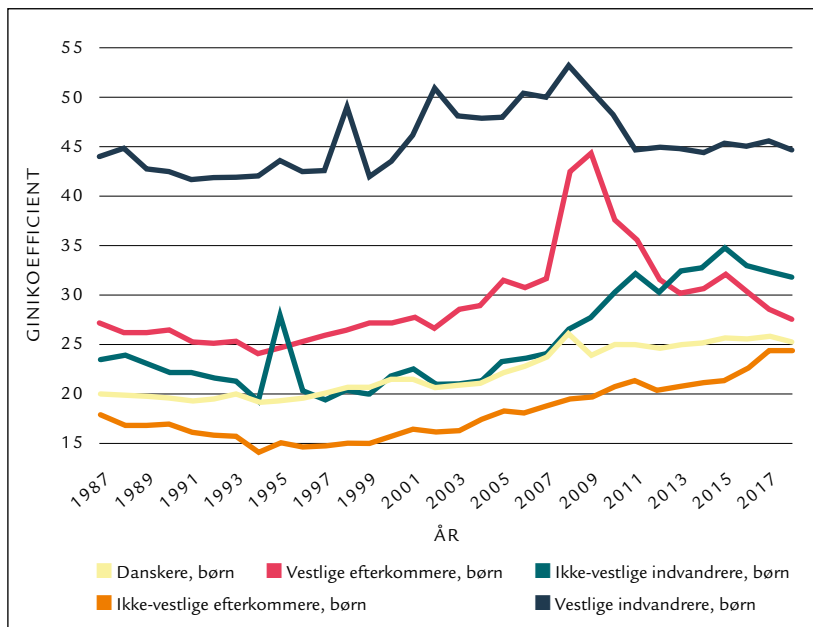
128. Se DST (2018).

I figur 10.6 vises udviklingen i Gini-koefficienten i ækvivaleret indkomst indenfor de forskellige etniske grupper. Det ses, at uligheden er mindst indenfor gruppen af ikke-vestlige efterkommere og næstmindst blandt børn med dansk baggrund. I gruppen af vestlige indvandrere findes langt den største ulighed. Dette afspejler, at der blandt de vestlige indvandrere både er relativt mange højtuddannede og højt lønnede, og relativt mange lavt uddannede og lavt lønnede, og dermed en stor ulighed.¹²⁹

Set over hele perioden er der en voksende Gini-koefficient for alle ethniciteter. Det er dog interessant at bemærke, at for børn med dansk baggrund er Gini-koefficienten kraftigt stigende frem til finanskrisen, hvorefter den flader ud.

Figur 10.6 Gini-koefficient for ækvivaleret indkomst blandt børn opgjort på etnicitet. 1987-2018

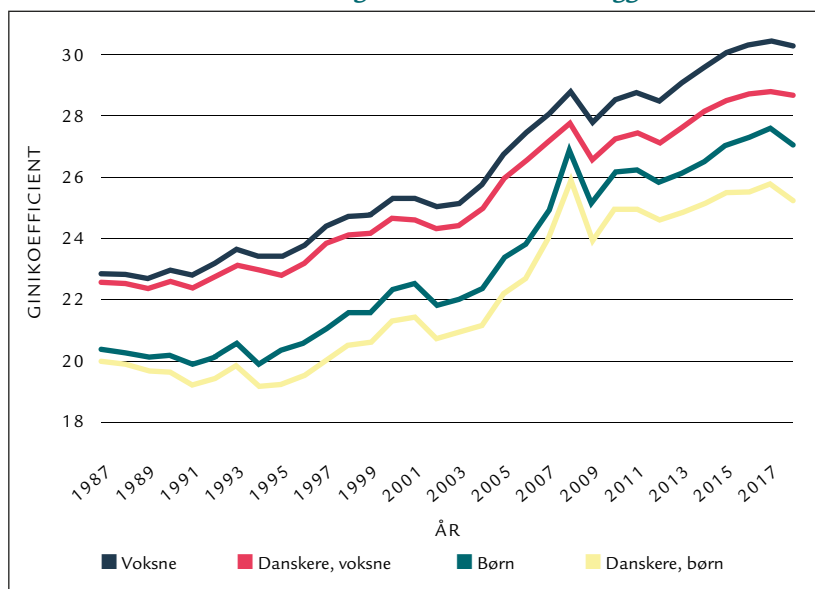

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

129. Se også Schultz-Nielsen og Skaksen (2017).

I figur 10.6 bliver skalaen i figuren domineret af den store ulighed blandt vestlige indvandrere. For at zoome mere ind på børn med dansk baggrund i forhold til alle børn, er der i figur 10.7 vist udviklingen i Gini-koefficienten for alle voksne og alle børn (taget fra figur 10.1) og børn og voksne med dansk baggrund. Det fremgår, at for både børn og voksne er uligheden mindre, når der udelukkende ses på personer med dansk baggrund, end når der ses på alle børn og voksne. Det fremgår også, at stigningen i uligheden for børn med dansk baggrund er meget tydelig inden finanskrisen. Fra 2012 til 2018 ses igen en svag stigning, men mindre end blandt de voksne og mindre, end når der ses på alle børn i Danmark.

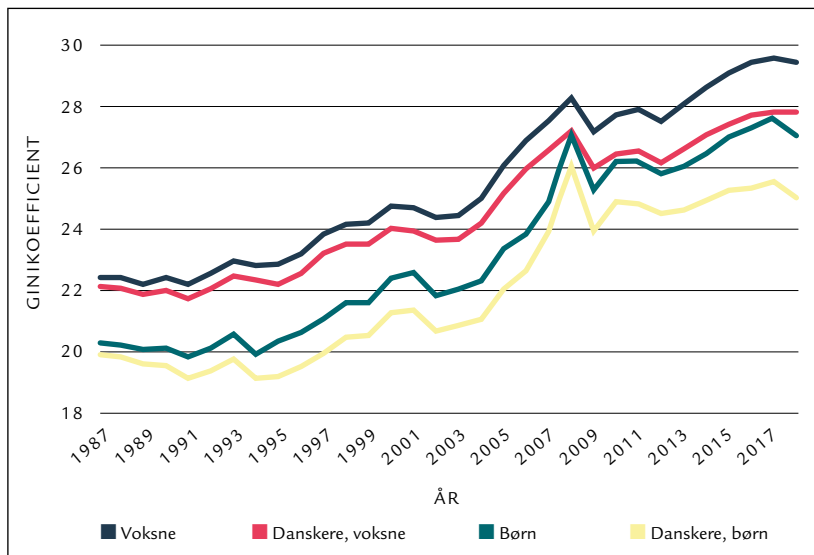
Figur 10.7. Gini-koefficient for ækvivaleret indkomst blandt alle børn og voksne samt børn og voksne med dansk baggrund. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Der er i løbet af den betragtede periode blevet flere, der tager en uddannelse, og som beskrevet i introduktionen kan dette påvirke udviklingen i uligheden. I figur 10.8 ses derfor kun på husholdninger, hvori der ikke indgår personer over 18 år, der er under uddannelse. Det ses, at Gini-koefficienterne bliver lidt lavere, for alle grupper, men især for de voksne. Hvis der ses på voksne med dansk baggrund er Gini-koefficienten i 2018 knap 29, når de uddannelsessøgende tages med i betragtning (i figur 10.7), mens den er knap 28, når de uddannelsessøgende ikke tages med (i figur 10.8).

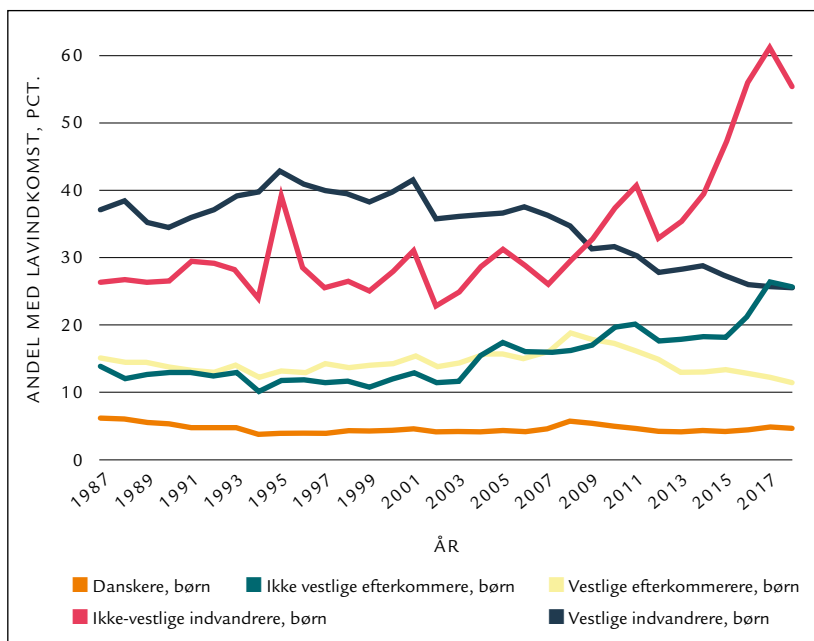
Figur 10.8 Gini-koefficient for ækvivaleret indkomst blandt alle børn og voksne samt børn og voksne med dansk baggrund, bortset fra familier med voksne under uddannelse. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

I figur 10.9 er angivet, hvor stor en andel af børnene med forskellig etnicitet, der lever i lavindkomstfamilier.

Figur 10.9 Andel børn i lavindkomstfamilier opdelt på etnicitet. 1987-2018

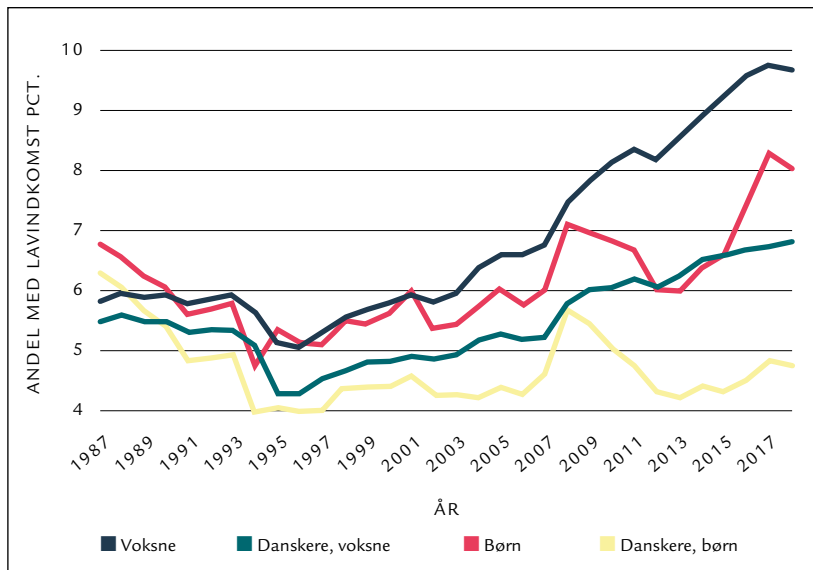
Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Det ses, at andelen af børn med dansk baggrund, der lever i lavindkomstfamilier, er langt lavere end for de andre etniciteter, og andelen er ret konstant omkring 5 procent. Til gengæld er der en meget stor andel og en kraftig stigning i andelen af børn med ikke-vestlig baggrund, der lever i lavindkomstfamilier frem til 2017. Fra 2017 til 2018 er der et fald. For børn, der er ikke-vestlige indvandrere, er andelen, der lever i lavindkomstfamilier ca. 55 procent – og for efterkommernes vedkommende er den ca. 26 procent. Den store stigning i slutningen af perioden i andelen af ikke-vestlige indvandrerbørn, der lever i lavindkomstfamilier, er bl.a. en konsekvens af genindførelsen af den lavere integrationsydelse til nyankomne indvandrere fra september 2015 og indførelsen af kontanthjælpsløftet fra oktober 2016.

Da skalaen i figur 10.9 domineres af den meget store andel af børn, der er ikke-vestlige indvandrere, som lever i lavindkomstfami-

lier, er der i figur 10.10 zoomet ind på børn og voksne med dansk baggrund sammenstillet med alle børn og voksne (taget fra figur 10.4). Fra midten af 1990'erne og fremefter ses der er tendens til, at flere lever i lavindkomstfamilier – bortset fra børn med dansk baggrund, hvor andelen stort set siden midten af 1990'erne har været mellem 4 og 5 procent.

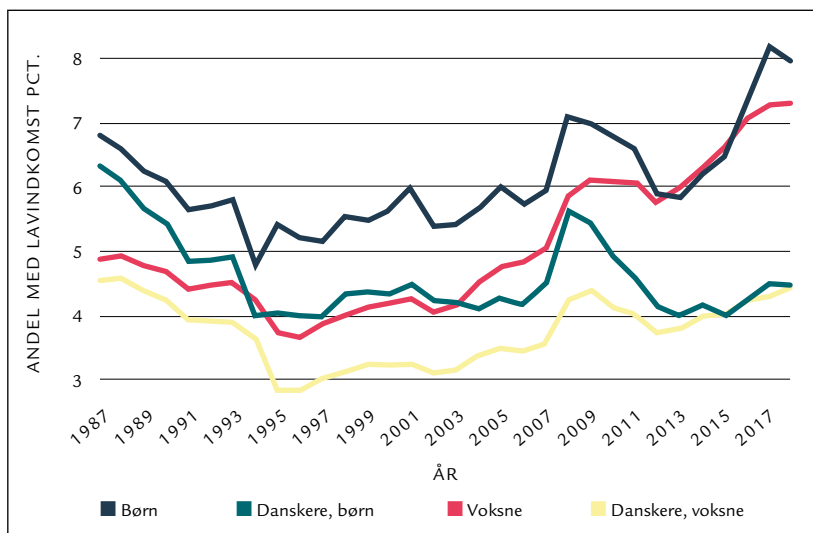
Figur 10.10 Andel i lavindkomstfamilier blandt alle børn og voksne samt børn og voksne med dansk baggrund. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

En mulig årsag til, at flere voksne med dansk baggrund, lever i lavindkomstfamilier, er, at der er flere under uddannelse. For at undersøge dette, er der i figur 10.11 set bort fra husholdninger med personer over 18 år, der er under uddannelse.

Figur 10.11 Andel i lavindkomstfamilier blandt alle børn og voksne samt børn og voksne med dansk baggrund, bortset fra familier med voksne under uddannelse. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Det ses, at andelen af både børn og voksne, der lever i lavindkomstfamilier, er noget lavere, når der ses bort fra husholdninger med voksne under uddannelse. For både børn og voksne med dansk baggrund er andelen i 2018 ca. 4,5 procent. For de voksnes vedkommende har der dog været en tendens til en voksende andel – især før finanskrisen.

10.4 Børns forbrugsmuligheder og alder

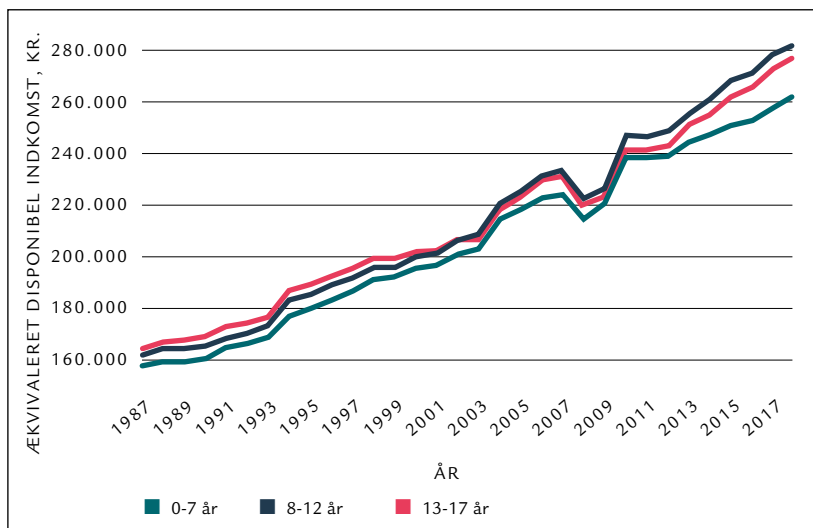
I dette afsnit ses der på, om der er forskel på børns forbrugsmuligheder alt efter deres alder. I figur 10.12 vises således den gennemsnitlige ækvivalerede indkomst for tre aldersgrupper: børn mellem 0 og 7 år, børn mellem 8 og 12 år, og teenagere mellem 13 og 17 år.

Gennemsnitlig set er det de yngste børn, der har de laveste ækvivalerede indkomster. Det hænger sammen med, at deres forældre også er de yngste, og der er en tendens til, at de yngste på arbejdsmarkedet tjener mindst. For de to andre aldersgrupper er det inte-

ressant, at de har byttet plads i løbet af perioden. I begyndelsen af perioden er det teenagerne, der har de højeste forbrugsmuligheder, mens det er de 8-12-årige, der har de højeste mod slutningen af perioden. Dette skyldes nogle modsatrettede tendenser. Teenagerne har de ældste forældre og dermed også forældrene med de højeste indkomster. Dette vil tendere imod, at teenagerne har de højeste ækvivalerede indkomster.

Til gengæld har teenagere fra 15 år og opefter en højere vægt ved beregning af den ækvivalerede indkomst (se ovenfor) ud fra en betragtning om, at disse ældre børn har dyrere behov end yngre børn. Dette vil tendere imod, at den ækvivalerede indkomst i familier med teenagere er lavere end i familier med yngre børn. Endelig vil nogle af de ældre teenagere ikke bo hos forældrene, men måske i husholdninger med andre unge, og i disse husholdninger vil indkomstniveauet typisk være relativt lavt. Dette vil også tendere imod, at de ækvivalerede indkomster for teenagerne er relativt lave.

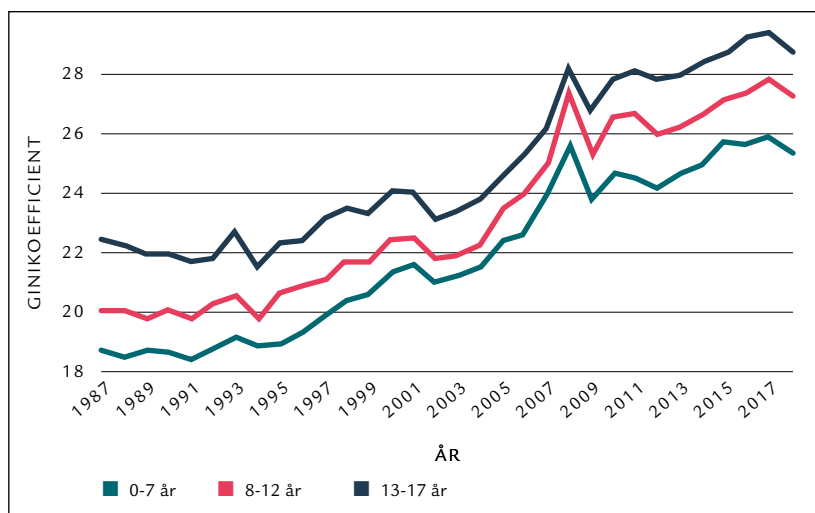
Figur 10.12 Ækvivaleret indkomst i 2018-priser for børn opdelt på alder. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

I figur 10.13 er vist udviklingen i Gini-koefficienten for de tre aldersgrupper. For alle tre aldersgrupper er koefficienten voksende – og den er konsekvent højest for de ældste børn. Det sidste hænger bl.a. sammen med, at børnenes forældre gør karriere sideløbende med, at børnene bliver ældre. Da nogle i løbet af deres karriereforløb har mere succes med at øge deres løn end andre, bliver uligheden større blandt de lidt ældre børn end blandt de yngre.

Figur 10.13 Gini-koefficient for ulighed i ækvivaleret indkomst blandt børn opgjort på alder. 1987-2018

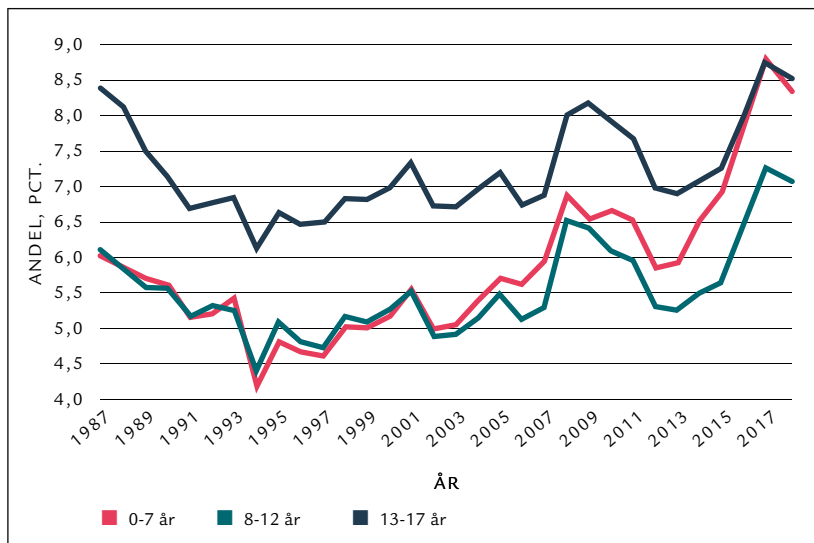

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

I figur 10.14 vises for de tre aldersgrupper andelen af børn, der bor i lavindkomstfamilier. Det ses her, at det er blandt teenagerne, at der er flest under lavindkomstgrænsen. Det hænger sammen med, at der er en del teenagere, der ikke bor hos deres forældre, og de vil typisk bo i husholdninger med en meget lav indkomst. Den kraftige stigning i slutningen af perioden frem til 2017 skyldes genindførelsen af integrationsydelsen.

Figur 10.14 Andel børn i lavindkomstfamilier opgjort på alder. 1987-2018

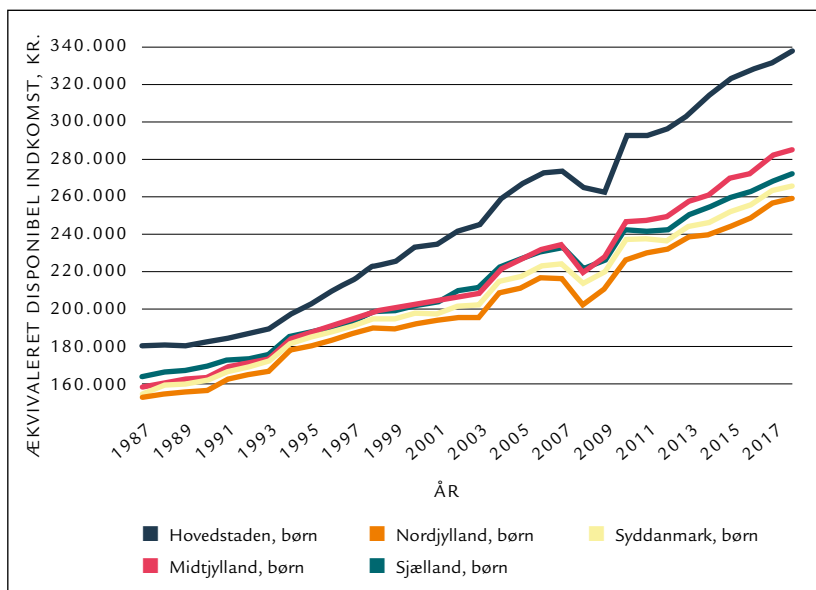

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

10.5 Geografiske forskelle i børns forbrugsmuligheder

Det er fremgået af det ovenstående, at udviklingen for ikke-vestlige indvandrere har en forholdsvis stor betydning for udviklingen i uligheden og i andelen af lavindkomstfamilier. Det betyder, at den regionale fordeling af de ikke vestlige-indvandrere kan have en stor betydning i de regionale sammenligninger. For at undgå dette – og dermed i højere grad få et billede af de mere grundlæggende regionale forskelle – ses der i dette afsnit udelukkende på børn med dansk baggrund. På tilsvarende måde er andelen af studerende ret forskellig i forskellige dele af Danmark, og der ses derfor også bort fra familier, hvor de voksne er under uddannelse. I figur 10.15 vises således udviklingen i den gennemsnitlige ækvivalerede indkomst for børn med dansk baggrund, hvis forældre ikke er under uddannelse, bosat i de forskellige regioner.

Figur 10.15 Ækvivaleret indkomst i 2018-priser for børn med dansk baggrund, fraregnet børn i familier med voksne under uddannelse, opdelt på regioner. 1987-2018

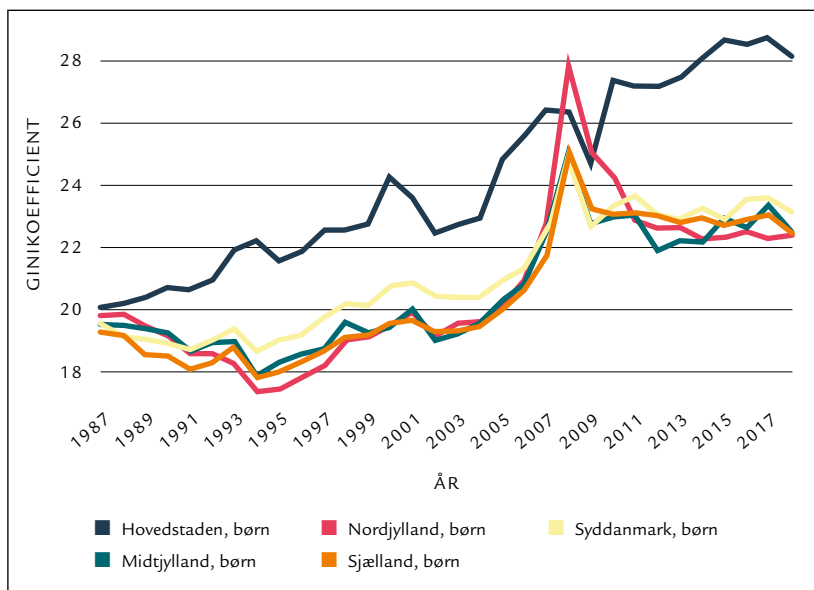

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

I alle regioner har der i perioden været en stor stigning i børns gennemsnitlige ækvivalerede indkomst. Det højeste niveau – og den største stigning – findes i Hovedstaden, hvor den ækvivalerede indkomst i 2018 er ca. 30 procent højere end i Nordjylland og 18 procent højere end i Midtjylland. I løbet af perioden er indkomsten vokset med ca. 87 procent i Hovedstaden, mens den fx er vokset med 79 procent i Midtjylland, 69 procent i Nordjylland og 66 procent på Sjælland.

I figur 10.16 vises Gini-koefficienten indenfor de enkelte regioner. Det ses, at uligheden er vokset i alle regioner – men det er kun i Hovedstaden, at uligheden er vokset efter finanskrisen. Det er også i Hovedstaden, at uligheden er klart størst. Det er her interessant at bemærke, at i 1987 er der ikke ret stor forskel på Gini-koefficienten i de forskellige regioner. Det samme gælder i 2018, bortset fra i Hovedstaden, hvor uligheden er langt højere end i de andre regioner.

Figur 10.16 Gini-koefficient for ulighed i ækvivaleret indkomst blandt børn med dansk baggrund, fraregnet børn i familier med voksne under uddannelse, opgjort på regioner. 1987-2018

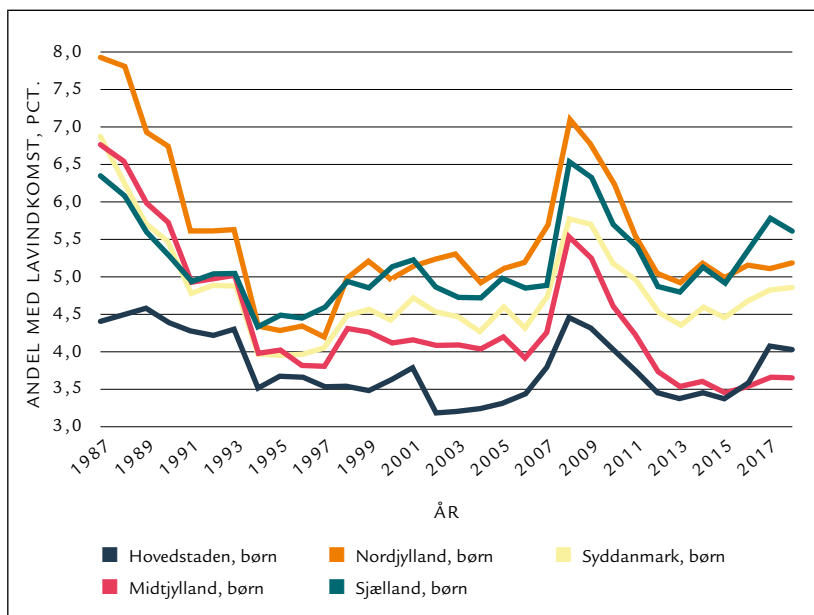

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Udviklingen i andelen af børn med dansk baggrund, der lever i lavindkomstfamilier, er illustreret i figur 10.17. I starten af perioden er der for en del regioner et stort fald – det gælder ikke mindst i Nordjylland. Der er en stigning frem til finanskrisen, hvorefter der er et fald – dog med tendens til en stigning i de allerseneste år, når der ses bort fra 2018.

I starten af perioden er den største andel børn i lavindkomstfamilier i Nordjylland, og den mindste andel i Hovedstaden. I 2018 er forskellene mellem regionerne blevet mindre, og den højeste andel er på Sjælland, mens den mindste andel er i Midtjylland.

Figur 10.17 Andel børn med dansk baggrund i lavindkomstfamilier, fraregnet børn i familier med voksne under uddannelse opgjort på regioner. 1987-2018

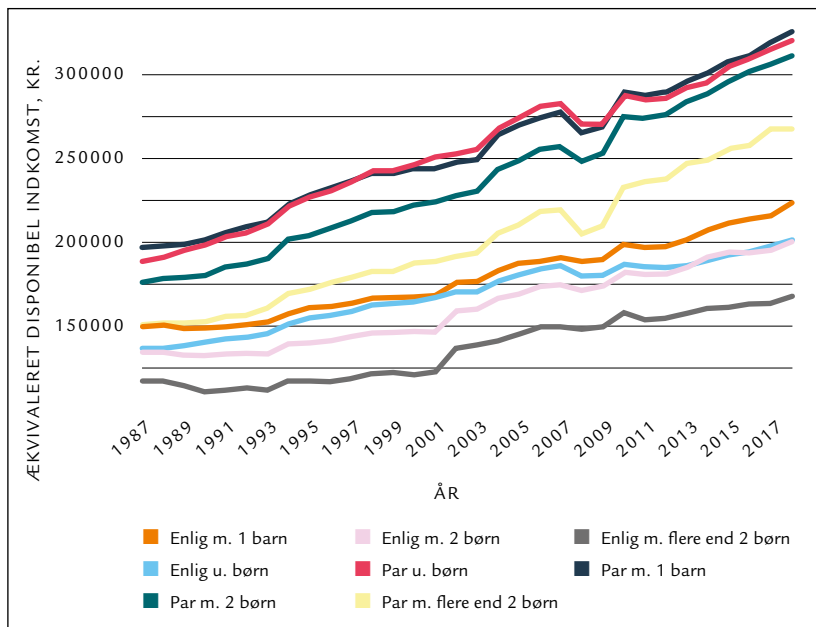
Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

10.6 Familietyper og forbrugsmuligheder

Det er forventeligt, at antallet af børn i familien er afgørende for det enkelte barns forbrugsmuligheder. I dette afsnit ses der på sammenhængen mellem familiens størrelse og forbrugsmulighederne. Som beskrevet i ovenstående afsnit er det ret afgørende, hvorvidt der ses på alle familier i Danmark, eller der ses på familier med forskellig etnisk baggrund. Da familiestørrelse kan variere mellem forskellige etniciteter, vil der i dette afsnit både blive set på sammenhæng mellem familiestørrelse og forbrugsmuligheder for alle familier i Danmark såvel som kun for familier med dansk baggrund.

I figur 10.18 og 10.19 illustreres udviklingen i den ækvivalerede indkomst for personer, der bor i forskellige typer af husholdninger. I figur 10.18 indgår alle husholdninger i Danmark, mens der i figur 10.19 kun indgår personer med dansk baggrund.

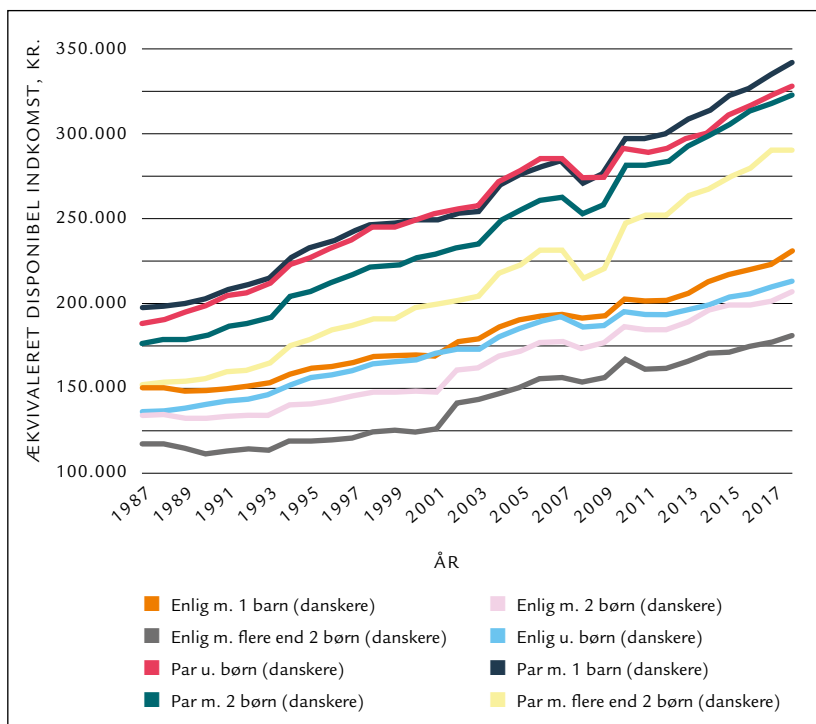
Figur 10.18 Ækvivaleret indkomst i 2018-priser for familietyper. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Udviklingen i den ækvivalerede indkomst i de forskellige familietyper er meget ens i de to figurer. I familier bestående af et par med ét barn er den ækvivalerede indkomst højest, og den er lavest i familier bestående af én voksen og mere end to børn. I 2018 er den ækvivalerede indkomst således ca. 92 procent højere i den første type familie end i den anden.

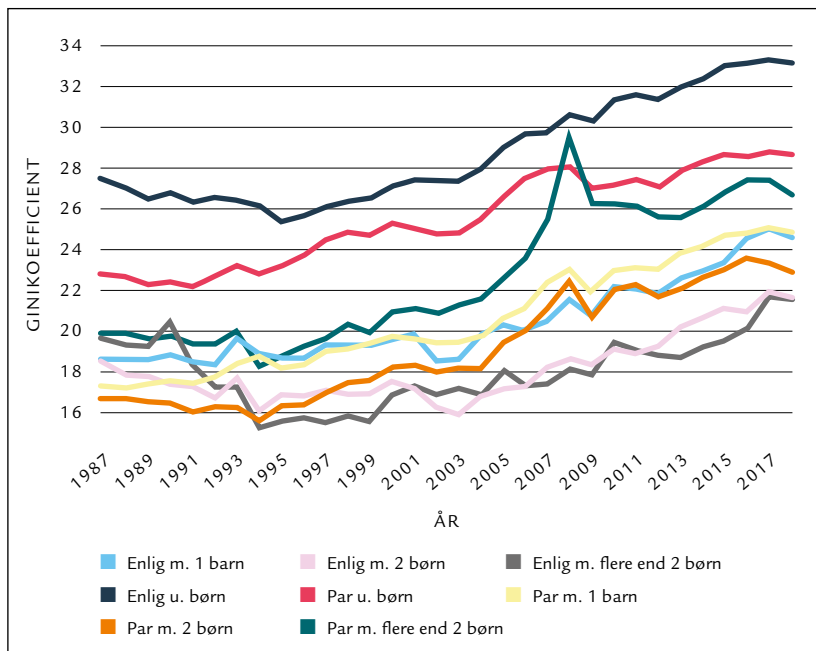
Figur 10.19 Ækvivaleret indkomst i 2018-priser for familietyper, dansk baggrund. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

I figur 10.20 og 10.21 vises udviklingen i Gini-koefficienten. Indenfor de forskellige familietyper er den største ulighed blandt enlige uden børn, mens den mindste ulighed findes blandt enlige med flere end to børn. Det sidste er et udtryk for, at det er meget udbredt blandt enlige med flere end to børn, at den ækvivalerede indkomst er lav.

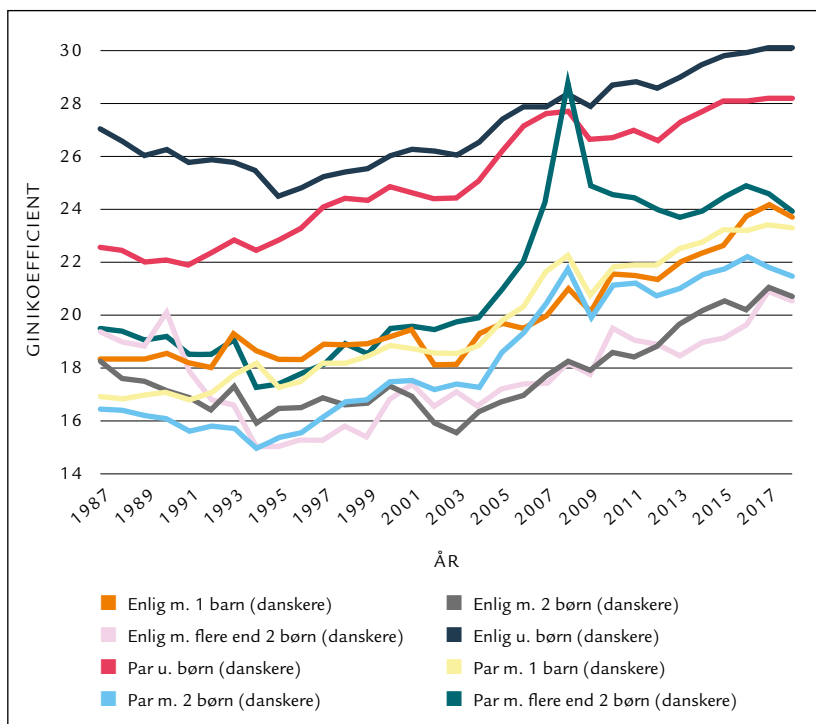
Figur 10.20 Gini-koefficient i ækvivaleret indkomst, opgjort på familietyper. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Udviklingen i andelen af børn, der lever i lavindkomstfamilier – afhængig af de forskellige familietyper – er illustreret i figur 10.22 og 10.23. Det ses, at der er få børn i lavindkomstfamilier med to voksne og to eller færre børn. Det gælder i særdeleshed for børn med dansk baggrund. Den absolut mindste sandsynlighed for at være i en lavindkomstfamilie gælder således for børn med dansk baggrund, der indgår i familier med to voksne og to børn. Blandt disse børn er der kun lidt over 1 procent, der bor i lavindkomstfamilier. Den familietype i Danmark, hvor der er den største andel med lavindkomst,

Figur 10.21 Gini-koefficient i ækvivaleret indkomst, opgjort på familietyper, dansk baggrund. 1987-2018

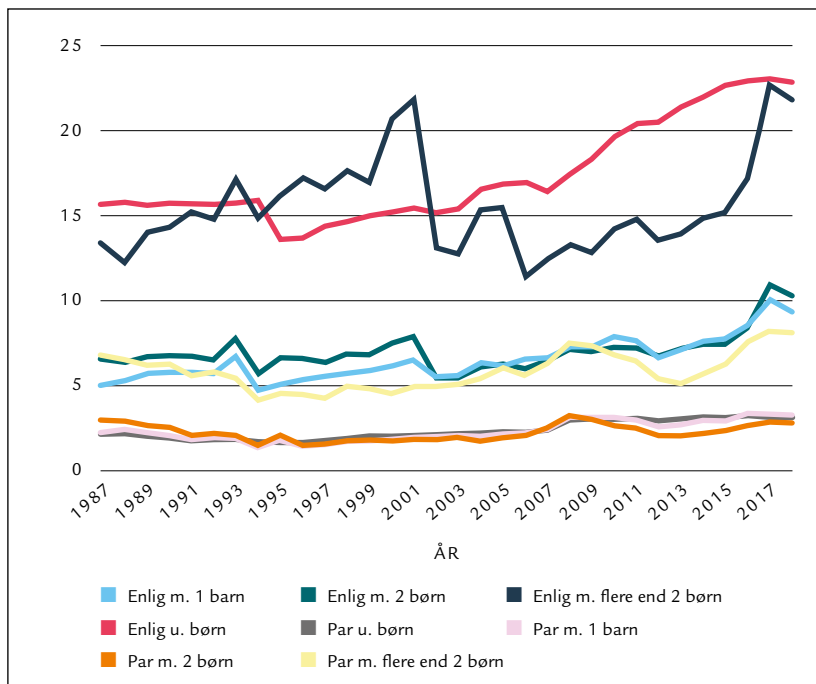
Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

er familier bestående af én voksen og mere end to børn. Det skal her understreges, at det er antalsmæssigt klart den mindste gruppe, hvilket kan bidrage til en forklaring af, at der er større udsving i andelen med lav indkomst i denne gruppe end i de andre grupper. Det er dog bemærkelsesværdigt, at hvis man kun ser på familier med dansk baggrund (figur 10.23), er det blandt enlige uden børn, at der er den største andel, der lever i lavindkomstfamilier. Dette er en konsekvens af, at uddannelsessøgende medtages. Hvis andelen af lavindkomstfamilier opgøres uden at tage de uddannelsessøgende voksne i betragtning, er det også for familier med dansk baggrund blandt enlige med mere end to børn, at der er den største andel lavindkomstfamilier.

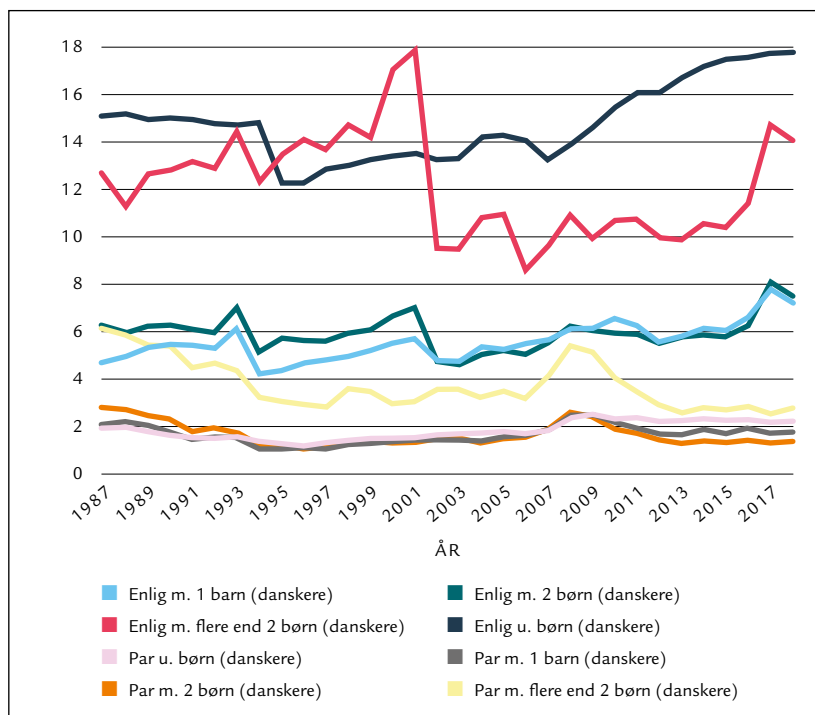
En forklaring på tendensen til stigningen i slutningen af perioden er indførelsen af integrationsydelsen fra september 2015 og kontanthjælpsloftet fra oktober 2016.

Figur 10.22 Andel med lav indkomst, opgjort på familietype. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Figur 10.23 Andel med lav indkomst, opgjort på familietype, dansk baggrund. 1987-2018

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

10.7 Sammenfatning

I dette kapitel er der set på udviklingen i børns forbrugsmuligheder siden 1987 målt ved den ækvivalerede indkomst i de husholdninger, hvori børnene indgår. I perioden har der overordnet set været en stor stigning i forbrugsmulighederne, og stigningen har gennemsnitlig set været større for børnene end for de voksne. Samtidig med stigningen i de gennemsnitlige forbrugsmuligheder har der fra midten af 1990'erne og fremefter været en stigning i uligheden i disse.

Der er store forskelle i forbrugsmulighederne blandt børn afhængig af deres etniske baggrund. Børn med dansk baggrund har således en langt højere forbrugsmulighed end især børn med ikke-vestlig baggrund, og der har også været en langt større stigning i

forbrugsmulighederne for børn med dansk baggrund end for andre børn. De mest tydelige forskelle gælder for andelen af børn, der lever i lavindkomstfamilier. Blandt børn med dansk baggrund er det en ret konstant andel omkring 5 procent, der lever i lavindkomstfamilier. Til gengæld er der en meget stor andel og en kraftig stigning i andelen af børn med ikke-vestlig baggrund, der lever i lavindkomstfamilier. For børn, der er ikke-vestlige indvandrere, er andelen således ca. 55 procent i 2018 – og for efterkommernes vedkommende er den ca. 26 procent.

Uligheden målt ved Gini-koefficienten er lavere blandt børn end blandt voksne. Der har dog for både børn og voksne været en stigning i uligheden siden midten af 1990'erne, og det gælder i særdeleshed i årene lige inden finanskrisen. Efter finanskrisen er uligheden også vokset blandt både voksne og børn, omend den stort set er konstant blandt børn med dansk baggrund.

Der er stor forskel på børns forbrugsmuligheder afhængig af familiestørrelse. Den højeste gennemsnitlige ækvivalerede indkomst findes hos par med et barn, der har dansk baggrund. Til gengæld er det par med dansk baggrund med to børn, hvor der er den mindste andel af børn, der lever i lavindkomstfamilier. Den familietype, hvor der er lavest gennemsnitlig ækvivaleret indkomst, er enlige med mere end to børn – og det er også blandt denne familietype, at der er den største andel, der lever i en lavindkomstfamilie.

11 Antallet af børn i lavindkomstfamilier

11.1 Indledning

Forrige kapitel dokumenterede en generel fremgang i særligt børns forbrugsmuligheder siden 1980'erne, men alligevel vokser nogle børn fortsat op i fattigdom. Dette kapitel handler om, hvor mange børn i Danmark, der vokser op i fattigdom, og hvad der karakteriserer de fattige familier.

11.2 Fattigdomsgrænser, minimumsbudgettet og beregningen af fattigdom

Kapitel 10 berørte visse aspekter af lave forbrugsmuligheder i børnefamilier. Som omtalt i introduktionen til denne del af bogen kan fattigdom imidlertid opgøres på flere måder. I 2013 indførte Danmark en officiel fattigdomsgrænse, som blev fastsat til 50 procent af medianindkomsten for de disponible indkomster i befolkningen.¹³⁰ Medianindkomsten er den indkomst, hvor præcist halvdelen af befolkningen tjener mere, og den anden halvdel tjener mindre, og den disponible indkomst er den indkomst, der er tilbage, når alle skatter er betalt.

Fattigdomsgrænsen blev afskaffet igen nogle år senere, men i 2018 genindførte Danmarks Statistik afgrænsningen som én af tre „fattigdomsindikatorer“, der sammen med mål for lav indkomst og økonomisk sårbarhed skal bruges til at vurdere udviklingen i forbindelse med FN's verdensmål om afskaffelse af fattigdom.¹³¹ Denne type fattigdomsgrænse/-indikator bruges til at måle fattigdom ud fra, om personer og familier har en indkomst, som er relativt meget lavere end det omgivende samfunds, jf. også kapitel 9.

130. Hansen og Schultz-Nielsen (2015).

131. <https://www.dst.dk/da/presse/Pressemeddelelser/2018/2018-07-16-fattigdomsindikatorer-er-ikke-en-ny-fattigdomsgraense>

En anden mulighed er at benytte en såkaldt *budgetmetode* til at vurdere, om en families indkomst er høj nok til at opretholde en almindeligt accepteret levestandard ud fra et budget udarbejdet på baggrund af priser for en række varer og services. Budgetmetoden er med andre ord en forbrugsbetragtning og ikke en vurdering af indkomst relativt til andre.

Den sidstnævnte metode gør en analyse publiceret af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i 2017 brug af til at undersøge børn i lavindkomstfamilier.¹³² Formålet er at besvare spørgsmålet om, hvor mange børn og unge under 18 år der lever i familier med lav indkomst, hvor længe de gør det, og hvad der har medvirket til, at nogle familier har lav indkomst.

Begrebet „lav indkomst“ tager i bogen udgangspunkt i det såkaldte minimumsbudget, som angiver det mindste, man i en familie kan leve for, når der tages ernærings- og sundhedsmæssige hensyn og samtidig gives mulighed for at opretholde et vist socialt liv. Eksempelvis indeholder budgettet ikke plads til cigaretter, alkohol eller ferier. Derudover er det en betingelse, at der kun købes ind i discountbutikker.

Man lever i en fattig husstand, hvis husstandens samlede disponible indkomst (samlet indkomst fratrukket skatteindbetalinger) er lavere end minimumsbudgettet for en husstand af den størrelse. Visse husstande, som dem med negativ indkomst, særlig stor formue eller, hvor en eller flere af de voksne er studerende, indgår ikke i analysen.

I evalueringen af fattigdom bliver man, ud over at vælge afgrænsningsmetoden, nødt til at tage stilling til, hvilken tidshorisont der skal ses på – altså hvor længe en person eller husstand skal have lav indkomst, før det kan betegnes som decideret fattigdom. Normalt anses tre år for at være en relevant horisont, men i forhold til børn anvender man ofte et år, da tre år bliver vurderet til at være en lang periode i et børneliv.

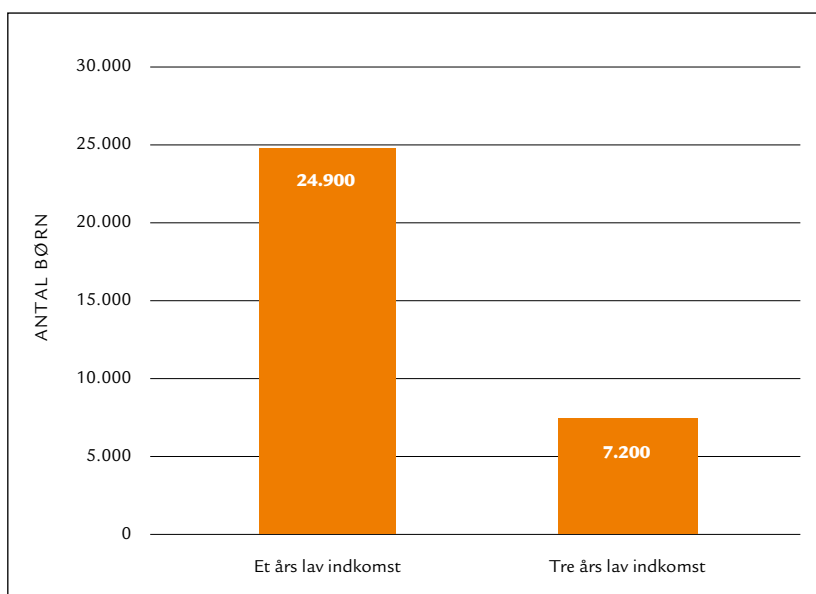
132. Bonke og Christensen (2017).

11.3 Antallet af fattige børn i 2015

Undersøgelsen når frem til, at mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en familie med lave indkomster i 2015. Dette er baseret på fattigdom i et enkelt år og berører ca. 24.900 børn. Det svarer til antallet af børn i Ishøj, Brøndby og Greve kommuner tilsammen.

Hvis man ser på familier, der har været fattige i tre år i træk, er antallet af fattige børn 7.200, se også figur 11.1.

Figur 11.1 Antal børn i familier med lav indkomst.¹ 2015

¹ Den disponible indkomst i familien er mindre end forbruget opgjort efter et minimumsbudget.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Undersøger man, hvor mange børn i Danmark, der har oplevet fattigdom i løbet af deres opvækst, viser det sig, at 11 procent af de 17-årige i 2015 har levet i familier med lave indkomster i et eller flere år i løbet af de foregående 10 år.

Antallet af børn i familier med lave indkomster har været faldende fra 2010 til 2015, hvor undersøgelsen blev lavet. I 2010 var der 31.000 fattige børn, mens der kun var 24.900 i 2015. Faldet af-

spejler sandsynligvis den gradvise forbedring af økonomien siden finanskrisen i 2008 samt afskaffelsen af de såkaldte „fattigdomsydelser“ i finansloven fra 2012. I september 2015 er den såkaldte starthjælp blevet genintroduceret som integrationsydelse, hvilket igen har hævet niveauet. Konsekvenserne for børn i starthjælpsfamilier analyseres i kapitel 22.

11.4 Hvem er de fattige familier?

Antalsmæssigt er der flere fattige børn i parfamilier, end der er hos enlige – ca. 14.000 mod ca. 10.000. Det skyldes dog, at der er langt flere børn, som vokser op i parfamilier end hos enlige forældre, og her er andelen af børn, der oplever lave indkomster, en del højere hos enlige, hvor andelen er på 4,9 procent mod 1,3 procent for par.

Risikoen for at opleve et år med lave indkomster som barn er større, hvis en eller begge af forældrene er ledige (henholdsvis 6,0 og 14,6 procent), eller hvis forældrene er på kontanthjælp eller andre overførsler (mellem 12,9 og 18,8 procent afhængigt af, hvor meget af året hver forælder modtager støtte).

Risikoen er også større, hvis forældrene stammer fra et ikke-vestligt land, idet sandsynligheden her er på 11-14 procent, mens den tilsvarende sandsynlighed er ca. 4 og 0,6 procent for henholdsvis enlige og par med dansk baggrund eller baggrund i et andet vestligt oprindelsesland. Antallet af fattige børn hos forældre med ikke-vestlig baggrund er dog ikke større end for børn af andre forældre, idet der i begge grupper er ca. 12.000 børn. Årsagen er helt simpelt, at der er flere børn med danske forældre end i nogle af de andre grupper.

Et andet aspekt, der karakteriserer familier med lave indkomster, er, at renteudgifter optager en stor del af den disponible indkomst: 10 procent i gennemsnit. Den høje andel er bekymrende, eftersom renter oven på gæld i en familie, der allerede har et lavt rådighedsbeløb, kan gøre den finansielle situation endnu mere problematisk.

Omkring 20 procent af alle personer med lav indkomst i 2015 ville ikke længere være fattige, hvis man undlod at trække renteudgifter fra i beregningen af den disponible indkomst. Gæld er altså

en væsentlig faktor, når man ser på hvem, der tæller med som fattige i Danmark.

11.5 Varigheden af fattigdom

Antallet af år med lav indkomst i familien kan have stor betydning, idet man må forvente, at jo kortere perioden er med lav indkomst, desto mindre er risikoen for, at den har negative konsekvenser for barnet.

I 2015 var den gennemsnitlige periode med lav indkomst indenfor de 10 seneste år omkring 2 år. For mere end halvdelen af de børn, der oplevede et år med lav indkomst, var der også lav indkomst i familien året efter. For hvert tiende barn var det femte år i træk, der var lav indkomst i familien.

For de familier, som det var lykkedes at have et år uden lav indkomst, var risikoen for at falde tilbage i gruppen dog ringe. Omkring 90 procent af dem havde stadig ikke lav indkomst efter to år.

Forskellige hændelser kan påvirke sandsynligheden for, at en husstand ophører med at have lav indkomst. For enlige er nogle af de afgørende hændelser, at et af børnene flytter hjemmefra, eller at forælderen får et fuldtidsarbejde. Den hændelse, der dog påvirker sandsynligheden mest, er, hvis forælderen får en partner, som flytter ind. I et sådant tilfælde er det ca. 80 procent, som ikke har lav indkomst året efter, hvilket er markant bedre chancer end gennemsnittet. For par vil et fuldtidsjob være den mest betydningsfulde hændelse i forhold til at undgå lav indkomst året efter, mens et barn, der flytter hjemmefra, påvirker sandsynligheden i mindre grad.

Hvis man ser på, hvilke hændelser som påvirker sandsynligheden for, at en familie får lav indkomst, er det især det, at en forælder mister et fuldtidsjob, som tæller. Også her vil en sådan hændelse påvirke enlige forældre i højere grad end par.

11.6 Konsekvenser af fattigdom

Der er en sammenhæng mellem at vokse op i en familie med lav indkomst og det at opleve afsavn. Det kan fx skyldes, at det er svært at

„få enderne til at mødes“ rent økonomisk, og at der derfor er råd til færre ting, og at deltagelse i sociale aktiviteter kan være begrænset.

Vurderingen af ens psykiske helbred er lavere i lavindkomstfamilier end i andre familier, og det samme er tilfredsheden med ens sociale relationer. Der fremtræder et billede af, at familier med lave indkomster generelt oplever lavere velfærd og tilfredshed med forskellige aspekter af tilværelsen. Om det er den lave indkomst, der skaber problemer, eller om det er problemerne, der medfører lav indkomst, kan de nævnte sammenhænge ikke besvare. Det er dog klart, at uanset hvad, så er det at vokse op i en husstand med lav indkomst et tegn på, at der er andre ikke-økonomiske problemer i familien, som kan påvirke barnets velfærd negativt.

11.7 Sammenfatning

Det er vanskeligt at afgøre, hvornår en person eller en familie skal tælles som fattig. Én måde er at benytte den såkaldte medianmetode, hvor den disponible indkomst vurderes i forhold til det omgivende samfunds. En anden måde er at bruge den såkaldte budgetmetode. Her vurderer man, om den givne familietyper indkomst er høj nok til at opretholde en almindeligt accepteret levestandard ud fra et minimumsbudget. En udgivelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har benyttet denne metode til at undersøge antallet af børn i lavindkomstfamilier.

Undersøgelsen når frem til, at mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en familie med lave indkomster i 2015. Dette er baseret på fattigdom i et enkelt år og svarer til ca. 24.900 børn. Hæver man grænsen til fattigdom i tre år i træk, er antallet af fattige børn 7.200. Undersøger man, hvor mange børn, der har oplevet fattigdom i løbet af deres opvækst, viser det sig, at 11 procent af 17-årige i 2015 har levet i familier med lave indkomster i løbet af de foregående 10 år.

De fattige familier er typisk karakteriserede ved arbejdsløshed, overførselsindkomster og høje renteudgifter. Risikoen for at have lav indkomst er større for forældre med ikke-vestlig baggrund, men antallet af fattige børn er ligeligt fordelt uanset forældrebaggrund.

Der er flere fattige børn i parfamilier, men risikoen for at være fattig er større for enlige.

I 2015 var den gennemsnitlige periode med lav indkomst indenfor de 10 seneste år omkring 2 år. For de familier, som det var lykkedes at have et år uden lav indkomst, var risikoen for at falde tilbage i fattigdom lille.

11.8 Sammenfatning af del IV

Ulighed kan have store konsekvenser. Hvis mangler i løbet af barndommen påvirker muligheden for at udvikle sig eller det generelle velbefindende, kan dette have konsekvenser gennem hele livet. Ulighed handler bl.a. om forskelle i økonomiske ressourcer. Selvom mange økonomiske barrierer i fx uddannelsessystemet er fjernet, består andre som valg af bopæl og derved skole. Fattigdom, som er relateret til ulighed, kan i særdeleshed have konsekvenser – specielt hvis det er tilfældet over en længere periode. Men omvendt er ulighed en konsekvens af personlig frihed og tæt relateret til økonomiske incitament. Derfor er det i sidste ende en politisk afvejning, hvor meget vægt personlig frihed og økonomiske incitament skal tillægges, og hvor stort fokus de mulige konsekvenser af ulighed skal have.

Denne del af bogen analyserer derefter udviklingen i børns forbrugsmuligheder siden 1987. I perioden har der overordnet set været en stor stigning i forbrugsmulighederne, og stigningen har gennemsnitlig set været større for børn end for voksne. Samtidig med stigningen i forbrugsmulighederne har der fra midten af 1990'erne og fremefter været en stigning i uligheden i disse.

Børn med dansk baggrund har en langt højere forbrugsmulighed end især børn med ikke-vestlig baggrund, og der har også været en langt større stigning i forbrugsmulighederne for børn med dansk baggrund end for andre børn.

Denne del af bogen viser også, at det er vanskeligt at afgøre, hvornår en person eller en familie skal tælles som fattig. Én måde er at benytte den såkaldte medianmetode, hvor den disponible indkomst vurderes i forhold til det omgivende samfunds. En anden måde er at

bruge den såkaldte budgetmetode. Her vurderer man, om den givne familietypes indkomst er høj nok til at opretholde en almindeligt accepteret levestandard ud fra et minimumsbudget. En udgivelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har benyttet denne metode til at undersøge antallet af børn i lavindkomstfamilier.

Undersøgelsen når frem til, at mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en familie med lave indkomster i 2015. Dette er baseret på fattigdom i et enkelt år og svarer til ca. 24.900 børn.

De fattige familier er typisk karakteriserede ved arbejdsløshed, overførselsindkomster og høje renteudgifter. Risikoen for at have lav indkomst er større for forældre med ikke-vestlig baggrund, men antallet af fattige børn er ligeligt fordelt uanset forældrebaggrund. Der er flere fattige børn i parfamilier, men risikoen for at være fattig er større for enlige.

DEL V

Livet i skolen

12 *Introduktion til temaet livet i skolen*

AF ESKIL HEINESEN OG RASMUS LANDERSØ

12.1 **Folkeskolen er en af de mest centrale institutioner i Danmark**

Skolen – for de fleste børns vedkommende folkeskolen – er en af de mest centrale institutioner i Danmark. Folkeskolen er med tilbuddet om gratis skolegang til alle en grundpille i velfærdsstaten, som sammen med det øvrige uddannelsessystem er med til at sikre grundlaget for et højt uddannelsesniveau for befolkningen og dermed en velkvalificeret arbejdsstyrke. På grund af skolens centrale rolle i velfærdsstaten er den et vigtigt emne i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Skolen er ikke blot en vigtig del af velfærdsstatens uddannelsessystem, skoletiden udgør mere end halvdelen af tiden fra fødsel til fuld myndighed som 18-årig – og hermed er skolen, dens indhold og organisering, et afgørende vilkår for, hvordan børnelivet udfolder sig. Blandt andet derfor favner skolens formål også bredt. Folkeskolens formål dækker bl.a. over at sikre, at hvert enkelt barn udvikler de nødvendige færdigheder indenfor en bred vifte af emner, så barnet er parat til at fortsætte med videre uddannelse efter skolens afslutning. Men skolen skal også sikre hvert barns alsidige udvikling, gøre det i stand til at træffe selvstændige valg og forberede det på deltagelse i samfundet med de pligter og det ansvar, der følger med. Og samtidig skal udviklingen af færdigheder ske i samarbejde med forældrene.

Med institutionens centrale placering i velfærdsstaten, og det væld af opgaver skolen varetager i forhold til børnelivet, repræsenterer grundskolen også en betydelig udgift for velfærdssamfundet. Det er derfor en væsentlig problemstilling, om skolens ressourcer generelt bliver udnyttet effektivt med henblik på at opfylde skolens mål, og hvad effekten er af at ændre ressourceanvendelsen.

12.2 Forudsætninger og tiden omkring skolestart

Som vi beskrev i kapitel 2 og 3, er tiden før skolestart en central del af, hvordan det kommer til at gå i skolen. Læring og udvikling sker hele tiden på baggrund af, hvad der tidligere er lært. Hvis dette fundament er stærkt, kommer efterfølgende læring ofte lettere, end hvis fundamentet er svagt. Og den tid, hvor disse mekanismer har størst betydning, er nok i skoletiden.

Tiden omkring skolestart markerer således en af de mest betydningsfulde overgange i børns liv. For det første fordi hverdagen ændres både fysisk fra et sted til et andet. For det andet ændres hele måden, hverdagen er organiseret på, og hvilke forventninger der stilles, pludseligt. Leg og mulighed for fysisk aktivitet glider i baggrunden, og undervisning tager over.

Hele denne overgang sker – som det står i skolens formål – i samarbejde med familien. Derfor er skolen ikke kun central for børnene selv. Skolen påvirker også familien i bredere forstand, fordi forhold i børnenes liv i høj grad er bestemmende for, hvad forældre bruger deres tid på, og hvordan de indretter deres hverdag.

En families hverdag ændrer sig naturligvis gennem et barns opvækst. Men specielt i brydningstider som omkring skolestart kan der ske markante ændringer for familien over en relativ kort periode, ligesom der sker for barnet selv. Ændringer, som også kræver mere af forældrene i hverdagen. Eksempelvis stiger tiden brugt på lektiehjælp og lignende markant efter skolestart, og set i forhold til deres tid i børnehave, så reduceres antallet af timer mellem aflevering om morgenen og afhentning om eftermiddagen ofte for børn lige efter skolestart.¹³³ Derved, når skolen ses i et bredere perspektiv, er den vigtig som institution både pga. dens direkte betydning for børns hverdag samt deres senere liv og pga. dens indirekte påvirkning af børnenes familier.

Hvordan tidspunktet for skolestart påvirker barnet selv, er undersøgt i talrige studier.¹³⁴ Generelt viser studierne, at senere skolestart medfører højere eksamenskarakterer senere i skoletiden, men

133. Landersø m.fl. (2019).

134. Se fx Landersø m.fl. (2017) for en gennemgang.

dette hænger sammen med, at børn, der er ældre ved skolestart, automatisk også vil være ældre ved eksamen. Og når der kontrolleres for alderseffekten, forsvinder selve skolestartseffekten på senere testresultater.¹³⁵ Samtidig er der heller ikke tegn på mærkbare ændringer i samlet uddannelseslængde ved udskudt skolestart.¹³⁶ Men selvom der ikke er vedvarende effekter af skolestartsalder på udviklingen af færdigheder, tyder det dog på, at selve overgangen fra børnehave til skole bliver mere gnidningsfri, jo ældre barnet er ved skolestart,¹³⁷ og at de første år af skoletiden forløber lettere.¹³⁸

12.3 Skolens elever

Børnenes liv i skolen er således påvirket af deres forudsætninger og deres familie. Eleverne starter i skole med meget forskellige forudsætninger både fagligt og socialt. Mange studier har påvist betydelige effekter af klasse- og skolesammensætning. Fx viser Hoxby (2000), at fagligt stærkere klassekammerater forbedrer senere testresultater, og at det kan forbedre testresultater for både drenge og piger, hvis der er flere piger i klassen. Effekterne gør sig også gældende i den modsatte retning; flere klassekammerater fra udsatte familier kan sænke de øvrige elevers testresultater,¹³⁹ ligesom mobning også påvirker resultaterne i skolen negativt.¹⁴⁰

Dog har forskningen haft svært ved præcist at påpege, hvilke mekanismer der skaber peer-effekterne bag de forskellige resultater. Dette skyldes, at én persons adfærd kan påvirkes af omgivelserne på forskellige måder:¹⁴¹ Det kan for det første være de fysiske omgivelser, der påvirker adfærden, fx hvis nogle skoler er nedslidte, og dette mindsker indlæringen hos skolens elever. For det andet kan det også skyldes synergieffekter (positive som negative) i elevsammensætningen, når mange elever har samme baggrund – eksempelvis hvis

135. Black m.fl. (2011).

136. Landersø m.fl. (2017).

137. Landersø m.fl. (2019).

138. Dee og Sievertsen (2018).

139. Carrell og Hoekstra (2010).

140. Eriksen m.fl. (2014).

141. Manski (1993; 2000).

„lige børn leger bedst“. Og for det tredje kan det skyldes, at adfærd smitter. Dvs. hvis en eller flere er urolige i klassen, så påvirker det den øvrige klasses adfærd negativt, eller omvendt hvis en eller flere er en god rollemodel, så kan dette påvirke andres adfærd positivt.

Specielt de to sidste mekanismer er svære at adskille. Skyldes effekterne af „flere klassekammerater fra udsatte familier“, som beskrevet ovenfor, at børn fra udsatte familier kan have større tilbøjelighed til at have problemer, som smitter af på adfærden i klassen? Eller skyldes det fx i stedet, at færre ressourcestærke forældre i en klasse mindsker børnenes fokus på mulighederne ved at tage en lang uddannelse?

Elevernes fordeling på skoler er ikke tilfældig. Størstedelen af disse forskelle i elevsammensætningen omhandler forældrenes valg af bopæl. Men forældre har også mulighed for at påvirke, hvilken skole deres børn går på ved at udnytte reglerne for frit skolevalg eller ved eventuelt at vælge privatskole.¹⁴² Vi har allerede berørt de mulige konsekvenser af faktorer som elevsammensætning på en skole og i en klasse. Derfor vil forældre, der går særlig meget op i deres børns skolegang og uddannelse, ofte vælge skoler, som de mener har en høj kvalitet, hvor kriterierne kan være elevsammensætning, men også fx klassestørrelse eller antal undervisningstimer.

Mulighederne for at skifte skole undervejs i skoleforløbet kan også påvirke fordelingen af elever på forskellige skoler og klasser. Hvis en klasse af en eller anden grund ikke fungerer godt, fx fordi det sociale samspil mellem eleverne er dårligt, eller fordi samspillet mellem elever og lærere ikke er godt, vil der være en tendens til, at nogle forældre vælger at flytte deres barn til en anden skole. Det betyder, at der er en tendens til, at klasser, der af en eller anden grund ikke fungerer godt, bliver mindre, mens velfungerende klasser bliver større.

---

142. Machin og Salvanes (2016).

12.4 Økonomi og betydningen af skoleressourcer

De økonomiske rammer på den enkelte skole er påvirket af beslutninger på flere niveauer. På statsligt niveau er der folkeskoleloven og fx vejledende timetal og minimumstimetal fordelt på fag og klassetrin, og der er regler for, hvor mange elever der må være i klasserne. På kommunalt niveau tildeles ressourcer til de enkelte folkeskoler ud fra forskellige kriterier. Endelig træffer ledelsen på den enkelte skole beslutninger om allokering af ressourcer på de enkelte klasser og fag.

De samlede udgifter til at drive en skole går til lærere, administration og ledelse, bygninger og interiør (herunder vedligeholdelse og rengøring) og undervisningsmateriale mv. Den største udgiftspost er løn til lærerne. Mange studier har forsøgt at opgøre effekterne af 'lærerkvalitet' ('teacher value-added'), men løber ofte ind i det fundamentale problem, at man hverken præcis ved, hvad der karakteriserer en god lærer, eller hvordan det måles, og at det sjældent er tilfældigt, hvordan lærere og lærerkompetencer parres med skoleklasser.¹⁴³ Den generelle konsensus er dog, at gode lærere er helt centrale for børnenes udbytte i skolen.

Udgifter til lærere opgjort pr. elev er bestemt af antal lærere pr. elev (givet lærernes løn). Et stort antal lærere pr. elev kan bruges til at sikre relativt små klasser, til tolærerordninger (dvs. til at indsætte to lærere i klassen i nogle af timerne) og/eller til at tildele relativt mange undervisningstimer.

Hvis lærerressourcerne bliver brugt fornuftigt, vil man forvente, at en stigning i antal lærere pr. elev alt andet lige vil have positive effekter på elevernes læring, uanset om de ekstra ressourcer bliver brugt på mindre klasser, tolærerordninger eller flere undervisningstimer. Der er forskellige mekanismer bag de forventede positive effekter. Når en klasse er mindre, vil der være mere ro i timerne, og læreren får mere tid til den enkelte elev. Tolærerordninger vil ligeledes give mere tid til den enkelte elev, og hvis klassen deles op i to hold i nogle af timerne, vil der her også være mere ro i undervisningen. Mens mindre klasser og tolærerordninger således forventes

143. Hanushek & Rivkin (2010).

at øge kvaliteten/effektiviteten af en given undervisningstid, vil en forøgelse af timetallet primært give mulighed for øget læring, ved at eleverne får flere timer med undervisning af en given kvalitet.

De tre typer af ekstra ressourceanvendelse er også meget forskellige på andre måder. I et skolesystem som det danske, hvor undervisningen i forskellige fag typisk foregår i den samme klasse, vil en sænkning af klassestørrelsen påvirke læringen i alle fag, mens en forøgelse af timetallet eller brug af tolærerordninger bedre kan målrettes udvalgte fag og klassetrin. Der kan også være forskelle i forhold til andre omkostninger. En sænkning af klassestørrelsen vil i højere grad stille krav til flere klasselokaler, mens en udvidelse af skoledagen bedre kan klares ved at udnytte de eksisterende lokaler i flere timer.

Når der skal tages beslutninger om fordelingen af ressourcer til skolen, er det naturligvis vigtigt at have viden om, hvorvidt der rent faktisk er positive effekter af at øge antallet af lærere pr. elev, og hvor store effekterne er, alt efter om man mindsker klassestørrelsen, udvider brugen af tolærerordninger eller øger timetallet. Der er da også talrige undersøgelser af, hvor store effekterne af sådanne ændringer i skoleressourcer er. Mange af disse undersøgelser tyder på, at der er betydelige positive effekter af at mindske klassestørrelsen, men der er også mange studier, der ikke finder nogen statistisk signifikante effekter.¹⁴⁴ De fleste studier, der har undersøgt betydningen af at øge timetallet, finder positive effekter, selvom størrelsen af de estimerede effekter varierer meget.¹⁴⁵ For tolærerordninger er der også uklarhed om effekten i de tidligere studier.¹⁴⁶

En væsentlig forklaring på de meget forskellige resultater er, at det som beskrevet ovenfor ikke er tilfældigt, hvilke elever der fx går i små klasser eller modtager mange undervisningstimer. Dertil kommer, at kommuner ofte tildeler flere ressourcer til skoler med mange elever fra svagere social baggrund. Disse ekstra ressourcer kan fx bruges til at sikre mindre klasser eller flere undervisnings-

144. For en oversigt, se Leuven & Oosterbeek (2018).

145. Se fx Lavy (2015), Rivkin og Schiman (2015), Andersen m.fl. (2016) og Bingley m.fl. (2018).

146. Se fx Krueger (1999) og Andersen m.fl. (2018).

timer. Der vil altså være en tendens til, at små klasser har relativt mange elever med svagere social baggrund, og at denne gruppe af elever har flere timer. Hvis ressourcer på den måde afspejler elevsammensætningen, vil en sammenligning af klasser med få og mange elever – med mange og få ressourcer pr. elev – ikke give et retvisende billede af effekten af flere ressourcer. Desuden er det vigtigt at være opmærksom på, at der ofte sker en kompensation af relativt få ressourcer i én dimension med flere ressourcer i en anden dimension eller omvendt. Fx kan store klasser kompenseres ved, at der i nogle timer er to lærere.¹⁴⁷

Når man statistisk forsøger at beregne effekter af antal undervisningstimer eller effekter af klassestørrelse i Danmark, vil man beregne effekter af ændringer i undervisningstimer og klassestørrelse ud fra det gennemsnitlige niveau i Danmark, og den variation der er omkring dette niveau. Man må forvente, at effekten af flere ressourcer til grundskolen i Danmark er mindre end i lande, der bruger væsentlig færre ressourcer i udgangspunktet. Sammenlignet med mange andre lande bruger Danmark mange ressourcer på uddannelse, men når man ser på klassestørrelse, ligger Danmark omtrent på niveau med gennemsnittet for OECD-landene.¹⁴⁸

For timetallets vedkommende er sammenligningen med andre lande måske lidt vanskeligere. Efter folkeskolereformen, der trådte i kraft i 2014, er Danmark et af de lande i OECD, hvor antallet af timer i den offentlige grundskole er størst.¹⁴⁹ Det er dog i høj grad pga. understøttende undervisning mv., som udgør 23 procent af undervisningstiden i Danmark mod kun 4 procent for OECD i gennemsnit.¹⁵⁰ Det er altså undervisning, som ligger ud over de grund-

---

147. Browning og Heinesen (2007).

148. Den gennemsnitlige klassestørrelse i grundskolen var i 2018 på 21 elever og dermed omtrent det samme som gennemsnittet for OECD-landene (hvor det var 21 for indskolingen og mellemtrinnet og 23 for udskolingen). Se OECD: *Education at a Glance 2019*, Tabel D2.1.

149. Se OECD: *Education at a Glance 2019*, Tabel D1.1.1. I 2018 var det samlede antal timer i et grundskoleforløb fra 0. til 9. klasse 10.960 i Danmark, mens OECD-gennemsnittet var 7.590.

150. Se OECD: *Education at a Glance 2019*, Tabel D1.3a.

læggende fagtimer i fx matematik, naturfag og dansk (læsning og skrivning).

Når der ses bort fra understøttende undervisning mv., er time-tallet i Danmark kun lidt højere end OECD-gennemsnittet. Den undersøgelse, der beskrives i kapitel 15, er baseret på data fra før folkeskolereformen.

12.5 Sammenfatning

Der er mange grunde til, at forskning vedrørende skolen er af stor betydning. For det første er det vigtigt at få mere viden om effekter af et bredt spektrum af indsatser og ressourceanvendelse i skolen, da det kan danne grundlag for beslutninger om en stadig udvikling af skolens kvalitet og effektivitet. For det andet er det vigtigt at forstå, hvordan skolen påvirkes af forhold i det øvrige samfund, fx hvordan skolens og forældrenes betydning for elevernes læring spiller sammen, og hvordan elevsammensætningen på skolen påvirker læringsmiljøet. For det tredje er det vigtigt at få mere viden om, hvordan forhold omkring skolen påvirker ikke bare eleverne, men også deres familie og det øvrige samfund.

I de følgende kapitler formidles forskningsenhedens forskning indenfor en række problemstillinger relateret til skolen. For det første undersøges, hvordan eleverne anvender tiden, derefter hvordan tidlig skolestart påvirker elevernes forældre og søskende. For det tredje analyseres, hvordan antallet af undervisningstimer i skolen påvirker elevernes læring. Endelig afsluttes med en analyse af sociale skævheder ved valg af uddannelse efter folkeskolen.

13 Hvad bruger skolebørn tiden til?

13.1 Indledning

En stadig større del af skolebørns liv bliver formet og tidsmæssigt struktureret af netop skolen. Men hvad får skolebørnene ellers tiden til at gå med, og hvor fysisk aktive er de i en tid præget af pc'er, mobiltelefoner og tv i dagligdagen?

Fra tid til anden dukker børns livsstil op i samfundsdebatten. Der er en udbredt opfattelse af, at IT i kombination med tv udfylder en meget stor del af disse børns dagligdag, der derfor er præget af et stillesiddende liv og alt for lidt motion. Andre aspekter er børns manglende friluftsliv udtrykt ved en kun svag kontakt til naturen og få naturoplevelser. Ud fra debatten kan man let få det indtryk, at meget er galt hos de opvoksede generationer. Tidsanvendelsen er da også et særdeles vigtigt aspekt af et barne- og ungdomsliv, og vi vender os derfor nu mod dette aspekt.

Som en del af en igangværende tidsanvendelsesundersøgelse i den voksne befolkning gennemførte ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed fra april 2008 til maj 2009 en parallel undersøgelse af godt 1.300 hjemmeboende 7-17-åriges tidsanvendelse.¹⁵¹ De udfyldte døgnrytmeskemaer viste, hvad børnene foretog sig fra de stod op om morgenen, til de gik i seng om aftenen. De 12-17-årige udfyldte døgnrytmeskemaerne selv, mens forældrene til børn mellem 7 og 11 år blev bedt om at hjælpe til. Der blev udfyldt skemaer for en hverdag og en weekenddag.

Selvom skolebørns dagligdag er blevet ændret noget efter den seneste skolereform, der i 2014 udvidede skoledagens længde, indeholder undersøgelsen fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed alligevel så megen indsigt i skolebørns liv og færden, at vi gennem-

---

151. For en introduktion til tidsanvendelsesstudiernes historie ikke bare i Danmark, men også i Europa og USA, se Bonke og Jensen (2012).

går resultaterne i dette kapitel.¹⁵² Resultaterne inddrages også ud fra den betragtning, at det, der sker i skolebørnenes fritid, kan have betydning for deres præstationer her i skolen.

13.2 Fjernsyn og computer fylder fem gange så meget som motion

Vi indleder med at beskrive tidsanvendelsen for de 7-17-årige på en gennemsnitlig skoledag i 2009, hvilket fremgår af tabel 13.1, der også indeholder oplysningen om tidsanvendelsen på weekenddage.

For hverdage kan resultatet kort sammenfattes på denne måde for de 12-17-årige: Skolebørnene bruger godt seks timer i skolen, knap tre timer foran en eller anden form for skærm og godt en halv time på motion. Denne aldersgruppe bruger altså omkring fem gange så meget tid foran skærmen – hvad enten det er en computer, tv eller video – som de bruger på at dyrke motion.

For de 7-11-årige er billedet i store træk det samme. De bruger lidt mere tid på skole og institution, nemlig næsten syv timer dagligt, og med omkring 2 timer noget mindre tid ved skærmen end de ældre børn, og så motionerer de kun omkring 20 minutter på en gennemsnitsdag.

På en gennemsnitlig skoledag opholder 7-11-årige børn sig i skole i knap fem timer og i institution i knap halvanden time. De 12-17-årige er i skole lidt længere, nemlig knap fem en halv time. De tilbringer til gengæld ikke lang tid i institution – knap et kvarter i gennemsnit. Med transport til og fra skole og institution betyder disse forskelle, at de ældste samlet set har mere fritid på en gennemsnitlig skoledag end de yngste.

I weekenderne bruger de ældste børn i gennemsnit fire en halv time dagligt foran skærmen, mens motion fylder knap 40 minutter. De 7-11-årige bruger tre timer og et kvarter på skærmen, mens de dyrker motion i en halv time. På en gennemsnitlig weekenddag bruger børnene altså rundt regnet syv gange så meget tid på at sidde foran deres tv, pc eller iPad som på motion.

---

152. Der bygger på Bonke og Greve (2013a og b).

Tabel 13.1 Udvalgte aktiviteter, som skolebørn bruger tid på. 2009

Timer: minutter	En gennemsnitlig skoledag		En gennemsnitlig weekenddag	
	7-11-årige	12-17-årige	7-11-årige	12-17-årige
Skole og institution ¹	6:51	6:16	0:08	0:07
Tv, video og pc	2:01	2:49	3:17	4:27
Motion og sport	0:19	0:35	0:30	0:37
Øvrig fritid ²	3:12	3:57	7:29	6:15

¹ Inklusive transport til og fra skole og institution.

² Indeholder indkøb/shopping, frisør, læge, samvær med forældre, familie eller venner, leg, læsning, telefonering, radio, musik, spil, slappe af, spejder, biograf, café samt transport i forbindelse med de nævnte aktiviteter.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

13.3 Motion er en mangelvare

Forskerne sammenlignede det faktiske tidsforbrug på motion med de officielle anbefalinger for at undgå overvægt, tidlige hjertekarproblemer og øget risiko for sukkersyge. Her anbefalede Sundhedsstyrelsen, at børn og unge bevæger sig mindst 60 minutter om dagen.

Som det fremgår, lever det gennemsnitlige skolebarn slet ikke op til disse anbefalinger. Hverken i hverdagen eller i weekenden, og heller ikke selv om bevægelse er et lidt bredere begreb end motion. Alt efter aldersgruppe og ugedag bruger børnene mellem 19 og 37 minutter om dagen på motion. Det er markant mindre end anbefalingerne, hvilket kan antyde potentielle problemer med folkesundheden, når børnene bliver voksne.

Børn, der bruger tiden uheldigt, har også større risiko for at trives dårligt og præstere ringere i skolen.¹⁵³ Med den seneste skolereform fra 2014 kom der da også en målsætning om at øge tidsanvendelsen på motion i skolen.

153. Bonke og Greve (2013a).

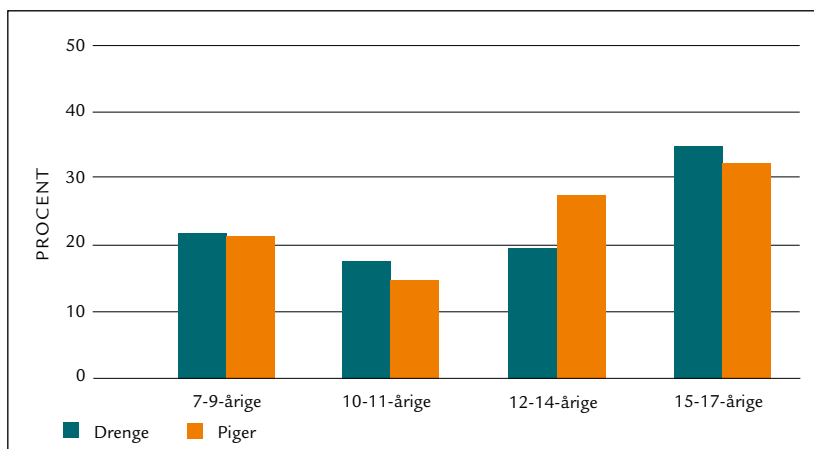
13.4 Mange skolebørn sover alt for lidt

At børn og unge får for lidt søvn, og derfor ikke kan følge optimalt med i undervisningen, er også et tilbagevendende tema i den offentlige debat. Undersøgelsen af skolebørns tidsanvendelse viser, at bekymringen er reel nok: Over en tredjedel af skolebørnene har sovet for lidt, når de møder i skole.

Afhængigt af deres alder – og individuelle forskelle – bør skolebørn sove et sted mellem otte og elleve timer. Og det er der mange, der ikke gør. Det gælder også, selvom vi trækker endnu en time fra den anbefalede søvnperiode. I undersøgelsen af, hvad børn bruger deres tid til, viser det sig, at et sted mellem 14 og 34 procent af skolebørnene tilbringer meget kortere tid, end de burde, med at sove.

Godt hver femte af de yngste skoleelever – de 7-9-årige – sover alt for lidt i et gennemsnitligt hverdagsdøgn, mens det samme gør sig gældende for omkring hver tredje 15-17-årige. For de mellemliggende aldersgrupper – de 10-11- og de 12-14-årige – ligger andelen, der sover alt for lidt mellem 14 og 27 procent, hvilket er illustreret i figur 13.1.

Figur 13.1 Andelen af drenge og piger, der sover alt for lidt på en gennemsnitlig hverdag, 2009

Note: Sover børn en time mindre end anbefalet, betragtes de som børn, der sover alt for lidt.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Hvor figur 13.1 viser, at der ikke er den store forskel mellem piger og drenge, der sover alt for lidt, gælder det samme ikke helt for piger og drenge, der blot sover for lidt, se tabel 13.2.

Tabel 13.2 Andelen af drenge og piger, der sover mindre end anbefalet på en gennemsnitlig hverdag. 2009

Pct.	Piger	Drenge
7-9-årige	53,0	48,0
10-11-årige	39,4	33,7
12-14-årige	48,9	33,3
15-17-årige	61,1	58,1

Note: Det anbefalede søvnmfang er 10-11 timer for 7-9-årige, 9-10 timer for 10-11-årige, 9 timer for 12-14-årige og 8-9 timer for 15-17-årige.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Forskellen mellem kønnene er mest udtalt blandt de 12-14-årige. Mens 33 procent af drengene mellem 12 og 14 år får for lidt søvn, gør det samme sig gældende for 49 procent af de jævnaldrende piger. Forskellen er dog væsentlig mindre – omkring 3-5 procentpoint – blandt de 7-9-, 10-11- og 15-17-årige. Tallene skal også tages med forbehold, da der er individuelle forskelle i, hvor meget søvn det enkelte skolebarn skal have.

Da undersøgelsen havde data for forældrenes timeforbrug, kunne forskerne analysere, om forældrenes søvnvaner har indflydelse på børnenes. Der er imidlertid forskel på, hvor tæt en sammenhæng der er mellem henholdsvis morens og farens søvnvaner, og den søvn døtre og sønner opnår.

Fædres søvn hænger sammen med sønners søvn. Sover far alt for lidt – mere end en time mindre end anbefalet – er sandsynligheden for, at sønnen også sover alt for lidt markant højere, end hvis faren sover som anbefalet. Der ser til gengæld ikke ud til at være sammenhæng mellem fædre og døtres søvn. For mødre gælder, at alt for lidt søvn hænger sammen med, at såvel døtre som sønner sover alt for lidt. Risikoen stiger samtidig mere, end den gør, når det er faren, der sover alt for lidt.

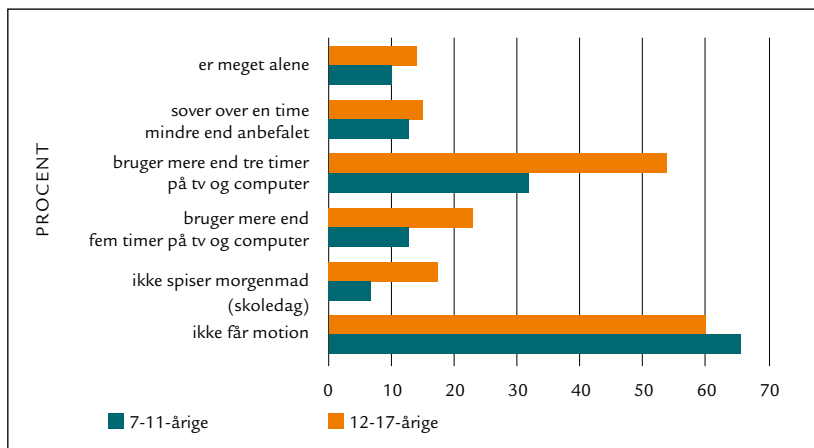
13.5 En særlig risikogruppe

Undersøgelsen sigtede også mod af afdække forskellige risikofaktorer i børnenes dagligdag. Generelt viser den, at hvert tiende barn er meget alene. Mange bruger heller ikke tid på morgenmad, hvad der ifølge forskerne er en selvstændig risikomarkør. Denne undladelse gælder for op mod hver sjette af de 12-17-årige på en almindelig skoledag.

En lille gruppe børn – i alt 6 procent – har en særlig problematisk hverdag. I en gennemsnitlig dansk skoleklasse er der altså en til to elever, der den samme dag ikke bare har en eller to, men hele tre potentielt problemskabende forhold: De springer morgenmaden over, bruger for meget tid foran tv eller pc, og de er meget alene, mens andre får for lidt søvn eller for lidt motion.

Undersøgelsen konkluderer, at en betragtelig del af de danske børn har en hverdag, som er problematisk for både sundhed og udvikling. Og de børn, der både springer morgenmaden over, er meget alene og sidder mest foran skærmen, kan have særligt udtalte problemer. Omfanget af de forskellige risikoparametre er vist i figur 13.2.

Figur 13.2 Andel af skolebørn på en ugedag, der:

Note: 7-11-årige børn, der er meget alene, er alene i mere end 3,4 timer på en tilfældig dag. 12-17-årige, der er meget alene, er alene i mere end 4,4 timer på en tilfældig dag. Børn, der sover over en time mindre end anbefalet, udgør en delmængde af de børn, der sover mindre end anbefalet. Ingen motion dækker over manglende motion på to udvalgte ugedage.

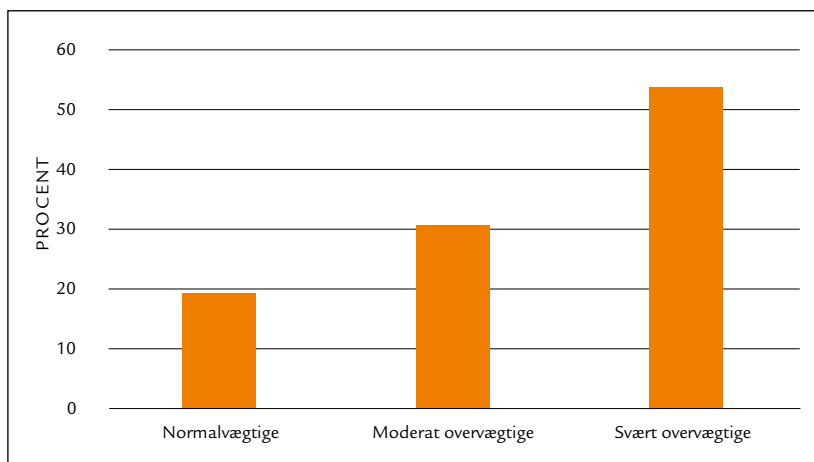
Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Specielt om overvægtige børn viser undersøgelsen, at det for disse samtidig er sandsynligt, at de sover og motionerer for lidt, ikke får morgenmad, er meget alene og bruger lang tid foran tv- eller computerskærm.

Skolebørn, der sover mindre end anbefalet, har langt større sandsynlighed for at være svært overvægtige sammenlignet med børn, der sover som anbefalet. Børn, der springer morgenmaden over, har en større sandsynlighed for at være moderat overvægtige. Og børn, der ikke motionerer, har en større sandsynlighed for at være moderat overvægtige end børn, der motionerer. Derudover er der en sammenhæng mellem overvægt, og tiden børnene bruger alene, og tiden de bruger foran en tv- eller computerskærm.

Sammenhængen mellem overvægt og den tid, børnene bruger foran tv- eller computerskærm, er vist i figur 13.3.

Figur 13.3 Andelen af 12-17-årige, der bruger meget mere tid end gennemsnittet på tv og computerspil. 2009

Note: Børns Body Mass Index (BMI) er anvendt som mål for overvægt. Der er forskellige BMI-grænser for piger og drenge og for forskellige aldersgrupper.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Af figuren fremgår andelen af de normalvægtige, de moderat overvægtige og de svært overvægtige mellem 12 og 17 år, som bruger meget mere tid end gennemsnittet på at se tv eller bruge en pc eller iPad.

19 procent af de normalvægtige børn bruger meget mere tid end gennemsnittet foran en skærm. Den tilsvarende andel blandt de moderat overvægtige er 30 procent og 54 procent blandt de svært overvægtige. Det er dog vigtigt at fremhæve, at tidsstudierne ikke kan analysere kausalt, dvs. udrede sikre årsagssammenhænge mellem fx fraværet af motion og en problemkreds.

Det vil udtrykt på en anden måde sige, at undersøgelsen ikke kan udtale sig om, hvorvidt børnene bruger mange timer foran en skærm, fordi de er overvægtige, eller om de er blevet overvægtige, fordi de har tilbragt for mange timer med denne stillesiddende aktivitet, eller der er andre forhold, der både forklarer, at de er overvægtige, og at de bruger mange timer foran en skærm.

13.6 Sammenfatning

Via en repræsentativ tidsanvendelsesundersøgelse gennemført blandt et større antal børn i 2008-09 viser kapitlet, at en forholdsvis ny faktor i børnelivet gennemgribende har omstruktureret børns dagligdag med potentielt skadelige effekter for deres trivsel og sundhed. Af den sparsomme tid på egen hånd bruger danske skolebørn således afhængigt af alder mellem 2 og 3 timer i gennemsnit foran en skærm på en hverdag, og på weekenddage skrues yderligere op for tidsforbruget på denne aktivitet.

Undersøgelsen analyserer en række andre problematiske sider af skolebørnenes liv og finder, at en mindre gruppe, omkring 6 procent af deltagerne i undersøgelsen, målt på flere parametre har særligt udtalte problemer. I en gennemsnitlig dansk skoleklasse er der dermed en til to elever, der den samme dag ikke bare har en eller to, men hele tre potentielt problemskabende forhold: De springer morgenmaden over, bruger for meget tid foran tv eller pc, og de er meget alene, mens andre får for lidt søvn eller for lidt motion. Disse forhold kan have skadelige implikationer for indlæringen i skolen.

14 Skolestartens betydning for familien

14.1 Introduktion

Mange forældre gør sig overvejelser, når deres barn nærmer sig skolealderen: Er barnet tilstrækkeligt udviklet socialt og kognitivt? Hvad vil det betyde for familiens dagligdag med et barn, der begynder i skole? Spørgsmålene er nærmest legio for de ofte bekymrede forældre.

I en analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i samarbejde med forskere fra Aarhus Universitet undersøges det, hvad en udskudt skolestart betyder for familien i bred forstand.¹⁵⁴ Fokus er altså ikke på konsekvensen af en forsinket skolestart for den kommende elev, men på familiens velfærd i bredere forstand.

14.2 Ældre søskendes karakterer påvirkes af, om yngre søskende er startet i skole

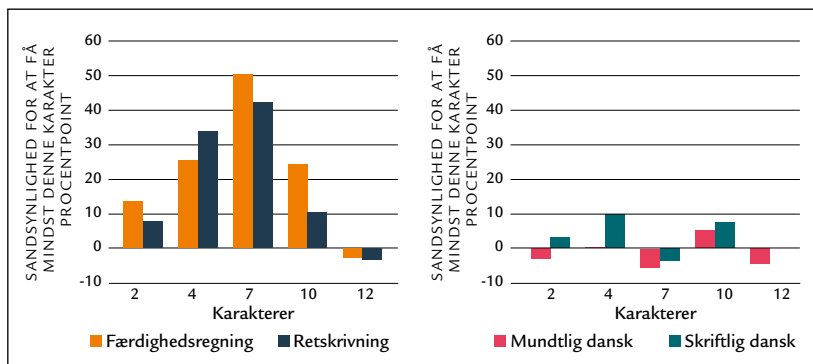
Vi indleder med en omtale af, hvad en forsinket skolestart betyder for ældre søskende, der nærmer sig eksamenerne i 9. klasse. Resultaterne, der er gengivet i figur 14.1, viser, at ældre søskende, der er tæt på afslutningen af folkeskolen, påvirkes af en udskudt skolestart hos en lillebror eller -søster. Figuren viser, hvordan sandsynligheden for at få en karakter på et vist niveau eller et højere påvirkes, hvis ens yngre søskende starter skole et år senere end egentligt foreskrevet.

Den venstre del af figuren viser effekterne for færdighedsregning (orange søjler) og retskrivning (sorte søjler), hvilket er tests, som er præget af systematik og huskeregler. Den højre del af figuren viser påvirkningen på karaktererne i mundtligt dansk (røde søjler) og skriftligt dansk (grønne søjler), der er præget af mere komplekse fremstillinger og analyser.

---

154. Landersø, Nielsen og Simonsen (2019).

Figur 14.1 Effekten af, at yngre søskendes skolestart udskydes på karakterniveau i 9. klasse

Note: Figuren viser, for hver karakter fra 2 til 12, hvordan sandsynligheden for at få mindst denne karakter påvirkes. Altså betyder en søjle på 34 procentpoint ved retskrivning og karakteren 4, at sandsynligheden for at få 4, 7, 10 eller 12 stiger med 34 procentpoint. Kun søjlerne ved karaktererne 4 og 7 for retskrivning og 4, 7 og 10 for færdighedsregning er statistisk signifikante forskellige fra 0.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed på baggrund af data fra Danmarks Statistik for ca. 2.300 ældre søskende.

Af figuren ses det, at sandsynligheden for at få mindst 4 i retskrivning stiger med 34 procentpoint, og sandsynligheden for at få mindst 7 stiger med hele 40 procentpoint. Ligeledes stiger sandsynligheden for at få mindst 4, 7 eller 10 i færdighedsregning også markant. Derimod sker der ingen forbedringer for den højeste karakter 12, der også kun sjældent tages i anvendelse i disse færdighedsfag.

Samtidig fremgår det, at karaktererne i mundtligt og skriftligt dansk ikke påvirkes af, om en yngre søskende netop er startet i skole. Det er altså kun eksamener, hvor forhold som udenadslære og huskeregler kan spille en stor rolle, der påvirkes positivt af, at den mindre søskende får udskudt sin skolestart med et år.

Ved tolkningen af effekterne skal to forhold fremhæves: De er koncentreret i bunden og i midten af karakterskalaen, og de er som nævnt kun tilstede ved eksamener, hvor huskeregler og udenadslære kan have stor indflydelse. Det kan skyldes, at forældrene får ekstra tid til at hjælpe deres ældre børn i tiden op til eksamenen.

Denne konklusion kan tyde på, at nogle børnefamilier har svært ved at få enderne til at hænge sammen og understøtte både de yng-

ste og ældste børn, når der er tidsmæssigt sammenfald mellem skolestarten for de yngste og afgangseksamen for de ældste. Hvis skolestarten udskydes, kan det derfor give forældrene mulighed for at hjælpe de ældre søskende med forberedelserne til eksamen, selvom dette ikke leder til en varig forbedring af færdigheder og karakterer, når det kommer til mere komplekse opgaver.

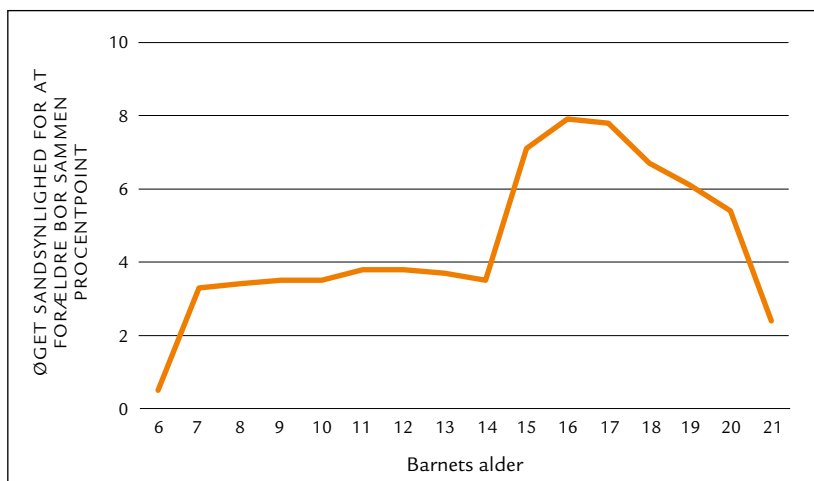
14.3 Forældres parforhold påvirkes af børns skolegang

Forskerne undersøgte også, hvordan en udskudt skolestart påvirker forældres parforhold. Når et barn starter senere i skole, vil alle andre overgange i uddannelsessystemet også blive udskudt med et år. I undersøgelsen er det testet, hvordan ændringer i alle disse overgange påvirker barnets forældre igennem hele dets barndom og ungdom, jf. analysen af skilsmisss betydning for børn og unges tilværelse. Resultatet er illustreret i figur 14.2. Hvert punkt på grafen viser effekten af ét års forsinkelse af børns uddannelse på deres forældres sandsynlighed for at bo sammen.

Som seksårig, altså før skolestart, er der selvsagt ingen forskelle. Men når børnene fylder syv år, opstår en markant forskel, som vedbliver med at eksistere frem til udgangen af grundskolen. Her sker der endnu et spring opad, således at forældrene til børn, som når 9. klasse det år, de fylder 17, i stedet for det år, de fylder 16, er 7-8 procentpoint mere tilbøjelige til at bo sammen. Denne forskel forsvinder derefter gradvist igen, således at der, når børnene er i 20'erne, ikke længere er forskelle på, om deres forældre er sammen eller ej.

Resultaterne viser på den ene side, at et barns overgange mellem forskellige trin i uddannelsessystemet påvirker sandsynligheden for, at dets forældre går fra hinanden eller ej på den korte bane. Men på den anden side viser resultaterne også, at skilsmisssandsynligheden ikke ændres på den meget lange bane. Den samme andel af forældrene går fra hinanden, hvad enten barnet starter tidligt eller sent i skole.

Figur 14.2 Effekt af et års senere skolestart på sandsynligheden for, at forældre bor sammen

Note: Figuren viser for hvert alderstrin fra 6 til 21 år, hvordan senere skolestart påvirker forældrenes sandsynlighed for at blive ved med at bo sammen. Når estimatet ved alderen 6 år er meget tæt på 0, skyldes det, at dette er før den formelle skolestart. Når estimatet nærmer sig 0 igen ved alderen 21, betyder dette, at skolestartsalder ikke påvirker, hvor mange forældre der i alt ender med at gå fra hinanden.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed på baggrund af data fra Danmarks Statistik for 132.039 børn født 1986-2000.

Med andre ord: Tidspunktet for et barns overgang mellem forskellige trin i uddannelsessystemet kan være med til at ændre tidspunktet for konflikter og brud – men ikke til at undgå dem. Læst i sammenhæng med fremstillingen i kapitel 4 kan denne udskydelse af skilsmisse dog have positive effekter på børnenes skolegang og risiko for eksponering for ungdomskriminalitet.

Når senere skolestart kan påvirke forældres parforhold og indbyrdes konflikter, kan det bl.a. skyldes, at forældrene føler sig mindre pressede, når de oplever, at barnet har en lettere færd gennem skolesystemet, og at det har mindre behov for understøttelse og ekstra opmærksomhed i hverdagen.

Forskerne undersøgte også, om effekterne gælder alle familier, eller om de kun gør sig gældende for de familier, der netop forsøger at ændre tidspunktet for deres barns skolestart. Konklusionen er,

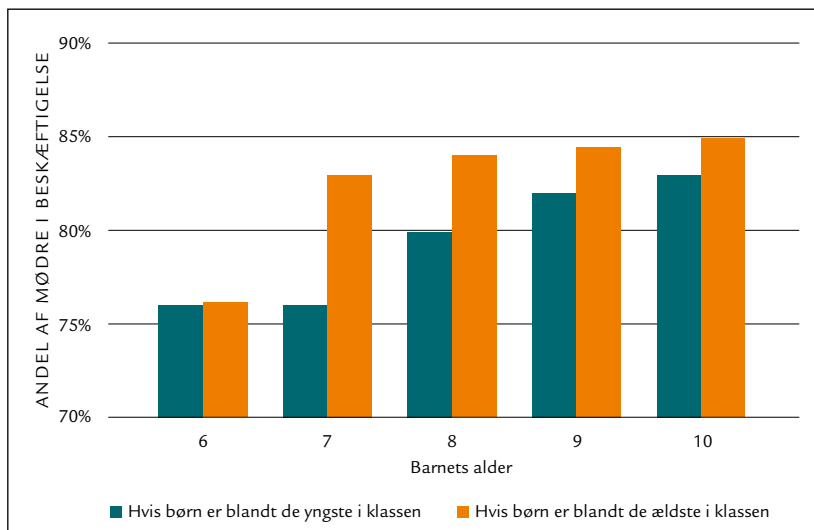
at effekterne kun er tilstede i familier, som aktivt forsøger at ændre skolestarten. Med andre ord, hvis et barn er lige på kanten til, om det skal starte skole et år senere eller ej, og familien aktivt forsøger at få skolestarten udsat, så kan en senere skolestart være med til at lette presset for familierne og dermed også påvirke forældrenes parforhold på den korte bane.

14.4 Effekten på mødres beskæftigelse

Et sidste tema i analysen var, hvordan en forsinket skolestart påvirker morens beskæftigelse, hvilket undersøges i figur 14.3. Figuren viser beskæftigelsesfrekvensen for mødre, som har børn, der starter i skole som henholdsvis 6,5- og 7,5-årige, dvs. de er henholdsvis blandt de yngste og ældste i deres klasse. Beskæftigelsesfrekvensen vises for mødrene, når børnene er henholdsvis seks (dvs. før skolestart), syv (hvor kun børnene i den grønne søjle har startet skole), otte (hvor alle børn er startet i skole), ni og ti år.

Af figuren ses det, at beskæftigelsen stiger med 4,6 procentpoint, når barnet er otte år, hvis barnets skolestart udskydes med et år. Forskellene bliver gradvist mindre og er ikke længere med statistisk sikkerhed forskellige fra nul, når børnene bliver ældre. Altså er effekten kun tilstede i årene omkring skolestart.

Figur 14.3 Mødres sandsynlighed for at være i beskæftigelse alt efter skolestartsalder

Note: Figuren viser andelen af mødre i beskæftigelse, når børnene er seks, syv, otte, ni og ti år gamle, hvis børnene starter tidligt i skole (grønne søjler), og hvis børnene starter sent i skole (orange søjler).

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed på baggrund af data fra Danmarks Statistik for 132.039 børn født 1986-2000.

14.5 Sammenfatning

Når et barns skolestart udskydes, har det konsekvenser ikke kun for barnet selv, men også for forældrene og for barnets ældre søskende. Mødres beskæftigelse stiger i årene omkring skolestart, og samtidig stiger stabiliteten af forældrenes parforhold ved en senere skolestart. Denne effekt er endda stigende indtil omkring barnets afslutning af 9. klasse. Endelig viser kapitlet, at ældre søskende nyder godt af en senere skolestart hos de mindre søskende, hvis den ældre søskende står overfor at skulle tage eksamen ved afslutningen af 9. klasse. Denne positive effekt er dog begrænset til fag, der er karakteriseret ved udenadslære og huskeregler, mens der ikke kan spores en effekt i mere komplekse og analytiske fag.

15 Betydningen af antal undervisningstimer for resultaterne ved folkeskolens afgangsprøve

15.1 Introduktion

I den mangeårige debat om den manglende sociale mobilitet på trods af alle indsatser fra velfærdsstatens side har interessen ofte samlet sig om folkeskolen. En velfungerende skole, der arbejder for at give alle elever lige muligheder, burde kunne mindske betydningen af social arv. ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har i samarbejde med forskere fra VIVE¹⁵⁵ indenfor denne fortolkningsramme undersøgt, hvad antallet af undervisningstimer betyder for elevernes karakterer i 9. klasse, herunder hvad timetallet betyder for børn af kortuddannede forældre.¹⁵⁶

I undersøgelsen fulgte forskerne tre årgange af folkeskoleelever, som startede i 1. klasse i årene 2003 til 2005 og afsluttede 9. klasse i årene 2012 til 2014. I analysen indgik dog alene elever, der havde gået på den samme skole gennem alle årene. For disse elever anvendtes data for antallet af undervisningstimer i de enkelte fag på hvert klassetrin gennem hele skoleforløbet, der blev kombineret med opnåede karakterer ved udgangen af 9. klasse.

Gennem analysens design blev forskerne i stand til at kunne foretage en kausal analyse. Med dette menes her, at de kunne se en årsagssammenhæng mellem antallet af undervisningstimer og de opnåede karakterer.

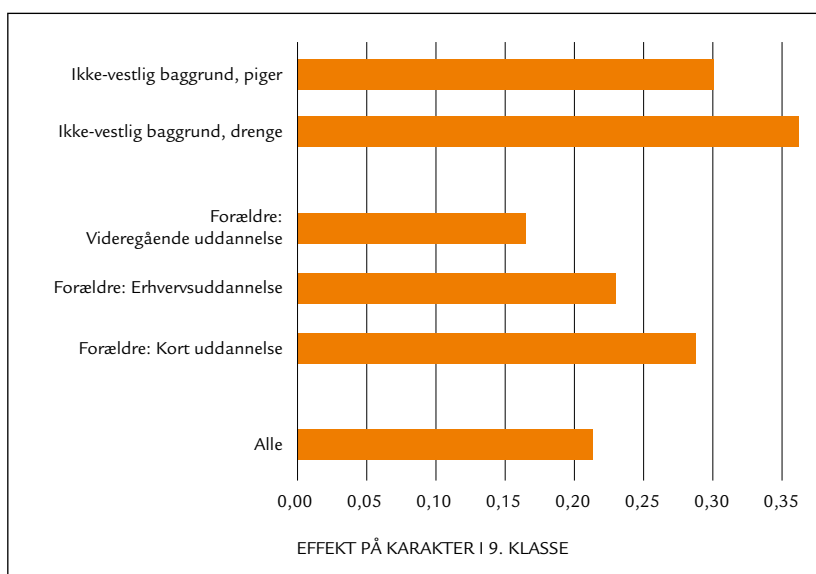
155. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

156. Bingley m.fl. (2018).

15.2 Antallet af undervisningstimer har betydning for elevernes præstationer

Analysen viser, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på elevernes læring. Øges antallet af timer i et fag – fx dansk eller matematik – med en time om ugen gennem hele skoleforløbet, vil karakteren i faget i 9. klasse øges med i gennemsnit godt 0,2 karakterpoint, se figur 15.1.

Figur 15.1 Effekt på karakterer i 9. klasse af en ekstra undervisningstime pr. uge gennem hele skoleforløbet

Note: Figuren viser, hvor meget karakteren i 9. klasse i et givet fag (dansk, matematik eller engelsk) vokser, hvis timetallet i faget øges med 1 time pr. uge igennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse. Den nederste bjælke viser effekten for alle, der gik på den samme folkeskole igennem hele skoleforløbet. De øvrige bjælker viser effekterne for undergrupper af elever givet ved forældrenes uddannelse og etniske baggrund.

„Kort uddannelse“ betyder, at ingen af forældrene har en uddannelse udover folkeskolen.

„Erhvervsuddannelse“ betyder, at mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse (men ingen har en videregående uddannelse).

„Videregående uddannelse“ betyder, at mindst en af forældrene har en videregående uddannelse.

„Ikke-vestlig baggrund“ betyder, at forældrene er indvandrere fra ikke-vestlige lande.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og VIVE (Det Nationale Forsknings- og Analysecenter).

Figur 15.1 viser desuden effekten for børn med forskellig forældrebaggrund. Især børn med en ikke-vestlig baggrund vil nyde godt af et øget timetal. For ikke-vestlige piger er der en effekt på 0,30 karakterpoint pr. ekstra time om ugen. For ikke-vestlige drenge er effekten på 0,36 karakterpoint.

Analyserne foretages også på et underudsnit af børn, hvor begge forældre er ufaglærte, for børn af forældre, hvor mindst en af disse har en erhvervsuddannelse, og for børn af forældre, hvor mindst en af disse har en videregående uddannelse.

Børn med ufaglærte forældre høster den største gevinst ved et øget timetal. Hvis ingen af forældrene har en uddannelse udover grundskolen, er effekten 70 procent større, end hvis mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Effekten for de to grupper af elever er henholdsvis 0,29 og 0,17 karakterpoint. Hvis mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse, men ingen har en videregående uddannelse, er effekten 0,23 karakterpoint. Dvs. midt imellem effekten for børn af de to andre uddannelsesgrupper.

Effekten er som tidligere oplyst beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse. For faget dansk svarer det til en stigning på 18 procent i antallet af undervisningstimer gennem hele forløbet. For matematik svarer det til en stigning på ca. 30 procent. Der er dermed tale om ganske betydelige forhøjelser af antallet af timer.

15.3 Timefordelingen hen over klassetrinene har betydning

Forskerne undersøgte også, hvad det betyder, at timetallet øges på de enkelte klassetrin, og resultatet er, at timefordelingen over klassetrin har betydning. For piger er effekten af ekstra undervisningstimer især af betydning i indskoling, dvs. 1.-3. klasse, og udskoling, dvs. 7.-9. klasse. Effekten for drengene er derimod stærkest på mellemtrinene, dvs. 4.-6. klasse.

For børn af forældre fra ikke-vestlige lande er effekten af øget timetal stærkest i indskoling, hvilket gælder for begge køn. En

sandsynlig forklaring er, at ekstra undervisning i de første skoleår kan bidrage til at afhjælpe sprogproblemer.

De store forskelle i effekt afhængig af forældrenes uddannelsesbaggrund gør sig gældende både i indskolingen, på mellemtrinnet og i udskolingen: På alle tre niveauer er effekterne af ekstra skoletimer stærkere, jo lavere uddannelse forældrene har.

Der er ikke tegn på, at forskelle i undervisningstid i de yngre klasser har betydning for effekten af ekstra undervisningstid i de ældre klasser. Mere undervisning på de første klassetrin betyder altså ikke, at effekten af ekstra undervisning på de senere klassetrin er hverken mindre eller større.

15.4 Meget store forskelle i undervisningstid mellem skoler

Data er fra perioden før august 2014, hvor skolereformen trådte i kraft og bl.a. førte til en betydelig udvidelse af undervisningstiden. Undersøgelsen viser, at der dengang var meget store forskelle mellem skolerne i antallet af undervisningstimer.

Det samlede antal timer fra 1. til 9. klasse var i gennemsnit ca. 7.600. Men sammenligner vi de 10 procent, som havde flest timer, med de 10 procent med færrest, var forskellen ca. 940 timer. Relativt i forhold til det samlede gennemsnit svarer det til en forskel på ca. 12 procent. Dermed svarer forskellen i samlet undervisningstid mellem disse to grupper af elever til mere end et helt skoleårs undervisning.

Der er også store forskelle mellem skolerne i antallet af undervisningstimer i de enkelte fag og i, hvordan timerne fordeler sig på klassetrin.

15.5 Sammenfatning

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har i samarbejde med forskere fra VIVE undersøgt, hvad antallet af undervisningstimer betyder for elevernes karakterer i 9. klasse. Helt generelt dokumenterer analysen, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på elevernes læring.

Børn af ufaglærte forældre høster den største gevinst ved et øget timetal. Effekterne er beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse.

Hvis ingen af forældrene har en uddannelse udover grundskolen, er effekten 70 procent større, end hvis mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Effekten for de to grupper af elever er henholdsvis 0,29 og 0,17 karakterpoint. Hvis mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse, men ingen har en videregående uddannelse, er effekten 0,23 karakterpoint. Dvs. midt imellem effekten for børn af de to andre uddannelsesgrupper.

16 Mere om den manglende uddannelsesmæssige mobilitet og intelligensreserven

16.1 Indledning

Vi har tidligere været inde på den uddannelsesmæssige mobilitet i Danmark og velfærdssamfundets forholdsvis begrænsede evne til at løfte børn fra ikke-boglige hjem i uddannelsessystemet. Det kunne ellers forventes, at et velfærdssamfund som det danske med fri adgang til uddannelse og uddannelsesstøtte i højere grad end andre samfund formåede at sikre intelligente børn med arbejderbaggrund eller baggrund i et lavere funktionærhjem en højere uddannelse. Det er til gavn for de unge. Men det er i høj grad også til gavn for samfundet, der på denne måde får forøget sin produktivitet. Siden 1960'erne har det da også været et mål for folkeskolen at skabe lige muligheder for eleverne, når de skulle fortsætte videre frem i uddannelsessystemet.

En analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed sætter fokus på mobiliteten i Danmark, når det kommer til uddannelse efter grundskolen, dvs. realiseringen af lige muligheder efter folkeskolen.¹⁵⁷ Analysen viser, hvordan det uddannelsesmæssigt går med unge med forskellig social baggrund.

Undersøgelsen baserer sig på dem, der var 25 år i 2008-10 og havde opnået et karaktergennemsnit på mellem 9 og 10 efter den gamle skala ved deres studentereksamen. Med det høje gennemsnit burde der være et potentiale for at tage en universitetsuddannelse for hele denne gruppe af unge.

---

157. Thomsen (2017).

16.2 Dygtige unge fra kortuddannede hjem stiler lavere end akademikerbørn

Analysen viste klare sociale skel. Blandt de 25-årige i 2008-10, der havde mindst én universitetsuddannet forælder, og som havde det høje gennemsnit, læste ikke mindre end 85 procent videre på universitetet. Dette gjaldt kun for 52 procent med højt gennemsnit blandt de unge, der havde ufaglærte forældre.

Da man typisk opnår en højere indkomst ved at tage en universitetsuddannelse frem for en kortere uddannelse, vil både samfund og individ, som vi allerede har været inde på, opnå en økonomisk gevinst, hvis man kunne få disse dygtige børn af ufaglærte til at søge ind på universitetet i samme grad som de dygtige børn af akademikere.

Figur 16.1. viser da også, at uddannelsesgabset set over perioden fra 1986 til 2010 i store træk er fastholdt. Når baggrunden er en opvækst som børn af ufaglærte forældre, er der fortsat et næsten identisk spring op til frekvensen for dygtige akademikerbørns tilbøjelighed til at lade sig indskrive, selvom begge gruppers frekvens er steget.

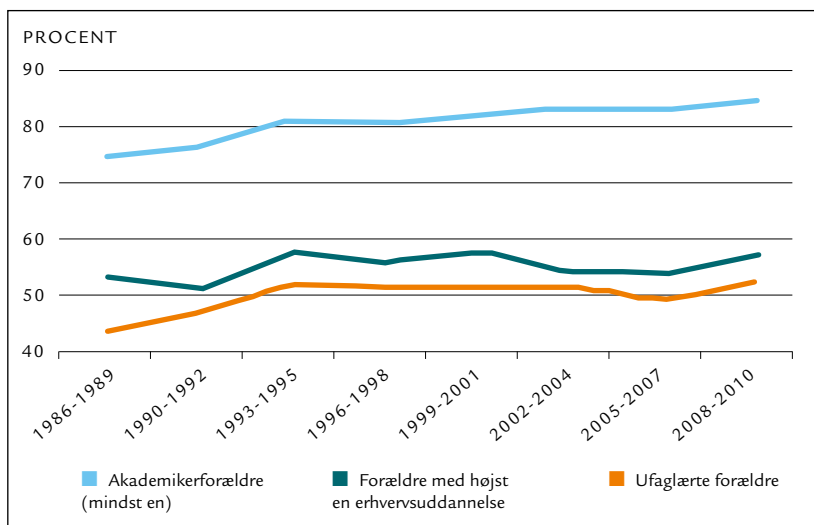
16.3 Social gradient ved frafald på erhvervsuddannelser

Tidligere var en lærlingeuddannelse et ofte sikkert valg for den unge mand uden boglige ambitioner. I dag er der relativt færre unge, der søger ind på en erhvervsuddannelse, og samtidig er frafaldet steget markant.

En analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed viser, at der også ved frafaldet fra erhvervsuddannelserne er en stærk social gradient. Børn fra ufaglærte hjem og børn fra familier med en ikke-vestlig baggrund har en markant højere sandsynlighed for ikke at få et svendebrev i hånden.¹⁵⁸

158. Hetmar (2013).

Figur 16.1 Andele af 25-årige med et gymnasiegennemsnit på 9,0-9,9, som læser videre på en universitetsuddannelse

Kilde: Egne beregninger baseret på data fra Danmarks Statistik.

16.4 Er vi slet ikke kommet længere?

Nu er det sådan, at det generelle uddannelsesniveau er steget over de sidste mange år i alle samfundslag. Så reducerer dette løft ikke problemerne med manglende uddannelsesmæssig mobilitet?¹⁵⁹

Hvorvidt udviklingen i social og uddannelsesmæssig mobilitet er tilfredsstillende, vil altid være et politisk spørgsmål. Og om det voksende uddannelsesniveau afspejler en højere uddannelsesmobilitet, altså et mindre niveau af social arv i uddannelse, afhænger af øjnene, der ser.

Børn med ufaglærte forældre har eksempelvis i dag en markant højere sandsynlighed for at gennemføre en ungdomsuddannelse end for årtier tilbage. Og den stigning, som børn fra ikke-boglige hjem har oplevet, er større end den tilsvarende stigning som børn, hvis forældre har en videregående uddannelse, har oplevet.

159. Det følgende bygger på Landersø og Skaksen (2017).

Men dette skyldes i høj grad, at langt størstedelen af de børn, hvis forældre har gennemført en videregående uddannelse, fik en ungdomsuddannelse selv for 30 eller 50 år siden. Skulle de have oplevet en tilsvarende stigning som børn af ufaglærte forældre, skulle over 100 procent i dag have en ungdomsuddannelse – og det kan selvsagt ikke lade sig gøre.

Hvis man skal undersøge, hvordan uddannelsesmobiliteten har udviklet sig, kræver det i stedet, at man fokuserer på uddannelses-trin, hvor ingen af de grupper, vi undersøger, rammer 100 procent. Ligesom vi, når vi diskuterer ulighed i sundhed og levevilkår i dag, ikke anser andelen af børn, der lever på sultegrænsen, som et retvisende mål for, hvordan børn her i landet trives. Derfor er det mere meningsgivende at undersøge andelen, der gennemfører en videregående uddannelse, for her har ingen gruppe ramt et loft ved en gennemførelse på 100 procent.

Lidt under ti procent af børn født i 1960 med en ufaglært far gennemførte en videregående uddannelse. Går vi frem til årgangen født i 1985 er dette tal steget til omkring 20 procent. Altså en fordobling på 25 år.

Men vender vi blikket mod børn fra boglige hjem, ser vi den samme udvikling. Omkring 30 procent af børn født i 1960, hvor far havde en videregående uddannelse, gennemførte selv en videregående uddannelse. Altså tre gange så mange som for gruppen med ufaglærte fædre. Spoler vi tiden frem til 1985, gennemførte omkring 60 procent af de børn, hvis far havde en videregående uddannelse, selv en videregående uddannelse. Igen omkring tre gange så mange som for gruppen med ufaglærte forældre. Billedet er dermed, at uddannelsesmobiliteten ikke er steget over en 25-årig periode. Og dette er vel at mærke en periode, hvor velfærdsstaten og uddannelsessystemet har udviklet sig meget.

16.5 Sammenfatning

Kapitlet viste, at der fortsat er problemer i uddannelsessystemet med at bryde den sociale arv ved opnåelse af kompetencegivende uddannelser. Frafaldet på erhvervsuddannelserne er eksempelvis hø-

jere for børn fra ufaglærte hjem og fra familier med en ikke-vestlig baggrund.

I den anden ende af uddannelsessystemet er der også en tydelig social gradient ved optaget på universitetsuddannelserne. De dygtige børn af ufaglærte og børn af forældre med en erhvervsuddannelse fravælger i højere grad en akademisk karriere end de dygtige børn af akademikere.

16.6 Sammenfatning af del V

Del V behandler emner med relation til skolen. Der er mange grunde til, at forskning vedrørende skolen er af stor betydning. For det første er det vigtigt at få viden om effekter af et bredt spektrum af indsatser og ressourceanvendelse i skolen, da det kan danne grundlag for beslutninger om en stadig udvikling af skolens kvalitet og effektivitet. For det andet er det vigtigt at forstå, hvordan skolen påvirkes af forhold i det øvrige samfund, fx hvordan skolens og forældrenes betydning for elevernes læring spiller sammen. For det tredje er det vigtigt at få mere viden om, hvordan skolen påvirker ikke bare eleverne, men også deres familie og det øvrige samfund.

Via en repræsentativ tidsanvendelsesundersøgelse gennemført blandt et større antal børn i 2008-09 viser denne del af bogen, at danske skolebørn afhængigt af alder bruger mellem 2 og 3 timer i gennemsnit foran en skærm på en hverdag, og på weekenddage skrues yderligere op for tidsforbruget på denne aktivitet.

Undersøgelsen analyserer også en række andre problematiske sider af skolebørnenes liv og finder, at omkring 6 procent af deltagerne i undersøgelsen, målt på flere parametre, har særligt udtalte problemer. I en gennemsnitlig dansk skoleklasse er der dermed en til to elever, der den samme dag ikke bare har en eller to, men hele tre potentielt problemskabende forhold: De springer morgenmaden over, bruger for meget tid foran tv eller pc, og de er meget alene, mens andre får for lidt søvn eller for lidt motion.

Del V går videre med en undersøgelse af, hvad en udskudt skolestart har af betydning for barnets familie. Det viser sig, at en udskudt skolestart har konsekvenser ikke kun for barnet selv, men

også for forældrene og for barnets ældre søskende. Mødres beskæftigelse stiger, og samtidig stiger stabiliteten af forældrenes parforhold. Endelig fremgår det, at ældre søskende nyder godt af en senere skolestart hos de mindre søskende, hvis de ældre søskende står overfor at skulle tage eksamen ved afslutningen af 9. klasse. Denne positive effekt er dog begrænset til fag, der er karakteriseret ved udenadslære og huskeregler, mens der ikke kan spores en effekt i mere komplekse og analytiske fag.

En tredje analyse undersøger, hvad antallet af undervisningstimer betyder for karaktererne i 9. klasse. Helt generelt dokumenterer analysen, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på elevernes læring. Børn af ufaglærte forældre høster imidlertid den største gevinst ved et øget timetal. Effekterne er beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse.

Endelig dokumenterer del V, at der fortsat er problemer i uddannelsessystemet med at bryde den sociale arv ved opnåelse af kompetencegivende uddannelser. Frafaldet på erhvervsuddannelserne er eksempelvis højere for børn fra ufaglærte hjem og fra familier med en ikke-vestlig baggrund. I den anden ende af uddannelsessystemet fravælger de dygtige børn af ufaglærte og børn af forældre med en erhvervsuddannelse i højere grad en akademisk karriere end de dygtige børn af akademikere.

DEL VI

**Anbragte børn er
udsatte børn**

17 *Introduktion til temaet anbragte børn*

AF SIGNE HALD ANDERSEN

17.1 **Store menneskelige og samfundsmæssige omkostninger ved anbringelser**

I denne del af bogen retter vi blikket mod en særlig udsat gruppe af børn og unge i Danmark. Det er børn og unge, hvor forældrene af den ene eller anden årsag ikke magter eller evner at tage sig af dem i en kortere eller længere periode i løbet af barndommen, eller som har brug for ekstra hjælp til at klare sig igennem hverdagen. Vi taler her om børn og unge, som anbringes udenfor hjemmet, eller hvor de, eller deres familie, modtager foranstaltninger, der skal forebygge, at en anbringelse bliver nødvendig.

Anbragte børn og unge har været på forskningsenhedens agenda i mere end 10 år, og vores interesse for området skyldes de store menneskelige og samfundsmæssige omkostninger, der er forbundet med at anbringe børn udenfor hjemmet.

På et hvert givet tidspunkt er cirka 1 procent af en børneårgang anbragt udenfor hjemmet – den samlede risiko i løbet af barndommen for at blive anbragt udenfor hjemmet ligger på ca. 5 procent – og de omkostninger, der er forbundet med anbringelser og forebyggende foranstaltninger, svarer til cirka 1 procent af bruttonationalproduktet.

Samtidig er det ikke blot et omkostningstungt område, der berører mange borgere og deres familier. Aktiviteterne indenfor området – altså det forhold, at vi, som samfund foretager anbringelser eller forebyggende foranstaltninger for en større gruppe borgere – er et udtryk for, at visse grupper af borgere oplever så store og omfattende problemer, at de og deres familier ikke selv evner at løse dem. Hermed bliver aktiviteterne indenfor anbringelsesområdet en indikator for sociale problemer i samfundet, som vi kan belyse omfanget af, og målgruppen for, ved at beskæftige os med de anbragte børn og unge.

Selve anbringelserne og de forebyggende foranstaltninger – dvs. de faktiske interventioner, som bringes i spil – er dog også et væsentligt selvstændigt forskningsmæssigt genstandsfelt. Der er her tale om løsninger på sociale problemer for udsatte grupper, men spørgsmålet er selvfølgelig om disse løsninger så rent faktisk løser problemerne – eller blot skaber nye?

Det spørgsmål er værd at stille i lyset af både de mange offentlige midler, vi bruger på anbringelserne, men også – og måske især – i lyset af de relativt mange børn og unge, der tilbydes disse foranstaltninger.

Målgruppen for foranstaltningerne er typisk udsatte grupper med få økonomiske og menneskelige ressourcer, og dem i målgruppen kan af disse årsager have vanskeligt ved at være kritiske og reflekterede overfor interventionerne. Vi skal som samfund derfor være særligt opmærksomme på, om de interventioner, vi foretager – og som kan være ganske drastiske for nogle – har en kvalitet og en effekt, der modsvarer alvoren af det indgreb, der foretages i familien.

17.2 Hvad siger teorierne?

Som nævnt ovenfor er forskning i anbringelser – og forebyggende foranstaltninger – et væsentligt bidrag til vores samfundsforståelse af to årsager. For det første er forskningen vigtig for at forstå og beskrive de anbragte børns problemer i vores samfund, og for det andet er forskningen vigtig for at forstå, hvad vi – vores sociale system – tilbyder disse udsatte grupper af børn og unge.

Teorier om, hvad der øger børns risiko for at blive anbragt

Den første grund til, at det er vigtigt at forske i anbringelser af børn, afspejler en større international litteratur om, hvad der skaber optimale opvækstvilkår for børn, og herunder om årsager til omsorgs-svigt og overgreb på børn, om hvad en opvækst præget af disse to problematikker betyder for barnets identitetsdannelse og for dets udvikling af sociale og kognitive færdigheder. Denne litteratur taler om betydningen af forhold i det omkringliggende samfund, om be-

tydningen af ressourcer i hjemmet og om betydningen af relationen mellem barnet og dets forældre.

For at starte med det nære, så er et barns opvækstvilkår især bestemt af relationen til dets forældre – eller den eller de andre voksne, der varetager forældreansvaret for barnet. En af de vigtigste teorier til at forstå denne relation er Attachment Theory eller teorien om tilknytningsmønstre mellem barnet og dets forældre.

Teorien blev formuleret af den engelske psykoanalytiker og læge John Bowlby i 1950'erne (1999)¹⁶⁰ og blev senere videreudviklet i samarbejde med udviklingspsykologen Mary Ainsworth.¹⁶¹ Udgangspunktet i denne teori er, at alle spædbørn har brug for at være tilknyttet mindst ét voksent menneske for at kunne udvikle sig socialt og følelsesmæssigt og for at lære at regulere sine følelser – denne voksne er typisk barnets forælder, men teorien udelukker ikke, at flere voksne eller store børn kan varetage rollen.

Tilknytningen kan have forskellig karakter, alt efter hvilke erfaringer barnet har gjort sig i relationen til den voksne, og tilknytningens karakter kommer især til udtryk gennem barnets sociale og følelsesmæssige opførsel under utrygge forhold. Derfor vil man i situationer, hvor barnet er utrygt, kunne se, hvilken tilknytning barnet har til sin primære voksne: Ifølge teorien kan der være tale om et trygt tilknyttet barn, et utrygt undgående barn, et barn med ambivalent tilknytning og et barn med desorganiseret tilknytning.

Når tilknytningen er vigtig, ikke blot for relationen til den primære voksne, skyldes det som nævnt, at det er i denne relation, at barnet udvikler sig socialt og følelsesmæssigt, og herved udvikler nogle kompetencer, som det skal bruge i andre og senere relationer.

Et barn, som er anbragt, får forhåbentligt en god relation til en voksen på anbringelsesstedet, en relation, der kan sikre barnets fortsatte sociale og følelsesmæssige udvikling. Men selve det, at barnet er blevet anbragt, er et udtryk for, at barnets opvækstvilkår ikke har været optimale – måske fordi tilknytningen til moren eller faren har haltet – og sådanne suboptimale opvækstvilkår kan altså, ifølge

---

160. Bowlby (1999).

161. Ainsworth og Bowlby (1965). Ainsworth m.fl. (1978).

teorien, have konsekvenser for barnets sociale og følelsesmæssige færdigheder, også på den lange bane. Med udgangspunkt i denne teori kan vi forvente, at børn og unge, der har været anbragt udenfor hjemmet, vil være socialt og følelsesmæssigt udfordret.

Samtidig har tilknytningen betydning for barnets følelse af tryk-
hed og sikkerhed, og fraværet af en tilknytning, som sikrer disse to
forhold, vil aktivere barnets stresssystem i den fysiologiske forstand,
hvor der dannes stresshormoner i kroppen. Langvarig og tilbage-
vendende stress – kaldet toksisk stress – kan skade hjernen, idet
stresshormonet virker som gift på hjernecellerne og kan slide på
kroppen gennem den såkaldte allostatiske belastning.

Sådanne alvorlige konsekvenser af stress viser sig fx ved, at børn
(men også voksne), der har været udsat for konstant eller tilbage-
vendende stress, har langt dårligere fysisk og psykisk helbred end
andre, og oplever en række begrænsninger i deres kognitive og ikke-
kognitive færdigheder. Hermed kan en dårlig tilknytning få vidt-
rækkende konsekvenser og være medvirkende til, at barnet kommer
skævt i gang med livet og skævt ind i voksenlivet – og igen kan den
dårlige tilknytning ikke blot være anledningen til anbringelsen, men
vores viden, om at et barn har været anbragt, vil samtidig være et
vidnesbyrd om, at barnet med stor sandsynlighed har været udsat
for stress i skadelige mængder.

Tilknytningen vil selvfølgelig på mange måder afspejle personlig-
hed og mentalt overskud hos barnets primære voksne, men spørgs-
målet er, om der er forhold i familien, som kan være medvirkende
til at forhindre, at barnet udvikler en tryk tilknytning, eller som på
anden vis kan være med til at skabe toksisk stress hos barnet?

Her kan vi finde hjælp i Michael Rutters teori om kumuleret ri-
siko. Rutter identificerer seks faktorer, som gang på gang har vist sig
at være nært forbundne med børns psykosociale udvikling, nemlig 1)
forældrenes ægteskabelige uoverensstemmelser, 2) forældrenes lave
socioøkonomiske status, 3) en stor familie, 4) fars kriminalitet, 5)
mors dårlige mentale helbred og 6) anbringelser udenfor hjemmet.

Den sidste risikofaktor er naturligvis lidt tautologisk i forhold
til at forklare et barns risiko for at blive udsat i den forstand, som
vi interesserer os for her i kapitlet, men de øvrige faktorer giver me-

get god mening: En opvækst hos en mor, der kæmper med angst og depression, eller en far, der ryger ind og ud af arbejdsmarkedet og fængslet, vil være en opvækst præget af et omfattende fravær af stabilitet og sikkerhed og hermed af ustabile eller måske helt fraværende følelsesmæssige og materielle ressourcer.

Det ligger også i teorien – og i teoriens navn – at jo flere af disse risikofaktorer, man udsættes for samtidig eller hen over barndommen, og jo længere tid de varer, desto større er risikoen for, at de får negative konsekvenser for børnene. Disse er alle forhold, som for det første kan være en væsentlig hindring for, at barnet får en tilstrækkelig tilknytning til sine forældre – de primære voksne – med de konsekvenser som vi nævnte ovenfor, og de kan samtidig udgøre et selvstændigt bidrag til at skabe toksisk stress hos barnet, igen med de konsekvenser vi nævnte ovenfor. Hermed kan de nævnte risikofaktorer altså på forskellig vis være med til at gøre et barn udsat og øge risikoen for, at det anbringes udenfor hjemmet, og anbringelsen bliver samtidig en markør for, at vi har at gøre med et ungt menneske med særlige behov for støtte, hjælp og omsorg, netop fordi det har været udsat for manglende stabilitet.

Men som vi alle ved, er familien jo ikke en isoleret størrelse, der lever uafhængigt og upåvirket af det omkringliggende samfund. Til at forstå kontekstens betydning vil vi, som den sidste, bringe en af de store udviklingspsykologiske teorier på banen, nemlig psykologen Uri Bronfenbrenners udviklingsøkologiske model fra 1979. Hans model handler ikke direkte om udsatte grupper, eller omsorgssvigt og overgreb, men om at barnets udvikling skal forstås i lyset af dets kontekst – og altså netop, at vi ikke kan se familien og relationen mellem barnet og den primære voksne uden også at medtage den bredere kontekst.

Ifølge Bronfenbrenner består vores kontekst af en række lag – eller subsystemer – som påvirker, støtter og former individet, og som samtidig øver indflydelse på hinanden. Hermed vil en ændring et sted i systemet – i et subsystem – ikke kun påvirke barnet, men også kunne skabe ændringer andre steder i systemet. Bronfenbrenner specificerer de fem subsystemer som mikro-, meso-, ekso-, makro- og kronarsystemet.

Mikrosystemet udgøres af alle de fysiske interaktioner – som fx med familien og skolen – som barnet indgår i, og mikrosystemet er hermed betegnelsen for de aktiviteter, der er tættest på barnet. Mesosystemet rummer interaktioner mellem mikrosystemer – som fx mellem barnets familie og dets lærere i skolen. Eksosystemet består af begivenheder, som har indirekte indflydelse på barnet, og det kan fx være forhold på farens arbejdsplads, der fører til hans fyring eller til ændrede arbejdsrutiner, som giver anledning til stress og depression hos faren. I makrosystemet finder vi samfundsmæssige værdier, det politiske system mv., der, uden at handle direkte om børneliv eller lignende, betinger barnets liv. Sidst har vi kronarsystemet, der er betegnelsen for de forandringer, der sker over tid i alle de øvrige systemer.¹⁶²

Med Bronfenbrenners teori får vi et konkret redskab til at forstå og identificere kilder til et barns hensigtsmæssige og mindre hensigtsmæssige udvikling. Disse kilder kan ligge tæt på barnet, fx i interaktionen mellem barnet og skolen, eller mellem barnet og dets forældre, og de kan ligge langt fra barnet, fx i en organisering af skolesystemet, der favoriserer bestemte egenskaber over andre osv.

Koblet til pointen om betydningen af barnets tilknytning, så er Bronfenbrenners bidrag her, at den interaktion, der foregår mellem barnet og dets forældre – i mikrosystemet – ikke er afkoblet deres kontekst, og hvis vi skal forstå og adressere problemer i deres relation, må vi forstå det større system, som denne relation indgår i.

Tilsammen anskueliggør de tre teorier ikke blot mængden af forhold, som kan spille ind på et barns risiko for at blive så udsat, at en anbringelse kommer på tale. De anskueliggør også kompleksiteten i de processer, der skaber denne risiko, samtidig med, at de fortæller, hvorfor mennesker, der har været anbragt i barn- og ungdommen, kan have særligt vanskeligt ved at begå sig og har brug for særlig hjælp og omsorg til at leve livet.

---

162. Bronfenbrenner (1979), Bronfenbrenner (1994). Reprinted in: Gauvain og Cole (red.).

Teorier om effekterne af anbringelser

Som nævnt handler forskningen indenfor anbringelsesområdet dog ikke kun om forhold, der giver anledning til, at et barn eller et ungt menneske får behov for at blive anbragt udenfor hjemmet. Et andet væsentligt område, som forskningsenheden har beskæftiget sig med, og som også optager den internationale litteratur, er betydningen af selve anbringelsen for, hvordan barnet og det unge menneske klarer sig sidenhen.

Der findes ingen deciderede teorier indenfor dette område, men ved brug af de teorier, vi allerede har skitseret ovenfor, kan vi alligevel danne os et indtryk af, hvornår og hvordan en anbringelse kan være gavnlig – og hvornår en anbringelse kun vanskeligt vil kunne dække barnets behov.

Udgangspunktet for den gode anbringelse må nemlig være det modsatte af alle de forhold, der skabte behovet for anbringelsen i første omgang, og helt basalt set handler anbringelsen om at fjerne barnet fra et opvækstmiljø, der udsætter det for de risikofaktorer, som Michael Rutter nævner i sin teori.

Ved at blive anbragt udenfor hjemmet sørger man altså for, at barnet ikke udsættes direkte for den stress og ustabilitet, som mors dårlige mentale helbred, fars kriminelle adfærd mv. skaber for barnet. Og hermed skal anbringelsen hjælpe barnet gennem at ændre dets kontekst, eller, med Bronfenbrenners terminologi, gennem at udvide dets mikrosystem til også at indeholde fx en plejefamilie eller det pædagogiske personale på en anbringelsesinstitution. Samtidig skal dette nye mikrosystem være stabilt og altså udgøre en sikker og tryk base for barnets sociale og følelsesmæssige udvikling gennem at dække barnets behov for omsorg.

Det betyder, at anbringelsesstedet – dvs. plejefamilien eller institutionen – skal kunne håndtere barnets problemer og hjælpe barnet til at få løst disse, og det betyder, at anbringelsen skal forløbe som planlagt og være så konfliktløs som muligt.

Samtidig – og ikke mindst i lyset af, at barnet sjældent helt mister kontakten til sine forældre i forbindelse med en anbringelse¹⁶³

---

163. Bryderup m.fl. (2017).

– kunne det virke hensigtsmæssigt, at anbringelsen også indeholdt en hjælp til forældrene til at overkomme deres problemer. Gennem at skabe øget interaktion i barnets mesosystem – mellem forældrene og sagsbehandlerne, med hjælp til forældrene for øje – kunne man reducere mængden af potentielt negative påvirkninger fra forældrene til barnet og hermed begrænse omfanget af risikopåvirkning på den lange bane. Det er dog oftere undtagelsen end reglen, at anbringelsen også indeholder et program til hjælp for forældrene.

Hvorvidt anbringelsen faktisk skaber den nødvendige stabilitet og den ramme for omsorg, som barnet og det unge menneske har brug for, står dog desværre hen i det uvisse. Aktuelt er der kun en håndfuld studier, som har formået at identificere den kausale effekt af at anbringe et barn udenfor hjemmet, og blandt disse er der desværre stadig ingen studier fra Danmark. Og de internationale studier vi har – som alle er udført i en amerikansk og en canadisk kontekst – giver ikke noget entydigt billede af, om det er godt eller skidt at anbringe et barn udenfor hjemmet, altså om anbringelsen faktisk formår at skabe de nødvendige rammer for barnets udvikling. Nogle børns udvikling fremmes gennem anbringelsen, mens andre børns udvikling hæmmes.

I en dansk kontekst må vi dog foreløbigt nøjes med at konstatere, at de anbringelser, vi foretager, ikke ser ud til at leve op til deres formål: I servicelovens § 46 står der, at den særlige støtte, vi som samfund giver til udsatte børn og unge, fx i form af anbringelser, skal „sikre, at disse børn og unge kan opnå de samme muligheder for personlig udvikling, sundhed og et selvstændigt voksenliv som deres jævnaldrende“.

Men vi kan konstatere, som det også vil fremgå af de følgende kapitler, at de børn, der anbringes udenfor hjemmet i Danmark, klarer sig markant dårligere på en lang række parametre end deres jævnaldrende, idet de fx får mindre uddannelse, har dårligere helbred og begår mere kriminalitet. Vi ved dog ikke, om de ville have klaret sig bedre eller dårligere i fraværet af anbringelsen og altså hvad, der er effekten af selve anbringelsen, og hvad der skyldes den baggage, som de anbragte børn og unge har med sig, når de påbegynder en an-

bringelse i form af et forhøjet stressniveau og en opvækst præget af manglende stabilitet og tilstedeværelse af omfattende risikofaktorer.

17.3 Er der noget særligt på spil i en dansk kontekst?

Når vi beskæftiger os med forebyggende foranstaltninger og anbringelser, og ikke mindst taler om aktiviteten indenfor dette område som en indikator for omfanget af sociale problemer i vores samfund, er der dog en række forhold, vi skal holde os for øje.

For det første er anbringelsesfrekvensen i Danmark højere end anbringelsesfrekvensen i lande, vi normalt *ikke* sammenligner os med, som fx England og USA, hvor cirka 0,6 procent af børn under 18 år er anbragt på et givet tidspunkt.¹⁶⁴ Disse lande er på mange måder præget af større sociale problemer, end dem vi ser her i Danmark; indkomstuligheden er langt større i både USA og England sammenlignet med Danmark, og med større ulighed følger som regel flere sociale problemer. Tilsvarende er kriminalitetsraterne i USA og England næsten dobbelt så høje som kriminalitetsraterne i Danmark (46,73/43,64 vs. 24,72 rapporterede forbrydelser pr. 100.000 indbyggere), og med kriminalitet følger ofte også sociale problemer – enten som årsag eller konsekvens.¹⁶⁵

Vi kunne lave flere sammenligninger, men pointen er, at vi ikke kan betragte anbringelsesrater og omfanget af andre interventioner rettet mod udsatte børn og unge som en ren og direkte indikator for omfanget af problemer i gruppen. I tillæg hertil er omfanget af disse aktiviteter i et land også et udtryk for, hvad man som samfund prioriterer at gøre, og hvad man har ressourcer til at gøre – i et vel-fungerende og rigt land, har man ressourcer til at gøre mere for de udsatte grupper og til at adressere problemer, som i andre lande vil blive vurderet for „lette“ til, at man vil sætte ind.

Samtidig ændrer prioriteringerne sig også over tid, således at man i nogle perioder prioriterer forebyggende foranstaltninger over

164. Se <https://corambaaf.org.uk/fostering-adoption/looked-after-children-adoption-fostering-statistics/statistics-england> og <https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/cb/afcarsreport25.pdf>.

165. Se <http://worldpopulationreview.com/countries/crime-rate-by-country/>.

anbringelser, i andre perioder foretager den omvendte prioritering, og i atter andre prioriterer lange overfor korte anbringelser. Sidst men ikke mindst kan der også være forskelle på, hvordan man registrerer forskellige typer af anbringelser. I Danmark bliver ophold på sikrede døgninstitutioner, som tilbydes unge mennesker, der har været på kant med loven, fx registreret som en anbringelse, mens det i andre lande måske i højere grad bliver betragtet som en straf-feretslig sanktion.

Samlet set skal man altså være varsom med at foretage sammenligninger mellem forskellige landes systemer, idet en lang række forhold kan spille ind på de forskelle, vi ser.

17.4 Sammenfatning

Der er en lang række årsager til, at det er vigtigt at beskæftige sig med anbringelser og forebyggende foranstaltninger i en forskningsmæssig sammenhæng. For det første er det vigtigt at kende til de faktorer, der udgør en væsentlig risiko for, at et barn eller et ungt menneske udvikler et behov for at blive anbragt. For det andet er det vigtigt at forstå, hvad det er, vi tilbyder disse udsatte og sårbare grupper under deres anbringelse. Og for det tredje er det vigtigt at forstå, om niveauet af aktiviteter indenfor et sådant område kan bruges som et pejlemærke for omfanget af sociale problemer i samfundet.

De følgende kapitler formidler forskningsenhedens forskning indenfor området, en forskning, der har haft fokus på omfanget af anbringelser i Danmark – også over tid – samt på betydningen af risikofaktorer, også i en kausal sammenhæng. Og det er en forskning, der har haft fokus på, hvordan det går de tidligere anbragte på den lange bane. Forskningen pågår stadig, og det er vores håb en dag også at kunne præsentere viden om de kausale effekter af anbringelser i Danmark.

18 Anbringelser i Danmark

18.1 Introduktion

Det fremgik af kapitel 1, at der i 1905 blev vedtaget en lov om behandling af forbryderske børn og unge. Loven gav for første gang mulighed for tvangsanbringelse af børn og unge, hvis forhold i hjemmet gav urimelige opvækstvilkår i form af „moralisk vanrøgt eller vanart“.

Efter vedtagelsen af loven steg antallet af anbringelser, og omkring en procent af en børneårgang var anbragt udenfor eget hjem i anden halvdel af 1900-tallet.¹⁶⁶ Dette niveau ligger højere end i det øvrige Skandinavien.¹⁶⁷

18.2 Antallet af anbringelser

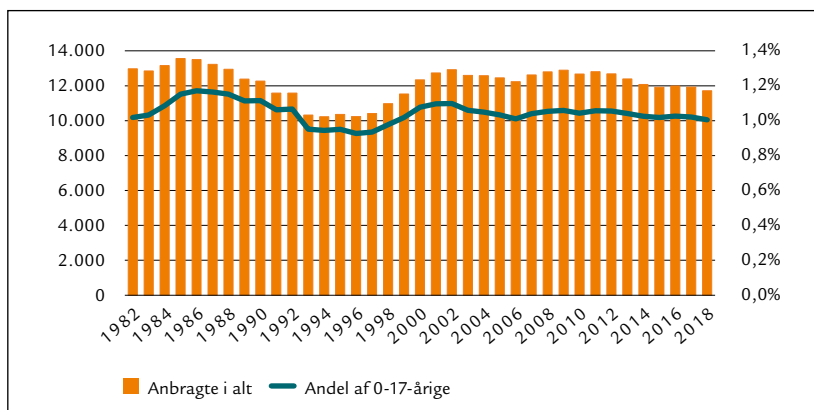
Figur 18.1 viser, at der endnu i 2018 er anbragt omkring en procent af de 0-17-årige udenfor eget hjem, og at denne andel har haft en svagt faldende tendens i de senere år uden dog at komme ned på niveauet ved midten af 1990'erne.

Denne praksis med anbringelse af et stort antal børn og unge udenfor eget hjem er dyrt for samfundet. Det fremgår af figur 18.2, der viser de samlede driftsudgifter til anbringelser samt forebyggende foranstaltninger fra 2002 til 2018. Udgifterne er for alle år omregnet til 2015-priser, så de umiddelbart kan sammenlignes.

166. Andersen og Jensen (2016).

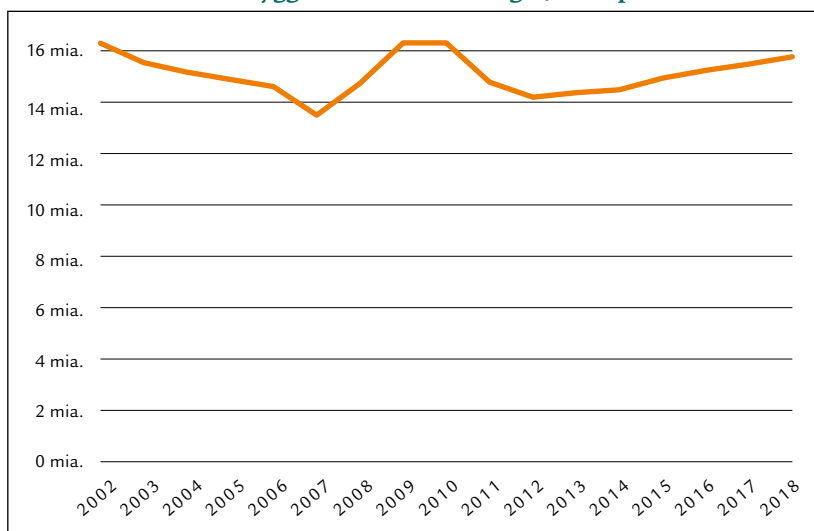
167. Brochman m.fl. (2020).

Figur 18.1 Antal og andel anbragte 0-17-årige pr. 31.12 i det pågældende år. 1982-2018

Kilde: Egen konstruktion på baggrund af data fra Danmarks Statistik, Statistikbanken.

Figur 18.2. De samlede driftsudgifter til anbringelser af børn og unge samt forebyggende foranstaltninger, 2015-priser. 2002-2018

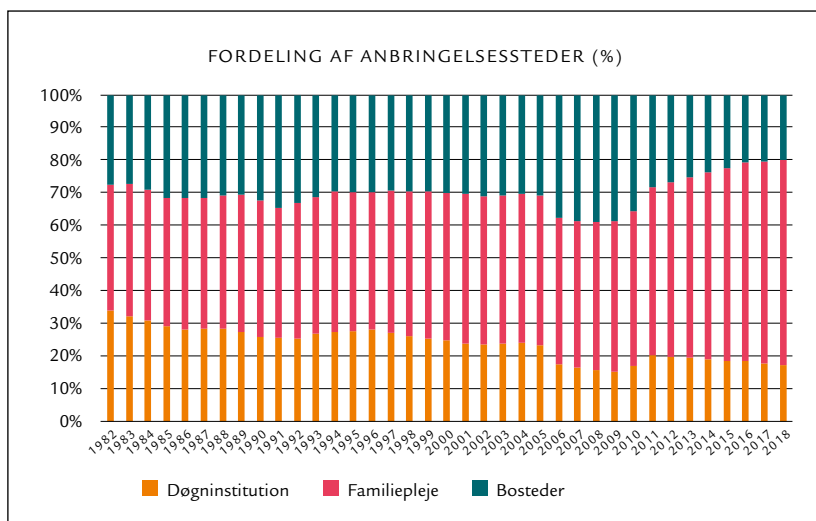

Kilde: Egen konstruktion på baggrund af data fra Danmarks Statistik, Statistikbanken.

Opgjort som andel af værdien af samfundets samlede produktion, BNP, udgjorde udgifterne til området omkring 0,7 procent i 2018. Samfundet anvender meget store summer i anbringelser af børn og unge udenfor eget hjem samt i forebyggelse af anbringelser.

Mens andelen af anbragte børn og unge i en årgang har ligget forholdsvis stabilt, viser figur 18.3, at valget af anbringelsesform skifter fra 1980'ernes begyndelse og frem til i dag. I figuren skelnes mellem anbringelse i bosteder, familiepleje og døgninstitutioner. Familiepleje og døgninstitutioner er selvforklarende. Bosteder består primært af socialpædagogiske kollektiver og kostskoler.

Figur 18.3 Udviklingen i anbringelsesformer. 1982-2018

Kilde: Egen konstruktion på baggrund af data fra Danmarks Statistik, Statistikbanken.

Vi ser et langsigtet fald i brugen af de dyre døgninstitutioner. Andelen falder fra 34 procent af alle anbringelser i 1982 til 17 procent i 2018. Brugen af bosteder svinger frem til 2010, hvorefter der sker et betydeligt fald frem til 2018. Andelen i familiepleje stiger fra 39 procent i 1982 til godt 60 procent i 2018.

18.3 Anbringelser skal stille barnet og den unge bedre

Med vedtagelsen af loven af 1905 var det et centralt motiv fra lovgivers side at beskytte samfundet mod det, datiden betegnede som vanartede børn og unge. En tvangsanbringelse var en mulighed i denne sammenhæng. I takt med udviklingen af velfærdssamfundet er det i dag helt andre motiver, der er afgørende. Ambitionen er som gennemgået i kapitel 17, at de udsatte børn og unge via en anbringelse i et forhåbentligt trygt og udviklende miljø skal kompenseres for den opvækst og den socialisering, de har været ude for i problemfyldte, ressourcetsvage og konfliktramte familier. Ideelt set er målet, at de skal få et voksenliv, som det alle andre børn og unge, der ikke har været anbragt udenfor hjemmet, får. Man kan her tænke på, at ambitionen om lige muligheder for alle børn og unge tidligt kom ind som et væsentligt tema i fortællingen om velfærdsstaten.

18.4 Alligevel er tidligere anbragte børn og unge en udsat gruppe

I den videre fremstilling undersøger vi, hvor langt vi som samfund er nået med denne ambition om at udligne forskelle i livsmuligheder hos ikke-anbragte og anbragte børn. Vi inddrager bl.a. oplysninger om uddannelse, helbred og risikoen for en for tidlig død. Sidst nævnte forhold tages som et udtryk for de unges tilbøjelighed til at udvise såkaldt *risikoadfærd*.

Unge har sandsynligvis altid udvist en risikoadfærd.¹⁶⁸ Undersøgelser i vesteuropæiske lande viser imidlertid, at tilbøjeligheden til risikoadfærd er aftagende, måske formidlet af generelt styrkede familieband og en mindre „generationskløft“ end i tidligere histo-

---

168. Ved tolkningen af begrebet „risikoadfærd“ må det inddrages, at omgivelsernes adfærd og ressourcer har betydning for, hvad der er normen for opførsel for kvarterets unge. Det ligger også i det at være ung, at man prøver sig selv af i forskellige sammenhænge for netop at kunne håndtere risici som voksen. Endelig tematiserer begrebet, hvad samfundet definerer som uhensigtsmæssig adfærd. I sammenhængen her anvendes begrebet til at betegne en adfærd, der indeholder potentielt selvskadelige elementer.

riske perioder. Så den underliggende tendens blandt unge generelt er en reduceret risikoadfærd.¹⁶⁹

Analysen i de følgende afsnit bygger på en registrering af, hvordan det er gået 108.000 mennesker, der var anbragt en eller flere gange som børn og unge. Disse menneskers livssituation modstilles livssituationen for den øvrige befolkning.¹⁷⁰ Data stammer fra de danske registre.

18.5 Det overordnede billede

Børn og unge, der anbringes udenfor hjemmet, adskiller sig i udgangspunktet fra andre børn og unge på en række karakteristika. Forskellene går imidlertid videre. Fra danske og udenlandske studier ved vi, at mennesker, der har været anbragt som børn og unge, klarer sig dårligere senere i livet på en lang række felter sammenlignet med mennesker, der ikke har oplevet en anbringelse. Disse børn og unge bærer de ulemper, de havde under opvæksten, og de svagere færdigheder, barndommen gav dem, med sig ind i livet som voksne.

Vi vender os nu mod de forskellige tilgange, forskere fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed anvendte til at afdække disse ulemper. Det er her vigtigt at bemærke, at de forskelle, vi omtaler, ikke afspejler effekten af anbringelsen i sig selv. Forskellene afspejler summen af de problemer, børnene og de unge mødte før anbringelse, og effekten af anbringelse, som det kan være svært at adskille. De ikke-anbragte børn og unge vil allerede i udgangspunktet gennemsnitligt have haft langt bedre opvækstbetingelser, adgang til flere ressourcer og muligheder end voksne, der har været anbragt. Det vil alt andet lige betyde, at de står bedre rustet til emotionelt, kognitivt og socialt at klare sig i voksenlivet.

---

169. Ottesen m.fl. (2014), kapitel 11 „Sammenhængende risikoadfærd“. Man kan her også tænke på den faldende ungdomskriminalitet og den forbedrede lovmoral blandt unge, jf. Andersen m.fl. (2017).

170. Analysen blev første gang publiceret i Andersen (red.) (2010) i kapitel 7 „Efter anbringelsen“ af Andersen og Fallesen.

18.6 Dobbelt risiko for tidlig død

Vi indleder med at analysere risikoen for en for tidlig død. Tidlig død er afgrænset som dødsfald, inden de unge fylder 18 år. Man kan også udtrykke det på den måde, at vi her har et ultimativt udtryk for summen af de problemer, anbragte børn og unge må bære, inklusive problemer med det psykiske og fysiske helbred.

Tallene viser, at ud af 1.000 anbragte drenge vil de 12 være døde inden deres 18-års fødselsdag. For andre drenge er det samme tal 7 ud af 1.000. Der er altså tale om en massiv overdødelighed blandt anbragte drenge. Denne overdødelighed kan igen tolkes i retning af, at denne gruppe drenge har en højere grad af risikoadfærd og generelt lever et mere problemfyldt liv i teenageårene. Blandt pigerne dør færre. Men mønsteret er det samme. Risikoen er markant forøget: 7 ud af 1.000 piger, der har været anbragt, dør inden det fyldte 18. år. Det tilsvarende tal for andre piger er 3 ud af 1.000.

Årsagerne til disse dødsfald fremgår ikke af analysen. Udenlandske studier af tilsvarende grupper viser imidlertid, at dødsfaldene især skyldes selvmord, stofmisbrug, trafikulykker og andre former for risikoadfærd.¹⁷¹ Overdødeligheden kan dog som antydnet ovenfor også være betinget af øget somatisk og psykisk sygdom blandt de anbragte børn og unge.

18.7 Anbragte børn og unges helbred skiller sig negativt ud

Vender vi os nu mod helbredsforholdene i de to grupper, adskiller de anbragtes helbred sig fra resten af befolkningens. Målt ved antallet af lægebesøg hen over barn- og ungdommen skiller de anbragte sig tydeligt ud. I de første år, fra nul til fire år, besøger de lægen markant færre gange end andre børn. Denne forskel skifter fortegn, når de anbragte børn fylder 10 år. Herefter besøger de lægen flere gange end andre.

For drenge er registreret 50 procent færre lægebesøg i førskolealderen og 25 procent flere lægebesøg end andre drenge som teen-

---

171. U hæmmet indtagelse af alkohol kan opfattes som en del af de unges risikoadfærd.

agere. For piger er billedet endnu mere udtalt: De anbragte piger har 50 procent færre lægebesøg i førskolealderen, men 50 procent flere som teenagere.

Ud fra tallene er det nærliggende at konkludere – data kan dog ikke bevise det – at det lave antal lægebesøg i den tidlige barndom er et udtryk for svigtende forhold i hjemmet: manglende omsorg og forsømmelse. Tilsvarende er det nærliggende at tolke det større antal lægebesøg i teenageårene som udtryk for, at denne gruppe har dårligere helbred end de, der ikke oplever at blive anbragt. Dette dårligere helbred kan have en baggrund i et dårligere barne- og ungdomsliv.

De anbragte har gennem hele barndommen et forhøjet antal indlæggelser på sygehus/hospital, se figur 18.4.

De anbragte har tilsvarende en stærkt forhøjet sandsynlighed for at blive forældre som teenagere. Sandsynligheden er således tre gange så høj for både drenge og piger. Helt unge forældre oplever erfaringsmæssigt flere problemer med at varetage forældrerollen end forældre, der er ude over teenageårene.

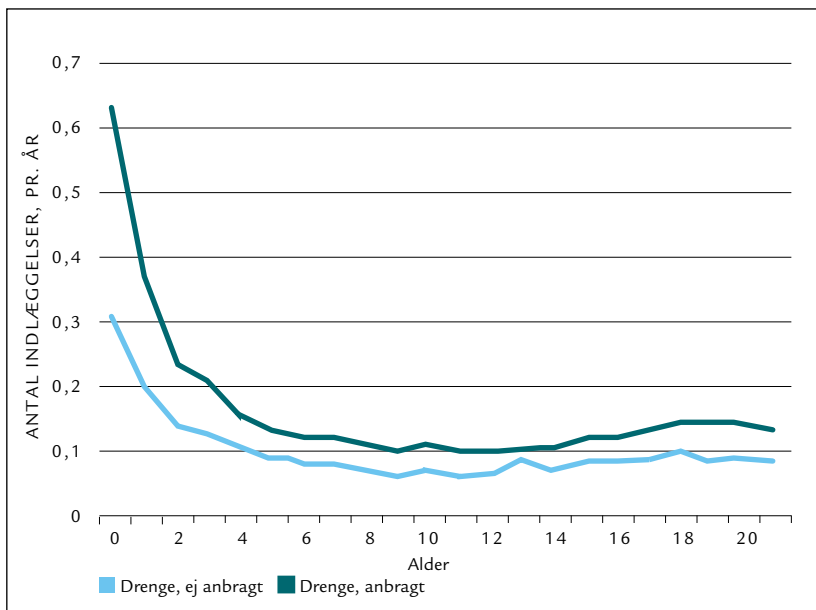
18.8 Ringere uddannelse er en barriere for de anbragte børn og unge

De anbragte børn klarer sig også forholdsvis dårligt i uddannelsessystemet. Problemerne starter allerede i folkeskolen, hvor de i gennemsnit får lavere karakterer end andre. De forlader som regel uddannelsessystemet et år tidligere end andre. Konsekvensen er, at de har mindre sandsynlighed for at få en uddannelse. I analysen er det målt, hvor mange der får en erhvervskompetencegivende uddannelse, dvs. en uddannelse, som giver adgang til andet end ufaglærte job.

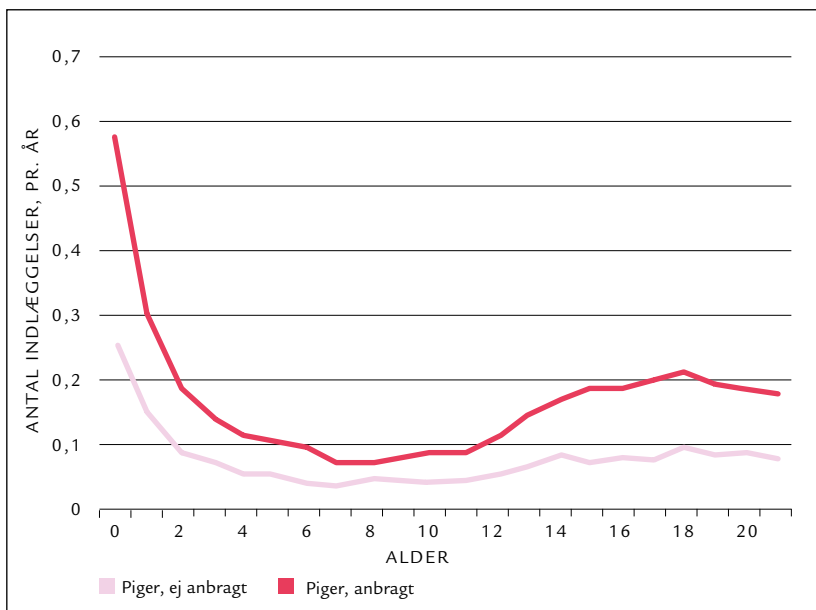
Mens halvdelen af de 21-årige mænd i almindelighed har en kompetencegivende uddannelse, gør det samme sig kun gældende for 15 procent af de 21-årige mænd, der tidligere har været anbragt. Blandt ikke-anbragte kvinder har 58 procent en kompetencegivende uddannelse. Det samme har kun 21 procent af de anbragte.

Da uddannelse er den vigtigste faktor for at få et godt job og sikre en aktiv deltagelse i det demokratiske liv og søge adgang til vi-

Figur 18.4a Antal hospitalsindlæggelser, drenge, tal fra 1981-2005

Figur 18.4b Antal hospitalsindlæggelser, piger, tal fra 1981-2005

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

den og kultur, tegnes der her et dystert billede af de anbragte børns fremtid. Det går heller ikke de tidligere anbragte børn specielt godt på arbejdsmarkedet. De er påfaldende mere ledige end andre. Dermed er der flere, der kommer til at leve af overførselsindkomster.

18.9 Børn af tidligere anbragte er en ekstra udsat gruppe

Tidligere anbragte børn og unge klarer sig gennemsnitligt dårligere i voksenlivet end voksne, der ikke har været anbragt som børn. På denne baggrund gennemførte ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed en analyse af, om børn af forældre, der selv havde en fortid som tidligere anbragte, har en ekstra forhøjet risiko for at blive anbragte.¹⁷² Som forældregeneration valgte alle, der blev født i 1977, og deres børn blev fulgt, indtil børnene fyldte seks år.

Det viste sig i høj grad at være tilfældet, at børn af tidligere anbragte havde en forhøjet risiko. Disse børn oplever således i markant større omfang end andre at blive anbragt udenfor hjemmet i løbet af deres første seks leveår. Helt konkret er risikoen for denne gruppe børn ti gange større end for andre. Andelen af børn i førskolealderen, der er anbragte, ligger generelt under en procent.

Blandt de 0-6-årige, der har ikke-tidligere-anbragte fædre, er 0,7 procent anbragte. Blandt dem, der har en tidligere anbragt far, er 7 procent anbragte, se figur 18.5.

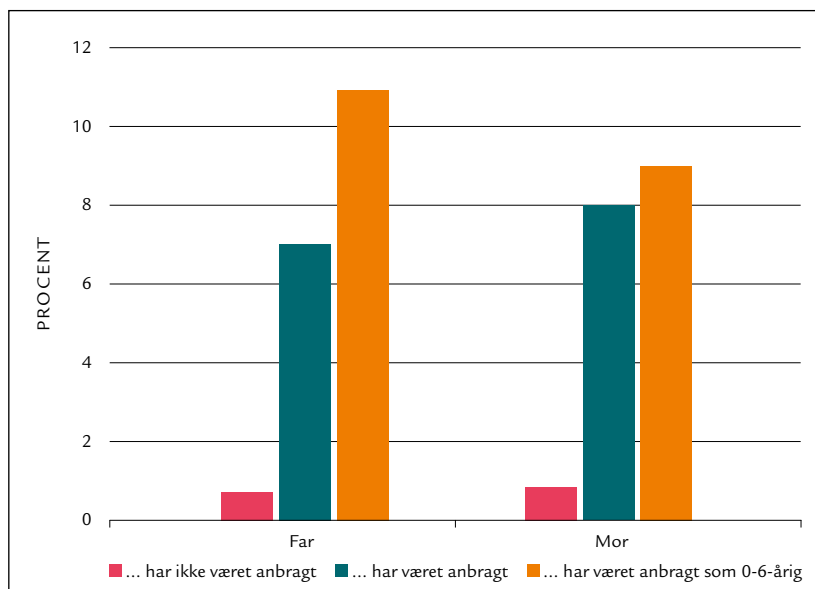
Billedet er det samme i forhold til mødre: 0,8 procent af de, der har en ikke-tidligere-anbragt mor, er anbragte. Ti gange så mange – 8 procent – er anbragte, når mor selv har været anbragt.

---

172. Mertz og Andersen (2016) gengivet i kort form i Andersen og Jensen (2016).

Analysen byggede på persondata fra 1977 til 2010. Alle, der er født i 1977, og som har fået børn, før de fyldte 27 år, udgør i analysen forældregenerationen, og det er undersøgt, i hvilket omfang deres børn er anbragt i eller før 2010. Undersøgelsen omfatter i alt 18.037 forældre og børn.

Figur 18.5 Andel anbragte førskolebørn, afhængig af forældrenes anbringelsehistorik

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Den ekstra risiko for anbringelse er endda endnu mere udtalt, når mor eller fars anbringelse skete, mens hun eller han var i førskolealderen. Det øger risikoen til henholdsvis 9 og 11 procent, alt efter om det er moren eller faren, der har en fortid som anbragt i 0-6-årsalderen.

Der kan være flere forklaringer på den stærkt øgede risiko for anbringelse blandt denne gruppe af børn.

Den første, og meget åbenlyse, er, at deres forældre i gennemsnit rent socialt står mærkbart svagere end andre. De tidligere anbragte er dårligere uddannet, de har en mere sporadisk tilknytning til arbejdsmarkedet, de har en lavere indkomst, og de er dømt for mere kriminalitet. Desuden er denne type forældre i gennemsnit yngre end andre, når de får deres første barn.

Rent statistisk er det muligt at rense tallene for disse afvigelser fra de gennemsnitlige forældre.

Analysen viser, at det, at de tidligere anbragte forældre er en særlig ressourcetag gruppe rent socioøkonomisk, forklarer omkring halvdelen af deres børns forøgede risiko for anbringelse. Mere præcist giver det 56 procent af forklaringen på den forhøjede risiko for anbringelse for børn af tidligere anbragte mødre og tilsvarende 54 procent for fædrene.

Den anden halvdel af forklaringen skal findes andre steder. Der kan være tale om, at kommunale sagsbehandlere er særligt opmærksomme på forældrenes baggrund og derfor har særligt fokus på deres børn.

Et medvirkende element er utvivlsomt også de normer og den socialisering, der er foregået i familier, hvor forældre selv har været anbragt som børn. Når man selv tidligere har været anbragt, vil det være lettere at acceptere denne løsning på familiens problemer som værende legitim og nærliggende. Eller med andre ord: Når mor eller far kunne vælge at anbringe mig, så kan jeg vel også selv forsvare at anbringe mit barn. Dertil kommer i nogle tilfælde indoptagelse af en livsstil, der ikke er fremmede for en tryk opvækst for børnene.

18.10 Plejefamilier giver anbragte børn et bedre udgangspunkt end institutioner i de mildere anbringelsessager

Det er en diskussion med rødder tilbage til midten af 1800-tallet, om anbragte børn og unge har bedst af at blive placeret i en institution eller i en plejefamilie.¹⁷³ Loven tilsiger, at kommunens sagsbehandlere skal placere barnet eller den unge i den type af anbringelse, som er bedst egnet til at varetage den anbragtes behov og løse barnets eller den unges problemer. Udfordringen er dog, at ingen rigtig ved, hvad der virker bedst for den enkelte. Det afspejles i en meget uensartet kommunal praksis.

Nok er der en tendens til, at børn anbragt i familiepleje klarer sig bedre senere i livet end børn anbragt på institution. Forskning

---

173. Andersen og Jensen (2016).

viser også, at børnene synes at trives bedre i plejefamilierne.¹⁷⁴ Men man ved samtidig, at der er forskel på de to grupper af børn og unge. Børn anbragt i familiepleje har ofte færre problemer end børn anbragt på institution. Hos de børn og unge, der er anbragt på døgninstitutioner eller socialpædagogiske opholdssteder, har årsagerne til anbringelsen en tungere og mere kompleks karakter.

Man kan tage et eksempel, hvor Emma kommer i familiepleje, fordi hendes mor er syg, mens Anders kommer på institution, fordi han har ADHD i udtalt grad og ikke kan hjælpes ved effektiv medicinering og/eller terapi. De to børn er meget forskellige i udgangspunktet. Så forskellige, at man reelt ikke kan sige noget om, hvilken rolle lige præcis anbringelsen i henholdsvis familiepleje og på institution kom til at spille for deres udsigter for fremtiden.

Som en del af ROCKWOOL Fondens analyser indgik et bidrag til afklaring af, hvilken form for anbringelse der gavner barnet mest. Forskerne undersøgte ud fra to kriterier:

- Hvilken gruppe havde den bedste uddannelse?
- Og hvilken gruppe havde den laveste kriminalitet, når de blev voksne?

Forskerne greb analysen an på den måde, at de tog udgangspunkt i søskende, hvor det ene af børnene bliver anbragt, men ikke det andet eller de andre. Vi kan blive ved eksemplet med Emma og Anders. De to sammenlignes med deres respektive søskende. Anders må eksempelvis forventes at ligne sine søskende på væsentlige punkter. Det kan være i forhold til påvirkning fra forældre, gener, opvækst og socioøkonomisk status. Forskerne bruger altså Anders' bror som et billede på, hvordan det ville være gået Anders, hvis han *ikke* var blevet anbragt. Tilsvarende med Emma, der sammenlignes med søskende, der ikke er blevet anbragt.

I anden runde sammenlignes så forskellen mellem Anders og hans søskende med forskellen mellem Emma og hendes søskende. Denne sammenligning er rensset for de problemer, der ligger i, at

---

174. Ottosen m.fl. (2014).

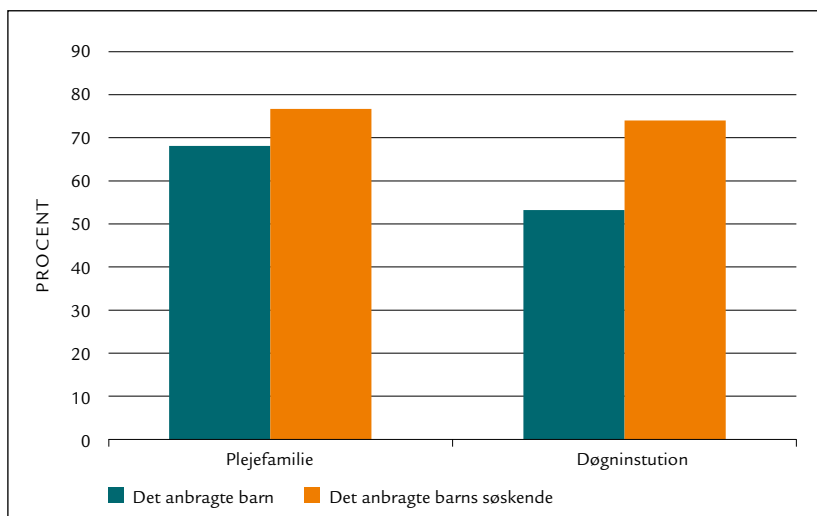
Emma og Anders ikke har samme udgangspunkt, givet deres familiebaggrund.

Den undersøgte gruppe i analysen er altså familier, der hverken har fået *alle* eller *ingen* børn anbragt. Det giver mulighed for at sammenligne med ikke-anbragte søskende. De følgende resultater har med andre ord den begrænsning, at de ikke kan bruges til at forstå sammenhænge for anbragte børn uden søskende, eller for anbragte børn i familier hvor alle børn er anbragt.¹⁷⁵ Det spiller derimod ingen rolle, at kommunerne har en meget forskellig praksis, når de skal vælge mellem anbringelse i familiepleje og institution.

Analysen måler som nævnt på to forhold: dels uddannelse, dels risikoen for at blive kriminel som voksen.

Af figur 18.6. fremgår det, at der er en forskellig effekt af anbringelse i plejefamilie over for anbringelse i institution, når emnet er uddannelse.

Figur 18.6 Andel, der som 18-årige er i gang med en studieforbereende eller erhvervskompetencegivende uddannelse

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

175. Det skal også nævnes, at børn med et fysisk eller psykisk handicap ikke indgik i analysen.

Figurens orange søjler illustrerer, i hvilket omfang søskende til de anbragte er i gang med en erhvervskompetencegivende eller en studieforberevende uddannelse som 18-årige. Det ses, at deltagelse i uddannelse næsten er den samme for de to grupper af søskende, henholdsvis 76 og 74 procent.

Det interessante er, hvor meget de anbragte børn adskiller sig fra deres søskende i forhold til uddannelse – altså forskellen mellem de grønne og orange søjler. Forskellen mellem børn anbragt i familiepleje og deres søskende er på 9 procentpoint, mens forskellen mellem børn anbragt på døgninstitution og deres søskende er på 21 procentpoint. Forskellen på de 12 procentpoint viser, at anbringelse i forhold til uddannelse har en større negativ betydning for børn anbragt på døgninstitution.

Tilsvarende resultater opnås (ikke vist i figuren), hvis man ser på sandsynligheden for, at børnene har afsluttet en erhvervskompetencegivende uddannelse, når de fylder henholdsvis 22 og 25 år. Og netop den erhvervskompetencegivende uddannelse har stor betydning for, at den unge finder en sikker placering på arbejdsmarkedet.

Vender vi os nu mod risikoen for at have modtaget en dom for kriminalitet, er der også her noget at hente ved anbringelse i plejefamilie frem for på institution. Tallene omhandler alene mænd, idet meget få kvinder modtager en dom.¹⁷⁶ Mænd, som har været anbragt i en plejefamilie, har en 8 til 10 procentpoint lavere sandsynlighed for at have modtaget en dom for kriminelle aktiviteter end dem, der har været anbragt i en døgninstitution.

Undersøgelsen finder også, at drenge, som har været anbragt i familiepleje, ikke har en højere kriminalitetsrisiko end deres brødre, som ikke har været anbragt. Børn anbragt i familiepleje bliver altså ikke mere kriminelle end deres søskende. Plejefamilierne formår i gennemsnit at kompensere det anbragte barn, så det ikke bliver mere kriminelt end dets søskende.

Af analyserne fremgår videre, at jo ældre drengene er ved første anbringelse, desto større er risikoen for at være kriminel som 18-årig. Dette kan være forklaret af, at de sene anbringelser i teen-

---

176. Jensen, Tamm og Tranæs (2015).

ageårene sættes i værk, fordi den unge allerede er på vej til at blive kriminel. Den kommunale sagsbehandler og/eller forældrene ønsker at få den unge anbragt væk fra venner med potentiale for kriminalitet.

Analysen af henholdsvis betydningen af anbringelse i familiepleje og institution tyder overordnet på, at plejefamilier er bedst til at sikre de anbragte børn og unges fremtid. Det gælder både opnåelse af uddannelse og fravalg af kriminalitet. Det er dog igen værd at bemærke, at resultaterne er udtryk for en gennemsnitsbetragtning, og at de kun gælder de mildere anbringelsessager. Man kan sagtens forestille sig, at der findes grupper af individer blandt de anbragte børn og unge, som vil have størst gavn af en anbringelse i en institution. Man må også formode, at der er en stor andel af børnene og de unge, der ikke kan anbringes i plejefamilier, fordi de kræver særlige former for professionel behandling eller overvågning.

18.11 Slægtsanbringelser

Men hvad med anbringelser i slægten? Er det også en sikrere anbringelsesform, der leder frem til bedre resultater for barnet eller den unge? Svaret på dette spørgsmål kan findes i en analyse fra forskningsenheden af, hvor tit det sker, at en anbringelse slutter i utide.¹⁷⁷

Gennem de seneste år har der været stigende opmærksomhed på muligheden for at anbringe børn hos slægtninge i stedet for hos fremmede plejefamilier. Men om det rent faktisk er den bedste løsning, har der ikke rigtig eksisteret sikker viden om. Både argumenter for og imod slægtsanbringelse er – på hver deres måde – stærke.

For anbringelse hos slægten taler, at barnet kender slægtningene i forvejen, hvilket gør anbringelsen mindre dramatisk. Amerikanske studier viser også, at slægtninge er mere empatiske end traditionelle plejere. Men imod taler, at mange af de sociale og sundhedsmæssige problemer, som er årsag til anbringelsen, med en vis sandsynlighed også findes i andre dele af slægten. Årsagen kunne fx være, at moren svigter barnet på grund af en personlighedsforstyrrelse.

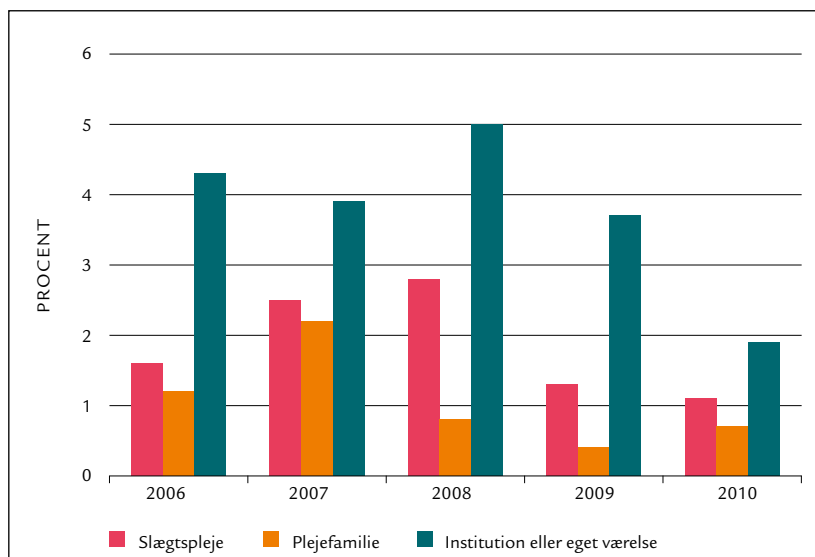
177. Andersen og Fallesen (2013).

Der kunne være tale om, at hun har svært ved at håndtere sociale relationer, er misbruger af alkohol eller piller og måske ikke er i stand til at tage et ansvar.

Problemet er, at der er stor sandsynlighed for, at årsagen til morens adfærd i nogen grad kan findes hos dele af slægten. Altså, at hun i egen barndom har oplevet omsorgssvigt, hvilket gør, at netop mormor og morfars hjem næppe er det bedste sted for barnebarnet at bryde sin negative sociale arv.

I figur 18.7 vises andelen af anbringelser, der blev afsluttet med ikke-planlagte ophør fordelt på forskellige anbringelsesformer. Ifølge figuren er der intet, der tyder på, at der er færre ikke-planlagte ophør ved slægtsanbringelse i forhold til plejefamilier. Derimod har børn anbragt på institutioner højere sammenbrudsrate. Sidstnævnte børn er dog også i gennemsnit ældre, hvilket kan have betydning.

Figur 18.7 Andel anbringelser med ikke-planlagte ophør fordelt på anbringelsesformer

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Et andet resultat fra analysen er, at anbringelser i de bedste slægter viser sig bedre end anbringelse i anden foranstaltning, idet de med statistisk sikkerhed fører til færre ikke-planlagte ophør i forhold til andre plejefamilier. For den resterende gruppe er der ikke statistisk sikker forskel på resultaterne.

18.12 Betydningen af efterværn

Det er nærliggende, at det kunne have en kompenserende effekt på det dårligere udgangspunkt for tidligere anbragte børn og unge, hvis det offentlige påtager sig en forpligtelse også efter, at de fylder 18 år. Fra 2001 blev der i overensstemmelse med tankegangen i loven om social service indført forbedrede muligheder for, at tidligere anbragte unge kunne nyde godt af et såkaldt efterværn. Dette kunne herefter ske, frem til den unge fylder 23 år, hvor anbragte unge tidligere kun kunne være under denne ordning frem til, de fyldte 20 år – uden, at det dog blev kaldt for efterværn, før loven blev vedtaget. Efterværn kan fx være et botilbud blandt andre unge under kommunens opsyn eller fortsat tilknytning til en plejefamilie.

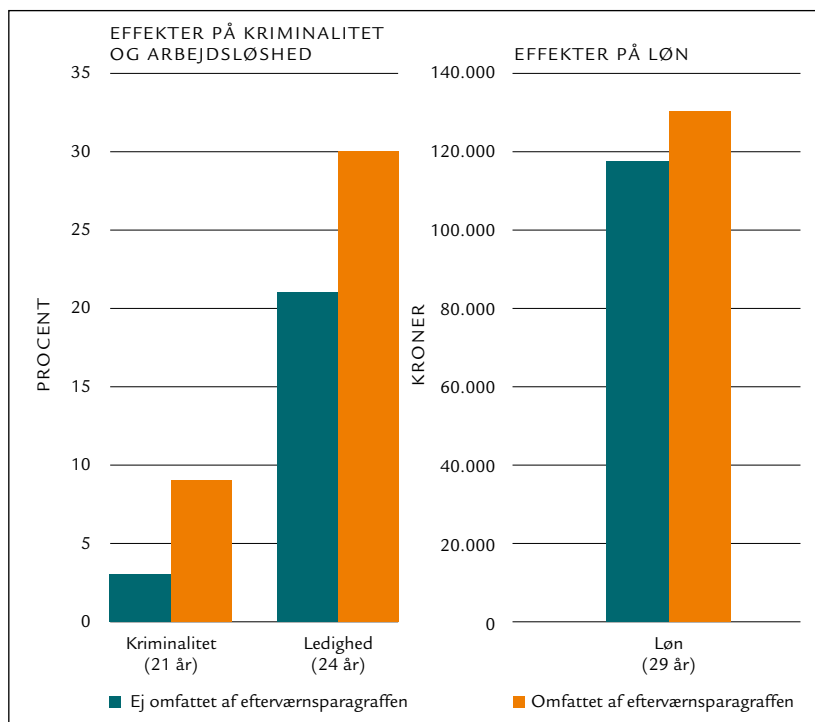
I en udgivelse fra 2016 søgte ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed at analysere effekterne af denne ordning.¹⁷⁸ Analysen viste ret overraskende nogle modsatrettede effekter på henholdsvis kort og lidt længere sigt.

På kort sigt begår unge, der har modtaget efterværn, således væsentligt mere kriminalitet fra starten af 20'erne, til de er midt i 20'erne: godt fem procentpoint mere kriminalitet. De har også en 9 procentpoint højere ledighed i midten af 20'erne end tidligere anbragte, der ikke har fået efterværn. Omvendt tjener de, der berøres af efterværn, mere, når de kommer til slutningen af 20'erne. På årsbasis er der tale om en indkomst, der er godt 10.000 kr. højere.

---

178. Andersen (2016).

Figur 18.8 Effekter på kriminalitet og arbejdsløshed / effekter på løn af efterværn

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Der kan være flere forklaringer på de forskellige effekter på kort og længere sigt. Det fremgik ovenfor, at tidligere anbragte unge har langt dårligere forudsætninger end andre unge for at få en god start på voksenlivet. Når tidligere anbragte unge, som omfattes af efterværn, klarer sig bedre med hensyn til indkomster erhvervet på arbejdsmarkedet, kan det derfor skyldes, at den hjælp, de modtager i form af efterværn, kompenserer for en række af disse dårligere forudsætninger.

Vi ved dog også fra kvalitative studier, at unge, tidligere anbragte ofte er trætte af at være en del af systemet. En fastholdelse i dette, fx i form af efterværn, kan skabe øgede frustrationer og manglende tro på egne evner til at klare sig på egen hånd. Når tidligere anbragte, som omfattes af efterværn, er mere kriminelle og har højere ledig-

hed på kort og mellemlangt sigt, kan det være et symptom på disse frustrationer og på den betydning, systemfastholdelsen kan have for deres selvværd. Efterværn kan også medføre boligplacering blandt andre unge med en høj grad af risikoadfærd. Det kan fx være kammerater med et narkomisbrug.¹⁷⁹

En anden tolkning er, at man med indførelsen af efterværn kaster de unge ind i voksensystemet for hurtigt. Før denne paragraf vedtages, beholdes de anbragte i anbringelsessystemet, til de bliver 20 år. Men efter vedtagelsen kastes de over i et nyt voksensystem allerede som 18-årige. Med den viden, vi har om problematikker med senmodning blandt de tidligere anbragte børn, er det langt fra sikkert, at de har gavn af sådan et skift fra et ungdoms- til et voksensystem to år tidligere.

18.13 Sammenfatning

Forskellene i det senere voksenliv mellem anbragte og ikke-anbragte børn kan ikke tages som udtryk for, at det er gået sådan, fordi barnet blev anbragt. Man kan derimod alene belyse, hvilke ulemper der senere i livet præger personer, som også har været anbragt som barn eller unge. Forklaringen er forskelle i ressourcer i udgangspunktet. De anbragte børn kommer i høj grad fra ressourcetsvage hjem. Disse hjem kan have været præget af opløste familier og sociale udfordringer i form af alkohol- eller narkomisbrug, psykiske problemer, vold i familien og et liv på overførselsindkomster.

Gruppen af anbragte børn sammenlignes her med en tilfældigt udvalgt gruppe af mennesker, der ikke har været anbragt som børn eller ung. Dette flertal i befolkningen har socialt og i familien haft bedre betingelser i opvæksten: flere sociale og økonomiske ressourcer og generelt flere muligheder. Serviceloven sigter mod, at anbringelserne skal kompensere de dårlige opvækstvilkår og sikre, at de anbragte børn og unge senere i livet klarer sig på niveau med deres jævnaldrende.

---

179. Se fx Beck (2014).

De to grupper afviger fra hinanden på en lang række punkter. Det er alle disse punkter, der fører til de noterede forskelle og ikke anbringelsen i sig selv. Man kan tværtimod håbe, at anbringelserne er med til at gøre forskellene mindre, end de ellers ville have været. De pædagogiske tilbud, stabiliteten i dagligdagen og bedre fysiske rammer kan måske kompensere for noget af den konfliktfyldte opvækst, selvom tidligt skadede børn generelt står svagere i livet.

Ikke desto mindre klarer de tidligere anbragte sig dårligere end sammenligningsgruppen: De opnår en lavere uddannelse, de har dårligere helbred, de har en dobbelt så høj risiko for at dø, inden de fylder 18 år, og de har en stærkt forhøjet risiko for at blive forældre som teenagere.

Analysen af henholdsvis betydningen af anbringelse i familiepleje og institution tyder overordnet på, at plejefamilier er bedst til at sikre de anbragte børn og unges fremtid. Det gælder både opnåelse af uddannelse og fravalg af kriminalitet. Det er dog værd at bemærke, at resultaterne er udtryk for en gennemsnitsbetragtning, og at de kun gælder de mildere anbringelsessager. Man kan sagtens forestille sig, at der findes grupper af børn, som vil have størst gavn af en anbringelse i en institution. Man må også formode, at der er en stor andel af børnene og de unge, der ikke kan anbringes i plejefamilier, fordi de kræver særlige former for professionel behandling eller overvågning.

Slægtsanbringelser, der ellers intuitivt må være bedre end anbringelser i fremmede plejefamilier, viser sig at være på niveau med plejefamilier, hvis der måles på risikoen for et ikke-planlagt ophør af anbringelsen.

Det offentlige har siden 2001 kunnet tage endnu et instrument i brug for at sikre tidligere anbragte børn og unge. Her tænkes på det såkaldte udvidede efterværn, der tilbydes til tidligere anbragte unge, frem til de fylder 23 år. Det viser sig imidlertid, at resultaterne af efterværn er modsatrettede. På kort og mellemlang sigt oplever unge, der har modtaget det udvidede efterværn, en højere kriminalitet og ledighed. På længere sigt får de en højere indkomst. Så der er muligvis et potentiale i ordningen. Men den trænger til et eftersyn med henblik på, hvad der virker og ikke virker.

19 Anbringelse af børn og unge med en ikke-vestlig baggrund

19.1 Indledning

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har siden slutningen af 1990'erne forsket i ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres levevilkår og integration. Denne forskning har vedvarende dokumenteret, at gruppen af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har levevilkår, der ligger under den øvrige befolknings.¹⁸⁰ De dårligere levevilkår hænger så igen sammen med en mangelfuld integration på det danske arbejdsmarked, hvor mange i gruppen derfor lever på overførselsindkomster.

Med denne viden nærmer vi os nu spørgsmålet, om børn med en ikke-vestlig baggrund har en større risiko for at blive anbragt end børn med en dansk baggrund?¹⁸¹

19.2 Børn med en ikke-vestlig baggrund har en større risiko for anbringelse

Undersøgelsen af ikke-vestlige børns risiko for anbringelse peger i forlængelse af den eksisterende viden om de ringere levevilkår på, at gruppens anbringelsesrisiko er højere end danske børns.

Figur 19.1 viser, at ikke-vestlige drenge er taberne i statistikken over anbragte børn. I 2010 var risikoen for, at en dreng med dansk baggrund blev anbragt udenfor hjemmet, inden de fyldte 18 år, 2,6 procent mod 2,3 procent for pigerne. Men når det gælder ikke-vestlige drenge, er risikoen for anbringelse i løbet af barndommen helt

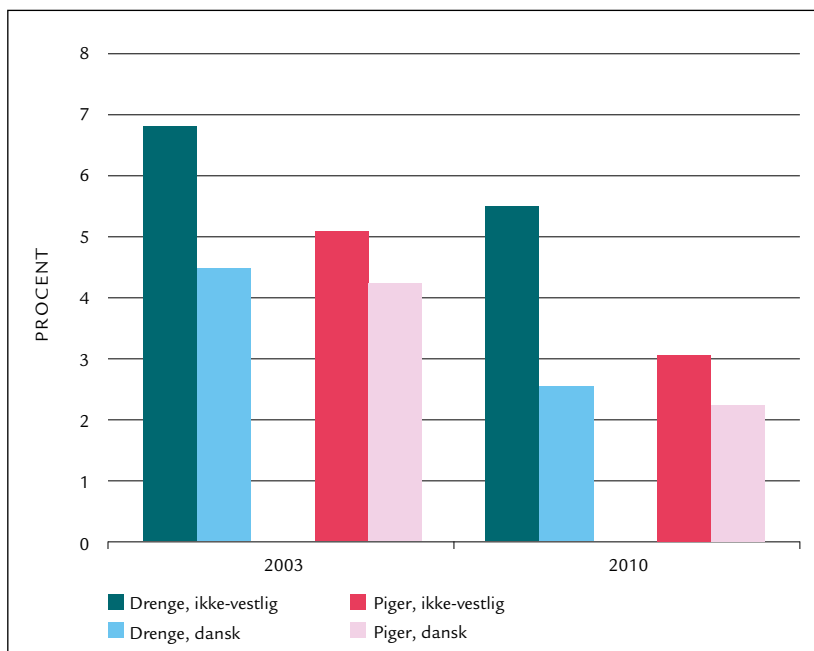
180. Pedersen (2011a) analyserer egentlig fattigdom i gruppen i perioden 1987 til 2007, mens Pedersen (2011b) afdækker gruppens afhængighed af kontanthjælp.

181. Børn, der mindst har en dansk forælder, betragtes som danske. Børn, der har forældre med ikke-vestlig baggrund, betragtes som ikke-vestlige. I analysen har det ingen betydning, om barnet er født i eller uden for Danmark.

oppe på 5,5 procent. Dermed er det næsten dobbelt så sandsynligt, at de ikke-vestlige drenge anbringes uden for hjemmet.

De ikke-vestlige piger klarer sig noget bedre i statistikken. I 2010 var deres anbringelsesrisiko på 3,1 procent. Et bud på denne forskel mellem drenge og piger kan være, at drenge oftere reagerer på problematiske forhold i hjemmet med urolig og voldsom adfærd. Denne adfærd er det nemmere at få øje på for pædagoger, lærere og kommunale sagsbehandlere, der derpå kan handle på deres observationer.

Figur 19.1 Den samlede risiko for at blive anbragt udenfor hjemmet i løbet af barndommen, fordelt på køn og etnicitet. 2003 og 2010

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Det fremgår også af figur 19.1, at risikoen for, at en ikke-vestlig dreng blev anbragt udenfor hjemmet i løbet af barndommen, lå på 6,8 procent i 2003. Ikke-vestlige piger havde en risiko på 5,1 procent,

mens danske drenge og pigers risiko var på henholdsvis 4,5 og 4,2 procent set hen over barndommen.

Mellem de to år er der sket et fald i børns samlede risiko for at blive anbragt. Dette fald slår igennem i figuren, hvor der for alle grupper er et fald i risikoen for at blive anbragt fra 2003 til 2010. Uanset dette fald består forskellene mellem de etniske grupper dog fortsat.

19.3 Hvad kan forklare forskellene?

Analysen afdækker ikke, hvad der er årsagen til de markante forskelle i anbringelsesrisiko. Men de ringere levevilkår har sandsynligvis en vigtig rolle. Migrantbørn fylder i anbringelsesstatistikkerne i hele den vestlige verden, og svensk forskning viser, at hvis man korrigerer for socioøkonomiske faktorer, forsvinder overhyppigheden i anbringelse. Blandt udløsende forhold er et liv på overførselsindkomster, fattigdom og en svag uddannelsesbaggrund.

Forskning fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har også dokumenteret, at det at vokse op i et lokalområde med mange ungdomskriminelle, især kriminelle landsmænd, forstærker risikoen for, at den unge indvandrerdreng havner i kriminalitet.¹⁸² Risiko for kriminel adfærd kan således være en udløsende faktor ved en kommunal sagsbehandling, der sigter mod en anbringelse af en teenager udenfor eget hjem.

Drenge med en ikke-vestlig baggrund er også fire gange mindre tilbøjelige til at få ADHD-medicin end sammenlignelige drenge med en dansk baggrund, hvilket kan bidrage til at forklare den forhøjede anbringelsesrisiko.¹⁸³ Børn med en anden etnisk baggrund er lige så udsatte for at få ADHD, og samtidig viser forskning fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, at øget brug af medicin mod ADHD har bidraget til den generelt faldende anbringelsesrisiko.

På den anden side kan der være kulturelle barrierer, der sætter mindre fokus på anbringelse i ikke-vestlige familier. Det kan være

182. Damm og Dustmann (2014).

183. Wallach-Kildemoes m.fl. (2015).

berøringsangst hos sagsbehandlerne, eller det kan være en lukkethed i familierne mod det omgivende samfund og accept af, at sygdommen findes hos barnet.

Samlet set springer forskellene mellem drenge og piger frem som et meget iøjnefaldende resultat, både når det gælder 2003 og 2010. I begge årene havde de ikke-vestlige drenge en øget risiko på i omegnen af 2 procentpoint for at blive anbragt i forhold til de ikke-vestlige piger. Det vil sige, at ikke-vestlige drenges sandsynlighed for at blive anbragt i løbet af barndommen var 33 procent højere i 2003 og 76 procent højere i 2010.

19.4 Sammenfatning

Ikke-vestlige indvandrere har klart dårligere levevilkår end danskere. Et af udtrykkene for disse dårligere levevilkår er en højere anbringelsesrisiko for børn af ikke-vestlige indvandrere. Især drenge med en ikke-vestlig baggrund har en klart forhøjet risiko for at blive anbragt udenfor hjemmet i løbet af barndommen. Dette er ikke kun et dansk fænomen, men kendetegnende for anbringelsespraksis i sammenlignelige lande.

19.5 Sammenfatning af del VI

Del VI analyserer en række forhold vedrørende anbragte børn. Der er en lang række årsager til, at det er vigtigt at beskæftige sig med anbringelser og forebyggende foranstaltninger i en forskningsmæssig sammenhæng. For det første er det vigtigt at kende til de faktorer, der udgør en væsentlig risiko for, at et barn eller et ungt menneske udvikler et behov for at blive anbragt. For det andet er det vigtigt at forstå, hvad det er, samfundet tilbyder disse udsatte og sårbare grupper under deres anbringelse. Og for det tredje er det vigtigt at forstå, om niveauet af aktiviteter indenfor et sådant område kan bruges som et pejlemærke for omfanget af sociale problemer i samfundet.

Forskellene i det senere voksenliv mellem anbragte og ikke-anbragte børn kan ikke tages som udtryk for, at det er gået sådan, fordi barnet blev anbragt. Man kan alene belyse, hvilke ulemper der

senere i livet præger personer, som også har været anbragt som barn eller ung. Forklaringen er forskelle i ressourcer i udgangspunktet. De anbragte børn kommer i høj grad fra ressourcetsvage hjem. Disse hjem kan have været præget af opløste familier og sociale udfordringer i form af alkohol- eller narkomisbrug, psykiske problemer, vold i familien og et liv på overførselsindkomster. Det er summen af disse forhold, der fører til forskelle senere i livet og ikke anbringelsen i sig selv. Man kan tværtimod håbe, at anbringelserne er med til at gøre forskellene mindre, end de ellers ville have været. De pædagogiske tilbud, stabiliteten i dagligdagen og bedre fysiske rammer kan måske kompensere for noget af den konfliktfyldte opvækst, selvom tidligt skadede børn generelt står svagere i livet.

Ikke desto mindre klarer de tidligere anbragte børn og unge sig dårligere end andre børn og unge: De opnår en lavere uddannelse, de har dårligere helbred, de har en dobbelt så høj risiko for at dø, inden de fylder 18 år, og de har en stærkt forhøjet risiko for at blive forældre som teenagere.

Analyser af henholdsvis betydningen af anbringelse i familiepleje og institution tyder på, at plejefamilier er bedst til at sikre de anbragte børn og unges fremtid. Det gælder både opnåelse af uddannelse og fravalg af kriminalitet. Det er dog værd at bemærke, at resultaterne er udtryk for en gennemsnitsbetragtning, og at de kun gælder de mildere anbringelsessager. Der findes grupper af børn, som vil have størst gavn af en anbringelse i en institution.

Man må også formode, at der er en stor andel af børnene og de unge, der ikke kan anbringes i plejefamilier, fordi de kræver særlige former for professionel behandling eller overvågning. Slægtsanbringelser, der ellers intuitivt kunne være bedre end anbringelser i fremmede plejefamilier, viser sig at være på niveau med plejefamilier, hvis der måles på risikoen for et ikke-planlagt ophør af anbringelsen.

Det offentlige har siden 2001 kunnet tilbyde tidligere anbragte børn og unge det såkaldte efterværn frem til, de fylder 23 år. Det viser sig imidlertid, at resultaterne af efterværn er modsatrettede. På kort og mellemlang sigt oplever unge, der har modtaget det udvidede efterværn, en højere kriminalitet og ledighed. På længere sigt får de en højere indkomst.

Endelig dokumenteres i denne del af bogen en højere anbringelsesrisiko for børn af ikke-vestlige indvandrere. Især drenge med en ikke-vestlig baggrund har en klart forhøjet risiko for at blive anbragt udenfor hjemmet i løbet af barndommen. Hermed er vi ovre i bogens del VII, der behandler aspekter af levevilkårene for børn af ikke-vestlige indvandrere.

DEL VII

**Børn af ikke-vestlige
indvandrere**

20 Introduktion til temaet *børn af ikke-vestlige indvandrere*

AF LARS HØJSGAARD ANDERSEN

20.1 En relativ ny befolkningsgruppe

Denne del af bogen handler om børn og unge med ikke-vestlige baggrunde – dvs. både efterkommere og indvandrere – som vokser op i Danmark. Historisk set er børn af ikke-vestlige indvandrere en relativt ny befolkningsgruppe i Danmark, og den dukkede først op, da de såkaldte gæstearbejdere i 1970'erne fik bragt deres familier til landet, eller de fik børn i Danmark, og disse børn startede i danske skoler.

I 1980 udgjorde gruppen blot lige over én procent af befolkningen under 20 år og blot 2 ud af 100 nyfødte havde forældre, der var indvandret fra ikke-vestlige lande. Men gruppen er i vækst og udgør knap 11 procent af børn og unge under 20 år i dag, ligesom gruppen udgør mere end hver tiende nyfødte i de nyeste fødselsårgange (fertiliteten blandt kvinder med ikke-vestlige baggrunde er dog faldet meget over de seneste 20 år og er tæt på danske kvinders niveau i dag).¹⁸⁴ Gruppen er således vokset til at have en vis størrelse, hvilket i sig selv er en årsag til, at den er genstand for forskningsinteresse.

Dertil skal lægges, som det diskuteres i de følgende kapitler, at der knytter sig særlige udfordringer til tilværelsen som barn af ikke-vestlige indvandrere i Danmark, altså at integrationen ikke er i mål, også selvom der tegner sig et billede af øget integration af gruppen over tid. Og måske netop derfor er gruppen en af de mest omdiskuterede befolkningsgrupper blandt meningsdannere, beslutningstagere og forskere.

De følgende kapitler fokuserer på forbrugsmuligheder, uddannelse og kriminalitet blandt børn og unge med ikke-vestlige baggrunde, ligesom vi gennemgår konsekvenserne for netop børn og unge med ikke-vestlige baggrunde af ét blandt flere politiske vær-

184. Danmarks Statistik (2019).

tøjer, som politikerne har anvendt i forsøget på at styrke integrationen af ikke-vestlige indvandrere: starthjælpen.

Før vi vender blikket mod disse emner, vil vi i dette kapitel kort opridse den nyere indvandringshistorie i Danmark, hvor personer, og i særdeleshed flygtninge, med ikke-vestlige baggrunde er kommet til at fylde noget. Her ser vi også nærmere på, hvad definitionen af „ikke-vestlig“ er. Derefter gennemgår vi nogle mulige forklaringer på, hvorfor tilværelsen er præget af visse udfordringer for børn og unge med ikke-vestlige baggrunde. Vi fokuserer både på forhold, der knytter sig til det at have en ikke-vestlig baggrund, altså at vokse op i en familie med baggrund i et ikke-vestligt land, og på forhold, der knytter sig til det danske samfund, og som kan gøre det svært for børn og unge med ikke-vestlige baggrunde at klare sig lige så godt som deres danske jævnaldrende. Vi afslutter kapitlet med en kort opsummering.

20.2 Indvandring fra ikke-vestlige lande – og et par definitioner

Fra slutningen af 1960'erne indledtes en indvandring af arbejdskraft fra ikke-vestlige lande til Danmark, fordi der var stor mangel på arbejdskraft i industrien. Med et stop for indvandring af arbejdskraft fra lande udenfor EU og Norden i 1973 skiftede indvandringen karakter, idet den nu blev domineret af indvandring via asylansøgning og familiesammenføring, altså flygtninge. Denne indvandring blev yderligere fremmet af en liberal indvandringslov i 1983. Samtidig blev perioden efter 1973 præget af vanskelige forhold på arbejdsmarkedet med en høj ledighed, og denne høje ledighed ramte især de ikke-vestlige indvandrere.

Omkring årtusindskiftet skete en omlægning af udlændingepolitikken, idet adgangen til asylansøgning og familiesammenføring blev begrænset, mens der blev åbnet for indvandrere, der ønskede at uddanne sig eller søge beskæftigelse i Danmark.¹⁸⁵

---

185. Skaksen og Jensen (2016).

Som følge af disse ændringer i indvandningsmønstrene og den danske udlændingepolitik er de indvandrere, der er bosat i Danmark i dag, ret forskellige både med hensyn til, hvilke lande de er indvandret fra, og med hensyn til årsagerne til, at de er kommet. Som en naturlig konsekvens er gruppen af børn og unge med ikke-vestlige baggrunde derfor også relativt blandet og har meget blandede forudsætninger for at begå sig i det danske samfund, noget, det er væsentligt at huske på, når vi beskæftiger os med gruppen, både i forskningsmæssig sammenhæng, i den offentlige debat, osv.

Den afgrænsning vi benytter her og i de næste kapitler af „ikke-vestlige lande“, følger Danmarks Statistiks definition, se boks som også præciserer begreberne indvandrer og efterkommer. Heraf følger, at når vi taler om børn og unge med ikke-vestlige baggrunde, så taler vi groft sagt om børn og unge, hvis forældre har rødder i lande, der ikke ligger på kontinenterne Europa, Nordamerika eller Australien. Der er således tale om lande, som er kendetegnet ved en enorm geografisk såvel som kulturel spredning, ligesom der kan være store forskelle på, hvorfor disse børn og unges forældre har søgt mod Danmark. Kategorien omfatter fx både børn og unge, hvis forældre er flygtet fra Iran pga. politisk forfølgelse; børn og unge, hvis forældre var vietnamesiske bådflugtninge i slutningen af 1970'erne; og børn og unge, hvis forældre er flygtet fra borgerkrig i et afrikansk land.

Gruppen er, med andre ord, relativt heterogen, hvilket kan udfordre debatten om „personer fra ikke-vestlige lande“ – hvem og hvad er det lige præcis, vi taler om, når vi taler om fx kulturelle dynamikker, der kendetegner personer med denne baggrund?

Når vi som forskere alligevel fokuserer på den samlede gruppe, skyldes det, at den giver mening rent analytisk. For det første er det kort og godt muligt at lave mere avancerede statistiske analyser på den samlede gruppe. Dels fordi der dermed er mere data (den samlede gruppe er større, end hvis vi så på mange forskellige oprindelseslande), dels fordi antallet af grupper, der skal sammenlignes, hvis man bryder gruppen ned efter oprindelsesland, hurtigt bliver uoverskuelig. For det andet kan vi observere, at der, som allerede nævnt, i gennemsnit knytter sig bestemte sociale og demografiske

udfordringer til personer med baggrund udenfor de nævnte kontinenter. Og netop disse udfordringer kan have store konsekvenser for de livsvilkår, børn og unge vokser op med og til. Fx er der i gennemsnit flere børn i disse familier, husstandsindkomsten er i gennemsnit lavere, og en større procentdel vokser op i udsatte boligområder. Som forskere er vi interesserede i at belyse, hvad sådanne sociale betingelser betyder for børn og unges livschancer.

Det skal dog nævnes, at i dansk såvel som international forskning sker der for tiden en bevægelse hen imod at rette mere opmærksomhed på netop forskelle i livsvilkår indenfor gruppen af personer med ikke-vestlige baggrunde. Altså en anerkendelse af, at nok giver „ikke-vestlig“ mening ud fra et analytisk perspektiv, men at forskellene indenfor gruppen kan være betragtelige.

Definition af indvandrere og efterkommere

Teksten følger Danmarks Statistiks definitioner med den tilhørende landegruppering.

Indvandrere er født i udlandet. Ingen af forældrene er både danske statsborgere og født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er født i udlandet, opfattes personen også som indvandrer.

Efterkommere er født i Danmark. Ingen af forældrene er både danske statsborgere og født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen også som efterkommer.

Når en eller begge forældre, der er født i Danmark, opnår dansk statsborgerskab, vil deres børn ikke blive klassificeret som efterkommere, men som personer med dansk oprindelse. Fastholder danskfødte forældre imidlertid begge et udenlandsk statsborgerskab, vil deres børn blive klassificeret som efterkommere.

Personer med dansk oprindelse er personer – uanset fødested – der har mindst én forælder, der både er dansk statsborger og født i Danmark.

Lande grupperingerne:

Vestlige lande er: EU28 plus Andorra, Island, Liechtenstein, Monaco, Norge, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien og New Zealand.

Ikke-vestlige lande: alle øvrige lande.

Kilde: Danmarks Statistik (2019).

20.3 Hvorfor har børn og unge med ikke-vestlige baggrunde ringere livschancer?

Forklaringerne på, hvorfor børn og unge med ikke-vestlige baggrunde har ringere livschancer end de øvrige børn og unge, kan overordnet inddeles i to kategorier. Den ene kategori fokuserer på forhold, der knytter sig til disse børn og unges opvækstvilkår i nærmiljøet, såsom i familien. Fokus i den anden kategori er på forhold, der knytter sig til det omgivende samfund. Vi gennemgår her de to kategorier hver for sig, men understreger, at der formentlig er et tæt sammenspil mellem dem.

Forhold ved børnenes opvækst

Vi starter med at se på forældrene til børn og unge med ikke-vestlige baggrunde. Indvandrere fra ikke-vestlige lande kommer sjældent til Danmark med anerkendte kompetencer, som de kan omsætte direkte på arbejdsmarkedet, fx taler og skriver sådanne indvandrere yderst sjældent dansk ved ankomsten til landet.

Et studie af uddannelsesniveaut blandt nyankomne flygtninge, og hvordan medbragt uddannelse kan omsættes på det danske arbejdsmarked, viser fx, at flygtninges uddannelsesniveau er langt under det generelle niveau i Danmark.¹⁸⁶ Og selv blandt flygtninge, der faktisk har uddannelse med fra hjemlandet, kan det være svært at omsætte denne til jobs i Danmark (hvilket vi vender tilbage til nedenfor), bl.a. fordi den danske arbejdsstyrke overordnet nyder godt af et relativt højt uddannelsesniveau og et relativt højt løngulv, og hvor der mest af alt er efterspørgsel efter uddannet arbejdskraft.

186. Schultz-Nielsen og Skaksen (2017).

Læg dertil, at fx flygtninge kommer fra lande, der som oftest ikke kan betegnes som avancerede demokratier med stærke (velfærds) stater, og mange er flygtet fra krig og terror.

Sådanne faktorer – eller strukturelle betingelser – kan ret åbenlyst betyde noget for indvandreres chancer for at klare sig godt i Danmark, og dermed også for deres børns chancer for at klare sig godt. Det skyldes dels, at de strukturelle betingelser betyder noget for familiernes økonomiske situation, dels at betingelserne kan betyde noget for indvandreres chance for at have en daglig omgang med etniske danskere fx på en arbejdsplads – hvilket ellers af mange ses som hovednøglen til vellykket integration.

Et værktøj til at forsøge at løse problematikken er en opkvalificering gennem forskellige programmer, såsom integrations- og aktiveringsprogrammer. Der knytter sig nemlig en række aktivitetskrav til udbetalingen af fx understøttelse ved arbejdsløshed. For indvandrere kan dette bl.a. dække over sprogkurser og en tilpasning af personernes kompetencer til det danske arbejdsmarked. Helt specielt for indvandrere, der ikke er i job, står i løbet af de første år i Danmark de såkaldte 'integrationsprogrammer', som trods forandringer hen over årene har tilegnelsen af det danske sprog, en forståelse af det danske samfund og kultur samt aktiv jobsøgning som grundelementer.

I tillæg til disse programmer har man forsøgt at øge gruppens økonomiske incitament til at finde beskæftigelse ved fx at indføre lavere kontanthjælpsydelse til gruppen – hvilket denne del af bogen har afsat et kapitel til at gennemgå konsekvenserne af for gruppens børn. Beskæftigelsesgraden i gruppen er dog stadig generelt lav, om end der er sket en positiv udvikling over årene.

Men hvorfor er disse vilkår for forældrene relevante, når vi taler om børn og unge med ikke-vestlige baggrunde? Det er de, fordi de danner rammerne, som disse børn og unge vokser op indenfor. Forskning har vist, at sådanne rammer har stor betydning for, hvilke livschancer man vokser op til. Vi kalder det som oftest for social arv, en størrelse, som forskningen har vist sætter sig igennem både indenfor uddannelse, indkomst, kriminalitet og sikkert også mange andre områder (se også kapitel 5 om social arv).

Mekanismerne bag social arv kan være mange. Fx kan de netop nævnte strukturelle betingelser betyde, at opvækstvilkårene for børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er begrænsende i forhold til de evner og potentialer, som disse børn og unge besidder – altså at trods en masse potentiale, er chancen for, at dette potentiale kommer til udtryk mindre, ganske simpelt fordi opvækstvilkårene ikke hjælper disse børn og unge på vej. Det er fx en mulighed, at de forlader uddannelsessystemet tidligt for at kunne supplere familiens økonomi ved at arbejde. Sådant lyder en af konklusionerne i kapitlet om konsekvenserne af nedsættelsen af kontanthjælpsniveauet til ikke-vestlige familier. Nok giver løsningen måske mening for den enkelte familie givet omstændighederne, men set over den lange bane betyder det samtidig, at gruppen ikke opnår samme uddannelsesniveau, som den ellers kunne have opnået.

Det er også muligt, at værdierne og normerne i disse familier er hæmmende for fx uddannelse i Danmark. Selvom der på samfundsniveau er prestige forbundet med uddannelse, er det ikke sikkert, at uddannelse værdsættes på samme måde som i andre familier (undersøgelsen, der præsenteres i næste kapitel, finder dog, at akademisk uddannelse faktisk værdsættes ganske højt blandt disse familier). Hvilket kan komme til udtryk i eksplicite holdninger, men det kan også komme mere implicit til udtryk i fx familiens gøren og laden i hverdagen, såsom igennem opdragelse (undersøgelsen i næste kapitel finder fx også, at der ofte er et misforhold imellem uddannelser, som efterstræbes i disse familier, og så færdighederne til at opnå dem).

Denne type af værdiorienteringer samles ofte under betegnelsen kultur; altså at kulturen og traditionerne, som forældrene har taget med fra deres oprindelsesland, på en eller anden måde smitter af på børnenes værdier og valg i tilværelsen i Danmark. Ofte diskuteres kultur især i forbindelse med ligestilling af kvinder og mænd, men kulturbegrebet bruges også i diskussionerne om, hvad der kan forklare fx overrepræsentationen af unge mænd med ikke-vestlig baggrund i kriminalitetsstatistikkerne (et fænomen som et af de følgende kapitler fokuserer på).

Forhold ved det samfund, børnene vokser op i

Den anden kategori af forklaringer på, hvorfor livsvilkårene blandt børn og unge med ikke-vestlige baggrunde adskiller sig fra vilkårene blandt jævnaldrende børn med danske forældre, knytter an til det samfund, som disse børn og unge (og deres familier) vokser op i.

Som allerede nævnt er det danske arbejdsmarked kendetegnet ved et relativt højt lønniveau og et relativt højt uddannelsesniveau. Dette gør, at der kan være en strukturel mangel på jobs, der matcher kvalifikationerne i familier med ikke-vestlige baggrunde. Men netop fordi Danmark er et land med en generelt meget høj beskæftigelse, har vi måske også en forventning om, at disse familier *bør* kunne finde jobs.

Når dette ikke sker, forsøger vi ofte fra politisk side at øge tilskyndelsen til at finde arbejde. Men hvis der ikke er relevante (lavtløns) jobs at tage, kan effekten af tilskyndelsen blive en anden end forventet; dette indikerer nogle af resultaterne i vores analyser af konsekvenserne af starthjælpens indførelse i 2002. Kort fortalt øgede denne reform faktisk beskæftigelsen i gruppen i de første par år, en flygtning er på arbejdsmarkedet i Danmark – en effekt som dog aftager over tid for så helt at forsvinde, og beskæftigelsesgraden er stadig lav i gruppen som helhed.

Vender vi blikket mod børn og unge, kan denne type af politiske værktøjer have vigtige konsekvenser. Havde reformen fx fået alle disse børn og unges forældre i beskæftigelse, ville levestandarden i familierne øges, fordi de så ville opnå højere indkomst (de fandt arbejde), og fordi integrationen ville få bedre kår (forældrene kunne få mere omgang med etniske danskere på arbejdspladsen). Men fordi beskæftigelseseffekten af starthjælpsreformen var beskeden på den længere bane, blev konsekvensen, at mange familier måtte leve for den nedsatte kontanthjælpsydelse. Faktisk gik gruppen af nyankomne flygtninge fra at ligge blandt de laveste indkomster i Danmark til at være den fattigste gruppe. Som vi senere skal se, havde denne bevægelse nogle markante effekter på børn og unges adfærd, herunder deres uddannelseschancer og kriminalitet.

Dertil kan lægges, at uanset hvilket uddannelsesniveau forældrene har, så ansættes de primært i ufaglært arbejde i Danmark,

altså på niveau under hvad familien måske havde forventet. Dette kan indikere, at det danske arbejdsmarked til en vis grad er fordomsfuldt, i den forstand, at arbejdsgivere i Danmark ikke nødvendigvis anerkender de kompetencer og færdigheder, som personer (både unge og voksne) med ikke-vestlige baggrunde besidder. Det er imidlertid svært at lave solid forskning i lige præcis dette spørgsmål, da det kan tænkes, at arbejdsgivere ganske enkelt søger den bedste kandidat til en stilling, og at færdigheder indenfor det enkelte fag hænger sammen med etnicitet (hvilket kunne være en konsekvens af de strukturelle betingelser i familien, som omtales oven for). Et eksperimentelt, dansk studie finder dog, at fordomme findes og har en vis pris.¹⁸⁷

I studiet blev gymnasieelever med danske og muslimske navne ansat til at pakke breve på akkord. De skulle arbejde sammen to og to. De kunne så hver især vælge at arbejde sammen med en person med samme eller en med anden etnisk baggrund end sig selv. Den forskningsmæssige finde er så, at de kan opnå en højere løn ved at arbejde sammen med personen med anden etnicitet. Forskerne bag studiet udnytter denne del af eksperimentet til at komme med et bud på den løn, der skal til, før end fordomme overkommes. Omkring 44 procent af de etnisk danske deltagere og 33 procent af deltagerne med ikke-vestlige baggrunde valgte faktisk at godtage en i gennemsnit 8 procent lavere løn for til gengæld at arbejde sammen med en person med samme etnicitet.

Det er naturligvis svært at vurdere, om resultaterne fra et sådant eksperiment kan tages som udtryk for, hvordan arbejdsmarkedet i Danmark fungerer generelt. Men studiets resultater vækker genklang, når vi kan se, at unge med ikke-vestlige baggrunde har endog meget svært ved at finde praktikpladser i løbet af deres ungdomsuddannelse – hvilket af mange menes at være en helt afgørende årsag til et højt frafald fra ungdomsuddannelserne blandt gruppen.¹⁸⁸

Også strukturelle betingelser, som ligger udenfor familien, kan være vigtige. Fx viser et studie, at alene det at vokse op i et nabolag

---

187. Hedegaard og Tyran (2018).

188. Tranæs (red.) (2008).

med en høj kriminalitetsrate forøger drenges risiko for selv at blive dømt for kriminalitet i ungdomsårene.¹⁸⁹ Dette studie fokuserer netop på børn med ikke-vestlige baggrunde og udnytter den danske politik for spredning af flygtninge på tværs af landets kommuner til at måle selve effekten af at vokse op i et nabolag med en høj kriminalitetsrate. Bemærkelsesværdigt nok finder studiet, at boligområdets kriminalitetsrate har den omvendte effekt på piger. Dette fund forklarer forskerne ved, at familierne i disse områder måske beskytter deres piger mere end deres drenge. Uanset forklaringen står et faktum i hvert fald klart: Familier, og måske især børn og unge, påvirkes af vilkårene i det nærområde, de vokser op i.

20.4 Den nyere og mere positive udvikling

Alt i alt tegner der sig det billede, at der kan være begrænsninger forbundet både med opvækstvilkår i familien og i det omgivende samfund, som er med til at fastholde børn og unge med ikke-vestlige baggrunde i en socialt marginaliseret position. Observationen er i hvert fald, at en lavere procentdel af børn med ikke-vestlige baggrunde går i danske børneinstitutioner (i hvert fald indtil for nylig, hvor der blev stillet skærpede krav til netop dette område). Og at en anseelig procentdel af børnene i gruppen ikke mestrer det danske sprog på samme niveau som deres jævnaldrende – og de klarer sig ringere i skolen, som fx målt via sprogtests og via grundskolens afgangsprøve.¹⁹⁰ Chansen for, at de opnår en videregående uddannelse, er væsentlig lavere end blandt jævnaldrende børn med danske forældre.¹⁹¹ Og deres kriminalitetsniveau er højere end jævnaldrende danskeres, og faktisk endnu højere end blandt deres indvandrede forældre.¹⁹²

Men betyder denne kombination af betingelser så, at gruppen bevæger sig mod en slags socialt ragnarok? Nej, langt fra. Faktisk er der sket en række bemærkelsesværdige udviklinger for børn og

189. Damm og Dustmann (2014).

190. Bleses m.fl. (2016), Egelund & Tranæs (red.) (2008) og Eriksen & Hvidtfeldt (2016).

191. Egelund og Tranæs (red.) (2008), Tranæs (red.) (2008).

192. Andersen og Tranæs (2011).

unge med ikke-vestlige baggrunde i Danmark. Ser vi på fx kriminalitet og uddannelse – som af mange ses som to helt centrale mål for, hvordan en befolkningsgruppe klarer sig – møder vi en positiv udvikling. Siden de endda meget høje kriminalitetsniveauer blandt gruppen i 1990'erne er procentdelen af ikke-vestlige efterkommere, som dømmes for en straffelovsovertrædelse indenfor ét år, faktisk halveret. Udviklingen blandt den etnisk danske ungdom er den samme – altså en halvering af ungdomskriminaliteten – men niveauet for danskernes kriminalitet er bare lavere.

Dette gør, at vi stadig forsker i og debatterer ikke-vestlige minoriteters overrepræsentation i kriminalitet (der er stadig en overrepræsentation), men dog med risiko for, at vi overser den generelt positive udvikling. Et af de følgende kapitler stiller skarpt på denne udvikling. Indenfor uddannelsesområdet er det især blandt piger med ikke-vestlige baggrunde, at vi har set en meget positiv udvikling over de seneste årtier, hvilket et andet af de følgende kapitler fokuserer på.

Det er imidlertid svært at sige, præcis hvor de positive udviklinger kommer fra. Over perioden er der sket en række forskydninger, politiske såvel som demografiske, som kan være relevante at se på. Fx er Danmark, som nævnt, gået fra at have en meget liberal udlændingelovgivning til at føre en stram politik mht. hvem der kan få opholdstilladelse og eventuelt opnå indfødsret i Danmark. Og de økonomiske vilkår, som gruppen (i hvert fald indenfor de første år i landet) stilles i udsigt, hvis de ikke kan finde beskæftigelse, er mere krævende end for andre arbejdsløse – mens der omvendt stilles flere opkvalificeringskurser til rådighed i løbet af de første år i landet.

Sådanne forskydninger kan have betydet noget for, hvilke typer af indvandrere der overhovedet kommer til Danmark – og dermed også hvilke typer af familier, som børn og unge med ikke-vestlige baggrunde vokser op i – ligesom det kan betyde noget for familiernes tilskyndelse til at deltage i det danske samfund fx via beskæftigelse eller via større forståelse for det danske samfund gennem de nævnte integrationsprogrammer. Begge dele kan have sat spor i integrationen af disse familiers børn og unge.

Omvendt kan det også tænkes, at den tid, der er gået, siden den specifikke indvandring af primært flygtninge fra ikke-vestlige lande

begyndte, kan have hjulpet integrationen på vej. Som nævnt i indledningen til dette kapitel er denne type af indvandring til Danmark et relativt nyt fænomen. Og det kan derfor ikke udelukkes, at det danske samfund såvel som de nyere generationer af børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er blevet mere trænet i at „håndtere“ integrationen. På den baggrunde er det, set med forskningsbriller, til stadighed interessant at følge gruppen tæt.

20.5 Sammenfatning

Selvom børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er en temmelig sammensat gruppe, er der enorm interesse for den og dens livsvilkår, både fra politisk side og fra forskningen. Årsagen er for det første, at gruppen på mange måder kan betragtes som en underklasse, der døjer med ringe økonomiske vilkår og med ringe livschancer. Uddannelses- og kriminalitetsstatistikkerne taler umiddelbart deres klare sprog; begge er eksempler på livsområder, der kan siges at opsummere de strukturelle betingelser, som børn og unge med ikke-vestlige baggrunde vokser op med. Sådanne betingelser knytter sig både til forhold ved de familier, som børnene vokser op i, og til forhold ved det omgivende samfund. Der tegner sig dog en positiv udvikling, når vi ser på netop uddannelse og kriminalitet, hvor hhv. uddannelsesniveaut er steget og kriminalitetstallene faldet over den periode, børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er vokset til at blive en betragtelig befolkningsgruppe i Danmark.

For det andet udspringer interessen af en bekymring for velfærdsstatens økonomiske bæredygtighed, hvis en relativt stor og voksende befolkningsgruppe har en markant lavere beskæftigelse end majoritetsbefolkningen.

21 Familiebaggrund og uddannelsesdeltagelse

21.1 Indvandrerfamilier har markant færre penge til forbrug

Vi har tidligere været inde på, at begrænsede materielle levevilkår kan påvirke børn og unges livsmuligheder negativt. I en analyse fra 2013 afdækkede ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres forbrugsmuligheder i forhold til danskernes, og via denne undersøgelse kan vi give et billede af de materielle levevilkår i familier fra forskellige store afsenderlande.¹⁹³ Konkret var analysen baseret på familier med tyrkisk, pakistansk, irakisk, libanesiske og eksjugoslavisk oprindelse.¹⁹⁴

Ikke-vestlige indvandreres beskæftigelsessituation er generelt ringere end danskernes, både målt kvantitativt og kvalitativt. Mange indvandrere er i stedet afhængige af overførselsindkomster, primært kontanthjælp og tilmed for manges vedkommende til særligt lave satser. Analysen af indvandrernes forbrugsmuligheder viser da også, at når skatten er trukket fra, og indvandrerfamilierne skal have dækket de faste udgifter og det øvrige forbrug, havde de i gennemsnit i 2011 kun halvt så meget at gøre godt med som danske familier.

Hvor danske familier i gennemsnit havde knap 40.000 kr. i hånden efter skat hver måned i 2011, havde indvandrer- og efterkommerfamilierne fra undersøgelsens fem lande 22.000 kr. for stort set de samme aldersgrupper.

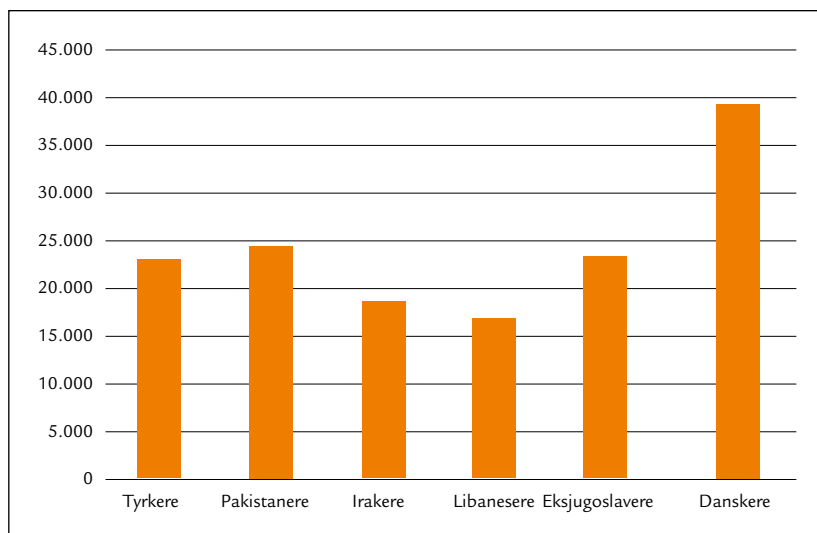
Det fremgår af figur 21.1, at det var værst for de irakiske og libanesiske familier. De skulle få henholdsvis 18.600 og 16.900 kr. til at slå til hver måned. Omvendt klarede de pakistanske familier

193. Data stammer fra registre i Danmarks Statistik og en spørgeskemaundersøgelse gennemført i 2011 blandt godt 700 indvandrere og efterkommere, jf. Bonke og Schultz-Nielsen (2013).

194. Indvandrere fra det tidligere Jugoslavien tilhører gruppen af vestlige indvandrere, men en stor andel har flygtningebaggrund, hvilket forklarer, hvorfor de indgik i undersøgelsen på linje med ikke-vestlige indvandrergrupper.

og familier fra det tidligere Jugoslavien sig økonomisk bedst blandt de fem grupper. De havde henholdsvis 24.500 og 23.800 kr. til at dække faste udgifter og forbrug om måneden. Det er dog stadig langt under, hvad den danske familie havde.

**Figur 21.1 Husholdningens månedlige indkomst efter skat (kr.).
2011, 25-54-årige**

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Forskellene viser sig også, når man i stedet måler andelen, der havde mere end 30.000 kr. om måneden. Det gjaldt kun 25 procent af indvandrerfamilierne. I danske familier gjorde det samme sig gældende for 65 procent.

De lave disponible indkomster giver tilbagevendende problemer. Knap 40 procent af indvandrerne angav, at de havde enten svært eller meget svært ved at få pengene til at slå til. Hele 57 procent af irakerne og 47 procent af libaneserne oplyste, at de havde svært eller meget svært ved at få pengene til at slå til. Det samme gjorde sig kun gældende for 12 procent af danskerne. Lige knap halvdelen af disse oplyste modsat, at de havde let eller endda meget let ved at få pengene til at slå til. Samme synspunkt gav kun 13 procent af indvandrerne udtryk for.

Meget peger altså på en opvækst for ikke-vestlige børn under begrænsede materielle vilkår forstærket af ikke-vestlige indvandreres svagere uddannelsesbaggrund.¹⁹⁵

Efterkommerne er bedre integreret på arbejdsmarkedet end forældrene. Et område, hvor det er meget tydeligt, er størrelsen af bruttoindkomsten for par med samme udgangspunkt.¹⁹⁶ To andengenerationsindvandrere, der har dannet par, havde således i 2011 en betydelig højere samlet indkomst end to fra førstegenerationen, der har dannet par.

Som det fremgår af figur 21.2 havde dansk-danske par den højeste årlige bruttoindkomst i 2011 på 781.000 kr. Indkomsten var med 591.000 kr. noget mindre for par, hvor både manden og kvinden er andengenerationsindvandrere fra et ikke-vestligt land. Lavest var indkomsten for par, hvor både manden og kvinden tilhører første generation. De havde med 410.000 kr. kun godt det halve af et dansk par. I analysen måles der på familiens bruttoindkomst ti år efter ægteskabets indgåelse. Herved undgår man de første års økonomiske tilpasninger, som både nystiftede familier og nyttilkomne indvandrere ofte oplever.

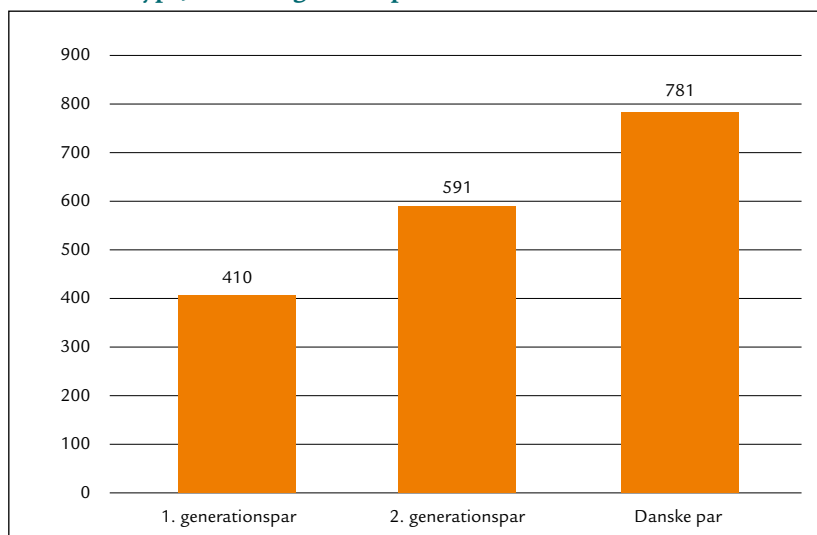
Når det gælder indkomster, er billedet klart: Børn, der vokser op i ikke-vestlige indvandrerfamilier, møder materielle forhold, der ligger meget under dem, danske børn vokser op under. Andengenerationsindvandrere har en større familieindkomst sammenlignet med første generations.

---

195. Egelund og Tranæs (red.)(2008).

196. Bonke og Schultz-Nielsen analyserede problemstillingen på baggrund af registre i Danmarks Statistik for alle gifte mænd og kvinder i alderen 25 til 54 år. Valget af denne aldersafgrænsning hænger igen sammen med, at der kun er ganske få andengenerationsindvandrere over 54 år.

Figur 21.2 Gennemsnitlig bruttoindkomst (1.000 kr.) for par af samme type, 25-54-årige. 2011-priser

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

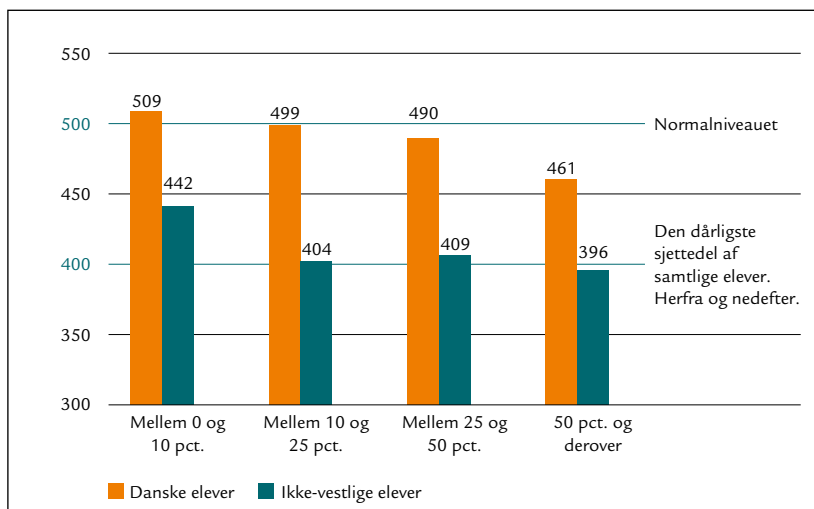
De ringere materielle forhold manifesterer sig også ved, at mange indvandrere er søgt mod kvarterer med en høj andel af almene boliger, der i forlængelse af den danske boligpolitik er koncentreret i ret afgrænsede bydele.¹⁹⁷ Det har igen ført til en geografisk adskillelse i forhold til resten af befolkningen og en skolegang, hvor der er mange ikke-vestlige elever i den enkelte klasse. En undersøgelse gennemført af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i 2005 viste ganske vist, at man skal op over, at mere end halvdelen af eleverne på skolen har en ikke-vestlig baggrund, før det får en markant negativ betydning for de danske elevers læsefærdighed.¹⁹⁸ Men for indvandrerbørnene forholder det sig anderledes. Allerede hvis de udgør flere end 10 procent af eleverne, får det en mærkbar negativ effekt på læsefærdighederne, hvilket fremgår af figur 21.3.

197. Skaksen og Jensen (2016).

198. Egelund og Tranæs (red.)(2008).

Figur 21.3 Gennemsnitlige testresultater i læsning i PISA Etnisk 2005 – fordelt efter, hvor stor en andel af indvandrere der er på skolen

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

I det næste afsnit følger vi mere detaljeret, hvordan det går for børn med ikke-vestlig baggrund i det danske uddannelsessystem.

21.2 Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i uddannelsessystemet

Når man skal forudsige noget om børn og unges fremtid på arbejdsmarkedet, er de uddannelsesmæssige kvalifikationer en afgørende faktor. Uddannelse vil ofte give en højere produktivitet og dermed en sikrere placering på arbejdsmarkedet. Det gælder tryghed i ansættelsen og placering i stillingshierarkiet. I en større samfundsmæssig sammenhæng vil en mere lige uddannelsesfordeling sikre en mere lige indkomstfordeling og dermed en større sammenhængskraft.¹⁹⁹

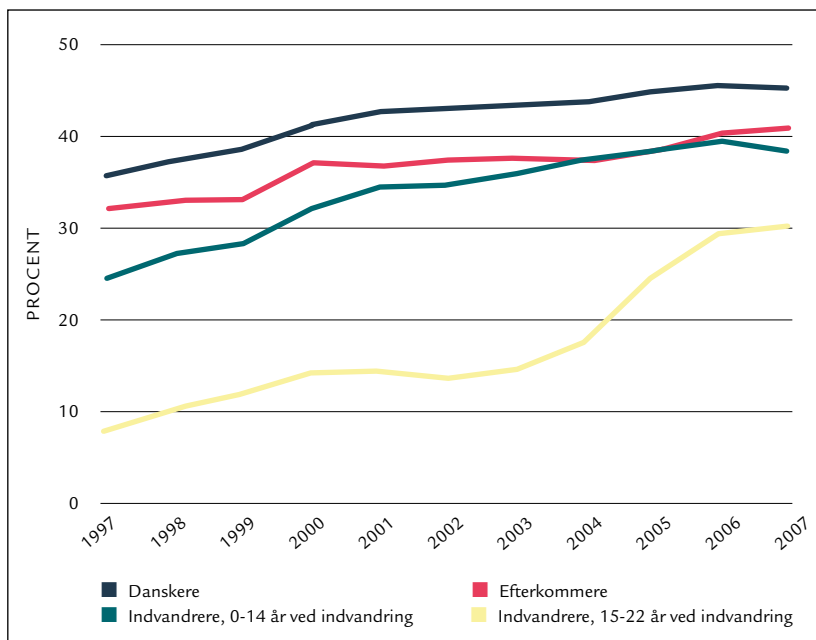
ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed gennemførte en analyse af indvandrernes uddannelsesforhold i 2008 med fokus på unge

199. Brochman m.fl. (2020).

indvandrere og efterkommere.²⁰⁰ Forskerne undersøgte deltagelsen i uddannelsessystemet, eventuelle barrierer for uddannelse og holdningen til uddannelse.

Undersøgelsen viste, at selvom de unge ikke-vestlige indvandrere efter årtusindskiftet i højere grad end tidligere uddannede sig, var der i 2007 stadig forskel. Det gjaldt også, når man sammenlignede efterkommere med danskere, se figur 21.4.

Figur 21.4 Uddannelsesfrekvens for 20-24-årige. 1997-2007

Note: Kun indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig baggrund indgår i beregningerne.

Kilde: Tranæs (red.) (2008).

Den mest markante ændring i tilbøjeligheden til at tage en uddannelse er sket blandt de indvandrere, som kom til landet, efter de var fyldt 15 år. I 1997 var 8 procent af de 20-24-årige i denne gruppe i gang med en uddannelse. I 2007 var det 31 procent. Altså næsten hver tredje.

200. Analyserne er sammenfattet i Tranæs (red.)(2008).

Denne ekstra stigning er med stor sandsynlighed en konsekvens af ændringerne i den danske udlændingepolitik efter årtusindskiftet. Ændringer i lovgivningen begrænsede antallet af flygtninge og familiesammenførte, men ikke antallet af øvrige indvandrere, heriblandt uddannelsessøgende. De, der nu kom til Danmark, var altså mere tilbøjelige til at uddanne sig end tidligere. Det afspejles i den stejlt stigende kurve for indvandrere, der kom til landet, da de var mellem 15 og 22 år.²⁰¹

Mange unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har et klart billede af, hvad de synes er gode job, og hvad de synes er mindre gode job.²⁰² En interviewundersøgelse gennemført af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i 2006 og 2007 viste fx, at de unge med ikke-vestlig baggrund tillagde et akademikerjob langt højere prestige end et job som håndværker. Undersøgelsen viste dog også, at gruppens skolekundskaber ikke altid stod mål med ambitionerne om at blive akademikere. Sammenlignet med danskerne udtrykte de unge med ikke-vestlig baggrund, at de havde det svært i uddannelsessystemet, og flere havde problemer med selvtilliden, når de befandt sig på uddannelsesstederne.

Der var altså et misforhold mellem de unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres ambitioner og deres kvalifikationer. Indvandrerne og efterkommernes høje vurdering af akademiske stillinger harmonerede imidlertid med, at de lagde stærk vægt på betydningen af at uddanne sig. 70 procent var enige i, at fremtidens arbejdsmarked kræver, at man har en uddannelse. Blandt danskerne var den tilsvarende andel 65 procent. Indvandrerne var i høj grad bevidste om, at en uddannelse er vigtig for at klare sig godt i samfundet. Det gjaldt både de, der kom hertil som første generation, og for efterkommerne.

---

201. Ændringer i udlændingepolitikken og konsekvenserne af disse er beskrevet i Skaksen og Jensen (2016).

202. Andersen (2008). Undersøgelsen byggede på en survey fra 2006 og 2007 i en repræsentativ stikprøve blandt 5.000 danskere og etniske minoriteter i Danmark.

21.3 Flere indvandrerbørn gennemfører en ungdomsuddannelse

Siden 2008, hvor ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed publicerede sin store undersøgelse af ikke-vestlige indvandreres uddannelsesforhold, er der sket en del på uddannelsesområdet. Den positive holdning til uddannelse blandt børn og unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommere bliver omsat i, at flere får en ungdomsuddannelse. Det illustreres af en analyse udgivet af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i 2015.²⁰³

Analysen finder, at indvandrerbørn og efterkommere fra ikke-vestlige lande i stigende grad ligner danske børn med hensyn til, hvor stor en andel der gennemfører en ungdomsuddannelse, dvs. gymnasiet, HF eller erhvervsuddannelser. I analysen følger forskerne de årgange, der forlader folkeskolen i perioden fra 1990 til 2007. Der ses på, hvor mange der får en ungdomsuddannelse indenfor fem år efter, at de er gået ud af niende klasse. Det sidste år i undersøgelsen er dermed 2012.

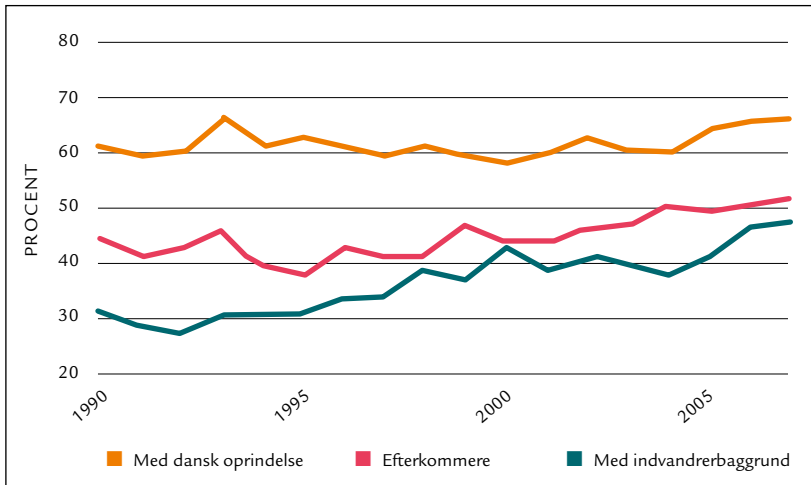
Indvandrerbørnene halter ganske vist fortsat efter de danske børn. I 2012 var det 70 procent af de danske børn, som var gået ud af niende klasse i 2007, der havde fået en ungdomsuddannelse. For indvandrerbørnene var det tilsvarende tal 60 procent, hvis de er født i Danmark, og 55 procent, hvis de er født udenfor Danmark. Det er dog bemærkelsesværdigt, at for hver ny årgang nærmer indvandrerbørnene sig mere og mere de danske børns niveau.

Blandt de, der forlod folkeskolen i 1990, var det 64 procent af de danske børn, der fik en ungdomsuddannelse, men kun 50 og 32 procent for henholdsvis indvandrerbørn født i Danmark og børn født udenfor Danmark. Den tilnærmelse, der er sket mellem danske børn og indvandrerbørn siden da, er foregået løbende – og det fremgår af figur 21.5, at det gælder både for drenge og piger.

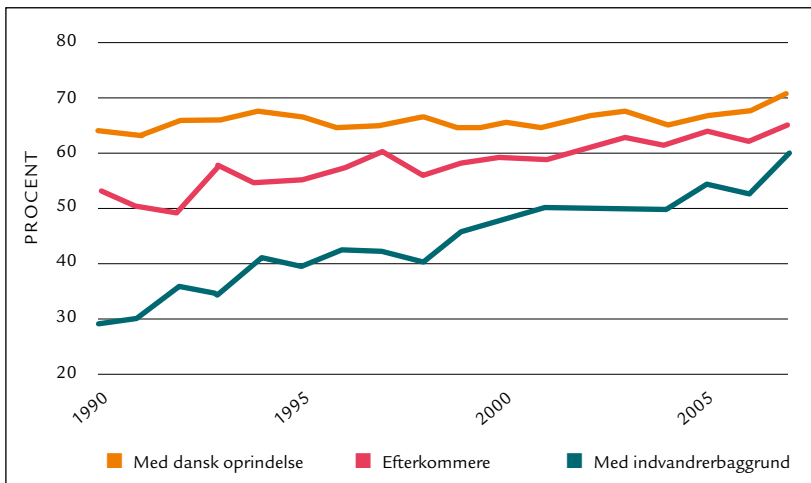
---

203. Fallesen (2015).

Figur 21.5a **Udviklingen i gennemførelsesprocent på ungdomsuddannelserne, drenge**

Figur 21.5b **Udviklingen i gennemførelsesprocent på ungdomsuddannelserne, piger**

Note: Gennemførelsesprocent på ungdomsuddannelserne afspejler den andel af en årgang, som gennemfører en ungdomsuddannelse senest fem år efter afsluttet 9. klasse i perioden mellem 1990 og 2007.

Kilde: Baseret på registerdata i Danmarks Statistik for en stikprøve af ikke-vestlige indvandrere og danskere, der har afsluttet 9. klasse mellem 1990 og 2007.

Blandt indvandrerpigerne er den andel, der gennemfører en gymnasial ungdomsuddannelse, kommet op på stort set samme niveau som for danske piger. Særligt efterkommerne ligger meget tæt på de danske piger. Niveaueet for drengene ligger fortsat noget under niveaueet for de danske drenge, men indvandrerdrengene haler trods alt ind på de danske drenge.

Af figuren fremgår samtidig, at indvandrerbørn født udenfor Danmark haler hurtigere ind på danske børn end efterkommere. Dette kan umiddelbart virke overraskende. Men analysen viser, at årsagen til denne forskel er, at alderssammensætningen for indvandrerbørnene, der kommer til Danmark, med tiden har ændret sig.

Børnene er blevet yngre på ankomsttidspunktet, og jo yngre børnene er ved ankomsten, i jo højere grad lykkes det dem at få en ungdomsuddannelse. Af analysen fremgår det, at det er ret afgørende, om børnene er under eller over syv år ved ankomsten. Børn, der er under syv år, klarer sig langt bedre end børn, der er over syv år ved ankomst til Danmark. Dette hænger formodentlig sammen med, at børn under 7 år får det fulde skoleforløb i Danmark.

I analysen er der set på, om forskellene mellem indvandrerbørn og danske børn kan forklares med forældrenes sociale baggrund. Den sociale baggrund forklarer noget, men langt fra det hele. Og tendensen til, at indvandrerbørn haler ind på de danske børn, holder stort set uændret, når der tages hensyn til forældrenes sociale baggrund.

Et andet forhold spiller mere afgørende ind. Der er nemlig også set på, hvad karakterniveaueet ved folkeskolens afgangsprøve betyder i forhold til at gennemføre en ungdomsuddannelse. Indvandrerbørn får lavere karakterer end danske børn, og denne forskel kan reelt forklare, hvorfor indvandrerbørn i mindre grad end danske gennemfører en ungdomsuddannelse. Faktisk tyder resultaterne på, at hvis indvandrerne havde samme karakterer som danske børn, så ville de i højere grad end danskerne gennemføre en ungdomsuddannelse. Dette resultat er båret af, at indvandrerpigerne i højere grad end andre med samme karakterniveau fra folkeskolen opnår en ungdomsuddannelse.

For at sikre en fast tilknytning til arbejdsmarkedet er en gymnasial ungdomsuddannelse sjældent nok i sig selv. Her handler det om at få en erhvervskompetencegivende uddannelse. Og hvad angår succes med at opnå en kompetencegivende uddannelse, befinder de ikke-vestlige efterkommere sig fortsat bagefter de danske unge.

Blandt 30-årige ikke-vestlige efterkommere var der i 2015 45 procent af mændene og 63 procent af kvinderne, der havde afsluttet en kompetencegivende uddannelse. De tilsvarende andele for 30-årige danskere var 72 og 80 procent. Siden 2005 er andelen af kvindelige ikke-vestlige efterkommere med en erhvervskompetencegivende uddannelse dog steget fra 49 procent til de nævnte 63 procent i 2015. For mændene er tallet kun steget med to procentpoint.²⁰⁴

21.4 Sammenfatning

Kapitlet dokumenterer, at mange indvandrerfamilier er materielt dårligere stillet end danske familier, og at en opvækst som barn med en ikke-vestlig baggrund kan være præget af tilbagevendende økonomiske problemer.

En undersøgelse publiceret af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i 2008 viste betydelige forskelle i uddannelsessystemet mellem danske og ikke-vestlige unge i danskernes favør. Men undersøgelsen viste også, at de unge efterkommere og indvandrere var ved at bevæge sig fremad i uddannelsessystemet. Især var unge ikke-vestlige indvandrere mere tilbøjelige til at uddanne sig, end tilfældet var omkring årtusindskiftet. Mange unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommere havde tilsvarende stærke ambitioner om at uddanne sig. Især havde akademiske uddannelser høj prestige. I de følgende år har relativt flere i gruppen da også taget en ungdomsuddannelse.

Alligevel halter de fortsat bag efter danske unge, når det gælder ungdomsuddannelserne. I 2012 var det således 70 procent af danske unge, som var gået ud af niende klasse i 2007, der havde fået en ungdomsuddannelse. For de unge indvandrere og efterkommere var det tilsvarende tal 60 procent, hvis de er født i Danmark og 55

---

204. Danmarks Statistik (2015).

procent, hvis de er født udenfor Danmark. De unge indvandrere og efterkommere befinder sig desuden fortsat markant under niveauet for danske unge, når det gælder erhvervelsen af en kompetencegivende uddannelse. Især har de unge mandlige efterkommere svært ved at hale ind på de unge danske mænd.

22 Starthjælpen gav forringede levevilkår for børn i flygtningefamilier

22.1 Indledning

Vi har tidligere været inde på, hvordan dårlige levevilkår i barndommen trækker spor i ungdoms- og voksenlivet. I dette kapitel forfølger vi temaet via omtale af en analyse, der alene vedrører børn af flygtninge med fokus på, hvad en forværring af levevilkårene betyder for børnenes liv, frem til de er teenagere.²⁰⁵ Mere specifikt drejer det sig om en analyse af konsekvenserne af indførelsen af den såkaldte *starthjælp*. Starthjælpen blev indført i 2002 og var en lavere kontanthjælpsydelse til personer, der har opholdt sig mere end ét år af de seneste otte år i lande udenfor EU/EØS.

I forhold til kontanthjælpen, der var forsørgelsesgrundlaget for arbejdsløse flygtninge før 2002, var der tale om en stærkt reduceret ydelse. Ofte var det tæt på en halvering. Det betød fx, at en mor og far med et barn i stedet for som tidligere at få, hvad der i 2017-kroner svarer til 13.000 kr., nu fik godt 6.500 kr.

Det erklærede mål var at motivere flygtningene til hurtigere at komme i arbejde og på denne måde øge integrationen. Flygtninge skulle desuden som forudsætning for at modtage ydelsen følge et integrationsprogram. Dette kursus bestod af sprogkurser, kurser i dansk samfundsforståelse og arbejdsmarkedsprogrammer, hvilket yderligere kunne fremme integrationen.

Reformen gav et velegnet datamateriale til at analysere effekten på den opvoksende generation af nedsatte overførselsindkomster til børnefamilier. Forskerne kunne nemlig isolere effekten af reformen ved at sammenligne levevilkårene for den gruppe af flygtninge, der frem til 2002 modtog kontanthjælp, med levevilkårene for de flygtninge, der modtog starthjælp.

---

205. Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

Sigtet med forskernes analyse var bredt. For det første analyserede de arbejdsmarkedsintegrationen for de to grupper: Kom modtagere af integrationsydelsen hurtigere og mere varigt i beskæftigelse som følge af den lavere ydelse, der må antages at styrke incitamentet til arbejde frem for at modtage overførselsindkomster, end modtagere af kontanthjælp? Forskerne testede med andre ord, om intentionen med reformen blev realiseret.

Derudover analyserede forskerne for det andet effekten af de lavere ydelser på flygtningebørnenes liv og på familiernes indkomstforhold, og her kommer forbindelsen til bogens tema ind i billedet: Skabte de lavere ydelser grobund for en dårligere integration af børnene?

Helt kort kan vi om arbejdsmarkedsintegrationen nævne, at flygtningene rent faktisk kom hurtigere i arbejde. Efter et til to år i Danmark var 22 procent af gruppen på den lavere ydelse i job. Det var en stigning på 60 procent i forhold til flygtninge, der fik opholdstilladelse umiddelbart før reformen, og som derfor kunne se frem til kontanthjælp i tilfælde af ledighed. Blandt dem var 14 procent i job efter et til to år i Danmark.

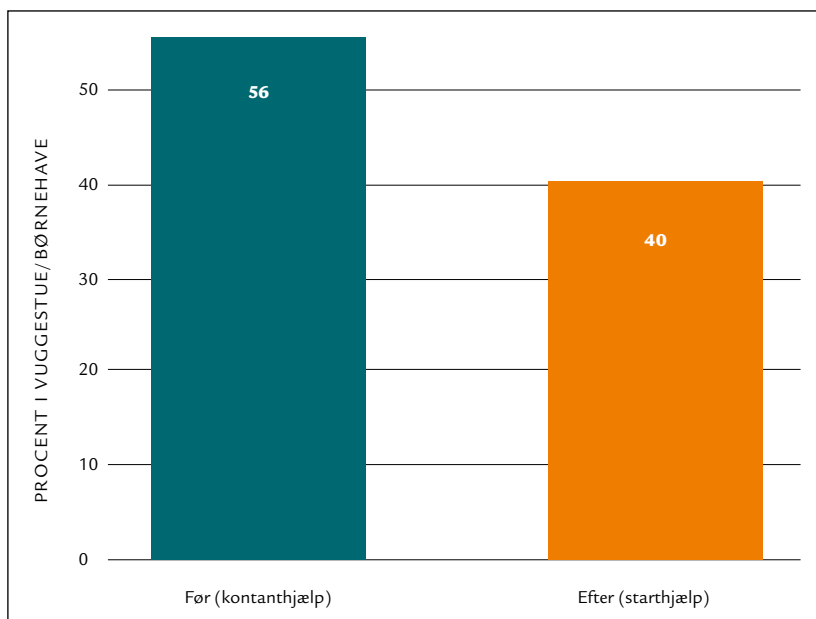
Men analysen viste også, at forskellen mellem de to grupper næsten var forsvundet efter 5-6 år, og efter 9 til 10 år var der ingen forskel. I begge grupper var 34 procent i job, hvor danskeres beskæftigelsesgrad ligger i omegnen af 70 procent.

22.2 Starthjælpens betydning for indvandrerbørns indskrivning i daginstitutioner og deres uddannelse

Vender vi os nu mod resultaterne om starthjælpens effekt på børns opvækst og integration i det danske samfund, dokumenterer analysen en række negative effekter.

Starter vi kronologisk i barnets opvækst, viser analysen, at børn af forældre på starthjælp har en mindre sandsynlighed for at gå i dagtilbud. Figur 22.1 viser for de to flygtningegrupper andelen af børn, der går i vuggestue eller børnehave. Børnene har det fællestræk, at de var mellem nul og fem år ved forældrenes opholdstilladelse.

Figur 22.1 Andel af børn, der går i vuggestue og børnehave

Note: Figuren omhandler børn i alderen 0-5 år ved opholdstilladelsen.

Kilde: Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

Figuren viser, at børn i familier med starthjælp som socialt sikkerhedsnet sjældnere er indskrevet i en vuggestue eller børnehave end flygtningebørn med forældre, der kan få kontanthjælp ved arbejdsløshed. Kun 40 procent af børnene i familier fra starthjælpsgruppen begynder i en institution for førskolebørn, hvilket er 16 procentpoint under niveauet i kontanthjælpsgruppen, der ligger på 56 procent. Analysen viser også, at det primært er børn af forældre, der ikke har et arbejde, og derfor har en meget lav indkomst, som sjældnere går i vuggestue og børnehave efter starthjælpens indførelse.

Det er bredt anerkendt, at børn med indvandrerbaggrund oftest stimuleres sprogligt bedst ved at være tilknyttet danske daginstitutioner og skoler. Derfor er der en risiko for, at den lavere deltagelse begrænser netop disse børns muligheder for at lære sprog, klare sig godt i grundskolen og finde vej ind i uddannelsessystemet efter afsluttet grundskole.

Efter et regeringsskift i efteråret 2011 til en socialdemokratisk ledet regering blev starthjælpen afskaffet i 2012.

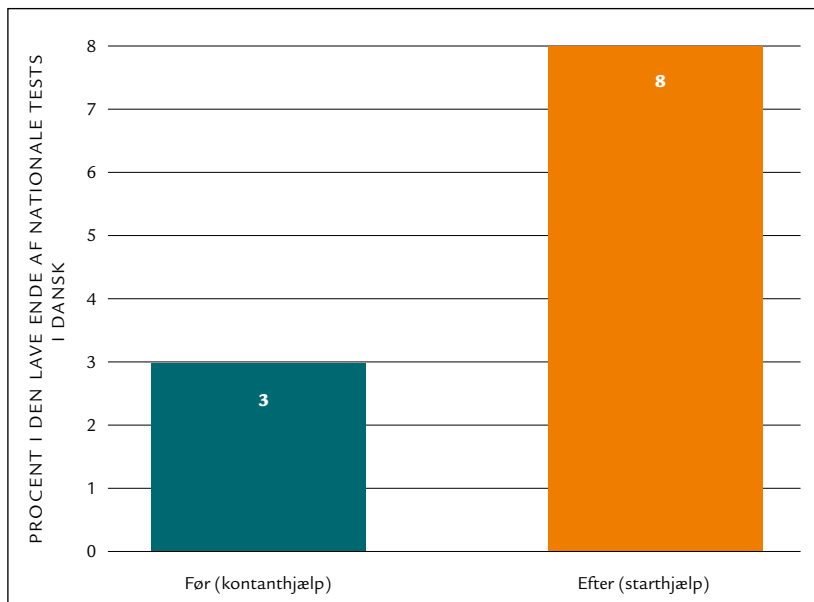
I grove træk genindførte en Venstreledet regering efter et nyt regeringsskift ydelsen i 2015. Med finansloven for 2019 blev ydelsen sat yderligere ned for forsørgere og skiftede navn til selvforsørgelses- og hjemrejseydelse og overgangsydelse.

ROCKWOOL Fondens analyse af starthjælpen har derved ikke kun en historisk interesse. Den tematiserer forhold – herunder opvækst- og integrationsforhold for børn af flygtninge – der er aktuelle i dag. Det er dog vigtigt at understrege, at væsentlige forhold kan have ændret sig siden 2002. Et eksempel er den såkaldte trepartsaftale mellem regeringen, KL og DA, efterfulgt af konkret lovgivning, der gav et ændret fokus i forhold til nyankomne flygtninge i retning af, at de så hurtigt som muligt skal ud på arbejdsmarkedet.

De lavere ydelser sætter sig da også spor op gennem skoletiden. Børn af flygtninge med starthjælp som forsørgelsesgrundlag har en markant højere risiko for at være blandt de absolut lavest scorende ved nationale tests i dansk. Resultatet, som er vist i figur 22.2, er igen set i forhold til flygtningebørn i familier, der har kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet.

Over 8 procent af børnene fra familier i starthjælpsgruppen scorer meget lavt i de nationale tests. Kun 3 procent af sammenligningsgruppen gør dette. Årsagen til de svage præstationer er undersøgt af forskerne. Det viser sig, at disse børn har en ringere sproglig forståelse. De har dermed en dårligere evne til at forstå meningen med det, der bliver sagt på dansk.

Figur 22.2 Andel af børn, der scorer i den laveste ende af nationale tests i dansk

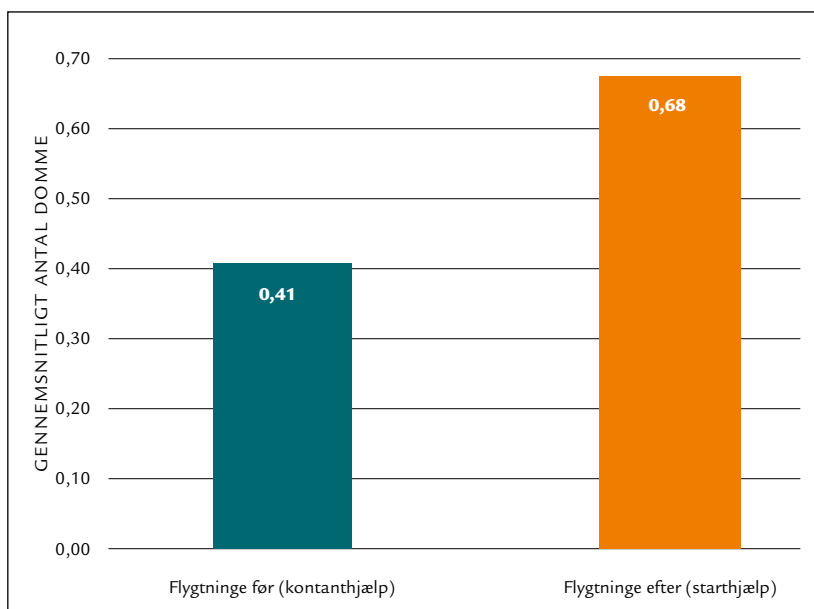
Note: Figuren omhandler børn i alderen 0-5 år ved opholdstilladelsen.
Kilde: Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

Børn i familier med starthjælp som socialt sikkerhedsnet ender også med en markant kortere uddannelse sammenholdt med børn i familierne med den højere kontanthjælp som sikkerhedsnet.

Når man fokuserer på unge, der fik opholdstilladelse som 10-13-årige, viser det sig, at de i gennemsnit ender med omkring et halvt års kortere uddannelse end unge i flygtningefamilier med kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet.

Umiddelbart virker et halvt år måske ikke af så meget. Alligevel kan dette halve år være det, der gør forskellen på, om man får en ungdomsuddannelse eller ej. De unge fra starthjælpsgruppen har nemlig i gennemsnit 11,6 års skolegang, og kontanthjælpsgruppen har i gennemsnit 12,3 år. Hvis man ser på skolegangen efter de ni års obligatoriske grundskole, så er der tale om henholdsvis 2,6 og 3,3 års ekstra uddannelse; altså en forskel på mere end 20 procent.

Figur 22.3 Gennemsnitligt antal domme under teenageårene, flygtninge

Note: Figuren omhandler teenagere i alderen 14-18 år ved opholdstilladelsen.

Kilde: Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

Det er først og fremmest drengene, der har mindre skolegang efter starthjælpens indførelse. Drengene, der primært kommer fra hjem, hvor forældrene ikke har et arbejde, tager i stedet et job, eller de overgår til at modtage en overførselsindkomst.

22.3 Teenagere i starthjælpsfamilier bliver mere kriminelle

Følger vi nu børnene op i teenageårene viser det sig, at børn i starthjælpsfamilier oftere dømmes for kriminalitet end børn i familier, hvor kontanthjælpen udgør det sociale sikkerhedsnet, se figur 22.3.

Fokus er i analysen på børn af flygtninge, der var mellem 14 og 18 år, da de kom til Danmark. Disse børn begik klart mere kriminalitet, hvis de fik opholdstilladelse efter starthjælpens indførelse.

Teenagers kriminalitetsniveau – også danske teenagers – ligger generelt over niveauet for voksne. Men unge flygtninge med

opholdstilladelse efter starthjælpens indførelse modtog ifølge figur 22.3 hele 0,68 domme i gennemsnit pr. person, inden de fyldte 20 år. Det betyder, at syv ud af ti i denne gruppe modtog en dom, inden de fyldte 20 år. Til sammenligning modtog jævnaldrende flygtninge med opholdstilladelse før starthjælpens indførelse i 2002 i gennemsnit 0,41 domme. Starthjælpen medførte altså en stigning i teenagergruppens kriminalitet på ikke mindre end 60 procent.

Kriminalitet med muligt tilbagefald senere er en sikker vej ind i udsathed i form af arbejdsløshed.²⁰⁶

22.4 Sammenfatning

Der er få studier, der har analyseret den kausale effekt af en barndom i fattigdom. En analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed afdækker en række negative effekter af den lavere starthjælpsydelse på flygtningebørns integration i samfundet, hvis der sammenlignes med en kontrolgruppe, der havde den højere kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet. Starthjælpen blev indført i 2002 med det sigte, at lavere ydelser skulle styrke flygtninges incitament til at få et arbejde. Denne effekt viste sig også i et vist omfang, idet flygtninge på starthjælp har en højere beskæftigelse i de første år i landet i forhold til flygtninge på kontanthjælp. Starthjælpen havde dog en række negative integrationseffekter på børnene. Færre gik i daginstitution i førskolealderen, flere opnåede helt lave scores i de nationale tests, uddannelsestiden var kortere, og endelig var kriminaliteten væsentligt højere.

---

206. Se fx Jensen, Tamm og Tranæs (2015).

23 Ikke-vestlige efterkommere og kriminalitet

23.1 Indledning

Svære opvækstvilkår med begrænsede materielle ressourcer hænger erfaringsmæssigt sammen med en højere risiko for kriminalitet i ungdomsårene. Samtidig viser forskning, at kriminalitet smitter. Vokser barnet op i et kvarter med en høj kriminalitet, stiger sandsynligheden for, at barnet senere som ung sigtes og dømmes for kriminalitet.²⁰⁷

Et problem, der ofte dukker op i den offentlige debat, er ikke-vestlige efterkommeres kriminalitet. I dette kapitel vil vi fokusere på mandlige ikke-vestlige efterkommere, der ved en helt vellykket integration burde nærme sig kriminalitetsniveauet blandt danske unge. Begge grupper er vokset op i Danmark, hvor begge grupper i stort omfang har været indskrevet i en daginstitution og senere har gået i dansk folkeskole. Når vi ikke inddrager situationen for kvindelige efterkommere, hænger det sammen med det generelt meget lavere niveau for kvinders kriminalitet.

Vi betragter situationen i 2011 med tilbageblik på tidligere år, hvor vi også sammenligner med udviklingen for ikke-vestlige indvandrere og danskere.²⁰⁸

23.2 Efterkommere har en højere kriminalitet – uanset opgørelsesmetode

Et hovedresultat er, at efterkommere af ikke-vestlige indvandrere er mere kriminelle end danskere. Når der i en gruppe af 100 mænd med dansk baggrund er ti, der har fået en dom for kriminalitet, er der i en sammenlignelig gruppe af 100 ikke-vestlige efterkommere 16 dømte.

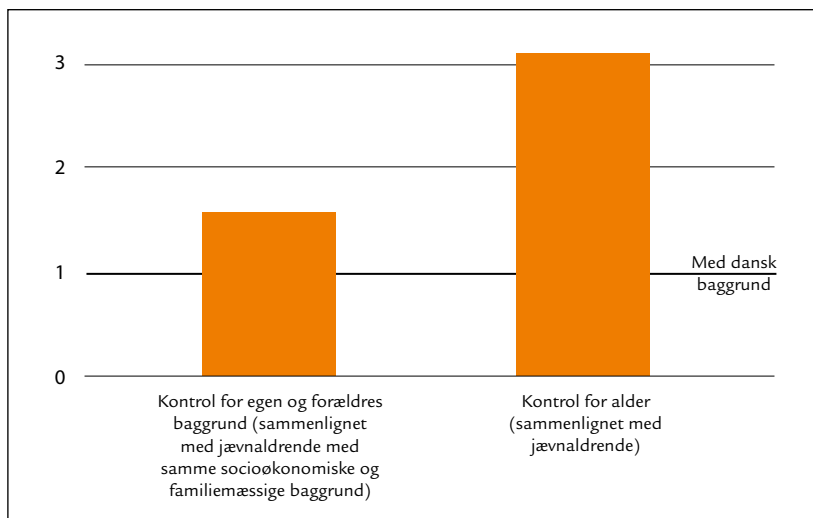
207. Damm og Dustmann (2014).

208. Kapitlet bygger på Andersen og Tranæs (2015).

I analysen er der taget højde for, at efterkommere på mange områder adskiller sig fra danskere i al almindelighed. De er fx yngre, har mindre uddannelse og kommer, som det er fremgået af bogen her, fra relativt ressourcetsvage hjem. Når de ikke-vestlige efterkommere sammenlignes med personer med dansk baggrund, som tilfældet er i figur 23.1, sammenlignes de netop med en gruppe, der har samme alder, uddannelsesniveau og familiebaggrund.

Figur 23.1 Andel dømte blandt ikke-vestlige efterkommere i forhold til andel dømte blandt personer med dansk baggrund, 2011

Note: Andel dømte er vist relativt til andel dømte med dansk baggrund. Ved „1“ adskiller de to grupper sig således ikke. Gerninger begået i 2011. Alle forskelle er statistisk signifikante.

0 = Slet ingen dømte

1 = Samme andel dømte som blandt danskere

2 = Dobbelt så høj en andel dømte

3 = Tre gange så høj en andel dømte

Kilde: Jensen, Tamm og Tranæs (2015).

Figurens venstre søjle afdækker, at de ikke-vestlige efterkommere som samlet gruppe er en halv gang mere kriminelle end sammenlignelige danske unge. Denne sammenligning, hvor vi kontrollerer for baggrundsforhold, er dog ikke den eneste relevante måde at analysere temaet på.

Det er også relevant at stille spørgsmålet om, hvor meget mere kriminelle unge ikke-vestlige efterkommere generelt er i forhold til en gennemsnitlig gruppe med dansk baggrund på samme alder. Svaret fremgår af højre søjle i figur 23.1: De er tre gange så kriminelt aktive.

De to mål for efterkommernes kriminalitet, vi har anvendt i afsnittet her, udgør begge en relevant beskrivelse af efterkommernes kriminelle aktivitet. De korrigerede mål (venstre søjle i figuren) viser, hvad der betinger en stor del af den i rå form markante overrepræsentation. De korrigerede tal viser dermed også noget om, hvor man kan sætte præventivt ind, hvis man vil nedbringe kriminaliteten i gruppen. Modsat viser de ikke-korrigerede tal i figurens højre søjle, hvordan mandlige ikke-vestlige efterkommere påvirker udviklingen i kriminalitet i Danmark.

23.3 Faldende kriminalitet – konstant overrepræsentation

Nu vender vi os mod udviklingen siden begyndelsen af 1990'erne. Analysen viser her, at kriminaliteten er faldet betragteligt fra slutningen af 1990'erne og til i dag for alle etniske grupper, men at de ikke-vestlige efterkommeres overrepræsentation har været nogenlunde konstant.

Når de ikke-vestlige efterkommere stadig er mere kriminelt aktive end sammenlignelige personer med dansk baggrund, er de det altså på et generelt lavere niveau for kriminalitet end i slutningen af 1990'erne.²⁰⁹

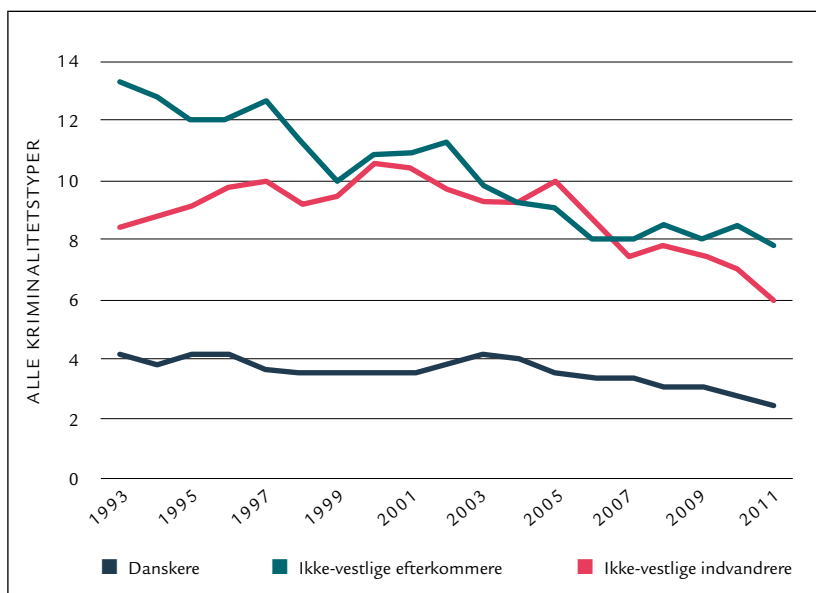
Figur 23.2 viser udviklingen i de 18-20-årige danskeres og ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres samlede kriminalitet i perioden fra 1993 til 2011.

Bortset fra, at vi nu sammenligner udviklingen for identiske aldersgrupper, er der i figuren ikke taget højde for, hvordan grup-

209. Se Jensen, Tamm og Tranæs (2015) for en nærmere omtale af udviklingen af kriminaliteten i Danmark i perioden efter Anden Verdenskrig. Bogen giver også en oversigt over forskningen i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i kriminalitet og de kriminelles levevilkår.

perne i øvrigt er sammensat på faktorer, som vi ved, betyder noget for risikoen for at begå kriminalitet. Her tænkes på den sociale og uddannelsesmæssige baggrund m.v. Dvs. at det er de „rene“ tal, der danner basis for figurens sammenligning.

Figur 23.2 Procentdel dømte blandt 18-20-årige ikke-vestlige efterkommere, indvandrere og danskere. 1993-2011. (Uden kontrol for socioøkonomiske forskelle)

Note: Samtlige forskelle mellem danskere og indvandrere hhv. efterkommere er statistisk signifikante.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

For det første ses det, at andelen af ikke-vestlige efterkommere, der fik en dom i begyndelsen af 1990'erne, var oppe over 13 procent på et år. Derefter er der et jævnt fald frem til 2006, hvor andelen er nede på 8 procent. I de sidste år af perioden holder andelen sig på dette niveau.

Betragter vi gruppen af ikke-vestlige indvandrere, kan vi først notere en stigning fra 1993 til 1997, fra godt 8 procent dømte til 10 procent, og derefter en stagnation omkring dette niveau indtil

2005, hvorefter et fald sætter ind fra en andel på 10 procent dømte i 2005 til 6 procent i 2011.

Den talmæssigt langt største gruppe, nemlig de 18-20-årige danskere, oplever et fald fra et lavt udgangspunkt på 4 procent i 1993 for at ende på 2,4 procent i 2011.

Samlet set dømmes godt tre gange så stor en andel efterkommere som danskere i både 1993 og 2011.

23.4 Underopdeling på vold og ejendoms-kriminalitet

Man kan yderligere dele op på typer af kriminalitet, hvilket der gøres i dette afsnit. Figur 23.3 viser således for den samme periode udviklingen for de samme grupper, når der deles op på vold og ejendoms-kriminalitet.²¹⁰

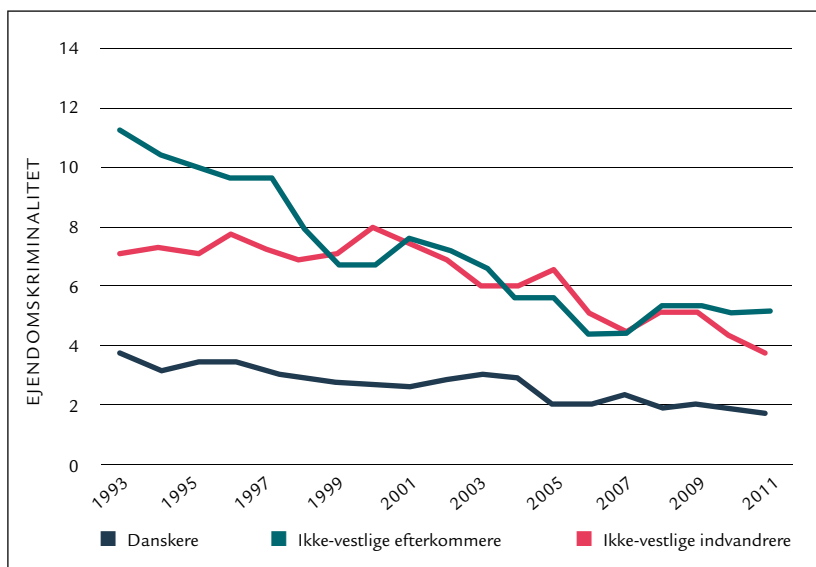
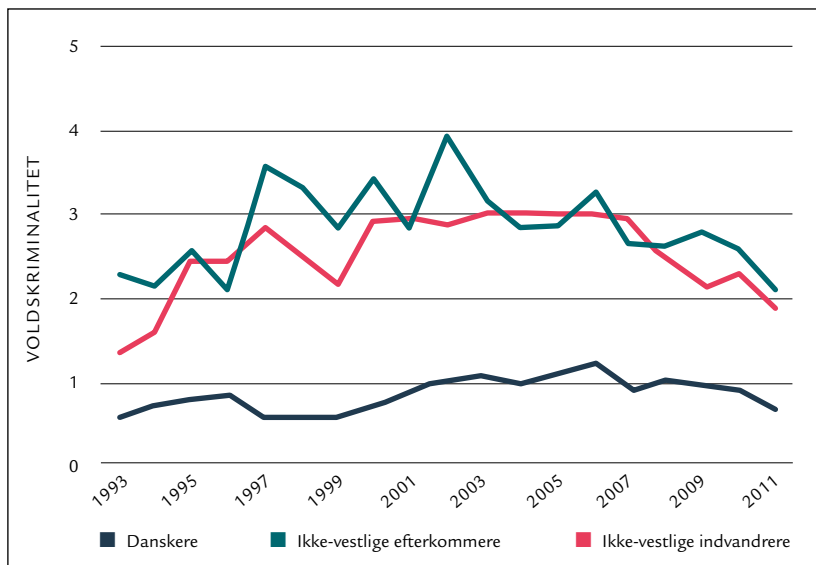
Indleder vi med udviklingen i de pådømte voldsdomme, er det ikke muligt at konstatere samme langsigtede fald som i figur 23.2. Tværtimod har efterkommerne en stigende tendens indtil 2002, hvor op mod 4 procent modtager en dom for vold, mens de to andre grupper har en stigende tendens indtil midten af 00'erne, hvor henholdsvis godt 1 og 3 procent dømmes for vold. Herefter falder niveauet for efterkommernes vedkommende tilbage til noget nær udgangspunktet.

Set over hele perioden idømmes de 18-20-årige ikke-vestlige indvandrere en svagt stigende andel med straffe for vold. I 1993 får ca. 1,4 procent en voldsdom mod lige knap 2 procent i 2011. Derimod er niveauet for de 18-20-årige danskere nærmest uændret, idet 0,7 procent fik en dom i 1993 mod 0,8 procent i 2011.

---

210. Ejendoms-kriminalitet er defineret som forbrydelser begået mod private eller offentlige formuegoder, bl.a. huse, indbo, penge, varer og biler. Tyveri er den dominerende delkategori, men ejendoms-kriminalitet omfatter eksempelvis også hærværk og røveri.

Figur 23.3 Procentdel dømte blandt 18-20-årige ikke-vestlige indvandrere, efterkommere og danskere. 1993-2011. Volds- og ejendoms kriminalitet. (Uden kontrol for socioøkonomiske forskelle)

Note: Samtlige forskelle mellem danskere og indvandrere hhv. efterkommere er statistisk signifikante.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Det langsigtede fald, vi kunne aflæse for alle tre grupper i figur 23.2, stammer fra udviklingen i andelen, der dømmes for ejendoms-kriminalitet.

18-20-årige ikke-vestlige efterkommere går fra et niveau omkring 11 dømte ud af en gruppe på 100 i 1993 til omkring 5 ud af 100 i de sidste år af perioden. Faldet for ikke-vestlige indvandrere er også stort: fra ca. 7 dømte ud af 100 i 1993 til knap 4 dømte ud af 100 i 2011. Også danskere modtager færre domme for ejendoms-kriminalitet i 1993 end i 2003, fra knap 4 til knap 2 ud af 100.

Det generelle billede er, at voldskriminaliteten er nogenlunde uændret over perioden, først med en stigning, så et fald, mens andelen, som begår berigelseskriminalitet, er faldet over hele linjen. Dette fald har været nogenlunde proportionalt, så ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres overrepræsentation i 2011 er nogenlunde, som den var i begyndelsen af 1990'erne. Dog er overrepræsentationen for indvandrere lidt højere i 2011 end i 1993.

23.5 Kontrol for baggrundsfaktorer

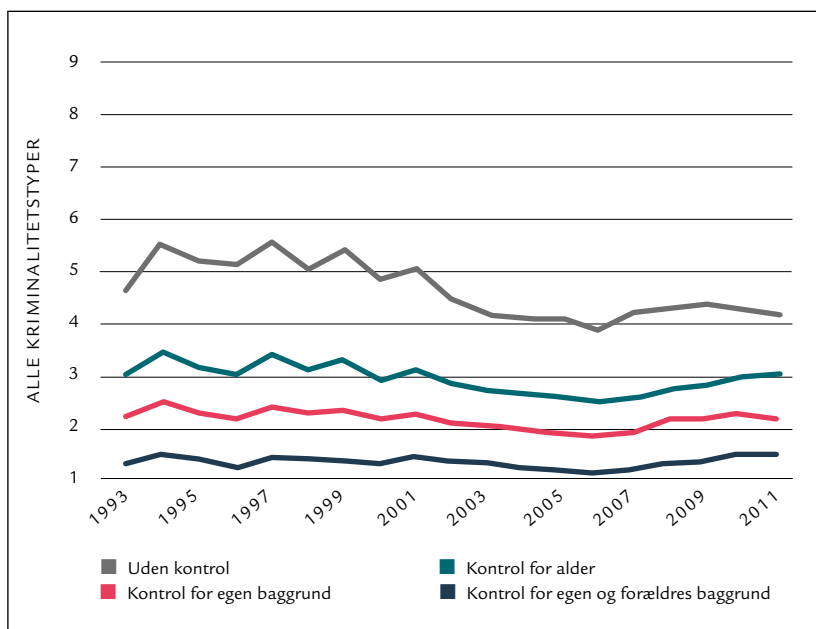
I det følgende bruger vi en lignende tilgang til efterkommernes kriminalitet i perioden fra 1993 til 2011, som vi gjorde i indledningen for året 2011 alene. Det vil sige, at vi korrigerer for forskelle i baggrundsfaktorer som eksempelvis uddannelse, alder og familiebaggrund.

Figur 23.4 og 23.5 viser overrepræsentationen i procentdelen med domme for kriminelle gerninger, når vi tager højde for både informationer om personen selv og om forældrene – altså når vi kontrollerer så bredt for gruppernes sammensætning, som vi har mulighed for. Dog kontrollerer vi kun for forældrenes socioøkonomiske forhold (uddannelse, beskæftigelse og indkomst) og kriminelle historie. Derimod korrigeres der ikke for fx sundhedsforhold eller opholdsgrundlag.

Ifølge sagens natur viser vi desuden nu kun tal for efterkommerne, da indvandrerne ikke har deres forældre i Danmark. Vi kan derfor af gode grunde ikke her kontrollere for forældrebaggrund.

Af figur 23.4 fremgår det, at overrepræsentationen falder med i omegnen af to tredjedele inden for det enkelte år, når vi tager højde for alle korrigerende faktorer.

Figur 23.4 Andel dømte ikke-vestlige efterkommere i forhold til andel dømte sammenlignelige danskere under forskellige former for statistisk kontrol, 1993-2011. 15-65 år

Note: Samtlige forskelle mellem danskere og efterkommere er statistisk signifikante. Andel dømte per befolkningsgruppe anføres relativt til andel dømte blandt danskere, og danskernes niveau er således sat til 1.

Kilde: Egne beregninger baseret på tal fra Danmarks Statistik.

I figur 23.5 splitter vi op på domme for vold og ejendoms kriminalitet for den samme periode, og igen ser vi samme mønster.

Figur 23.5 Andel dømte ikke-vestlige efterkommere i forhold til andel dømte sammenlignelige danskere under forskellige former for statistisk kontrol, 1993-2011. Volds- og ejendoms kriminalitet, 15-65 år

Note: Samtlige forskelle mellem danskere og efterkommere er statistisk signifikante. Andel dømte per befolkningsgruppe anføres relativt til andel dømte blandt danskere, og danskernes niveau er således sat til 1.

Kilde: Egne beregninger baseret på tal fra Danmarks Statistik.

23.6 Sammenfatning

Ikke-vestlige efterkommere havde i 2011 en sandsynlighed, der var tre gange så høj som i en jævnaldrende gruppe af danskere for at have modtaget en dom. Hvis der korrigeres for, at ikke-vestlige efterkommere har en svagere social stilling i samfundet, falder denne overrepræsentation markant. Når der i en gruppe af personer med dansk baggrund i 2011 var ti, der havde fået en dom for kriminalitet, var der i en sammenlignelig gruppe efterkommere 16.

Begge tilgange til at registrere kriminalitet har deres værdi. De korrigerede mål viser, hvad der betinger en stor del af den i rå form markante overrepræsentation. De korrigerede tal viser dermed også noget om, hvor man kan sætte præventivt ind, hvis man vil nedbringe kriminaliteten i gruppen. Modsat viser de ikke-korrigerede tal, hvordan indvandringen påvirker udviklingen i kriminalitet i Danmark.

Betragter vi perioden fra 1993 til 2011 har både danskere og efterkommere en faldende kriminalitet. Efterkommernes overrepræsentation er dog nogenlunde konstant gennem perioden.

23.7 Sammenfatning af del VII

Selvom børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er en temmelig sammensat gruppe, er der stor interesse for den og dens livsvilkår. Årsagen er for det første, at gruppen på mange måder kan betragtes som en underklasse, der døjer med ringe økonomiske vilkår og med ringe livschancer. For det andet udspringer interessen af en bekymring for velfærdsstatens økonomiske bæredygtighed, hvis en relativt stor og voksende befolkningsgruppe har en markant lavere beskæftigelse end majoritetsbefolkningen.

En levevilkårsundersøgelse gengivet i denne del af bogen dokumenterer, at indvandrerfamilier er materielt dårligere stillet end danske familier, og at en opvækst som barn med en ikke-vestlig baggrund kan være præget af tilbagevendende økonomiske problemer. En undersøgelse, der blev publiceret i 2008, viste betydelige forskelle i uddannelsessystemet mellem danske og ikke-vestlige unge i danskernes favør. Men undersøgelsen dokumenterede også, at mange unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har stærke ambi-

tioner om at uddanne sig. Især havde akademiske uddannelser høj prestige. I de følgende år har relativt flere i gruppen da også taget en ungdomsuddannelse.

Alligevel halter de unge med indvandrerbaggrund fortsat bag efter danske unge, når det gælder ungdomsuddannelserne. I 2012 har 70 procent af de danske unge, som var gået ud af niende klasse i 2007, opnået en ungdomsuddannelse. For de unge indvandrere og efterkommere er det tilsvarende tal 60 procent, hvis de er født i Danmark og 55 procent, hvis de er født udenfor Danmark. De unge indvandrere og efterkommere befinder sig desuden fortsat markant under niveauet for danske unge, når det gælder kompetencegivende uddannelser. Især har de unge mandlige efterkommere svært ved at hale ind på de unge danske mænd.

Der er få studier, der analyserer den kausale effekt af en barndom i dårlige økonomiske kår. En analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed afdækker en række negative effekter på flygtningebørns integration i samfundet, hvis der sammenlignes med en kontrolgruppe, der har den højere kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet. Starthjælpen blev indført i 2002 med det sigte, at lavere ydelser skulle styrke flygtninges incitament til at arbejde. Denne effekt viser sig også på kort sigt. Men efter længere tids ophold i landet er effekten væk. Starthjælpen har derimod en række negative integrationseffekter på børnene. Færre går i daginstitution i førskolealderen, flere opnår helt lave scores i de nationale tests, uddannelses-tiden er kortere, og kriminaliteten er væsentligt højere.

Den mulige højere kriminalitet undersøges også i denne del for ikke-vestlige efterkommere, der i 2011 har en tre gange så høj sandsynlighed som jævnaldrende danskere for at have modtaget en dom. Hvis der korrigeres for, at ikke-vestlige efterkommere har en svagere social stilling i samfundet, falder denne overrepræsentation markant. Når der i en gruppe af personer med dansk baggrund i 2011 er ti med en dom for kriminalitet, er der i en sammenlignelig gruppe efterkommere 16. Betragter vi perioden fra 1993 til 2011 har både danskere og efterkommere en faldende kriminalitet. Efterkommernes overrepræsentation er dog nogenlunde konstant gennem perioden.

DEL VIII

Sammenfatning

24 Hvad viste bogen?

Bogen formidler en let tilgængelig præsentation af analyserne i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed af børns liv og senere muligheder som voksne. Som forskningen forløber i enheden, er der tale om talbaserede analyser overvejende gennemført på registerdata.

Bogens del I giver en generel introduktion til emnet *børn*. I *kapitel 1* skitseres således barndommens nyere historie. Det fremgår, at barndommens konkrete udformning og børns læring var udpræget standsbestemt indtil engang i 1700-tallet. I løbet af dette århundrede indledes et begyndende brud med denne tradition i kraft af oplysningens idealer. I sammenhængen her sker det med udgangspunkt i oplysningens fokusering på børns rettigheder, herunder ret til uddannelse. Trods opbruddet lever langt de fleste børn dog fortsat efter det standsbestemte mønster.

Børns liv følges videre ind i romantikken, hvor barnet i stigende grad bliver centrum for den borgerlige familie. Relationen mor-barn får tildelt en særlig symbiotisk aura af nærhed og intimitet. Fra den borgerlige familie spredes dette ideal sig til stort set alle samfundsgrupper med undtagelse af de allermest svage.

Udslagsgivende for tilrettelæggelsen af børns hverdag bliver den udbygning af skolevæsenet, der i Danmark finder sted i løbet af 1800-tallet. Inden da omfordelte intet europæisk land bare en procent af BNP via skatterne for at kanalisere midlerne ind i offentlig uddannelse. Gennemgående er også, at uddannelse før 1900-tallet i meget stor udstrækning tjener indlæring af den kristne tro.

Kapitlet peger på, at omfordeling og social udligning mod slutningen af 1800-tallet bliver en ambition indenfor det repræsentative demokrati. Nye brede sociale klasser bliver afgørende for regeringsdannelsen i modsætning til tidligere, hvor regeringer udsprang af en overvejende jordbesiddende eller kulturbærende elite. Børnelivet

i dag struktureres på hverdage af skolen og pasningstilbud i institutioner.

Del II omfatter kapitlerne 2-4 og fokuserer på relationen forældre og børn. *Kapitel 2* afdækker, at det er ikke tilfældigt, hvem der bliver forældre. I dagens Danmark er både mænd og kvinder med længerevarende uddannelser mere tilbøjelige til at blive forældre end dem, der har brugt kortere tid i uddannelsessystemet. Der er dog stadig stor variation blandt forældre og derved også i børns vilkår under opvæksten.

Forældre videregiver deres gener og har samtidig stor indflydelse på de forhold, børn vokser op under. Tidlig stimulering og investering af tid og mere konkrete ressourcer påvirker børns kognitive udvikling, og forældrenes socioøkonomiske baggrund påvirker børnene gennem yderligere socialisering hen over barndommen. Derudover former den familietype og de familiemæssige rammer, som børnene vokser op under, hvordan forældrene kan videregive ressourcer til deres børn.

Repræsentative undersøgelser af danskernes tidsanvendelse foretaget med tilbagevendende mellemrum fra 1964 og frem til i dag viser, at forældrene bruger stadig mere tid på deres børn, fremgår det af *kapitel 3*. Børnene får på denne måde del i den velfærdsgevinst, der er hentet i, at stigende produktivitet på arbejdspladsen også bliver omsat i mere fritid. Tidsanvendelsen på børnene er dog meget forskellig alt afhængig af forældrenes baggrund. Højt uddannede forældre bruger væsentlig mere tid på børneomsorg som at lege og læse højt end ufaglærte. I denne forskel ser vi måske en af de væsentligste årsager til, at den sociale og uddannelsesmæssige mobilitet fortsat lader meget tilbage at ønske.

Med en analyseteknik, der tillader afdækning af kausale, dvs. årsagsforklarende effekter, undersøger *kapitel 4* effekten af en skilsmisse på børn og unges uddannelsespræstationer og deres risiko for at begå ungdomskriminalitet. Ved alle de forhold, der analyseres, viser der sig negative effekter for drenge, mens effekterne er mindre generelle, men alligevel mærkbare på nogle af målene for piger. Drenges risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse stiger fra 24 til 28 procent, mens der for piger er tale om en stigning

fra 20 til 21 procent. For begge køn øges risikoen for som 24- og 25-årige hverken at være under uddannelse eller i beskæftigelse to år i træk med ca. 1 procentpoint, hvis de er under 20 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, som er over 20 år ved skilsmissen.

Analysen viste også, at skilsmissebørn i kraft af skilsmissen får lavere karakterer ved den afsluttende eksamen i folkeskolen, og at deres risiko for slet ikke at få en afsluttende folkeskoleeksamen øges. For drengene registrerer forskerne endvidere en forøget risiko for kriminel aktivitet.

Der er flere årsager til at skilsmisse kan påvirke børnene i familien negativt. For det første er der den følelsesmæssige belastning før, under og efter den proces, hvor forældrene flytter fra hinanden. For det andet kan børnene opleve tab af ressourcer i familien med hensyn til økonomiske forhold og forældrenes tid og overskud til at tage sig af dem. Dertil kommer for det tredje en eventuel flytning til en anden bolig og tilpasning til et nyt miljø. De målte effekter er dog langt mindre, end de effekter man får, hvis man blot sammenligner børn i skilsmissec familier med børn i ikke-skilsmissec familier uden at tage en årsagsforklarende metode i brug.

Del III tager spørgsmålet om forekomsten af social arv i Danmark op til behandling fordelt på kapitlerne 5-7. *Kapitel 5* gennemgår forskningstraditionen omkring social arv. Kapitlet betoner, at den sociale arv på mange måder er et uomgængeligt vilkår for den menneskelige eksistens – vi er børn af vores forældre, og selv børn, som aldrig har boet sammen med eller kendt til deres forældre, vil med stor sandsynlighed reproducere træk fra forældrene, fordi de deler gener og hermed genetiske dispositioner for forskellige livsforløb med forældrene.

Det er et politisk spørgsmål, hvor stor en betydning den sociale arv skal have for livsforløbet – om man gennem samfundsmæssige interventioner og lige adgang til samfundets ressourcer skal forsøge at udjævne de forskelle, der er ved fødslen, eller om man skal lade evner, ulemper og fordele få frit spil. Men med forskningen kan man belyse forhold, som virker uhensigtsmæssige i forhold til at nå et samfundsmæssigt defineret mål som fx et vist niveau af

social mobilitet eller et vist niveau af økonomisk ulighed. Forskningen kan også være med til at sætte fokus på samfundsmæssige forhold, som på indirekte vis kan være med til at styrke den negative sociale arv.

Det danske velfærdssamfund har gennem generationer søgt at skabe lige muligheder gennem lige adgang til grundlæggende ydelser. Alligevel viser *kapitel 6*, at der stadig eksisterer markante forskelle i livsvilkår og livsforløb alt efter, hvilken social baggrund man er født med: Social arv og manglende social mobilitet gør sig gældende fra vugge til grav. Forholdet illustreres ved at følge børn født af mødre med en kort, mellemlang og videregående uddannelse gennem livet og sammenligne deres præstationer og livrisici. På alle alderstrin klarer børn født af mødre med en videregående uddannelse sig bedre end børn født af mødre med en ungdomsuddannelse, der igen kommer bedre gennem livet end børn født af mødre, der alene har en folkeskoleuddannelse bag sig.

At uddannelses- og indkomstmobiliteten i USA og Danmark ikke er afgørende forskellig, vil nok være en overraskelse for mange. Det fremgår således af *kapitel 7*, at der er tale om markante forskelle i førskoletilbuddene og uddannelsessystemet, som skulle tilsige store forskelle i den faktiske adfærd. I modsætning til i USA går en meget stor andel af de danske børn, herunder børn af de dårligst stillede, i vuggestue og børnehave. Danske grundskolers kvalitet er under en betydelig ressourceindsats relativt ens, der er SU til rådighed for alle studerende, og ingen skal betale for at tage en uddannelse hverken på grundskoleniveau, indenfor ungdomsuddannelserne eller de videregående uddannelser.

Men ét er muligheder. Noget andet er adfærd. Og den er ikke så forskellig på tværs af Atlanten. Det betyder igen, at mere end 50 år med en stærkt omfordelende velfærdsstat endnu ikke har bragt de ønskede resultater i uddannelsesmobilitet. De formelle muligheder er blevet mere lige. Men lighed i resultater mangler endnu at blive realiseret. Med hensyn til indkomstmobiliteten, før indkomstoverskoler er indregnet, ligger de to lande også nogenlunde på niveau. Den danske velfærdsstat træder dog i karakter, hvis vi medregner

indkomstoverførsler, idet indkomstmobiliteten i dette tilfælde ligger over mobiliteten i USA.

Kapitel 8 peger på, at negativ social arv i form af videreførelsen af kriminalitet fra forældre til børn er stærkt problematisk i et samfund optaget af at styrke den sociale mobilitet. Selvom mænd er mere kriminelle end kvinder, og selvom mænds fængselsophold hænger tæt sammen med deres børns – særligt deres sønners – senere risiko for fængsling, viser kapitlet, at mødre også viderefører den negative sociale arv til deres børn ved at vælge en kriminel partner.

Selvom videreførelsen af social arv er tydelig og stigende i takt med graden af kriminalitet, er der dog også noget, der indikerer, at der er faktorer, som kan virke beskyttende for barnet. Drengene, som klarer sig godt i skolen, har markant lavere sandsynlighed for selv at blive fængslet, når de har en far, der har været i fængsel, end hvis de klarer sig dårligt i skolen. Deres risiko er dog stadig højere end for andre drenge med tilsvarende evner.

Del IV tager tråden op fra del III ved over kapitlerne 9-11 at undersøge ulighed i levevilkår. *Kapitel 9* introducerer temaet. Det fremgår, at ulighed kan have store konsekvenser. Hvis mangler i løbet af barndommen påvirker muligheden for at udvikle sig eller det generelle velbefindende, kan dette have konsekvenser gennem hele livet. Ulighed handler bl.a. om forskelle i økonomiske ressourcer. Selvom mange økonomiske barrierer i fx uddannelsessystemet er fjernet i Danmark, består andre som valg af bopæl og derved skole. Fattigdom, som er relateret til ulighed, kan også have konsekvenser – specielt hvis det er tilfældet over en længere periode. Men omvendt er ulighed en konsekvens af personlig frihed og bl.a. også brugen af økonomiske incitamenter. Derfor er det i sidste ende en politisk afvejning, hvor meget vægt personlig frihed og økonomiske incitamenter skal tillægges, og hvor stort fokus de mulige konsekvenser af ulighed skal have.

Kapitel 10 analyserer udviklingen i børns forbrugsmuligheder siden 1987 målt ved den ækvivalerede indkomst i de husholdninger, hvori børnene indgår. Ved beregning af den ækvivalerede indkomst

tages der hensyn til stordriftsfordele i husstande med mere end en person.

I perioden har der overordnet set været en stor stigning i forbrugsmulighederne, og stigningen har gennemsnitlig set været større for børnene end for de voksne. Samtidig med stigningen i de gennemsnitlige forbrugsmuligheder har der fra midten af 1990'erne og fremefter været en stigning i uligheden i disse.

Der er store forskelle i forbrugsmulighederne blandt børn afhængig af deres etniske baggrund. Børn med dansk baggrund har således en langt højere forbrugsmulighed end især børn med ikke-vestlig baggrund, og der har også været en langt større stigning i forbrugsmulighederne for børn med dansk baggrund end for andre børn. De mest tydelige forskelle gælder for andelen af børn, der lever i lavindkomstfamilier. Blandt børn med dansk baggrund er det en ret konstant andel omkring 5 procent, der lever i lavindkomstfamilier. Til gengæld er der en meget stor andel og en kraftig stigning i andelen af børn med ikke-vestlig baggrund, der lever i lavindkomstfamilier. For børn, der er ikke-vestlige indvandrere, er andelen således ca. 55 procent i 2018 – og for efterkommernes vedkommende er den ca. 26 procent.

Uligheden målt ved Gini-koefficienten er lavere blandt børn end blandt voksne. Der har dog for både børn og voksne været en stigning i uligheden siden midten af 1990'erne, og det gælder i særdeleshed i årene lige inden finanskrisen. Efter finanskrisen er uligheden også vokset blandt både voksne og børn, omend den stort set er konstant blandt børn med dansk baggrund.

Der er stor forskel på børns forbrugsmuligheder afhængig af familiestørrelse. Den højeste gennemsnitlige ækvivalerede indkomst findes hos par med et barn, der har dansk baggrund. Til gengæld er det par med dansk baggrund med to børn, hvor der er den mindste andel af børn, der lever i lavindkomstfamilier. Den familietype, hvor der er lavest gennemsnitlig ækvivaleret indkomst, er enlige med mere end to børn – og det er også blandt denne familietype, at der er den største andel, der lever i en lavindkomstfamilie.

Kapitel 11 analyserer udbredelsen af fattige familier med børn. Det er vanskeligt at afgøre, hvornår en person eller en familie skal

tælles som fattig. Én måde er at benytte den såkaldte medianmetode, hvor den disponible indkomst vurderes i forhold til det omgivende samfunds. Her er med andre ord tale om relativ fattigdom. En anden måde er at bruge den såkaldte budgetmetode. Her vurderer man, om en families indkomst er høj nok til at opretholde et almindeligt accepteret minimum for levestandarden ud fra et minimumsbudget. Med begrebet nærmer vi os absolut fattigdom. En udgivelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har benyttet denne metode til at undersøge antallet af børn i lavindkomstfamilier.

Mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en familie med lave indkomster i 2015. Denne opgørelse er baseret på fattigdom i et enkelt år og svarer til ca. 24.900 børn. Hæver man grænsen til fattigdom i tre år i træk, er antallet af fattige børn 7.200. Undersøger man, hvor mange børn, der har oplevet fattigdom i løbet af deres opvækst, viser det sig, at 11 procent af 17-årige i 2015 har levet i familier med lave indkomster i løbet af de foregående 10 år.

De fattige familier er typisk karakteriserede ved arbejdsløshed, overførselsindkomster og høje renteudgifter. Risikoen for at have lav indkomst er større for forældre med ikke-vestlig baggrund, men antallet af fattige børn er ligeligt fordelt uanset forældrebaggrund. Der er flere fattige børn i parfamilier, men risikoen for at være fattig er større for enlige. I 2015 var den gennemsnitlige periode med lav indkomst indenfor de 10 seneste år omkring 2 år.

Livet i skolen fylder mere i børns dagligdag. I del V udfoldes over kapitlerne 12-16 aspekter af dette liv, idet *kapitel 12* introducerer temaet. Det fremgår, at der er mange grunde til, at forskning vedrørende skolen er af stor betydning. For det første er det vigtigt at få mere viden om effekter af et bredt spektrum af indsatser og ressourceanvendelse i skolen, da det kan danne grundlag for beslutninger om en stadig udvikling af skolens kvalitet og effektivitet. For det andet er det vigtigt at forstå, hvordan skolen påvirkes af forhold i det øvrige samfund, fx hvordan skolens og forældrenes betydning for elevernes læring spiller sammen, og hvordan elevsammensætningen på skolen påvirker læringsmiljøet. For det tredje er det vigtigt at få mere viden om, hvordan forhold omkring skolen påvirker ikke bare eleverne, men også deres familie og det øvrige samfund.

Via en repræsentativ tidsanvendelsesundersøgelse gennemført i 2008-09 viser *kapitel 13*, at en anden nyere faktor gennemgribende har omstruktureret børns dagligdag med potentielt skadelige effekter på deres trivsel og sundhed samt børnenes udbytte af skolegangen. Af den sparsomme tid på egen hånd bruger skolebørn således afhængigt af alder mellem 2 og 3 timer i gennemsnit foran en skærm på en hverdag, og på weekenddage skrues yderligere op for tidsforbruget. Undersøgelsen analyserer også en række andre problematiske sider af skolebørnenes liv og finder, at omkring 6 procent af deltagerne i undersøgelsen målt på flere parametre udgør en særlig risikogruppe. I en gennemsnitlig skoleklasse er der dermed en til to elever, der den samme dag ikke bare har en eller to, men hele tre potentielt problemskabende forhold: De springer morgenmaden over, bruger for meget tid foran tv eller pc, og de er meget alene, mens andre får for lidt søvn eller for lidt motion.

Kapitel 14 afdækker, at det har konsekvenser ikke kun for barnet selv, men også for forældrene og for barnets ældre søskende, hvis et barns skolestart udskydes. Mødres beskæftigelse stiger. Samtidig stiger stabiliteten af forældrenes indbyrdes forhold, og denne effekt er endda tiltagende indtil barnets afslutning af 9. klasse. Endelig afdækker kapitlet, at ældre søskende nyder godt af en senere skolestart hos de mindre søskende, hvis den ældre søskende står overfor at skulle tage eksamen ved afslutningen af 9. klasse. Den positive effekt er dog begrænset til fag, der er kendetegnet ved udenadslære og huskeregler, mens der ikke kan spores en effekt i mere komplekse og analytiske fag.

Kapitel 15 omtaler en analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, der i samarbejde med forskere fra VIVE har undersøgt, hvad antallet af undervisningstimer betyder for elevernes karakterer i 9. klasse. Effekterne er beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse. Analysen dokumenterer, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på læringen. Børn med ufaglærte forældre høster den største gevinst. Hvis ingen af forældrene har en uddannelse udover grundskolen, er effekten 70 procent større, end hvis mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Effekten for de

to grupper af elever er henholdsvis 0,29 og 0,17 karakterpoint. Hvis mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse, men ingen har en videregående uddannelse, er effekten 0,23 karakterpoint. Dvs. midt imellem effekten for børn af de to andre uddannelsesgrupper.

Kapitel 16 uddyber de fortsatte problemer i uddannelsessystemet med at bryde den sociale arv ved opnåelse af kompetencegivende uddannelser. Frafaldet på erhvervsuddannelserne er eksempelvis højere for børn fra ufaglærte hjem og fra familier med en ikke-vestlig baggrund. Der er også en tydelig social gradient ved optaget på universitetsuddannelserne. De dygtige børn af ufaglærte og af forældre med en erhvervsuddannelse fravælger i højere grad en akademisk karriere end de dygtige børn af akademikere.

Kapitel 17 introducerer omtalen i del VI af ROCKWOOL Føndens Forskningsenheds analyser af situationen for anbragte børn, der tematiseres i kapitlerne 18-21. Kapitlet formidler den erkendelse, at der er en lang række årsager til, at det er vigtigt at beskæftige sig med anbringelser og forebyggende foranstaltninger i en forskningsmæssig sammenhæng. For det første er det vigtigt at kende til de faktorer, der udgør en væsentlig risiko for, at et barn eller et ungt menneske udvikler et behov for at blive anbragt. For det andet er det vigtigt at forstå, hvad det er, vi tilbyder disse udsatte og sårbare grupper under deres anbringelse. Og for det tredje er det vigtigt at forstå, om niveauet af aktiviteter indenfor et sådant område kan bruges som et pejlemærke for omfanget af sociale problemer i samfundet.

Af *kapitel 18* fremgår det, at forskellene mellem anbragte og ikke-anbragte børns senere voksenliv ikke kan tages som udtryk for, at det er gået sådan, fordi barnet blev anbragt. Man kan derimod alene belyse, hvilke ulemper der senere i livet præger personer, som også har været anbragt som barn eller ung. Forklaringen er forskelle i ressourcer i udgangspunktet. De anbragte børn kommer i høj grad fra resourcesvage hjem. Disse hjem kan have været præget af opløste familier og sociale udfordringer i form af alkohol- eller narkomisbrug, psykiske problemer, vold og et liv på overførselsindkomster. Gruppen af anbragte børn sammenlignes her med en tilfældigt udvalgt gruppe af mennesker, der ikke har været anbragt som børn eller ung. Dette flertal har socialt og i familien haft bedre betingel-

ser i opvæksten: flere sociale og økonomiske ressourcer og generelt bedre muligheder.

Man kan så håbe, at anbringelserne er med til at gøre forskellene mindre, end de ellers ville have været. De pædagogiske tilbud, stabiliteten i dagligdagen og bedre fysiske rammer kan måske kompensere for noget af den konfliktfyldte opvækst, selvom tidligt skadede børn generelt står svagere i livet.

Ikke desto mindre klarer de tidligere anbragte sig dårligere end sammenligningsgruppen på en række punkter: De opnår en kortere uddannelse, de har dårligere helbred, de har en dobbelt så høj risiko for at dø, inden de fylder 18 år, og de har en stærkt forhøjet risiko for at blive forældre som teenagere.

En analyse af henholdsvis betydningen af anbringelse i familiepleje og institution tyder på, at plejefamilier er bedst til at sikre de anbragte børn og unges fremtid. Det gælder både opnåelse af uddannelse og fravalg af kriminalitet. Det er dog værd at bemærke, at resultaterne er udtryk for en gennemsnitsbetragtning, og at de kun gælder de mildere anbringelsessager. Man kan sagtens forestille sig, at der findes grupper af børn, som vil have størst gavn af en anbringelse i en institution. Man må også formode, at der er en stor andel af børnene og de unge, der ikke kan anbringes i plejefamilier, fordi de kræver særlige former for professionel behandling eller overvågning.

Slægtsanbringelser, der ellers intuitivt måske er bedre end anbringelser i fremmede plejefamilier, viser sig at være på niveau med plejefamilier, hvis der måles på risikoen for et ikke-planlagt ophør af anbringelsen.

Kapitel 19 belyser forholdene omkring anbringelse af børn af ikke-vestlige indvandrere. Ikke-vestlige indvandrere har klart dårligere levevilkår end danskere. Et af udtrykkene for disse dårligere levevilkår er netop en højere anbringelsesrisiko for børn af ikke-vestlige indvandrere. Især drenge med en ikke-vestlig baggrund har en klart forhøjet risiko for at blive anbragt udenfor hjemmet i løbet af barndommen.

Kapitel 20 indleder omtalen i del VII af aspekter ved en tilværelse i Danmark som barn og ung af en ikke-vestlig indvandrer el-

ler ikke-vestlig efterkommer. Det fremgår, at selvom børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er en temmelig sammensat gruppe, er der en stor interesse for den og dens livsvilkår, både fra politisk side og fra forskningen.

Årsagen er for det første, at gruppen på mange måder kan betragtes som en underklasse, der døjer med ringe økonomiske vilkår og med ringe livschancer. Uddannelses- og kriminalitetsstatistikkerne taler umiddelbart deres klare sprog; begge er eksempler på livsområder, der kan siges at opsummere de strukturelle betingelser, som børn og unge med ikke-vestlige baggrunde vokser op med. Sådanne betingelser knytter sig både til forhold ved de familier, som børnene vokser op i, og til forhold ved det omgivende samfund. Der tegner sig dog en positiv udvikling, når vi ser på netop uddannelse og kriminalitet, hvor uddannelsesniveaut er steget og kriminaliteten er faldet over den periode, børn og unge med ikke-vestlige baggrunde er vokset til at blive en betragtelig befolkningsgruppe i Danmark. For det andet udspringer interessen af en bekymring for velfærdsstatens økonomiske bæredygtighed, hvis en relativt stor og voksende befolkningsgruppe har en markant lavere beskæftigelse end majoritetsbefolkningen.

Kapitel 21 dokumenterer, at mange indvandrerfamilier er materielt dårligere stillet end danske familier, og at en opvækst som barn med en ikke-vestlig baggrund kan være præget af tilbagevendende økonomiske problemer.

Om de bredere baggrundsforhold viser en undersøgelse fra 2007 endvidere betydelige forskelle i uddannelsessystemet mellem danske og ikke-vestlige unge i danskernes favør. Men undersøgelsen afdækker også, at de unge efterkommere og indvandrere er ved at bevæge sig fremad i uddannelsessystemet. Unge ikke-vestlige indvandrere er således mere tilbøjelige til at uddanne sig, end tilfældet var omkring årtusindskiftet. Mange unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har også stærke ambitioner om at uddanne sig med vægt på akademiske uddannelser. I de følgende år har relativt flere i gruppen da også taget en ungdomsuddannelse. Alligevel halter de dog fortsat bag efter danske unge, når det gælder ungdomsuddannelserne. De unge indvandrere og efterkommere befinder sig desuden fortsat

markant under niveauet for danske unge, når det gælder erhvervelsen af en kompetencegivende uddannelse. Især har de unge mandlige efterkommere svært ved at hale ind på de unge danske mænd.

Der er få studier, der har analyseret den kausale effekt af en barndom under dårlige økonomiske kår. En analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed gengivet i *kapitel 22* afdækker en række negative effekter af den lavere statshjælpsydelse på flygtningebørns integration, hvis der sammenlignes med en kontrolgruppe, der havde den højere kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet. Starthjælpen blev indført i 2002 med det sigte, at lavere ydelser skulle styrke flygtninges incitament til at få et arbejde. Denne effekt viste sig også tydeligt i de første år, flygtningene opholdt sig i Danmark. Starthjælpen havde dog en række negative effekter på børnene. Færre gik i daginstitution i førskolealderen, flere opnåede helt lave scores i de nationale tests, uddannelsestiden var kortere, og kriminaliteten var væsentligt højere.

Kapitel 23 går videre med en analyse af, om ikke-vestlige efterkommere har en højere kriminalitet end danske unge. Ikke-vestlige efterkommere har i 2011 en sandsynlighed, der er tre gange så høj som i en jævnaldrende gruppe af danskere for at have modtaget en dom. Hvis der korrigeres for, at ikke-vestlige efterkommere har en svagere social stilling, falder denne overrepræsentation markant. Når der i en gruppe af personer med dansk baggrund i 2011 var ti, der havde fået en dom for kriminalitet, var der i en sammenlignelig gruppe efterkommere 16.

Begge tilgange til at registrere kriminalitet har deres værdi. De korrigerede mål viser, hvad der betinger en stor del af den i rå form markante overrepræsentation. De korrigerede tal viser dermed noget om, hvor man kan sætte præventivt ind, hvis man vil nedbringe kriminaliteten i gruppen. Modsat viser de ikke-korrigerede tal, hvordan indvandringen påvirker udviklingen i kriminalitet i Danmark. Betragter vi perioden fra 1993 til 2011 har både danskere og efterkommere en faldende kriminalitet. Efterkommernes overrepræsentation er dog nogenlunde konstant gennem perioden.

Indeks

- adfærdsproblemer 33, 50
ADHD-medicin 225
afstraffelse 24, 35, 41
anbringelse 32f., 36, 99f., 103, 193,
198ff., 212ff., 222f., 225ff., 283f.
- budgetmetode 147, 151, 153, 281
børnearbejde 29f., 33
børneasyler 38
børnefattigdom 109, 119
børnehave 79, 93, 116, 158f., 256f.,
278
børnehjem 29, 32
Børnerådet 41
- centraladministration 20
- daginstitution 39, 42, 51, 261f., 272,
286
dannelsesrejse 21
disciplin 35
døgninstitutioner 202, 205, 214
døgnrytmeskemaer 165
- efterkommere 125ff., 223, 231, 234,
241, 243, 247ff., 252ff., 262ff.,
285f.
efterværn 219ff., 227
elevsammensætning 92, 160
ensretning 25
epigenetik 75
erhvervsmobilitet 71
erhvervsskoler 92
- fabriksarbejde 30, 32
familiepleje 205, 213ff., 222, 227,
284
fattigdom 94, 107ff., 114, 116,
146ff., 223, 225, 261, 281
fattigdomsrate 108
fejlnærning 19
fertilitet 20
folkeoplysning 34
folkeskolen 32, 35, 37, 62, 66, 77,
108, 113, 157, 164, 173, 179f.,
182, 184, 189, 209, 250, 252, 277,
282
forbrugsmuligheder 14, 89, 117ff.,
121, 125, 132, 135, 138, 144ff.,
152, 231, 243, 279
forebyggelse 33, 205
forsvarsvilje 27
forældreløse 29
fremskridtoptimisme 22
frihed 21, 115f., 152, 279
fritidsaktiviteter 50, 57
fængsler 30, 32
fødselshyppighed 34
fødselsvægt 74, 82f., 108
følelse 24, 196
førskolebørn 39, 42, 212, 257
- Geneve-erklæringen af 1924 40, 46
Gini-koefficient 108f., 118f., 121f.,
127ff., 134, 136f., 140ff.
- hard skills 74, 78
hygiejniske bevægelse 34

- incitament 111, 115ff., 152, 261,
 272, 279, 286
 individuation 24
 indkomstmobilitet 71, 78f.
 indkomstoverførsler 39, 89, 278f.
 industrialisering 29, 36
 inefficiens 73
 integrationsydelse 115, 130, 149

 kadaverdisciplin 24, 38
 klassekammerater 159f., 247
 kontanthjælp 89, 115f., 125, 149,
 223, 243, 255ff., 261, 272, 286
 kostskoler 21, 205
 kreditbegrænsninger 110, 112
 kriminalitet 29, 53, 64ff., 72, 76, 80,
 82f., 94, 99, 101, 103f., 108, 113,
 196, 200f., 212, 214, 216f., 219f.,
 222, 225, 227, 231, 236, 238,
 240ff., 260ff., 264ff., 268, 271f.,
 279, 284ff.
 kronarsystemet 197f.
 kumuleret risiko 196
 kærlighed 25, 29
 kønsroller 25

 latinskole 20, 31
 lavindkomstfamilier 112, 118f.,
 124f., 129ff., 134f., 137f., 141f.,
 145, 147, 151, 153, 280, 281
 legater 111
 levevilkår 13, 22, 29, 41, 107, 114,
 187, 223, 225f., 243, 255, 264,
 279, 284
 liberalisme 115
 lighed 37, 39, 42, 73, 93, 112, 115,
 278
 lykke 22
 læsetræning 20
 læsning 164, 167

 makrosystemet 198
 mellemskole 31
 mikrosystemet 198
 morgenmad 170f.
 motion 38, 165ff., 170, 172, 188,
 282

 natvægterstat 27

 OECD 39, 109, 120, 163f.,
 omsorgssvigt 107, 194, 197, 218
 opdragelse 21, 24, 28, 35, 237
 oplysningsforfattere 21
 overvægt 167, 171

 parlamentarisme 31f.
 plejefamilie 199, 213, 215f., 219
 prostitution 29

 religiøsitet 26
 renlighed 34
 renteudgifter 149, 151, 153, 281
 resocialisering 29
 risikoadfærd 206ff., 221
 rollemodel 51, 160
 romantikken 25, 275

 sagsbehandlere 54, 213, 224
 samfundstjeneste 94, 100
 sekularisering 28
 selvregulering 83
 skilsmisse 50, 52f., 59, 61ff., 176,
 276f.
 skolestart 76, 158f., 164, 173ff.,
 188f., 282
 skolevalg 160
 slægtsanbringelse 217f.
 social arv 45, 71ff., 76, 80f., 84, 87,
 94, 101, 103f., 179, 186, 236f.,
 277, 279
 socialisering 48, 53, 206, 213, 276
 soft skills 74, 78f.
 sprogproblemer 182
 starthjælp 115, 125, 149, 255ff., 261
 stavning 20

stimulering 47f., 53, 276
stordriftsfordele 120, 280
stresshormoner 196
stresssystem 196
SU 77f., 93, 111, 278
søvn 168ff., 172, 188, 282

tidsanvendelse 13, 45, 54ff., 58, 67,
165, 168, 276
tilknytningsmønstre 195
tolærerordninger 161f.
tryghed 80, 196, 247
tv 165f., 170ff., 188, 282
tvangsanbringelse 32, 203, 206

uafhængighedserklæring 28
uddannelsesmobilitet 49, 71, 91f.,
186, 278
uddannelsesvalg 49, 76, 91, 110
udsatte unge 13, 61, 97

ulighed 13, 45, 56, 58f., 73, 81f.,
84f., 107f., 110ff., 114ff., 122,
124, 127f., 134, 137, 140, 152,
187, 201, 278f.
undervisning 21, 23, 28, 33, 35, 38f.,
79f., 85, 158, 162ff., 181ff., 189,
282
undervisningspligt 20, 33, 37f.
undervisningstimer 31, 38, 160ff.,
179ff., 189, 282

velgørenhed 30, 39
vitaminmangel 19
vold 23, 64f., 221, 227, 266, 269, 283
vuggestue 79, 93, 256f., 278
våbenbrug 20

ækvivaleret indkomst 120ff., 126ff.,
133f., 137, 141f., 145, 280

Forskning i børns levevilkår og opvækst foretaget af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed – 2007-2019

Oversigten indeholder kun udgivelser publiceret af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed. Enhedens forskere har derudover publiceret i en lang række videnskabelige tidsskrifter, se fx bogens litteraturliste for yderligere information.

2007

N. Egelund og T. Tranæs. *Pisa Etnisk 2005*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2008

T. Tranæs (red.). *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.

2009

J. Bonke: *Forældres brug af tid og penge på deres børn*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2010

S.H. Andersen (red.). *Når man anbringer et barn. Baggrund, stabilitet i anbringelsen og det videre liv*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2013

S.H. Andersen og P. Fallesen. *Når man anbringer et barn II. Årsager, effekt af anbringelsesforanstaltninger og konsekvenser*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

J. Bonke og J. Greve. *Bruger skolebørn tiden hensigtsmæssigt? Om søvn, spisning, motion, samvær og trivsel*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2014

A.P. Damm og C. Dustmann. *Does Growing up in a High Crime Neighborhood Affect Youth Criminal Behavior?* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2015

J. Bonke. *Do Danish Children and Young People Receive Pocket Money?* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

H.W. Fallesen. *The educational performance of immigrant children: Examination of the native-immigrant education gap.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Fallesen, P. og C. Wildeman. *The Effects of medical Treatment of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) on Foster Care Caseloads: Evidence from Danish Registry Data.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Keilow, M., A. Holm og P. Fallesen. *The Effects of Medical Treatment of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) on Children's Academic Achievement.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

R. Landersø, H.S. Nielsen og M. Simonsen. *School Starting Age and the Crime-Age Profile.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2016

S.H. Andersen. *The Effect of Aftercare on Human Capital Acquisition and Antisocial Behavior among Foster Care Alumni.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

S.H. Andersen og B. Jensen. *Anbringelser. Historik, omfang, årsager og virkemidler.* København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

H.-L.F. Eriksen og C. Hvidtfeldt. 2016. *Indskolingselevers trivsel og faglige kompetencer. Resultater fra Høje-Taastrup Kommune.* Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

R. Landersø og J. Heckman. 2016. *The Scandinavian Fantasy: The Sources of Intergenerational Mobility in Denmark and the U.S.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

M. Mertz og S.H. Andersen. 2016. *The hidden cost of foster care: New evidence on the intergenerational transmission of foster care experiences.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2017

- L.H. Andersen og K.B. Karlson. *The Impact of Paternal Incarceration on Boy's Delinquency: A New Method for Adjusting for Model-Driven Bias*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- S.H. Andersen. *Social environmental insults, critical periods in brain formation and adverse outcomes in early adulthood*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- J. Bonke og A.E.W. Christensen. *Børn i familier med lave indkomster. Hvor mange, hvor længe, hvem og hvorfor?* Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- J.-P. Thomsen. *Unrealized potential: The disparate educational parthways of highly qualified working-class children*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2018

- P. Bingley, E. Heinesen, K.F. Krassel og N. Kristensen. *The Timing of Instruction Time: Accumulated Hours, Timing and Pupil Achievement*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- J. Bonke og A.E.W. Christensen. *Hvordan bruger danskerne tiden?* København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Dustmann, C. og R. Landersø. *Child's Gender, Young Fathers' Crime, and Spillover Effects in Criminal Behavior*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- P. Fallesen og F. Bernardi. *Parental Welfare Dependency and Children's Educational Attainment*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2019

- L.H. Andersen, C. Dustmann og R. Landersø. *Lowering Welfare Benefits: Intended and Unintended Consequences for Migrants and their Families*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- S.H. Andersen. *Maternal mental health and child outcomes: Evidence from a natural experiment*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- E. Heinesen. *Parental Separation and Child Outcomes: Education, Employment and Juvenile Delinquency*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- R. Landersø, H.S. Nielsen og M. Simonsen. *Effects of School Starting Age on the Family*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- S. Maruyanna og E. Heinesen. *Another Look at Returns to Birthweight*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Litteratur

- AE. 2020. *Flere års stigning i fattigdom afløses af stagnation*. København: AE Rådet.
- Ainsworth, M. og J. Bowlby. 1965. *Child Care and the Growth of Love*. London: Penguin Books.
- Ainsworth, M., M. Blehar, E. Waters og S. Wall. 1978. *Patterns of Attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Almlund, M., A.L. Duckworth, J.J. Heckman og T. Kautz. 2011. *Personality psychology and economics*, chapter 1, page 1-181 in *Handbook of Economics of Education*. E.A. Hanushek, S. Machin og L. Woessmann (red.).
- Amato, P.R. og B. Keith. 1991. Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin* 110(1): 24-46.
- Amato, P.R. 1993. Children's adjustment to divorce: Theories, hypothesis, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family* 55(1):23-38.
- Amato, P.R. 2001. Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology* 15: 355-370.
- Andersen, B. 1971. *Adelig opfostring. Adelsbørns opdragelse i Danmark 1536-1660*. København: Institut for Dansk Skolehistorie i kommission hos Gad.
- Andersen, F., O.B. Andersen og P. Dahl. 1999. *1700-tallets litterære kultur*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Andersen, J.G. 2008. *Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, L.H. 2016. How Children's Educational Outcomes and Criminality Vary by Duration and Frequency of Paternal Incarceration. *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, maj 2016.
- Andersen, L.H. 2017. *Assortative mating and the intergenerational transmission of delinquency*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, L.H. og T. Tranæs. 2011 (revideret 2013). Etniske minoriteters overrepræsentation i strafferetlige domme. *ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed arbejdsrapport 23*.
- Andersen, L.H. og T. Tranæs. 2015. Er ikke-vestlige indvandrere og efterkommere mere kriminelle end danskere? i B. Jensen, D. Tamm og

- T. Tranæs. 2015. *Forbrydelse, straf og afsoning i Danmark*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Andersen, L.H. og K.B. Karlson. 2017. *The impact of paternal incarceration on boys' delinquency: A new method for adjusting for model-driven bias*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, L.H., C. Dustmann og R. Landersø. 2019. *Lowering Welfare Benefits: Intended and Unintended Consequences for Migrants and their Families*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.C., M.K. Humlum og A.B. Nandrup. 2016. Increasing Instruction Time in School Does Increase Learning. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(27): 7481-7484.
- Andersen, S.C. og H.S. Nielsen. 2016. Reading intervention with a growth mindset approach improves children's skills. *PNAS* 113(43), pp. 1211-1213.
- Andersen, S.C., L.V. Beuchert-Pedersen, H.S. Nielsen og M.K. Thomsen. 2018. The Effect of Teacher's Aides in the Classroom: Evidence from a Randomized Trial. *Journal of the European Economic Association*, jvy048.
- Andersen, S.H. (red.) 2010. *Når man anbringer et barn. Baggrund, stabilitet i anbringelsen og det videre liv*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Andersen, S.H. 2013. Lav fødselsvægt blandt anbragte børn – samvariation eller årsagssammenhæng? i S.H. Andersen og P. Fallesen. 2013. *Når man anbringer et barn II. Årsager, effekter af anbringelsesforanstaltninger og konsekvenser*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Andersen, S.H. 2016. *The Effect of Aftercare on Human Capital Acquisition and Antisocial Behavior among Foster Care Alumni*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. 2017. *Social environmental insults, critical periods in brain formation and adverse outcomes in early adulthood*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. og P. Fallesen. 2010. Efter anbringelsen, i S.H. Andersen (red.) 2010. *Når man anbringer et barn. Baggrund, stabilitet i anbringelsen og det videre liv*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Andersen, S.H. og P. Fallesen. 2013. *Når man anbringer et barn II. Årsager, effekter af anbringelsesforanstaltninger og konsekvenser*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Andersen, S.H. og C. Wildeman. 2014. The effect of paternal incarceration on children's risk of foster care placement. *Social Forces*, marts 2014.

- Andersen, S.H. og B. Jensen. 2016. *Anbringelser. Historik, omfang, årsager og virkemidler*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Andersen, S.H., B. Jensen, B.W. Nielsen og J.R. Skaksen. 2017. *Hvad vi ved om udsatte unge 1. Historik, omfang og årsager*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Andersen, S.H., B. Jensen, B.W. Nielsen og J.R. Skaksen. 2019. *Hvad vi ved om udsatte unge 2. Individuelle og strukturelle forhold bag udsathed*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Appel, C. og N. de Coninck-Smith (red.). 2013-15. *Dansk skolehistorie* bd. 1-5. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Ariès, P. 1973. *Barndommens historie*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Beck, S. 2014. *Scener fra et anbragt liv. 12 unge fortæller om livet før, under og efter de blev anbragt på opholdssted*. Værløse: Billesø & Baltzer.
- Benjaminsen, L., M.H. Enemark og J.F. Birkelund. 2016. Fattigdom og afsavn. Om materielle og sociale afsavn blandt økonomisk fattige og ikke-fattige. SFI: *Rapport* 16:05.
- Bettinger, E.P., B.T. Long, P. Oreopoulos og L. Sanbonmatsu. 2012. The Role of Application Assistance and Information in College Decisions: Results from the H&R Block Fafsa Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 127(3), Pages 1205-1242.
- Bingley, P., E. Heinesen, K.F. Krassel og N. Kristensen. 2018. *The timing of instruction time: Accumulated hours, timing and pupil achievement*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bjerre-Nielsen, A. og M.H. Gandil. 2018. *Defying attendance boundary policies and the limits to combatting school segregation*, arbejdspapir.
- Björklund, A. og M. Sundström. 2006. Parental separation and children's educational attainment: A siblings analysis on Swedish register data. *Economica* 73: 605-624.
- Björklund, A., og K.G. Salvanes. 2011. *Education and Family Background: Mechanisms and Policies*, chapter 4, page 201-247 in *Handbook of Economics of Education*. E.A. Hanushek, S. Machin og L. Woessmann (red.).
- Black, S.E., 1999, Do better schools matter? Parental valuation of elementary education. *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 114, Issue 2, May 1999, Pages 577-599.
- Black, S.E. og P. Devereaux. 2011. Recent developments in intergenerational mobility, *Handbook of Labor Economics*, Volume 4b, pages 1487-1541. Edited by O. Ashenfelter and D.C. Blanden. 2013.

- Blanden, J. 2013. Cross-country rankings on intergenerational mobility: a comparison of approaches from economics and sociology. *Journal of Economic Surveys*, 27 (1), pages 38-73.
- Bleses, D., A. Højen, L.H. Justice, P. Dale, L. Dybdal, S. Piasta, J. Markussen-Brown, M.C. Clausen og E.F. Haghish. 2016. *The Effectiveness of Large-Scale and Pre-Literacy Intervention: The SPELL Randomized-Controlled-Trial in Denmark*. Unpublished working paper.
- Bleses, D., P. Jensen, H. Nielsen, K. Sehested og N.M. Sjö. 2016. *Børns tidlige udvikling og læring*. København: Ministeriet for børn, uddannelse og ligestilling.
- Bonke, J. (red.), E. Borgeraas, R. Døvig, T. Hjort, P. Hohnen, N. Montesino, M. Rysst og T. Salonen. 2005. Udsathed og forbrug i de nordiske velfærdsstater. *SFI: Rapport* 05:18.
- Bonke, J. 2009. *Forældres brug af tid og penge på deres børn*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Bonke, J. 2012. *Har vi tid til velfærd? Om danskernes brug af deres tid ude og hjemme*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Bonke, J. og B. Jensen. 2012. *Hvad har vi gjort ved tiden? En forskningsoversigt over tidsanvendelsesstudier før og nu*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og Jane Greve. 2013a. *Bruger skolebørn tiden hensigtsmæssigt? Om søvn, spising, motion, samvær og trivsel*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og J. Greve. 2013b. *Childrens health-related life styles: How parental child care affects them*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og M.L. Schultz-Nielsen. 2013. *Integration blandt ikke-vestlige indvandrere. Arbejde, familie, netværk og forbrug*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og A.E.W. Christensen. 2016. *Minimumsbudgettet for forbrugsudgifter – hvad er det mindste, man kan leve for?* Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og A.E.W. Christensen. 2017. *Børn i familier med lave indkomster. Hvor mange, hvor længe, hvem og hvorfor?* Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og A.E.W. Christensen. 2018. *Hvordan bruger danskerne tiden?* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Bowlby, J. 1999. *Attachment behavior in children*. New York: Basic Books.

- Branigan, A.R., K.J. McCallum og J. Freese. 2013. Variation in the heritability of educational attainment: An international meta-analysis. *Social Forces* 92(1), 109-140.
- Brochman, G., B. Jensen, B.W. Nielsen og J.R. Skaksen. 2020. *Velfærdsstat og befolkning i Skandinavien*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Brofenbrenner, U. 1979. *The ecology of human development*. Harvard: Harvard University Press.
- Brofenbrenner, U. 1994. Ecological Models of Human Development. In *International Encyclopedia of Education* Vol. 3, 2nd Ed. Oxford: Elsevier reprinted in M. Gauvain & M. Cole (red). 1993. *Readings on the development of children*. 2nd Ed. New York: Freeman.
- Browning, M. og E. Heinesen. 2007. Class size, teacher hours and educational attainment. *Scandinavian Journal of Economics* 109 (2): 415-438.
- Bryderup, I.M. 2005. *Børneløve og socialpædagogik gennem hundrede år*. Aarhus: Forlaget Klim.
- Bryderup, I. M., M. Engen og S. Kring. 2017. *Familiepleje i Danmark*. Aarhus: Forlaget Klim.
- Carneiro, P. og J.J. Heckman. 2002. The evidence on credit constraints in post-secondary schooling. *Economic Journal* 112(482). 705-734.
- Carneiro, P., L.G. Italo, K.G. Salvanes og E. Tominey. 2015. Intergenerational Mobility and the Timing of Parental Income. *Discussion Paper Series in Economics* 23/2015, Norwegian School of Economics, Department of Economics.
- Carrell, S.E. og M.L. Hoekstra. 2010. Externalities in the classroom: How children exposed to domestic violence affect everyone's kids. *American Economic Journal: Applied Economics*, 2(1) pages 211-228.
- Caspersen, S. 2018. *Sørgelig rekord: Der har aldrig været flere fattige børn*. København: AE Rådet.
- Chetty, R., D. Grusky, M. Hell, N. Hendren, R. Manduca og J. Narang. 2017. The fading American dream: trends in absolute income mobility since 1940. *Science*, 356(6336): 348-406.
- Christensen, E. 1991. *Trængte familier*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, E. 2000. *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, L. 2019. *Hannibal Sebested. Krig, magtkamp og enevælde i 1600-tallet*. København: Kristeligt Dagblads Forlag.

- Clark, A.E., W. Lekfuangfu, N. Powdthavee og G. Ward. 2015. *Breaking up for the kid's sake: Evidence from a British birth cohort*. Working paper, Paris School of Economics.
- Clausen, C. (red.) 1981. *Barndommens historie*. København: Tiderne Skifter.
- Comolli, C.L., G. Neyer, G. Andersson, L. Dommermuth, P. Fallesen, M. Jalovaara, A. Jónsson, M. Kolk og T. Lappegård. 2019. Beyond the Economic Gaze: Childbearing During and After Recessions in the Nordic Countries. *Stockholm Research Reports in Demography* no. 2019:16.
- Coninck-Smith, N. de, L.R. Rasmussen og I. Vyff. 2015. *Da skolen blev alles. Tiden efter 1970. Dansk skolehistorie bd. 5*. Redigeret af Appel og de Coninck-Smith. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Corak, M. 2013. Income inequality, equality of opportunity, and intergenerational mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27 (3) pages 79-102.
- Cornelissen, T., C. Dustmann, A. Rauch og V. Schönberg. 2018. Who Benefits from Universal Child Care? Estimating Marginal Returns to Early Child Care Attendance. *Journal of Political Economy*. 126. No. 6, 2356-2409.
- Corsaro, W.A. 2002. *Barndommens sociologi*. København: Gyldendal.
- Cunha, F. og J. J. Heckman. 2007. The technology of skill formation, *American Economic Review*, 2007, 71(2) pages 37-47.
- Cunha, F., J.J. Heckman og S. Schennach. 2010. Estimating the technology of cognitive and noncognitive skill formation. *Econometrica*. 78(3): 883-931.
- Damm, A.P. og C. Dustmann. 2014. Does Growing Up in a High Crime Neighborhood Affect Youth Criminal Behavior? *American Economic Review* 104(6), 1806-1832.
- Danmarks Statistik. 2015. *Indvandrere i Danmark 2015*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik. 2018. *Indvandrere i Danmark 2018*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik. 2019. *Indvandrere i Danmark 2019*. København: Danmarks Statistik.
- Davies, R., E. Heinesen og A. Holm. 2002. The relative risk aversion hypothesis of educational choice. *Journal of Population Economics* 15(4), 683-713.
- Dee, T.S. og H.H. Sivertsen. 2018. The gift of time? School starting age and mental health. *Health Economics*. 27(5) pages 781-802.
- DeMause, L. 1974. The evolution of childhood i LeDemaude (red.) 1974. *The history of childhood*. New York: Harper & Row.

- Due, P., F. Diderichsen, C. Mailstrup, M. Nordentoft, C. Obel og A. Sundbæk. 2014. *Børn og unges mentale helbred. Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggende indsatser*. København: Vidensrådet for Forebyggende Indsatser.
- Duncan, G.J., K. Magnuson og E. Votruba-Drzal. 2017. Moving beyond correlations in assessing the consequences of poverty. *Annual review of psychology*, 68, 413-434.
- Dørge, H. 2019. En tvivlsom investering. *Weekendavisen* 29. november 2019.
- DØRS. 2005. Dansk Økonomi, Forår 2005: *Konjunkturvurdering, Indkomstoverførsler og velfærdsstaten*.
- DØRS. 2016. Dansk Økonomi, Efterår 2016: *Konjunkturvurdering, offentlige finanser, finanspolitisk holdbarhed, investeringskrise?*
- Ebsen, F. 2012. Udsat til børneforsorg. Om etablering af familiepleje, børneanstalter og indsats i hjemmet for udsatte børn i Danmark. *Lund Dissertations in Social Work* 45. Lund: Lunds Universitet.
- Egelund, N. og T. Tranæs (red.). 2008. *PISA Etnisk. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Eiby, T. 2018. En hjælpende hånd, *Weekendavisen* 25. maj 2018.
- Eriksen, T.L.M., H.S. Nielsen og M. Simonsen. 2014. Bullying in elementary school. *The Journal of Human Resources*, 49(4) pages 839-871.
- Eriksen, H.-L.F. og C. Hvidtfeldt. 2016. *Indskolingselevers trivsel og faglige kompetencer. Resultater fra Høje-Taastrup Kommune*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Fallesen, P. 2019. *Who Reacts to Less Restrictive Divorce Laws?* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Fallesen, P. og F. Bernardi. 2018. *Parental Welfare Dependency and Children's Educational Attainment*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Fallesen, P. og M. Gähler. 2019. Family type and parent's time with children: Longitudinal evidence for Denmark. *Acta Sociologica*. Online First.
- Fallesen, H.W. 2015. *The educational performance of immigrant children: Examination of the native-immigrant education gap*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Francesconi, M. og J.J. Heckman. 2016. Child development and parental investment: Introduction. *The Economic Journal* 126(596), F1-F27.
- Gjerløff, A.K. og A.F. Jacobsen. 2014. *Da skolen blev sat i system 1850-1920. Dansk Skolehistorie bd. 3*. Redigeret af Appel og de Coninck-Smith. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

- Gjerløff, A.K., A.F. Jacobsen, E. Nørgaard og C. Ydesen. 2014. *Da skolen blev sin egen. 1920-1970. Dansk Skolehistorie bd. 4*. Redigeret af Appel og de Coninck-Smith. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gruper, J. 2004. Is making divorce easier bad for children? Long-run implications of unilateral divorce. *Journal of Labor Economics* 22(4): 799-833.
- Gupta, D.N. og M. Simonsen. 2010. Non-cognitive Child Outcomes and Universal High Quality Child Care. *Journal of Public Economics*, 94(1), pp. 30-43.
- Hanawelt, B. 1986. *Growing up in medieval London: The Experience of Childhood in History*. Oxford og New York: Oxford University Press.
- Hansen, H. og M.L. Schultz-Nielsen. 2015. *Kontanthjælpen gennem 25 år. Modtagere, regler, incitament og levevilkår fra 1987 til 2012*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Hanushek, E. A. og S. R. Rivkin. 2010. Generalizations about using value-added measures of teacher quality. *American Economic Review*. 100(2): 267-271.
- Havnes, T. og M. Mogstad. 2011. No Child left Behind: Subsidized Child Care and Children's Long Run Outcomes. *American Economic Journal: Economic Policy*, 3(2) pages 97-129.
- Havnes, T. og M. Mogstad. 2014. Is Universal Child Care Leveling the Playing Field? *Journal of Public Economics*, 127(1), pp. 100-114.
- Heckman, J., S.H. Moon, R. Pinto, P.A. Saverlye og A. Yavitz. 2010. The Rate of return to the High/Scope Perry Preschool Program. *Journal of Public Economics*, 94 (1-2), pp. 114-128.
- Heckman, J. J. og S. Mosso. 2015. The Economics of Human Development and Social Mobility. *Annual Review of Economics*. 6. 689-733.
- Hedegaard, M.S. og J.R. Tyran. 2018. The Price of Prejudice. *American Economic Journal: Applied Economics* 10(1), 40-63.
- Heinesen, E. 2019. *Parental Separation and Child Outcomes: Education, Employment and Juvenile Delinquency*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Herd, P., J. Freese, K. Sicinski, B.W. Domingue, K.M. Harris, C. Wei og R.M. Hauser. 2019. Genes, Gender Inequality, and Educational Attainment. *American Sociological Review*, 84(6) 1069-1098.
- Hetmar, V. 2013. *Unge valg og fravalg i ungdomsuddannelserne – kvalitativt perspektiveret*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Hjort, J., M. Sølvsten og M. Wüst. 2017. Universal investment in infants and long-run health: Evidence from Denmark's 1937 home visiting

- program. *American Economic Journal: Applied Economics*. 9 (4), pages 78-104.
- Hoxby, C. 2000. Peer effects in the classroom: Learning from gender and race variation. *NBER working paper* 7867.
- Hsin, A. 2008. *Parenting, Investments in Children and the Social Reproduction of Skills and Status*. Los Angeles: PhD dissertation, Department of Sociology of California.
- Jacobsen, A.F. og A. Løkke. 1986. *Familieliv i Danmark. 1600-1980'erne*. Aarhus: Systime.
- Jalovaara, M., G. Neyer, G. Andersson, J. Dahlberg, L. Dommermuth, P. Fallesen og T. Lappegård. 2019. Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries. *European Journal of Population*, 35: 563-586.
- Jensen, B., D. Tamm og T. Tranæs. 2015. *Forbrydelse, straf og afsoning i Danmark*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Johansen, E.M. 1981. Mange blev født og mange døde. I Clausen (red.) 1981. *Barndommens historie*. København: Tiderne Skifter.
- Johansen, S.N.V., P. Fallesen, L.M. Berger og M.L. Schultz-Nielsen. 2020. Household Economic Exclusion among Danish Children: Evaluating Independent and Joint Household Risk of Income Poverty and Parental Labor Market Exclusion over the Course of Childhood. *ROCKWOOL Foundation Study Paper* nr. 150.
- Jonassen A.B. 2013. *Regression Discontinuity Analyses of the Disincentive Effects of Increasing Social Assistance*. PhD dissertation, Department of Economics, Aarhus University.
- Jæger, M.M. og R. Breen. 2016. A dynamic model of cultural reproduction. *American Journal of Sociology* 121(4), 1079-1115.
- Jørgensen, L.M. 2017. Skole og undervisning efter 1814. *Danmarkshistorien.dk*
- Keegan, J. 2001. *Krigens historie*. København: Rosinante.
- Krueger, A.B. 1999. Experimental estimates of educational production functions. *Quarterly Journal of Economics* 114(2): 497-532.
- Landersø, R. og J. Heckman. 2016. *The Scandinavian Fantasy: The Sources of Intergenerational Mobility in Denmark and the U.S.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Landersø, R. og J.R. Skaksen. 2017. Hvad er konsekvenserne af social arv i Danmark? *Berlingske Tidendes kronik* 28. april 2017.
- Landersø, R., H.S. Nielsen og M. Simonsen. 2019. *Effects of School Starting Age on the Family*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

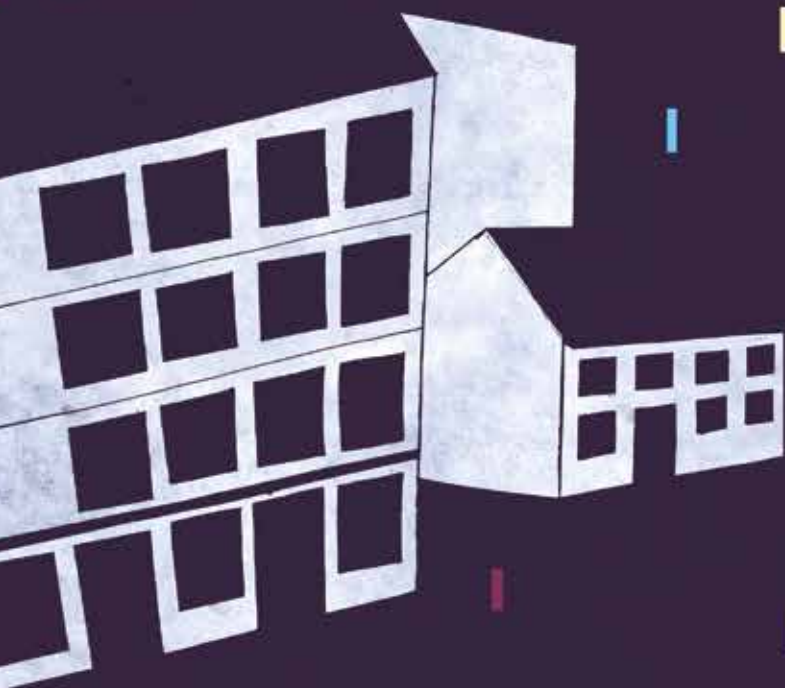
- Larsen, C., E. Nørr og P. Sonne. 2013. *Da skolen tog form 1780-1850. Dansk Skolehistorie bd. 2*. redigeret af C. Appel og N. de Coninck-Smith. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lavy, V. 2015. Do Differences in Schools' Instruction Time Explain International Achievement Gaps? Evidence from Developed and Developing Countries. *The Economic Journal* 125(588): F397-F424.
- Lesner, R.V. 2018. The long term effects of childhood poverty. *Journal of Population Economics*, Vol. 31, Issue 3.
- Leuven, E. og H. Oosterbeek, H. 2018. Class size and student outcomes in Europe. *EENEE Analytical Report* No. 33. Prepared for the European Commission.
- Lindert, P.H. 2004. *Growing Public. Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindström, B. og A. Frovin. (red.). 1994. *Välfärdsstatens framtid och regionerna*. Stockholm: nordREFO.
- Lund, E., M. Pihl og J. Sløk. 1963. *De europæiske ideers historie*. København: Gyldendal.
- Machin, S. og K.G. Salvanes. 2016. Valuing school quality via a school choice reform. *The Scandinavian Journal of Economics*, 118(1), 3-24.
- Makarenko, A. 1979 (1937). *Forelæsninger for forældre*. København: Forlaget Tiden.
- Manski, C.F. 1993. Identification of endogenous social effects: the reflection problem. *The Review of Economic Studies*, 60(3), pages 531-542.
- Manski, C.F. 2000. Economic analysis of social interactions. *Journal of Economic Perspectives*. 14(3), pages 115-136.
- Mertz, M. og S.H. Andersen. 2016. *The hidden cost of foster care: New evidence on the intergenerational transmission of foster care experiences*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Myrdal, A. og G. Myrdal. 1934. *Kris i Befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonniers.
- Mørch, S. 2004. *25 statsministre. 25 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede*. København: Gyldendal.
- Nielsen, H.S., T. Sørensen og C. Taber. 2010. Estimating the effect of student aid on college enrollment: evidence from a government grant policy reform. *American Economic Journal Economic Policy*, 2(2), pages 185-215.
- Nissen, M.A. og L.S. Henriksen. 2001. Børns problemer – det sociales problem. *Dansk Sociologi* 4/01.
- Norbert, E. 2000 (1939). *The civilizing process – sociogenetic and psychogenetic*. London: Blackwell.

- OECD. 2019. *Education at a Glance 2019*. Paris: OECD.
- Ottesen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten og S.V. Østergaard. 2014. *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI.
- Pedersen, P.J. 2011a. *A Panel Study of Immigrant Dynamics and Income Mobility – Denmark 1987-2007*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Pedersen, P.J. 2011b. *Immigration and Welfare State Cash Benefits – the Danish Case*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Philippe, A. 1982. *Barndommens historie*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S.
- Pollock, L. 1983. *Forgotten children: Parent-child relations from 1500 to 1900*. New York: Cambridge University Press.
- Rawl, J. 1971. *A Theory of Justice*. Harvard: Harvard University Press.
- Riismøller, P. 1985. *Sultegrænsen* (2. udgave med indledning ved S. Nanckekrogh). København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Rivkin, S.G. og J.C. Schiman. 2015. Instruction Time, Classroom Quality, and Academic Achievement, *The Economic Journal* 125, 588: F425–F448. ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed. 2019. Børns udvikling af sproglige færdigheder har social slagside. *Nyt fra RFF august 2019*.
- Rousseau, J.-J. 1762 (1995). *Émile ou de l'éducation*. Paris: Gallimard (1995-udgaven)(dansk udgave Borgen (1962)).
- Sandbæk, M. (red.). 2008. *Barns levekår, familiens inntekt og barns levekår over tid*. NOVA.
- Schultz-Nielsen, M.L. og J.R. Skaksen. 2017. Indvandreres Uddannelse. ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, *Arbejdsrapport 48*.
- Sharp, P.R. og M. Lampe. 2019. *A Land of Milk and Butter – How Elites Created the Modern Danish Dairy Industry*. Chicago: Chicago University Press.
- Shorter, E. 1979. *Kernefamiliens historie*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Skaksen, J.R. (red.) 2018. *Afkast af uddannelse. Det individuelle og samfundsmæssige rationale*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Skaksen, J.R. og B. Jensen. 2016. *Hvad ved vi om indvandring og integration? Indvandringen til Danmark og forløbet af integrationen fra 1960'erne til i dag*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Spring, J. 1976. *Opdragelse til frihed: fra Rousseau til Paulo Freire*. København: Ejlers.

- Stone, L. 1977. *The family, sex and marriage in England, 1500-1800*. New York: Harper & Row.
- Svane, M.-L. 1981. Interieur med dukkebørn. I Clausen (red.) 1981. *Barn-dommens historie*. København: Tiderne Skifter.
- Thomsen, J.P. 2017. *Unrealized Potential: The Disparate Educational Pathways of Highly Qualified Working-Class Children*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Tranæs, T. (red.) 2008. *Indvandrerne og det danske uddannelsessystem*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Walker, S.P., S.M. Chang, M. Vera-Hernández og S. Grantham-McGregor. 2011. Early childhood stimulation benefits adult competence and reduces violent behavior. *Pediatrics* 127(5), 849-857.
- Wallach-Kildemoes, H., A.M. Skovgaard, K. Thielen, A. Pottegård og L.H. Mortensen. 2015. Social Adversity and Regional Differences in prescribing of ADHD Medication for School-Age Children. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics* Spring 2015.
- Wildeman, C. og S.H. Andersen. 2013. Når far kommer i fængsel i S.H. Andersen og P. Fallesen. 2013. *Når man anbringer et barn II. Årsager, effekter af anbringelsesforanstaltninger og konsekvenser*. Odense: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Wildeman, C. og P. Fallesen. 2017. The effect of lowering welfare payment ceilings on children's risk of out of home placement. *Children and Youth Services Review* 72, 82-90.
- Wildeman, C. og S.H. Andersen. 2016. Paternal Incarceration and Children's risk of being charged by early adulthood: Evidence from a Danish policy shock. *Criminology*, december 2016.
- Wright, G. 1981. *France in Modern Times*. New York og London: WW Norton & Company.
- Würzt, A. 2008. *Child Outcomes – Parental Time Investments and School Characteristics*. Aarhus: PhD Thesis, Department of Economics, Aarhus School of Business.
- Würzt, M. 2012. Early interventions and infant health: Evidence from the Danish home visiting program. *Labour Economics*, 19, pp. 484-495.
- Zelizer, V.A. 1994. *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

I ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed er analyser af børns opvækstvilkår og disse vilkårs betydning for livet som voksen indgået i forskellige sammenhænge: forskning i udsatte unge, i familieøkonomi, i indvandring og integration og i marginaliserede gruppers hverdag. Der er derfor opbygget en betydelig viden om børn og deres fremtidige muligheder afhængigt af opvækstvilkår. Men disse analyser er spredt i en lang række forskellige publiceringer.

Bogen samler nu i en let tilgængelig form resultaterne og beskriver den forskning, der har ledt frem til de aktuelle temaer, her præsenteret i otte dele. Der indledes med et overblik over barndommens historie fra tidlig moderne tid til i dag med det sigte at perspektivere de nuværende forhold og livsomstændigheder.

